

ORTAÖĞRETİM
SOSYOLOJİ
DERS KİTABI

YAZARLAR

Baycan AYBEK
Özlem YARKIN
Yüksel ALBAYRAK

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı, 2023

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI:8881
DERS KİTAPLARI DİZİSİ / YARDIMCI VE KAYNAK KİTAP DİZİSİ:1896

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

HAZIRLAYANLAR

Editör

Dr. Aydın Demirtaş

Dil Uzmanı

Pelin DEVECİ

Program Geliştirme Uzmanı

Saniye ÇOBAN

Rehberlik Uzmanı

Şebnem EMİL

Ölçme Değerlendirme Uzmanı

Sultan Gül AHÇI

Görsel Tasarımcılar

Oya BÜYÜKKARABACAK

Saadet GENÇ

ISBN 978-975-11-6782-8

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 04.01.2023 gün ve 02 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerâhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

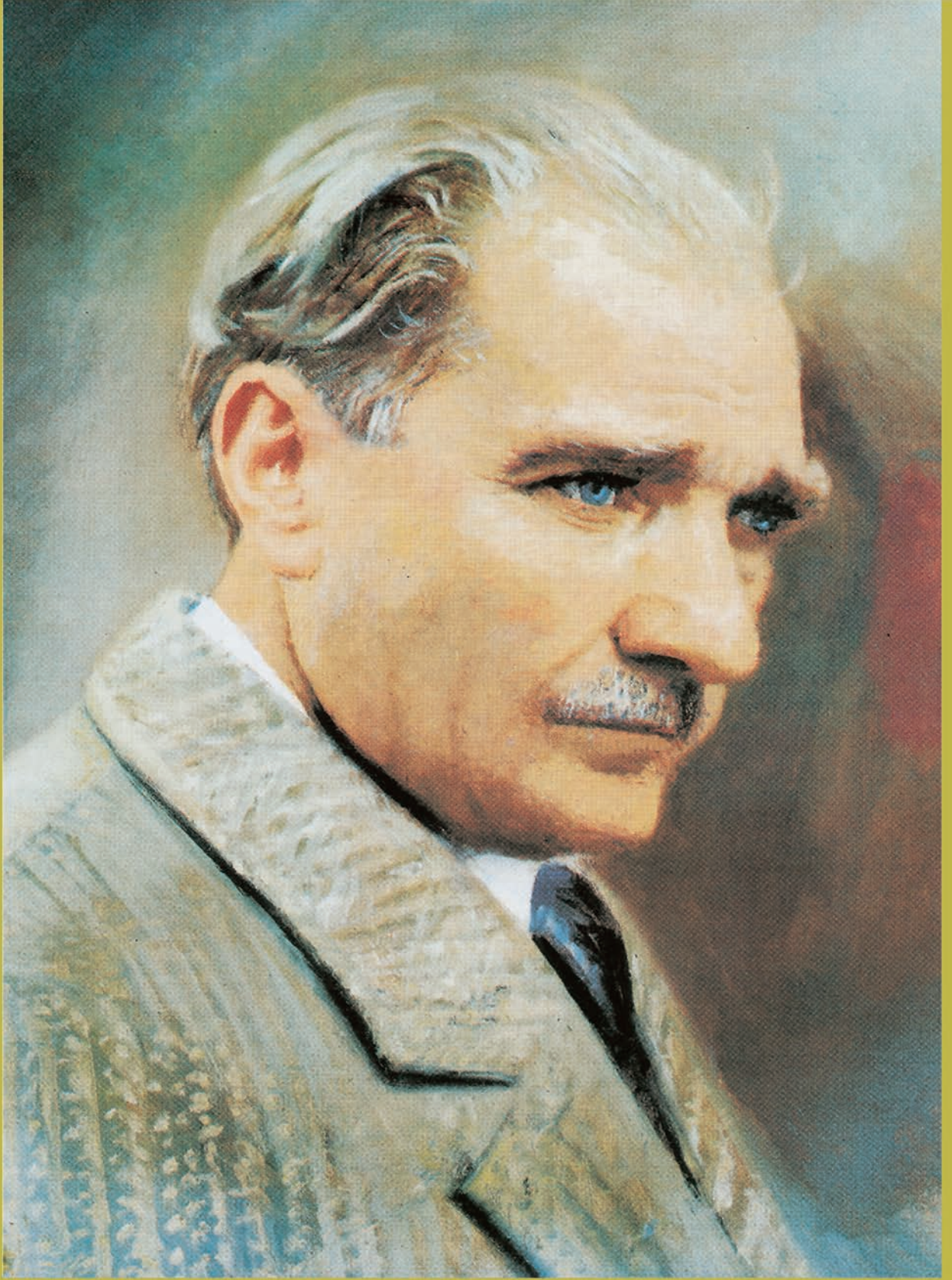
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaît bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

1. ÜNİTE SOSYOLOJİYE GİRİŞ

1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI, KONUSU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ	14
1.1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI	14
1.1.2. NEDEN SOSYOLOJİK BİR BAKIŞA İHTİYAÇ VARDIR?	15
1.1.3. SOSYOLOJİDE ÖNE ÇIKAN BAZI KURAMLAR (TEORİLER)	16
1.1.4. SOSYOLOJİNİN DİĞER SOSYAL BİLİM DALLARIYLA İLİŞKİSİ	18
1.1.5. TOPLUMSAL OLAY VE TOPLUMSAL OLGU	20
1.2. TOPLUM VE TOPLUMU OLUŞTURAN ÖGELER	21
1.2.1. TOPLUM NEDİR?	21
1.2.2. TOPLUMSAL KURUM, KURULUŞ VE GRUP	22
1.2.3. TOPLUMSAL GRUP ÇEŞİTLERİ, AMAÇLARI VE İŞLEVLERİ	23
1.3. SOSYOLOJİNİN DOĞUŞUNDA ETKİLİ OLAN OLAYLAR	24
1.3.1. SOSYOLOJİNİN KURUCULARI	26
1.4. SOSYOLOJİDE KULLANILAN BAŞLICA YÖNTEMLER	28
1.4.1. SOSYOLOJİDE KULLANILAN VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	29
1.5. TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ	30

2. ÜNİTE BİREY VE TOPLUM

2.1. SOSYALLEŞME VE SOSYALLEŞMEYİ ETKİLEYEN UNSURLAR	36
2.1.1. SOSYOLOJİDE BİREY VE TOPLUM	36
2.1.2. SOSYALLEŞME	37
2.1.3. KURAMSAL PERSPEKTİF	38
2.1.4. SOSYALLEŞMENİN UNSURLARI	38
2.2. SOSYALLEŞMENİN AŞAMALARI VE SOSYALLEŞMENİN TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	42
2.2.1. SOSYALLEŞMENİN AŞAMALARI	42
2.2.2. SOSYALLEŞMENİN TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	44
2.3. TOPLUMSAL STATÜ, TOPLUMSAL ROL VE TOPLUMSAL SAYGINLIK	45
2.4. TOPLUMSAL DEĞER, TOPLUMSAL NORM VE TOPLUMSAL KONTROL	47
2.4.1. TOPLUMSAL DEĞER	47
2.4.2. TOPLUMSAL NORM	48
2.4.3. TOPLUMSAL KONTROL	50
2.5. TOPLUMSAL SAPMA VE SUÇ, HAK VE GÖREV DENGESİ	51
2.5.1. TOPLUMSAL SAPMA VE TÜRRLERİ	51
2.5.2. HAK VE SORUMLULUK DENGESİ	53

3. ÜNİTE TOPLUMSAL YAPI

3.1. TOPLUMSAL YAPI	60
3.1.1. TOPLUMSAL YAPI NEDİR?	60
3.1.2. TOPLUMSAL YAPIYA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	61
3.1.3. TOPLUMSAL YAPIYI OLUŞTURAN UNSURLAR	61
3.2. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM TİPLERİ	67
3.2.1. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM	67
3.2.2. KURAMSAL PERSPEKTİF	67
3.2.3. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM TİPLERİ	67
3.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA	70
3.3.1. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA NEDİR?	70
3.3.2. KURAMSAL PERSPEKTİF	71
3.3.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA TİPLERİ	71
3.4. TOPLUMSAL HAREKETLİLİK	75
3.4.1. TOPLUMSAL HAREKETLİLİK TİPLERİ	75

4. ÜNİTE TOPLUMSAL DEĞİŞME VE GELİŞME

4.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	82
4.1.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME NEDİR?	82
4.1.2. TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TEMEL ÖZELLİKLERİ	83
4.1.3. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	84
4.1.4. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE KÜLTÜR	88
4.2. MODERNLEŞME VE KÜRESELLEŞME	89
4.2.1. MODERNLEŞME	89
4.2.2. KÜRESELLEŞME	91
4.3. TOPLUMSAL GELİŞME VE TOPLUMSAL GELİŞMENİN ÖGELERİ	93
4.3.1. TOPLUMSAL GELİŞME NEDİR?	93
4.3.2. ATATÜRK İNKILAPLARIYLA GELEN KÖKLÜ DEĞİŞİMLER	93
4.4. TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME	95
4.5. TOPLUMSAL ÇÖZÜLME	98
4.5.1. TOPLUMSAL ÇÖZÜLMENİN NEDENLERİ	98

5. ÜNİTE TOPLUM VE KÜLTÜR

5.1. KÜLTÜR KAVRAMININ ANLAMI	106
5.2. KÜLTÜRÜN ÖGELERİ VE TEMEL KAVRAMLAR	108
5.2.1. KÜLTÜRÜN ÖGELERİ	108
5.2.2. KÜLTÜREL GECİKME	108
5.2.3. KÖKLEŞMİŞ KÜLTÜREL ÖGELER	109
5.2.4. MİLLÎ KÜLTÜR VE MEDENİYET	110
5.3. KÜLTÜRÜN İŞLEVLERİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞMEYLE ETKİLEŞİMİ	112
5.3.1. KÜLTÜRÜN İŞLEVLERİ	112
5.3.2. KÜLTÜR VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME	112
5.3.3. KURAMSAL PERSPEKTİF	112
5.3.4. KÜLTÜRÜN KAZANILMASI	114
5.3.5. KÜLTÜRÜN TOPLUMSAL KURUMLAR VE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYLE ETKİLEŞİMİ	116
5.4. TEMEL KÜLTÜREL SÜREÇLER	117
5.5. KÜLTÜRLENME VE KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNDE TOPLUMSAL KÜLTÜRÜMÜZÜN ÖNEMİ	119
5.6. KÜLTÜREL TUTUMLAR VE KÜLTÜRLER ARASI ETKİLEŞİM	121
5.7. TÜRK VE İSLAM KÜLTÜRÜNÜN DÜNYA UYGARLIĞINA KATKILARI	123

6. ÜNİTE TOPLUMSAL KURUMLAR

6.1. TOPLUMSAL KURUMLAR VE İŞLEVLERİ	130
6.1.1. TOPLUMSAL KURUM NEDİR?	130
6.1.2. TOPLUMSAL KURUMLARIN ÖZELLİKLERİ	130
6.1.3. TOPLUMSAL KURUMLARIN İŞLEVLERİ	131
6.2. AİLE KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT	133
6.2.1. EVLİLİK VE EVLİLİK TÜRLERİ	133
6.2.2. BOŞANMANIN NEDENLERİ VE SONUÇLARI	136
6.2.3. AİLE KURUMU	137
6.2.4. KURAMSAL PERSPEKTİF	138
6.2.5. TÜRK AİLE YAPISI	139

6.3. EĞİTİM KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT	142
6.3.1. EĞİTİM KURUMU	142
6.3.2. KURAMSAL PERSPEKTİF	142
6.3.3. EĞİTİMİN TOPLUMSAL HAYATA ETKİSİ	143
6.3.4. EĞİTİM KURUMUNUN SOSYALLEŞME SÜRECİNE ETKİLERİ	145
6.3.5. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞI	146
6.4. DİN KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT	147
6.4.1. SOSYOLOJİK AÇIDAN DİN	147
6.4.2. DİN VE TOPLUMSAL HAYAT	147
6.4.3. DİN VE LAİKLİK	149
6.4.4. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE LAİKLİK ANLAYIŞI	151
6.5. EKONOMİ KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT	152
6.5.1. EKONOMİ KURUMU	152
6.5.2. EKONOMİNİN TEMEL KAVRAMLARI	152
6.5.3. EKONOMİNİN TOPLUMSAL HAYATTAKİ ÖNEMİ	154
6.5.4. TOPLUMSAL HAYATTA EKONOMİNİN TEMEL ÖGELERİ	156
6.5.5. TEMEL EKONOMİK SİSTEMLER	157
6.5.6. EKONOMİYE SOSYOLOJİK BAKIŞ	158
6.6. SİYASET KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT	160
6.6.1. SİYASET KURUMU	160
6.6.2. SİYASETİN TEMEL KAVRAMLARI	160
6.6.3. SİYASAL YÖNETİM BİÇİMLERİ	162
6.6.4. DEMOKRATİK YÖNETİM BİÇİMLERİ	164
6.6.5. DEMOKRASİ VE KUVVETLER AYRILIĞI	166
6.6.6. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ	168
6.6.7. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE VATANDAŞLIK, HAK VE GÖREV	168
6.6.8. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ	169

EKLER

CEVAP ANAHTARLARI	174
SÖZLÜK	176
KAYNAKÇA	180

KİTAP TANITIM SAYFASI

ÜNİTE KAPAĞI

Kaçıncı ünite olduğunu gösterir.

Sarı zeminli karekodlar ünite genel içeriğini, ünite rengi ile renklendirilmiş olanlar ünite sunumlarını, pembe zeminli olanlar ise etkileşimli ön test etkinliğini gösterir.

Ünitede işlenecek konuların başlıklarını gösterir.

Ünitenin adını gösterir.

Üniteyle ilgili önemli kavramların listesini gösterir.

İÇ SAYFALAR

Ünitede işlenen konunun başlığını gösterir.

Sosyolog, düşünür veya yazarların konuyla ilgili dikkat çekici sözlerini içerir.

İşlenecek üniteye dair ön hazırlık sorularıdır.

Ünitenin konu başlıklarına ilişkin açıklamaları içeren metinlerdir.

1. ÜNİTE SOSYOLOJİYE GİRİŞ

ANAHTAR KAVRAMLAR
Sağduyu Bilgisi
Sosyoloji
Toplumsal Grup
Toplumsal Kurum
Toplumsal Kurum
Toplumsal Olay
Toplumsal Olay

1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI, KONUSU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ
1.2. TOPLUM VE TOPLUMU OLUŞTURAN ÖGELER
1.3. SOSYOLOJİNİN DOĞUŞUNDA ETKİLİ OLAN OLAYLAR
1.4. SOSYOLOJİDE KULLANILAN BAŞLICA YÖNTEMLER
1.5. TÜRKİYEDE SOSYOLOJİ

1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI, KONUSU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

KONU YA HAZIRLIK

1. Bir araya gelmiş bir grup insanın fiziksel varlığını görmek toplumu görmek için yeterli olur mu? Açıklayınız.
2. Toplum; ağaç, kuş, virüsler vb. varlıkların inceleme gibi incelemeye münasip midir? Tartınız.
3. İlk iki soruya verdığınız cevapları da göz önünde bulundurarak sosyoloji (toplumbilim) kavramını size neler sağladığını açıklayınız.

1.1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI

Toplumsal bir varlık olan insan, toplumda olduğu bir etkileşim içindeki. Başta kendisini etkileyen olaylar olmak üzere etrafında gelişen tüm toplumsal olayların nedenlerini ve sonuçlarını sorgular. Örneğin göçün nedenleri ve yol açtığı sorunlar üzerine kafa yorar. Bazen uyumak zorunda olduğu toplumsal kuralları sorgular. Cep telefonları ve sosyal medyanın insan ilişkileri üzerindeki etkisi üzerine düşünür ve yorumlar yapar. Bulduğu cevaplar çoğu zaman bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürüne, kendi kişisel varımlarına ve unuttu deneyimlerine dayalı bilgilerden oluşur. Bu tür bilgileri "sağduyu bilgisi" denir. Toplumsal olgu ve olaylara dair sizler de oha bir bakış açısı sunan sağduyu bilgisinin doğru bilgileri içermesi ve yaygın kabul görmüş de mümkündür. Ancak sadece sağduyu bilgisi ile toplumu anlamak ve açıklamak mümkün değildir. Bu noktada toplumu bilimsel yöntem ve tekniklerle anlamaya ve açıklamaya çalışan sosyoloji devreye girer. Sosyoloji, sağduyu bilgisinin varımlarından yararlanır da ondan çok daha fazlasını sunar. Örneğin "Sosyal medya insan ilişkilerini ne şekilde etkiliyor?" sorusuna insanlar sağduyu bilgisine dayanarak bittirirken farklı cevaplar verebilirler. Ancak bu cevaplar kişiselidir. Sosyologlar ise sosyal medyanın insan ilişkilerini ne şekilde etkilediğine dair inceleme yaparken güçlü bilimsel yöntemlere başvururlar. Bir kuralımlı çerçeveye bağlı olarak kendi haklarında varımları destekleyen kanıtlar toplar, derinlemesine analizler yapar ve geçerliliği oranı daha yüksek sonuçlara ulaşırlar. Böylece sosyoloji sayesinde yukarıdakine benzer sorunların cevapları kişisel değerlendirmelerin sınırını aşarak bilimsel verilere dayanarak olur. Sosyoloji ilgilendiği konuları toplum, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan çok yönlü ele alarak geniş bir çerçeveye yerleştirir. Tarih, ekonomi, psikoloji, antropoloji, coğrafya, hukuk gibi disiplinler de sosyolojinin ilgilendiği konularla ilgilir. Ancak bu disiplinler konuları farklı boyutlarıyla ele alır. Sosyoloji, tüm bu disiplinlerin verilerini de kullanarak konuları tüm ilişkileri ile daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirir.

Sağduyu Bilgisi

Herhangi bir bilimsel çalışma sonucunda elde edilemeyen deneyim, kişisel varımlar, ön yargı ya da inançla dayanan bilgidir. Sağduyu bilgisinde okumaların hatalı olma olasılığı yüksektir. Ancak sosyologlar, sağduyu bilgisini tamamen reddetmezler ve sağduyu bilgisinin verilerini bilimsel süreçten geçirerek sosyolojik varımları geliştirirler.

Sosyoloji

Toplumsal yapı içindeki kurum, grup, ilişki, kültür, toplumsal olgu ve olayların bilimsel yöntem ve tekniklerle sistematik olarak incelenen bilim dalıdır.

Yüksek sağduyu bilgisinden ayrıran temel özellikler nelerdir? Kısaça açıklayınız.

1.1.2. NEDEN SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ İHTİYAÇ VARDIR?

Sosyolojinin toplumu ve toplumsal olayları anlamaya ve yorumlamaya tarama sosyolojik bakış ya da sosyolojik perspektif adı verilmektedir. Sosyolojik, birçok sorunun altında bireylerle değil bireyleri aşan toplumsal olgularla ilgili olduğuna ortaya koyar. Bireyin yaşadıkları kişisel birer deneyim olmakla birlikte hemen her yaşadıkları toplumsal ilişkilerde pek çok birey daha vardır. Kişisel sorun gibi görünen herhangi bir durumun, sosyolojik bakışla çok daha geniş bir toplumsal sorunla bağlantılı olduğu görülecektir. İnsanların psikolojik durumları çoğu zaman toplumsal sorunlarla ilgilidir. Ekonomik sorunlar, meşguliyet ve gelişen teknoloji toplumsal bağların güçlenmesine yol açarak insanların yalnızlaşmalarına ve onları sorunlara karşı dayanıklılığını azaltmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde milyarderler insan çok yetenekli de olsa işsiz kalabilmektedir. Bu durumda psikolojik sorunlar veya işsizlik bireysel değil büyük ölçüde toplumsal sorunlardır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sosyolojik Bakış
Etkinliğin Amacı: Sosyoloji hakkındaki bilgilerini sorgulayabilmek.
Yönerece: Aşağıdaki adımıları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. "Bireyin düşünce yapısı ya da düşünce statüsü içinde çalışması sadece bireysel niteliklere bağlıdır." yargısına dair görüşlerinizi ifade ediniz.

2. Charles Wright Mills (C. Wright Mills) ait metni okuyarak soruyu cevaplayınız.

Değerlendirme

Sağduyu bilgisini sosyolojik perspektiften ayrıran noktalar nelerdir? Metinden bir ifade ediniz.

Süre: 30 Dakika

"Çağdaş tarihin olguları, aynı zamanda bireyler olarak kadın ve erkeklerin başına ve başarısızlıklarıyla ilişkili olgularlardır. Bir toplum sanayileştirdiği zaman, bir köylü işçiyi dönüştürür; bir feodal bavy tasfiye olur ya da pademane dönüştürür. Önemli psikolojik ya da köleleşme geçirdiğinde, bir insan iş sahibi olur ya da işsiz kalır; yatırımlar oranları arttığında ya da azaldığında, bir kimse gücünün ya da ifadesi eder. Savaş çıktığında, bir siparişi pazarlamacı rahat etmezse, bir tüccarın radarıya dönüştürür; bir kadın dul ve bir çocuk da yetim kalır. Dolayısıyla, her ikisi birlikte ele alınmadan ne bir bireyin yapabileceği ne de bir toplumun tarihi."

Charles Wright Mills, Sosyolojik Teori, s. 13-14.

Etkinlikler içinde kullanılmak üzere yazılmış ya da alıntılanmış kısa okuma metinleri içerir.

Ünite içinde amblem üzerine yerleştirilen karekodlar etkileşimli e-içerikler içerir.

SIRA SİZDE

Metin içindeki bilgilerin kavranılma düzeyini ölçen, kesin cevaplı sorulardan oluşan etkinlikleri içerir.

ANAHTAR KAVRAM

Üniteyle ilgili bazı önemli kavramlara ilişkin açıklamaları içerir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Konunun kavranmasını, günlük hayatla bağlantısının kurulmasını, sosyolojik bakış açısı geliştirilmesini sağlayan etkinlikleri içerir.

Büyüteç ikonu uygulamanın öncesinde hazırlık yapılması gerektiğini gösterir.

Uygulama içindeki karekodlar gerekli olan ek bilgileri içerir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sanat ve Sosyoloji
Etkinliğin Amacı: Sosyolojinin toplumsal ilişkiler içindeki etkisini değerlendirebilir.
Ön Hazırlık: Aşağıdaki metni okuyunuz ve metindeki örnekleri hareketli insanları etkileden mahlum kalmanın sonuçlarını ele alan bir kitap okuyunuz ya da bir film izleyiniz.

Örnek: Çocuk

İnsanlardan uzak, vahşi yaşamda büyüyen çocukların doğal olarak bir dilin yoktur. Örneğin de köpeklerde büyüyen bir kuz. Köpeklerin iletişim dilini öğrenir, onlar gibi davranırlar. Köpeklerin yeri sıra ayı, koyun, inek, keçi ve devekuşu tarafından büyütülen çocuklar da vardır. Bu çocuklar benzer büyüklüğü hayvanlar gibi davranırlar sergilemiş ve onlar gibi iletişim kurabilişlerdir.

Yönerge: Aşağıdaki edimden takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Kendi hayatında kitap ya da filmdeki hayattan arastırarak farklı ve bu farkları yaratıcı etkileri ilişkin düşüncelerinizi defterinize yazınız.

*Kendiniz kitapları ya da izlediğiniz filmde hareketli sosyolojinin öneminde ilişkin *herizni sınıfınızda paylaşınız.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Gelişim
Etkinliğin Amacı: Toplumsal gelişimin öğelerini tanımlayınız.

Yönerge: Aşağıdaki edimden takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. İlk karekodda verilen araştırma sonucunu okuyunuz. Toplumsal gelişimin anlamı ve ülkeler bazında eğitim gelişimi nedenleri üzerine düşününüz ve düşüncelerinizi ifade ediniz.

2. Aşağıda üç temel kalkınma toplumsal gelişim ve dar görüşüne yer veriniz. Bu görüşleri kendi düşüncelerinizle karşılaştırınız. Benzerlik ve farklılıklar not alarak soruları cevaplayınız.

3. İkinci karekodda verilen insan gelişimi kuramını toplumsal gelişim kriterlerini inceleyiniz.

EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA	TABAKALAŞMA YA DA SINIFLI TOPLUM	DEMOKRASİ VE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ
Toplumsal gelişimin ölçüsü ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Gelişmiş ülkeler ekonomik olarak kalkınmış ülkelerdir. Bu ülkelerin kalkınmış *herizni temel ölçüt *dışarı giriyorsa *rması.	Her sınıfı toplum, eşitliği benzerinde getiren. Eğitimci ancak sınıfız bir toplumda son bulur. Sınıfli toplumlarda sosyolojik gelişim, her zaman belli bir sınıfın istikrar olarak kendine gerçekleşir. Bu durum eşitsizliğin temel nedenidir. Ülkeler bazında ise gelir kalma ülkeleri ile	Toplumsal gelişim sadece ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme ile eş tutulamaz. Ekonomik büyüme ve kalkınma ancak bireylerin sahip oldukları fırsat ve özgürlükleri artırılmasına bir anlam ifade eder. Çünkü ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde her

UYARI

Üniteye önemli olan, gözden kaçmaması gereken veya karıştırılabilecek bilgilere ilişkin vurguları içerir.

BİLGİ NOTU

Konuya ilişkin ek bilgileri içerir.

UYARI

Metropoliten kömopoliten kent türlerine karıştırmamalıdır. Farklı kültür, dil, inanca sahip insanların bir arada yaşadığı kentlere kömopoliten kent denir. Bu kent hem metropol hem kömopoliten olabilir. Örneğin İstanbul kömopoliten bir metropoliten Hattı metropoliten olmasına rağmen kömopoliten bir kenttir.

Millet (Ulus)

Millet kavramı günümüzde devlet kavramıyla birlikte kullanılmaktadır ve ulus-devlet kavramı modern toplumları aittir. Fransız Devrimi sonrasından itibaren cumhuriyetçi devletler birliği yeni bir millet tanımlama ihtiyacı duymuşlardır. 18. yüzyıldan itibaren imparatorlukların dağılması ile hükümlerinin ilan eden devletlerin ortaya çıkışı, feodalite sisteminin çökmesi ve kapitalizmin doğuşu ulus-devlet anlayışını ortaya çıkardığı etkilili tartışılabilir. Ancak millet ve ulus-devlet kavramları kuramcılar arasında her zaman tartışılmak kavrımlardır. Bir kuramcılar millet kavramını, sınıflar çökümü bir toplum parçası üzerinde onun süre yaygın; ortak dil, sınırları belirler.

Sosyal Devrimi benzeri görüşümüz bir devlet zenginliği getirmişti. Bu durum toplumsal kuramcılar arasında *bilhale zarar vermiş veya onları yok etmiş, enkinden çok farklı bir toplum tipini doğurmuş neden olmuştur.

Postmodern (modern sonrası), modernleşimin yeni bir biçimi olarak 20. yüzyılın sonlarına kadar olan zamanlarda. Aynı zamanda postmodernizm, modernizmin ekonomi, sanat, bilim, felsefe, mimari, insan ve toplumla ilişkin temel düşüncelerini eleştiren bir yaklaşımdır. Örneğin postmodernizm sosyologlar rasyonel düşüncenin uygulanması yoluyla topluma anlamı ve kontrol etmeye çalışan aydınlanma projesini ve modernizmi eleştirir. Çünkü bu sosyologlara göre toplum sürekli değişim halinde olduğu için rasyonel düşüncenin kesinliği topluma uygulanamaz.

NOTLARIM

Öğrencinin not almak için kullanabileceği alandır.

OKUMA ÖNERİLERİ

Konuyla ilgili ileri düzeyde okuma önerileridir.

Notlarım

Okuma Önerileri

- Mehmet Zencirci'nin Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı
- Max Weber Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Her ünitenin sonunda yer alan, konuyla ilgili öğrenilen bilgilerin ve kazanılan becerilerin ölçüldüğü bölümdür.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan kısımlara uygun kelimeleri yazınız.

gelenek - kültür - kültürleme - kültürlenme - kültürleşme - medeni kültür - edf

1. İnsan tarafından oluşturulan maddi ve manevi her şey adını alır.

2. İnsanlar ortaya koyduğu teknik ve teknolojik ilerletmelerini toplumaderir.

3. Birleşik imce doğduğu toplumun kültürünüBilgimesi.

4.: Uzun süredir uygulanan, insan ile çalışmayan, yazılı olmasına rağmen yaygın bir güce ulaşmış yazıdır.

Aşağıdaki ifadelerin doğru olanını yazınız "D" yanlış olanları yazınız "Y" yazınız.

TOPLAM VE KÜLTÜR

Aşağıda verilen çoktan seçmeli sorularda doğru şikii işaretleyiniz.

10. İki kültürün etkileşimi sürecinde her iki kültürün de değişime uğradığı kavramlardan hangisiyle anılır?

A) Kültür emperyalizmi
B) Kültürel çatışma
C) Kültürleşme
D) Kültürel potansiyel
E) Kültürleşme

11. Aşağıdakilerden hangisi kültürün özelliklerinden biri değildir?

A) Her yeni hem de evrensel boyuttan vardır.
B) Kapsayıcıdır, insan yapım olan * şey kültür değildir.
C) Tanrısaldir, sürekli-
D) Kalıtsaldir, yitirli-

E) Sosyalist ekonomik sistem

24. "Sınırları çizilmiş bir coğrafyada yaşayan insanlar arasında ilişkileri düzenleyen, kuramları örgütleyen, hükümete yetki veren, ordusu ve polisi olan, kararlar alır, vergiler ve tım bunları yapabilme gücünü elinde bulunduran en büyük otoritedir." gelinde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Devlet
B) Hükümet
C) İdariler
D) Siyaset
E) Yasama

25. "Bir insanın hakkı, diğer bir insan için görev olur ve yine bir insanın görevi de diğer insanın hakkı demektir. Hak, yitirli dedirizmi zaman hemen aynı şeyleri anladığımız gibi göre zorunluluk, yitirli, doğer ve borç da birbiriinden ayrılmıyan şeylerdir... Şu da bilimeldir ki, bu soydeşimle esas, insanın tarihine orantı yitirli ve hatta denekabilir ki, bu esas istemliyle devredilecek tım, kendi değirizmi olarak bütün insanlığın ruhuna henüz girmemiştir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Metinden faydalanarak Atatürk'ün demokrasi anlayış değirizmi.

Etkileşim Ek Sorular

Ünite rengiyle çerçevelemiş karekodlar üniteyle ilgili etkileşimli etkinlik, ek soruları ve bir adet bulmacayı içerir.

Kitap içindeki etkinlikler uygulanırken uyulması gereken kurallara ulaşmak için bu karekodu okutunuz.

1. ÜNİTE

SOSYOLOJİYE GİRİŞ

Ünite
Karekodu

Ünite Sunum
Karekodu

Ön Test
Karekodu

ANAHTAR KAVRAMLAR

Sağduyu Bilgisi
Sosyoloji
Toplumsal Grup
Toplumsal Kuruluş
Toplumsal Kurum
Toplumsal Olay
Toplumsal Olgu

- 1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI, KONUSU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ
- 1.2. TOPLUM VE TOPLUMU OLUŞTURAN ÖGELER
- 1.3. SOSYOLOJİNİN DOĞUŞUNDA ETKİLİ OLAN OLAYLAR
- 1.4. SOSYOLOJİDE KULLANILAN BAŞLICA YÖNTEMLER
- 1.5. TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ

1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI, KONUSU VE DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

KONUHA HAZIRLIK

1. Bir araya gelmiş bir grup insanın fiziksel varlığını görmek toplumu görmek için yeterli olur mu? Açıklayınız.
2. Toplumu; ağacı, kuşu, virüsleri vb. varlıkları inceler gibi incelemek mümkün müdür? Tartışınız.
3. İlk iki soruya verdiğiniz cevapları da göz önünde bulundurarak sosyoloji (toplumbilim) kavramının size neler çağrıştırdığını açıklayınız.

1.1.1. SOSYOLOJİNİN ALANI

Toplumsal bir varlık olan insan, toplumla sıkı bir etkileşim içindedir. Başta kendisini etkileyen olaylar olmak üzere etrafında gelişen tüm toplumsal olayların nedenlerini ve sonuçlarını sorgular. Örneğin göçün nedenleri ve yol açtığı sorunlar üzerine kafa yorar. Bazen uymak zorunda olduğu toplumsal kuralları sorgular. Cep telefonları ve sosyal medyanın insan ilişkileri üzerindeki etkisi üzerine düşünür ve yorumlar yapar. Bulduğu cevaplar çoğu zaman bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürüne, kendi kişisel varsayımlarına ve sınırlı deneyimlerine dayalı bilgilerden oluşur. Bu tür bilgilere “sağduyu bilgisi” denir. Toplumsal olgu ve olaylara dair sınırlı da olsa bir bakış açısı sunan sağduyu bilgisinin doğru bilgiler içermesi ve yaygın kabul görmesi de mümkündür. Ancak sadece sağduyu bilgisi ile toplumu anlamak ve açıklamak mümkün değildir. Bu noktada toplumu bilimsel yöntem ve tekniklerle anlamaya ve açıklamaya çalışan sosyoloji devreye girer. Sosyoloji, sağduyu bilgisinin varsayımlarından yararlı olsa da ondan çok daha fazlasını sunar. Örneğin “Sosyal medya insan ilişkilerini ne şekilde etkiliyor?” sorusuna insanlar sağduyu bilgisine dayanarak birbirinden farklı cevaplar verebilirler. Ancak bu cevaplar kişiseldir. Sosyologlar ise sosyal medyanın insan ilişkilerini ne şekilde etkilediğine dair inceleme yaparken çeşitli bilimsel yöntemlere başvururlar. Bir kuramsal çerçeveye bağlı olarak konu hakkındaki varsayımı destekleyecek kanıtlar toplar, derinlemesine analizler yapar ve geçerlilik oranı daha yüksek sonuçlara ulaşırlar. Böylece sosyoloji sayesinde yukarıdakine benzer soruların cevapları kişisel değerlendirmelerin sınırlarını aşarak bilimsel verilere dayanmış olur. Sosyoloji ilgilendiği konuyu toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan çok yönlü ele alarak geniş bir çerçeveye yerleştirir. Tarih, ekonomi, psikoloji, antropoloji, coğrafya, hukuk gibi disiplinler de sosyolojinin ilgilendiği konularla ilgilenir. Ancak bu disiplinler konuları farklı boyutlarıyla ele alır. Sosyoloji, tüm bu disiplinlerin verilerini de kullanarak konuları tüm ilişkileri ile daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirir.

ANAHTAR KAVRAM

Sosyoloji

Toplumsal yapı içindeki kurum, grup, ilişki, kültür, toplumsal olgu ve olayları bilimsel yöntem ve tekniklerle sistematik olarak inceleyen bilim dalıdır.

ANAHTAR KAVRAM

Sağduyu Bilgisi

Herhangi bir bilimsel çalışma sonucu elde edilmemiş deneyim, kişisel varsayım, ön yargı ya da inanca dayanan bilgidir. Sağduyu bilgisinde çıkarımların hatalı olma olasılığı yüksektir. Ancak sosyologlar, sağduyu bilgisini tamamen reddetmezler ve sağduyu bilgisinin verilerini bilimsel süzgeçten geçirerek sosyolojik varsayımlar geliştirebilirler.

1.1.2. NEDEN SOSYOLOJİK BİR BAKIŞA İHTİYAÇ VARDIR?

Sosyolojinin toplumu ve toplumsal olayları algılama ve yorumlama tarzına sosyolojik bakış ya da sosyolojik perspektif adı verilmiştir. Sosyoloji, birçok sorunun aslında bireylerle değil bireyleri aşan toplumsal olgularla ilgili olduğunu ortaya koyar. Bireyin yaşantıları kişisel birer deneyim olmakla birlikte hemen her yaşantının toplumsal ilişkilerle şekillenen bir yönü daha vardır. Kişisel sorun gibi görünen herhangi bir durumun, sosyolojik bakışla çok daha geniş bir toplumsal sorunun uzantısı olduğu görülecektir. İnsanların psikolojik durumları çoğu zaman toplumsal sorunlarla ilgilidir. Ekonomik sorunlar, mega kentler ve gelişen teknoloji toplumsal bağların çözülmesine yol açarak insanları yalnızlaştırmakta ve onların sorunlara karşı dayanıklılığını azaltmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde milyonlarca insan çok yetenekli de olsa işsiz kalabilmektedir. Bu durumda psikolojik sorunlar veya işsizlik bireysel değil büyük ölçüde toplumsal sorunlardır.

"Sosyolojinin işlevi, her bilim gibi örtülü olanı açığa çıkarmaktır."

*Pierre Bourdieu
(Piyer Bordiyö)*

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sosyolojik Bakış

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyoloji hakkındaki bilgilerini sorgulayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. "Bireyin düşük maaşlı ya da düşük statülü işlerde çalışması sadece bireysel niteliklere bağlıdır." yargısına dair görüşlerinizi ifade ediniz.
2. Charles Wright Mills'e (Çarls Rayt Mills) ait metni okuyarak soruyu cevaplayınız.

"Çağdaş tarihin olguları, aynı zamanda bireyler olarak kadın ve erkeklerin başarı ve başarısızlıklarına ilişkin olgulardır. Bir toplum sanayileştiği zaman, bir köylü işçiye dönüşür; bir feodal bey tasfiye olur ya da işadamına dönüşür. Sınıflar yükselişe ya da çöküşe geçtiğinde, bir insan iş sahibi olur ya da işsiz kalır; yatırım oranları arttığında ya da azaldığında, bir kimse güçlenir ya da iflas eder. Savaş çıktığında, bir sigorta pazarlamacısı roket atıcısına, bir tezgahhtar radarcıya dönüşür; bir kadın dul ve bir çocuk da yetim kalır. Dolayısıyla, her ikisi birlikte ele alınmadan ne bir bireyin yaşamı anlaşılabilir ne de bir toplumun tarihi."

Charles Wright Mills, *Sosyolojik Tahayyül*, s. 13-14.

Değerlendirme

Sağduyu bilgisini sosyolojik perspektiften ayıran noktalar nelerdir? Metinden hareketle görüşlerinizi ifade ediniz.

1.1.3. SOSYOLOJİDE ÖNE ÇIKAN BAZI KURAMLAR (TEORİLER)

Her bir sosyolojik kuram, toplumu anlama ve açıklama girişimi olarak birbiriyle ilişkili ve kendi içinde tutarlı bir dizi önermeden oluşur. Bu önermeler toplumun yorumlanışında farklı bakış açıları sunar.

İşlevselci Kuram

Adından da anlaşılacağı gibi işlevselci kuram toplumsal yapıların işlevselliğine odaklanmış bir kuramdır. İşlevselci kurama göre toplum kendi varlığını devam ettirebilmek için beraber işleyen, birbirine bağımlı birimlerden oluşur. Bu kuram, toplumu kendisini oluşturan parçaların toplamından farklı bir bütün olarak kabul eder. İşlevselci kuramın en temel özelliği; mükemmel bir uyum olmasa dahi tüm parçaların bütünleşmek için etkileşim içinde olduklarını, düzen ve denge sağlayan mekanizma görevi gördüklerini savunmasıdır. İşlevselci kurama göre toplum karmaşık parçalardan oluşan dengeli bir bütündür. Parçalar arasındaki değişimler bütünü çok fazla etkilemez. Denge yapısal olarak temel unsurdur. Bu kurama göre belirli yapılar işlevselse bu yapıların muhafaza edilmesi gerekmektedir. İşlevselci kuramın en önemli temsilcileri Emile Durkheim (Emil Durkaym) ve Talcott Parsons'tır (Telkat Parsıns).

Çatışma Kuramları

Çatışma kuramları, işlevselci kuramı değişime kapalı ve fazla muhafazakâr bulduğu için eleştirir. İşlevselci kuramın uzlaşıya çok fazla vurgu yaptığını ancak toplumda çıkar çatışmalarının da olduğunu söyler. Çatışma kuramları Karl Marx (Karl Marks) ve Max Weber'in (Maks Viber) görüşlerine dayanır. Marx, toplumu toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik temelinde açıklamıştır. Ona göre toplumların tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir. Max Weber ise çeşitli iktidar kaynakları temelinde bireyler ve topluluklar arasındaki çıkar çatışmaları üzerinde durmuştur. Bu görüşler çatışma kuramlarının genel perspektifini anlamak açısından önemlidir. İşlevselci kuramcılar toplumsal düzene vurgu yaparken çatışma kuramcıları uyumsuzluk ve çatışmalara dikkat çekerler. İşlevselci kuram için toplumun dengesi hem durağanlığı hem hareketi gerektirir. Bu yaklaşıma bazı çatışma kuramcıları itiraz eder ve çatışmalardan doğan hareketin değişimin motoru olduğunu öne sürerler. İşlevselci kuramcılar ortak normlar ve değerler ile toplumsal ahlakın ve toplumsal düzenin sağlandığına dikkat çekerken çatışma kuramcıları toplumsal düzenin hiyerarşik sistemin en tepesinde bulunan iktidarlar tarafından sağlandığını belirtir. Çatışmayı temele alan diğer kuramcılar C. Wright Mills, Lewis Coser (Luis Kosır), Ralf Dahrendorf'tur (Ralf Darindorf).

Sembolik Etkileşimcilik Kuramı

Makro (büyük ölçekli) toplumsal yapılar yerine insan eylemine odaklanan ve toplumu mikro (küçük ölçekli) yönden inceleyen bir kuramdır.

George Herbert Mead'ın (Corc Hörbirt Miid) öncülüğünü yaptığı sembolik etkileşimcilik kuramı, adından da anlaşılacağı üzere sembollere vurgu yapar. Eğitim, siyaset gibi büyük ölçekli yapılar yerine iki arkadaş arasındaki küçük ölçekteki etkileşime odaklanır. Kişileri günlük hayattaki etkileşimlerinin bir sonucu olarak görür. Bu etkileşime odaklanan sembolik etkileşimcilik kuramı, toplumsal düzen ve toplumsal değişim kavramlarını küçük parçadan büyük parçaya giderek açıklar. Toplumu bireylerin günlük etkileşimlerinin ürünü olarak görür. İnsan ilişkilerinin temelinde bir

semboller bütünü olan dil vardır. Ortak dil sayesinde ortak düşünce ve davranışlar gelişir. Kişi; etrafındaki kimseler, nesneler ve yaşanan olaylar hakkında etkileşime girdiği insanlarla ortak görüşler geliştirir. Bunun sonucu olarak benzer davranışlar ve toplumsal düzen oluşur. Kuramın diğer önemli temsilcisi Herbert Blumer'dir (Hörbirt Blumer).

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sosyolojide Kuramlar

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyolojide kuramsal perspektifin önemini kavrayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Nilgün Çelebi'nin *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları* adlı kitabından alıntılanan metni okuyunuz.

"Bilimsel bir araştırmanın son aşaması yorumlamadır. Yorumlamada, olgular dünyasından elde edilen verilerle sentez basamağında gerçekleşmiş ya da tadil edilmiş kavramsal çerçeve veya model ile araştırmaya temel alınan teori karşılaştırılır. Kurgulanan modelin teoriye katkısı belirtilir. Gerçekleşmiş hipotezlerde dile getirilen ilişkiler bundan böyle "veri" değil, fakat bilimsel bulgu (finding) olarak adlandırılacaktır. Bulguların teoriye katkıları ile bir yandan teorinin açıklayıcılık gücü gelişirken bir yandan da araştırılan konuya ilişkin bilgilerimiz genişlemiş olur. Araştırdığımız olgu hakkında kestirimlerde (prediction) bulunma şansımız, giderek olgulara egemen olma şansımız yükselmiş olur."

Nilgün Çelebi, *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*, s.245.

2. Metinden hareketle sosyolojik olgu ya da olayların yorumlanışında kuramsal yaklaşımın önemine dair düşüncelerinizi ifade ediniz.

Değerlendirme

"İş yerinde, evde ya da okulda kurulan ilişkilerin biçimini neler belirliyor?" sorusuna işlevselci kuram, çatışma kuramları ve sembolik etkileşimci kuram tarafından ne şekilde cevap verilebileceğine ilişkin görüşlerinizi aşağıdaki boşluklara yazınız.

İşlevselci kuramın cevabı:

Çatışma kuramlarının cevabı:

Sembolik etkileşimcilik kuramının cevabı:

1.1.4. SOSYOLOJİNİN DİĞER SOSYAL BİLİM DALLARIYLA İLİŞKİSİ

Varlık, bütünsel bir yapıya sahiptir ancak her bilim varlığın belirli bir parçasını inceler. Gerçeklik bir bütün olduğu için bilim dalları iş birliği yapmak zorundadır. Toplumsal gerçekliği inceleyen sosyoloji, diğer sosyal bilimlerle daima bilgi alışverişinde bulunur.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sosyal Bilim Kardeşliği

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyolojinin diğer bilimlerle ilişkisini açıklayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Sosyolojinin ilişkili olduğu bilim dallarını (antropoloji, coğrafya, ekonomi, hukuk, psikoloji, siyaset bilimi, tarih) verilen bilgilerden yola çıkarak tahmin ediniz ve noktalı kısma örnekteki gibi yazınız.

İnsanın biyolojik, toplumsal, kültürel değişimini ve çeşitliliğini geçmişten günümüze karşılaştırmalı olarak ele alan bütüncül bir bilimdir. Modern toplumları incelerken geçmişin izini de süren sosyoloji, antropolojiden büyük ölçüde yararlanır.

Bireylerin ruhsal yapısının toplumsal ilişkileri, toplumsal ilişkilerin ise bireylerin ruhsal yapısını belirlemesi sebebiyle sosyoloji ile bilgi alışverişinde bulunur.

Bir toplumdaki bireyler arasındaki ilişkinin düzenlenmesi adına resmî kuralları belirleyen ve düzenleyen bilimdir. Resmî kural ve yasaların toplumsal ilişkileri biçimlendirmesi sebebiyle sosyoloji biliminin toplum üzerindeki etkisini dikkate alır.

Toplumlar belli bir toprak parçası üzerinde yaşar ve o bölgenin özellikleri toplumsal hayatı biçimlendirir. Bu noktada sosyoloji biliminin verilerine ihtiyaç duyar.

Bir toplumda mal ve hizmetlerin üretim, tüketim ve paylaşım biçimleri; toplumsal ilişkileri, kurumları ve kültürel yapıyı şekillendirmesi sebebiyle sosyoloji biliminden yararlanır.

Toplumların geçmişte yaşadığı olaylar sosyolojinin bazı genellemelere ulaşmasında belirleyicidir. Bu sebeple sosyoloji; insanın geçmişini yazılı, sözlü ve görsel kaynaklar yoluyla neden sonuç bağlantısı kurarak inceleyen ve yorumlayan biliminden yararlanır.

Devletin, hükûmetin, yönetim biçimlerinin yapısı ve işleyişi; toplumsal ilişkilerin, kurumların, kuruluşların yapısını ve işleyişini biçimlendirdiği için sosyoloji biliminden yararlanır.

2. “Türk toplumunun aile yapısı”nı araştıran bir sosyolog, çalışmaları esnasında diğer bilimlerin verilerinden de faydalanır. Aşağıdaki diyagramda sosyolojinin hukuk ve antropolojiden nasıl faydalanacağına dair ibareler yer almaktadır. Örneklerden hareketle diyagramda boş bırakılan yerleri doldurunuz.

Değerlendirme

Yaptığınız etkinliklerden hareketle sosyolojinin diğer bilimlerle ilişkisini yorumlayınız.

1.1.5. TOPLUMSAL OLAY VE TOPLUMSAL OLGU

Sosyoloji hem somut toplumsal durumları inceleyen hem de onlarla ilgili soyutlama yapan bir bilimdir. Sosyolojinin bu özelliği, toplumsal olay ve toplumsal olgu kavramlarında açığa çıkmaktadır.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Olay

Belli bir zaman ve mekânda gerçekleşen, en az iki kişiyi ilgilendiren somut değişim ya da oluşumlara toplumsal olay denir. Toplumsal olayların sebep ve sonuçları vardır. Örneğin bir kişinin köyden kente göç etmesinin sebebi, yaşadığı yerdeki ekonomik sıkıntılar olabilir. Toplumsal olaylar bir defaya özgü ve tekildir. Örneğin Kurtuluş Savaşı, 2022 yılında Türkiye’de gerçekleşen üniversite sınavı birer toplumsal olaydır.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Olgu

Aynı türden toplumsal olayların sürekliliğinden türetilen soyut bir kavramdır. Toplumsal olgunun belirli bir yeri ve zamanı yoktur. Toplumsal olgu, benzer olayların sebep ve sonuçlarının tümünü içerir ve genelleştirilebilir hükümlerle ilgilidir. Örneğin sınav, savaş birer toplumsal olgudur.

UYARI Sosyolojide olay ve olgular indirgemeci ve bütünsel olmak üzere iki tür yaklaşım temelinde analiz edilir. İndirgemeci yaklaşım; toplumsal olay ve olguları siyasi, ekonomik, dinî, hukuki ve ahlaki boyutlarından sadece birine indirgeyerek inceler. Bu yaklaşım, toplumu analiz etmede dar bir perspektif sunduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bütünsel yaklaşım ise toplumsal olay ve olguları siyasi, ekonomik, dinî, hukuki ve ahlaki boyutlarının tümünü içerecek şekilde ve adı geçen tüm boyutların birbirleriyle etkileşimini dikkate alarak analiz eder. Bütünsel yaklaşım, toplumu analiz etmede geniş bir perspektif sunması bakımından sosyologlar tarafından daha fazla tercih edilir.

Sıra
Sizde 2

Aşağıda verilen örneklerin toplumsal olay ya da toplumsal olgu kavramlarından hangisine ait olduğunu uygun alanı işaretleyerek belirtiniz.

Örnekler	Toplumsal Olay	Toplumsal Olgu
Modernleşme		
Fransız Devrimi		
Beyin göçü		
Gölcük depremi		

1.2. TOPLUM VE TOPLUMU OLUŞTURAN ÖGELER

1.2.1. TOPLUM NEDİR?

Kapsamı oldukça geniş olan toplum kavramının birçok tanımı vardır. Günlük konuşmada toplum, çoğu zaman topluluk ya da millet kavramlarının yerine kullanılmaktadır. Ancak topluluk, toplum içindeki daha küçük birimlerdir. Geçmişte toplum (society) için cemiyet kelimesi kullanılırken topluluk (community) yerine cemaat kelimesi kullanılmıştır. Millet ise sınırları çizilmiş bir toprak parçası üzerinde uzun süredir yaşayan, ortak dil, din, kültür ve tarihe sahip insanların siyasal kimlikleridir. Bir toplumda farklı topluluklar yer alabildiği için toplum kavramı topluluk kavramından daha kapsayıcıdır. Aynı zamanda toplum, millet tanımının sınırladığı siyasal kimliği de içerir ancak ondan daha fazlasıdır. Toplum belli kuralları, kurumları, normları, değerleri, yaptırımları ve kültürü olan oldukça örgütlü bir yapıdır. İnsanların ilişki kurma biçimleri, davranış kalıpları, alışkanlıkları, ekonomik ve siyasi faaliyetleri bu örgütlü yapı içinde gerçekleşir.

Sosyologlar, toplum kavramının tanımı konusunda farklı görüşler ortaya koymuştur. Örneğin sosyolojinin kurucularından Emile Durkheim'a göre toplum, onu oluşturan parçaların toplamından daha büyüktür ve kendi başına bir gerçekliği vardır. Diğer taraftan sembolik etkileşimci kuram, toplumun bireyden bağımsız bir gerçekliği olduğuna şüphe ile yaklaşır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumu Tanımlıyoruz

Süre: 20 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumu tanımlayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki toplum tanımlarını inceleyerek soruları cevaplayınız.

Bazı tanımlara göre toplum:

- İnsanları bir arada tutmaya yarayan kültür öğelerinin tümüdür.
- Sürekli değişen toplumsal ilişkiler ağıdır.
- Belli bir toprağa bağlı, kendine özgü kültürü olan, duygu birliği içindeki insanların, sürekli ve örgütlü bütünüdür.
- Toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için etkileşime giren ve ortak bir kültürü paylaşan insan topluluğudur.
- İnsanların ortak bir yaşam sürdürmelerini sağlayan bir organizasyonlar bütünüdür.

Değerlendirme

1. Yukarıdaki toplum tanımlarında ortak olan noktalar nelerdir? Defterinize yazınız.
2. Yukarıdaki toplum tanımlarına bir yenisini eklemeniz istenseydi nasıl bir toplum tanımı yapardınız? Defterinize yazınız.

1.2.2. TOPLUMSAL KURUM, KURULUŞ VE GRUP

Toplumsal yapıyı oluşturan kurum, kuruluş ve gruplar arasındaki uyum, toplumun devamlılığı açısından önemlidir. Ancak toplumu oluşturan unsurlar her zaman uyum içinde olmaz. Bazen toplum çatışma da üretir ve her çatışma toplumsal yapıda önemli değişimlere sebep olur. Toplumsal yapının uyum ya da çatışma üretmesinin nedenleri, sosyolojinin ele aldığı temel konulardan biridir.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Kurum

Toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmak üzere organize olmuş, birbirleriyle ilişki hâlinde ve sürekliliği olan sistemleri ifade eder. Aile, eğitim, ekonomi, siyaset ve din birer toplumsal kurumdur.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Kuruluş (Organizasyon)

Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş kendi iç kuralları, yönetmelikleri, tüzükleri ve daha birçok düzenleme mekanizması olan tesislerdir. Şirketler, okullar, dernekler, vakıflar, bankalar vb. birer toplumsal kuruluştur.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Grup

Birbirleriyle etkileşime giren, benzer özellikleri ve ortak amaçları olan, birlik duygusuna sahip iki veya daha fazla insandan oluşan yapıdır.

UYARI

Toplumsal grup, bazı ortak özellikleri olan kişileri kategorize etmek için kullanılan "toplumsal kategori" kavramı ile karıştırılmamalıdır. Örneğin lise son sınıf öğrencileri, kadınlar, memurlar, öğretmenler, sanatçılar vb. toplumsal kategoridir. Bir toplumsal grup; rastlantı sonucu bir araya gelmiş, sürekliliği olmayan insan topluluklarıyla da karıştırılmamalıdır. Konser bileti için sırada bekleyen öğrenciler, durakta otobüs bekleyenler buna örnek gösterilebilir. Bu özellikteki insan toplulukları grup değil, "kalabalık" ya da "yığın" olarak kabul edilir. Çünkü bu topluluklardaki bireyler fiziksel olarak birbirlerine yakındır ancak aralarında örgütlenmiş bir ilişki söz konusu değildir.

Sıra
Sizde 3

Yukarıdaki görsellerin hangisinde insanların toplumsal bir grup oluşturduğu düşünülebilir? Nedenleriyle birlikte açıklayınız.

1.2.3. TOPLUMSAL GRUP ÇEŞİTLERİ, AMAÇLARI VE İŞLEVLERİ

Toplumsal hayatta insanların kurdukları ilişki ve etkileşimlerin bir yönünü toplumsal gruplar oluşturur. Toplumsal gruplar; bireylere toplumsal değerleri kazandırma, dayanışma kültürünü geliştirme, bireylerin temel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama, bireylere kimlik ve kişilik kazandırma gibi önemli işlevlere sahiptir. Toplumsal gruplar temelde birincil ve ikincil gruplar olmak üzere ikiye ayrılır:

Birincil gruplar: Bu gruplar, bireylerin sosyalleşmelerini ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar. Grup üyelerinin samimi ve yüz yüze iletişim kurduğu; duygudaşlığın, dayanışmanın ve sürekliliğin söz konusu olduğu **resmî olmayan** gruplardır. Birbirini görebilen, yüz ifadeleri, ses tonu ya da dokunma gibi sözel olmayan iletişimi deneyimleyen kişilerin yakın bağlar geliştirmesi çok daha olasıdır. Duygusal olarak yakın olan, birbirini iyi tanıyan ve samimi ilişkiler kuran birincil grup üyelerine aile, arkadaşlık gibi **küçük gruplarda** daha fazla rastlanır. Birincil bir ilişkinin gelişmesi için tekrarlanan sosyal temasa ihtiyaç vardır. Bundan dolayı birincil gruplar daha **uzun sürelidir**. Birey kimi birincil gruplara iradesiyle kimilerine de iradesi dışında katılır. Örneğin arkadaşlık **iradi grupken** içine doğduğu aile **iradi olmayan gruptur**. İnsanlar hayatları boyunca çeşitli birincil gruplara katılır. Örneğin bir çocuğun deneyimlediği ilk birincil grup ailedir. Çocuk, daha sonra yine birincil grup örnekleri olan oyun grupları ve okul arkadaşlıkları yoluyla bu deneyimini devam ettirir.

İkincil gruplar: Ortak çıkarlar etrafında toplanmalarına rağmen üyeler arasındaki ilişkinin **resmîyete** dayalı olduğu, birincil gruplara kıyasla daha **büyük gruplardır**. İkincil gruplar, kişisel değildir ve hedefe yöneliktir. İkincil gruplar genellikle birincil gruplara kıyasla daha **kısa sürelidir**. İkincil grup özelliği taşıyan resmî kurumlar işleyişlerini; yasa, yönetmelik veya tüzüklerle belirler. Bireylerin bu tarzda kurduğu ilişkiler resmî nitelik kazanır. Dolayısıyla üyeler, kişiliklerinin yalnızca sınırlı kısımlarını içeren ve kişisel olmayan bir şekilde etkileşime girerler. Çünkü toplumda farklı toplumsal konumlar her zaman birincil ilişki geliştirmeye uygun ortam sağlamaz. Bu nedenle öğrenciler ile öğretmenler, patronlar ile çalışanlar arasında genellikle birincil ilişkiler gelişmez. İkincil grupların üyeleri arkadaş olabilir ve birbirleriyle özdeşleşebilirler ancak grubun amacı arkadaşlıkları zenginleştirmek değil bir görevi tamamlamaktır. Eğer arkadaşlık görevden daha önemli hâle gelirse ikincil grup etkisizleşir. Devlet daireleri, okullar, dernekler, vakıflar, sendikalar, şirketler ikincil grupların en sık görüldüğü yerlerdir.

UYARI Birincil ilişkilerin birincil gruplarda ve ikincil ilişkilerin ikincil gruplarda ortaya çıkması daha mümkün olsa da bazı istisnalar olabilir. Birçok ikincil grup, bazı birincil ilişkileri içerir. Örneğin okul gibi ikincil gruplarda ikincil ilişkilerin yanı sıra birincil ilişkiler de görülebilir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Gruplar

Süre: 10 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal grupların çeşitleri, özellikleri ve ayırt edici yanlarını farkedebilme.

Yönerge: Aşağıdaki tabloda verilen örneklerden yola çıkarak toplumsal grupların birincil ve ikincil gruplar dışında nasıl sınıflandırılabileceğini boş bırakılan kısımlara yazınız.

Kuruluş biçimine göre		Resmî gruplar
Süresine göre		
Katılım biçimine göre	İradi gruplar	
Büüklüğüne (üye sayısına) göre		

Değerlendirme

Yukarıdaki bilgileri göz önüne alarak ait olduğunuz gruplardan dört tanesinin ayırt edici özelliklerini sıralayınız.

1.3. SOSYOLOJİNİN DOĞUŞUNDA ETKİLİ OLAN OLAYLAR

Sosyolojinin incelediği bazı konular, belli bir sistem ve yöntemle dayanmaksızın eski çağlardan beri ele alınmıştır. Özellikle filozoflar, ideal toplumu tanımlamak isterken toplumsal sorunlara eğilmişlerdir. Bütün bu birikim; sosyolojinin altyapısını oluşturmakla beraber sosyolojinin bilim hâline gelişi bir dizi tarihsel olay sonucunda, sanayileşmenin hız kazandığı 19. yüzyıl Avrupası'nda gerçekleşmiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin getirdiği devasa toplumsal sorunlar sosyolojinin doğuş sebebidir.

Aydınlanma Felsefesi

Temelleri 17. yüzyılın ortalarına kadar uzanan ve genellikle “akıl çağı” olarak adlandırılan Aydınlanma Dönemi, insanların evreni anlamak ve açıklamak için aklın ve bilimin rehberliğine ihtiyacı olduğu düşüncesini içerir. Çünkü Aydınlanma Dönemi'ne kadar Avrupa, yaklaşık altı yüz yıl süren bir gerileme dönemi yaşamıştır. Orta Çağ Skolastik Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, kilise tek egemen güçtür. Hristiyanlık öğretileriyle ters düşen tüm bilimsel ve felsefi çalışmalar yasaklanmıştır. Aydınlanma, Hristiyanlığın öğretilerini merkeze alan ve bir tür otoriteye dönüşen Orta Çağ skolastik anlayışının reddidir. Aydınlanma felsefesi de bu çağın düşünsel dünyasına hâkim olan felsefi görüşlerin genel adıdır. Demokrasi, cumhuriyet, yurttaşlık, medeni haklar, kuvvetler ayrılığı, laiklik gibi konular aydınlanma felsefesinin en çok üzerinde durduğu konulardır.

Aydınlanma Dönemi'ni simgeleyen ansiklopedizm hareketiyle kilisenin otoritesinden bağımsız olarak ortaya konmuş bilimsel ve felsefi çalışmaların bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Coğrafi keşif ve sömürgecilik faaliyetleri yoluyla farklı coğrafya ve kültürlerle karşılaşmış ve buralardan devasa bir bilgi birikimi elde edilmiştir. Bu bilgilerin bir araya getirilerek sınıflandırılması ve tüm dünyaya yayılmasını amaçlayan Voltaire (Volter), Rousseau (Ruso), Diderot (Didero) gibi Fransız düşünürler otuz beş ciltlik bir ansiklopedi hazırlamışlardır. Ansiklopedistler olarak tanınan bu düşünürler, insanların Orta Çağ skolastik anlayışından ancak bilimsel ve felsefi düşüncenin rehberliğiyle kurtulacağını öngörmüşlerdir. Aydınlanma felsefesinin tüm Avrupa'ya yayılmasında ansiklopedizm hareketinin önemli katkısı olmuştur.

Aydınlanma Dönemi'nde öne çıkan temel düşünce; insanın, toplumun ve tarihin bilimsel yöntemlerle açıklanmasının en güvenilir yol olduğudur. Bilimin en güvenilir bilgi kaynağı olduğunun kabul edilmesi, toplumun da bilimsel yöntemlerle ele alınabileceği düşüncesini doğurmuştur. Bu açıdan aydınlanma felsefesi, sosyolojinin bir bilim olarak doğuşunda oldukça etkilidir.

Fransız Devrimi

Aydınlanma Dönemi boyunca tartışılan demokrasi, cumhuriyet, haklar, yurttaşlık gibi konular Fransız aydınlarının ana gündemini oluşturmuştur. Diğer taraftan Fransız halkının gitgide yoksullaşması karşısında krallığın buna kayıtsız kalması, Fransa kralının mutlak gücünün sorgulanmasına yol açmıştır. Bu temel sebeplerle 1789 yılında Fransa'da özgürlük ve eşitlik talebiyle monarşiye karşı bir halk ayaklanması başlamıştır. Krallığın teslimiyetiyle monarşinin yetkileri daha sonra hazırlanan anayasa ile sınırlandırılmıştır. Fransa'da başlayan devrim sadece Fransa monarşisini ilgilendiren bir konu olmamış, tüm krallık ve imparatorlukların yerine ulus-devletlerin inşa sürecini başlatmıştır. Bu yeni sisteme geçiş, toplumun tüm kurumlarının yeniden yapılması anlamına gelmiştir. Değişen toplumsal yapının ancak bilimsel yöntemlerle anlaşılabilceği düşüncesi, sosyolojinin bir bilim olarak doğuşunda ve gelişmesinde etkili olmuştur.

Sanayi Devrimi

Fransız Devrimi'nin etkisiyle yıkılan krallık ve imparatorlukların yerini 18. yüzyıldan itibaren ulus-devlet modelleri almaya başlamıştır. İmparatorlukların simgesi olan tarım toplumunun yerini ise sanayi toplumu almıştır. Sanayileşme süreci 18. yüzyılda İngiltere'de başlamış ve neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır. Bu dönem, bilimsel çalışmaların hız kazanmasıyla birçok icada sahne olmuştur. Özellikle buharlı makinelerin icadı ile lokomotifler ve vapurlar ticareti daha hızlı ve güvenli hâle getirmiştir. Benzer şekilde dokuma makinelerinin icadı ile tekstil ürünleri, manifaktür denilen küçük fabrikalarda üretilmeye başlanmıştır. Fabrika sistemine geçişle birlikte üretim araçlarının sahipleri olan kapitalistler ile yine o fabrikalarda ücret karşılığında çalışan işçiler olmak üzere iki sınıf ortaya çıkmıştır. Tüm bu siyasi ve ekonomik gelişmeler toplumsal yapıyı değiştirirken birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların sistematik ve bilimsel yöntemlerle anlaşılacak istenmesi ve buna çözüm üretme çabaları sosyolojinin bilim olma sürecinde etkili olmuştur.

Sıra Sizde 4

Sosyolojinin ortaya çıkışına etki etmiş üç olay ve bu üç olayla ilişkili kavram, durum ve kişiler aşağıda verilmiştir. Numaralandırılmış kavram, durum ve kişinin karşısına ilişkili olduğu olayın harfini örnekteki gibi yazarak eşleştiriniz.

a Aydınlanma Felsefesi

b Fransız Devrimi

c Sanayi Devrimi

1. ☐ **a** Ansiklopedizm hareketi

4. ☐ Voltaire

7. ☐ Monarşinin yıkılması

2. ☐ Buharlı makinelerin icadı

5. ☐ Ulus-devlet

8. ☐ Diderot

3. ☐ Kapitalist-işçi

6. ☐ Fabrika sistemi

9. ☐ Özgürlük ve eşitlik talebi

1.3.1. SOSYOLOJİNİN KURUCULARI

Sosyoloji bağımsız bir bilim hâline gelmeden önce Platon, Aristoteles, Konfüçyüs, İbn Haldun, Montesquieu (Monteskü), Vico (Viko), Rousseau ve daha pek çok düşünürün sosyal felsefe denebilecek toplum görüşleri modern sosyolojinin kuramsal zeminini oluşturmuştur. Bu düşünürlerin fikirleri henüz modern bilim anlayışı gelişmediği için sistemli bir bütünlük ve metodolojiden uzaktı. Ayrıca sosyoloji her şeyden önce sanayi toplumunun bilimidir. Sanayi toplumu var olmadan önceki toplum araştırmalarına sosyoloji denemediği gibi toplumla ilgilenen düşünürlere de sosyolog denemez. Sosyolojinin ayrı bir bilim dalı olmasını aşağıda kısaca ele alınan kurucu sosyologlar gerçekleştirmişlerdir.

Görsel 1.1: Auguste Comte (temsili)

Auguste Comte (1798-1857)

Sosyoloji kavramını ilk kullanan Fransız sosyolog Auguste Comte'tur [Ogüste Kont (Görsel 1.1)]. Saint Simon'ın (Sen Saymın) öğrencisi Comte'a göre toplum, doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerle incelenmelidir. Çünkü toplumsal gerçeklik doğanın gerçekliğinden farklı değildir. Örneğin doğanın gerçekliklerinden biri olan yer çekimi yasası insan onu keşfetmeden önce de vardı. Aynı şekilde toplumsal yasalar da insan onu keşfetse de keşfetmese de vardır. Comte, toplumsal yasaları keşfetmek için bilimsel yöntemler kullanmanın "pozitivist" bir döneme geçiş için gerekli olduğunu düşünmüştür. Comte'un önemli eserlerinden biri *Pozitif Felsefe Dersleri*'dir.

Görsel 1.2: Karl Marx

Karl Marx (1818-1883)

Alman düşünür ve sosyolog Karl Marx (Görsel 1.2) sanayi toplumunun ve dolayısıyla kapitalizmin yarattığı sorunlar üstünde durmuştur. Kapitalist sistemdeki üretim ilişkilerini ele aldığı *Kapital* adlı eseri, kapitalizme yapılan en kapsamlı eleştiri olarak kabul edilir. Bu eserde, kapitalist üretim ilişkilerine özgü iki sınıf olan kapitalistler ile emek gücünü ücret karşılığında satan işçi sınıfı arasındaki "çatışmanın" doğasını sistematik bir biçimde analiz etmiştir. Marx uyguladığı sistemi, "diyalektik ve tarihsel materyalizm" olarak adlandırmıştır. Marx'a göre toplumu biçimlendiren ve toplumsal sınıfların oluşumunu belirleyen en önemli unsur, o toplumun üretim ilişkileridir. Tüm toplumsal değişimler, birbiriyle çatışan sınıflar arasındaki mücadelenin sonucudur.

Görsel 1.3: Emile Durkheim (temsili)

Emile Durkheim (1858-1917)

Fransız sosyolog Emile Durkheim'a göre toplum, o toplumun üyeleri arasındaki geniş fikir birliği veya anlaşma nedeniyle var olur (Görsel 1.3). Toplum hiçbir parçanın diğeri olmadan çalışmadığı, birbiriyle ilişkili parçalardan oluşan bir sistemdir. Herhangi bir parça değiştiğinde tüm toplum bundan etkilenir. Toplamların birlik ve uyumu ancak ortak hikâye, sembol, gelenek, sanat eseri ve ritüeller ile sağlanabilir. Buna "kolektif bilinç" adı verilir. Kolektif bilinç, sistemin düzenini ve akışını bozan herhangi bir durum karşısında toplumu bir arada tutarak onun istikrara kavuşmasını sağlar. Durkheim'ın en önemli eseri *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'dır.

Max Weber (1864–1920)

Alman sosyolog Max Weber'e (Görsel 1.4) göre sosyoloji, olması gerekeni değil, olanı olduğu gibi ortaya koyan bir bilim olmalıdır. Bir sosyolog inceleme ve araştırmalarında olabildiğince nesnel davranmalı ve ön yargılarından tamamen arınmalıdır. Bilimselliğe yaptığı bu vurguya rağmen Weber, toplumun doğa bilimlerinin yöntemleriyle analiz edilemeyeceğini öne sürmüştür. Auguste Comte gibi pozitivist sosyologların aksine doğa ve toplumun birbirinden farklı yapısal özellikler gösterdiğini düşünmüştür. Doğanın varlığı insana bağlı değildir ancak toplum, insan olmadan var olamaz. Weber daha çok insan eylemlerinin toplumsal yönünün yorumlanmasını amaç edinmiştir. Sosyoloğun görevi, herhangi bir eylemde bulunan insanın o eyleme yüklediği anlamı anlamak ve yorumlamaktır. Weber'in önemli eserlerinden biri *Ekonomi ve Toplum*'dur.

Görsel 1.4: Max Weber (temsilî)

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sosyoloji İle Toplumu Anlamak

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyolojinin bağımsız bir bilim hâline gelişini kavrayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Sosyolojinin bağımsız bir bilim oluşunda etkili olan olaylardan Sanayi Devrimi'ne dair bilgilerinizi hatırlayınız.
2. Sosyolojinin kurucularından Auguste Comte, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber'in bakış açılarını size ipucu olarak verilen kavramlar üzerinden araştırınız ve tablodaki boşlukları doldurunuz.

Auguste Comte
(Sosyal Statik-Sosyal Dinamik)

Karl Marx
(Sınıf Çatışması)

Emile Durkheim
(Kolektif Bilinç)

Max Weber
(Rasyonellik)

Değerlendirme

Araştırmanızdan ve kitabınızdaki bilgilerden hareketle soruyu cevaplayınız.

Sosyolojinin kurucu isimlerinin Sanayi Devrimi'ne bakış açıları arasındaki temel farklılıklar nelerdir? Defterinize yazınız.

1.4. SOSYOLOJİDE KULLANILAN BAŞLICA YÖNTEMLER

Sosyologlar toplumda bir sorun ya da ilginç bir olay gördüklerinde onu tümevarım, tüm-dengelim, analoji gibi temel bilimsel yöntemlerle incelemeye koyulurlar. İnceleme, sosyolojik bir sorunun ardından gelir. Sosyologlar, bilgiye ulaşma konusunda farklı düşüncelere sahip olduğu için bu temel yöntemlerin yanı sıra farklı yöntemleri de kullanabilirler.

Tümevarım: Aynı türden olgu, olay, durum için birden fazla gözlem yapılır. Gözlemler sonucu araştırılan konuya dair bir hipotez (varsayım) geliştirilir. Hipotez sılandıktan sonra kuram (teori) oluşturulur. Tümevarım özelden genele, parçadan bütüne doğru ilerleyen bir yöntemdir.

Tümdengelim: Araştırmaya mevcut bir kuram ile başlanır. Mevcut kurama dayalı bir hipotez geliştirilir. Hipotezi test etmek için veriler toplanır. Verilerin hipotezi destekleyip desteklemediğine bakılır. Eğer sonuçlar baştaki hipotezi doğruluyorsa sonuç doğru kabul edilir. Tümdengelim genelden özele, bütünden parçaya doğru ilerleyen bir yöntemdir.

Analoji: Bilinenle benzerlik kurarak bilinmeyen hakkında çıkarım yapmaktır. Böylece yeni bir bilgiye ulaşılır.

Diyalektik Yöntem: Karşıtların çelişkisi, değişim-dönüşüm, hareket ve bütünlük olmak üzere dört temel ilkeye dayanır. Her bir oluşum ve süreç bir bütünlük içinde diğeri ile ilişkisi çerçevesinde anlaşılabilir.

Pozitivist Araştırma Yöntemi: Pozitivist yaklaşım; toplum hakkında nesnel, kesin, genel geçer bilgilere ulaşılabileceğini ve doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyolojide kullanılabileceğini öne sürer.

Anlama-Yorumlama Yöntemi: Anlamacı-yorumlayıcı yaklaşım; toplum ve doğanın farklı olduğunu, doğa bilimlerindeki nedensellik ilkesinin toplumsal konuları incelerken geçerli olmadığını düşünür. Buna göre sosyoloji toplumsal eylemin amacını ve anlamını kavramaya ve yorumlamaya odaklanmalıdır.

Tarihsel İnceleme: Tarihsel sosyoloji, tarihsel malzemeyi kullanarak toplumsal olgu ve olayları anlamaya ve açıklamaya çalışır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sosyolojik Soru

Süre: 15 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyolojik araştırma yöntemlerine temel oluşturan sosyolojik soruların niteliğini tanıyabilme.

Yönerge: Aşağıdaki metni okuyarak soruları cevaplayınız.

Sosyolojik Sorunun Niteliği

Bir olgunun toplumsal anlamını ve boyutunu incelemek üzere sorulan sosyolojik sorular, bireyleri değil grupları içerir. Örneğin COVID-19 ile ilgili aşağıdaki üç sorunun sorulduğunu düşününüz:

1. COVID-19 hastalığında semptomları hafifletmek için hangi ilaçlar kullanılmalıdır?
2. COVID-19 hastalarının depresyona girme olasılıkları nedir?
3. COVID-19 hastalığına yakalanma olasılığı toplumsal sınıfa göre değişir mi?

Bu sorulardan ilki tıp, ikincisi psikoloji ile ilgilidir. Sadece üçüncüsü sosyolojik bir sorudur. Çünkü sadece üçüncü soru toplumsal bir boyut taşımaktadır.

(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Siz de bir sosyolog olduğunuzu ve sosyolojik bir soru sorduğunuzu düşününüz. Sorunuz ne olurdu?

1.4.1. SOSYOLOJİDE KULLANILAN VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Sosyolojide kullanılan bilimsel yöntemlerin uygulanabilmesi için bazı verilere ihtiyaç vardır. Bu verileri elde etmek üzere anket, monografi, gözlem, görüşme (mülakat), sosyometri gibi teknikler kullanılmaktadır.

Anket: Davranışlar, görüşler, tutumlar hakkında bir dizi soruya cevap veren denekler yoluyla veri elde etmeye yarayan bir tekniktir. Anket; insanların davranış, düşünce ve tutumlarının nedenlerini keşfetmek için sosyolojinin sıklıkla başvurduğu nicel veri toplama tekniklerinden biridir. Çoğu araştırmacı daha büyük bir insan grubunu temsil eden yönetilebilir sayıda denekle çalışır. Araştırmaya konu olan gruba araştırmanın evreni, evren içinden seçilen denek grubuna ise örneklem adı verilir. Çalışmanın başarısı, bir insan grubunun örneklem tarafından ne kadar iyi temsil edildiğine bağlıdır.

Monografi: Çerçevesi çizilmiş tek bir olay, olgu, grup, kurum ya da kuruluşun anket, gözlem, görüşme gibi teknikler yoluyla derinlemesine incelenmesidir.

Gözlem: Olayların oluş hâlindeyken izlenmesidir. Gözlem katılımlı ve katılımsız olarak ikiye ayrılır. Katılımlı gözlemde araştırmacı gözlemleyeceği gruba dâhil olur ve grubun etkinliklerine katılır. Katılımsız gözlemde araştırmacı gözlenen grup ya da olayın dışında kalarak gözlemini yapar.

Görüşme: Araştırmacı, görüşme tekniğinde deneklere bir dizi açık uçlu soru sorar. Denekler bu sorulara diledikleri gibi cevap verirler. Görüşme tekniği; bu yanıyla önceden belirlenmiş seçeneklerden oluşan anket tekniğinden ayrılır.

Sosyometri: Bir grubu oluşturan bireyler arasındaki tutum ve davranış örüntülerini belirlemek için kullanılan yöntem sosyometri adı verilir. Sosyometri; grup içindeki bireylerin ilişki biçimlerini, psikolojilerini, grubun uyumunu vb. durumları ölçmek için uygulanır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Anket Çalışması

Süre: 1 Hafta

Etkinliğin Amacı: Sosyolojide kullanılan araştırma yöntemlerine veri sağlayan teknikleri kullanabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Anket tekniğini kullanarak okulunuzda sosyal medya kullanım alışkanlığını araştırmak için sorularınızı hazırlayınız.
2. Araştırmanın evrenini ve örneklemine tespit ediniz. Anketi nasıl uygulayacağınıza dair hususları (yüz yüze, genel ağ üzerinden vb.) kararlaştırınız ve anketi uygulayınız.
3. Hatalı doldurulmuş anket formlarını ayırınız.
4. Uygulanan ankette her bir soru için tüm katılımcıların cevaplarını görebileceğiniz bir tablo hazırlayınız. Cevapları kaydediniz ve bu cevapları gruplandırınız.
5. Her bir soru için anket sonuç çizelgesi hazırlayınız. Her soruda kaç kişinin hangi cevabı verdiğini, cevapların cinsiyete ve sınıf seviyesine göre dağılımını belirleyiniz.
6. Sonuçları yüzdelik dilimler hâlinde ya da grafiklerle gösteriniz.
7. Sonuçları rapor hâline getiriniz ve sınıfınızda paylaşınız.

Değerlendirme

Yaptığınız çalışmadan yola çıkarak anket tekniğinin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin düşüncelerinizi açıklayınız.

1.5. TÜRKİYE'DE SOSYOLOJİ

KONU YA HAZIRLIK

Tarih dersinden edindiğiniz bilgilerden hareketle Türkiye’de sosyolojinin kurumsallaşmasına etki eden özgün olaylar hakkında neler söyleyebilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılda gerçekleştirilen reformlar, yeni bilgilerle donanmış bir yönetici-aydın sınıfı ortaya çıkarmıştır. Jön Türkler olarak adlandırılan bu reformist aydınlar yeni bir toplumsal düzen kurmakta sosyolojiden faydalanmak istediler. Osmanlı aydınlarının oldukça erken bir tarihte sosyoloji ile ilgilenmesinin başlıca nedeni, dönemin Osmanlı aydınlarının Fransızca bilmeleri ve sosyolojinin doğduğu Fransa ile yoğun ilişki içinde olmalarıydı. Sosyolojinin kurucusu ve isim babası Auguste Comte aynı zamanda Jön Türklerin benimsemiş olduğu pozitivistin de kurucusuydu.

Görsel 1.5: Ziya Gökalp (temsili)

Ziya Gökalp (1876-1924)

Ziya Gökalp (Görsel 1.5) 1914 yılında İstanbul Darülfünununda sosyoloji kürsüsünü kurarak sosyolojinin Türkiye’de kurumsallaşmasını sağlamıştır. Sosyoloji çalışmaları Türkiye Cumhuriyeti’nin biçimlenmesini doğrudan etkilemiştir. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde ülkenin millî bilince dayalı moden bir kültürle Batı medeniyetine dâhil olmasını amaçlamıştır. Gökalp toplumları ilkel ve millet olabilmiş toplumlar olarak ikiye ayırır. Millet olabilmiş toplumların aynı zamanda din, ahlak, hukuk, güzel sanatlar, dil, iktisat, bilim ve teknik gibi konulardan oluşmuş bir geleneğinin ve millet bilincinin olması gerektiğini söyler. Gökalp, medeniyet ve kültürü (hars) birbirinden ayrı olarak kavramlaştırmıştır. Batı medeniyetine Türk kültürünü koruyarak dâhil olmayı amaçlamıştır. Örneğin Türk halk türkülerinin Batılı müzik formunda yeniden yorumlanması ile modern bir Türk müziği oluşturulmasını hedeflemiştir. Gökalp, Fransız sosyolog Durkheim’dan etkilenmiştir. Durkheim’ın kolektif bilinç vurgusunda olduğu gibi toplumun birlik ve bütünlüğünü ön planda tutmuş, düzeni sağlayacak ahlaki kurallara ve dayanışmaya önem vermiştir. Ona göre Türk toplumu imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle olmalıdır. Birey-toplum sorunsalına “Fert yok cemiyet var, hak yok vazife var.” diyerek bireyci değil kamucu bir yaklaşım getirmiştir. *Türkçülüğün Esasları*, en önemli eserleri arasındadır.

Görsel 1.6: Prens Sabahattin (temsili)

Prens Sabahattin (1879-1948)

Türkiye’de sosyoloji çalışmalarının başlamasına öncülük etmiştir. *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* adlı eserinde çözüm yollarını ortaya koymuştur. Prens Sabahattin’e (Görsel 1.6) göre devletin idaresi değişse bile toplumsal yapı değişmediği sürece sorunların çözümü mümkün olmayacaktır. Çözüm “kamucu toplum”dan “bireyci toplum”a geçiştir. Kamucu toplumda her şeye devlet merkezinde karar verilir, yerel yönetimler ve birey önemsenmez, geniş bir memur zümresi toplumu durağan hâle getirir. Bireyci toplumda yerel yönetimler güçlüdür ve bireysel girişimcilik ön plandadır. İngiltere modeline yakınlık duyan Prens Sabahattin’e göre güçlü bireyler olmadan güçlü toplum mümkün değildir. Eğitim sistemi güçlü ve girişimci bireyler yetiştirecek şekilde yapılandırılmalıdır.

Niyazi Berkes (1908-1988)

Osmanlı Devleti Dönemi'nden başlayarak Türkiye'nin geçirdiği toplumsal dönüşümler üstüne çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarının ana konusu Türkiye'nin çağdaşlaşma sorunudur. Niyazi Berkes'e (Görsel 1.7) göre Türkiye'nin Batılılaşması; laiklik, çağdaşlaşma ve milliyetçiliğin birleşimi ile gerçekleşebilecektir. Türkiye'nin laiklik sürecinin kökeninin Osmanlı Devleti'nde başladığını savunmuştur. II. Mahmut Dönemi'nde yapılan hukuki düzenlemelerin bu süreci başlattığı; Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi o dönemin Türk aydınlarının da düşünsel arka planı oluşturduğu görüşündedir. Laikliğin "sekülerizm" kavramıyla ifade edilmesi gerektiğini, bunun da sadece üst yapıyla değil bütün bir toplumsal yapıyla ilgili olduğunu savunur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik ve siyasi yanlarının anlaşılabilmesi için tarihi kopukluk sorununun giderilmesi gerektiği görüşündedir. *Türkiye'de Çağdaşlaşma* adlı kitabında tarihsel olayların cumhuriyet rejimini hazırladığını iddia eder.

Görsel 1.7: Niyazi Berkes (temsili)

Bilgi Notu

Alt Yapı-Üst Yapı: Bir toplumun üretim biçimleri ve bunun etrafında biçimlenen örüntüler alt yapıyı; insanın öznel yanı ve toplumun kültür, estetik, maneviyat, siyasal, felsefi vb. unsurlarının birleşimi ise üst yapıyı oluşturur. Alt yapı ile üst yapı arasında etkileşim vardır.

Mübeccel Belik Kıray (1923-2007)

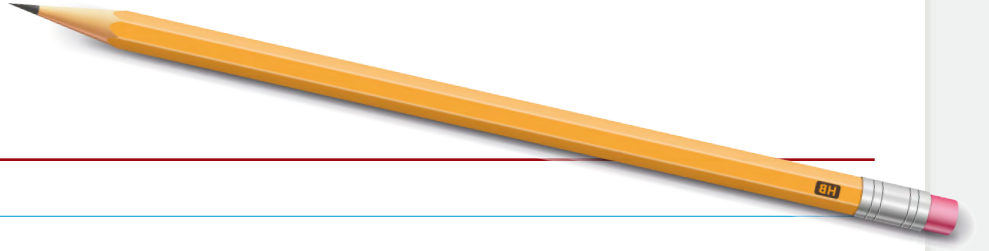
Sosyolojiye kır ve kent sosyolojisi alanlarında saha araştırmalarına dayalı çalışmaları ve toplumsal değişim olgusuna özgün yaklaşımlarıyla katkı sağlamıştır. *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* (1964) adlı kitabında Ereğli Demir Çelik Fabrikasının kuruluşuyla kasabanın toplumsal yapısında ortaya çıkan değişimleri ve sorunları incelemiştir. Türkiye'nin toplumsal yapısını çözümlemeye yönelik araştırmalar da yapan Mübeccel Belik Kıray (Görsel 1.8), Türkiye'ye özgü bir tabakalaşma yaklaşımı geliştirmiştir. Türkiye'nin geleneksel üretim ilişkilerine dayalı toplum yapısından sanayi toplum yapısına geçerken yaşadığı sorunlar ve bu geçiş sırasında kurumlardaki değişim, onun araştırmalarının temelini oluşturmuştur. Kıray'a göre toplum bir bütündür ve denge hâlinde ancak çok çabuk çözülecek kadar da hassas bir dengesi vardır. Kıray'ın "tampon kurumlar" olarak adlandırdığı kurumlar, değişen ya da çözülen toplumu yeniden dengeye oturtur. Aile, özellikle de geniş aile, toplumsal değişimede ortaya çıkabilecek sorunları hafifletici bir etkiye sahip olan önemli bir tampon kurumdur. Kıray; az gelişmiş toplumların genel karakteristiği, kentleşme sorunu, toplumsal tabakalaşma ve toplumsal değişimin dinamikleri konularını ele almış ve bu konularla ilgili kapsamlı ve nicel araştırmalar yapmıştır.

Görsel 1.8: Mübeccel Belik Kıray (temsili)

Notlarım

Okuma Önerileri

- Zygmunt Bauman (Zigmunt Bauman)
Sosyoloji Ne İşe Yarar?
- Doğan Ergun
100 Soruda Sosyoloji El Kitabı
- Anthony Giddens (Antoni Gidins)
Sosyoloji-Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan kısımlara uygun kelimeleri yazınız.

analoji-tarih-toplum-tümevarım-tümdengelim

1. Bir psikoloğun danışanına yardımcı olabilmesi için onun geçmişini bilmesi gerekir. Buna benzer olarak da bir sosyoloğun toplumu analiz edebilmesi için toplumun geçmişine dair bilgiler edinmesi gerekmektedir. Bu nedenle sosyoloji ile ilişki içindedir.
2. Belli bir toprağa bağlı, kendine özgü kültürü olan, duygu birliği içindeki insanların sürekli ve örgütlü bütününe denir.
3. "Kocaeli'de sanayileşmenin artması nüfusu artırmıştır. Bursa'da da sanayileşme artmıştır. O hâlde Bursa'da da nüfusun arttığı söylenebilir." Bu sonuca yöntemi ile ulaşılmıştır.
4. "Sulu tarımın yapıldığı bölgeler gözlemlenmiş ve köyden kente göçün bu bölgelerde az olduğu sonucuna ulaşılmıştır." Bu sonuca yöntemiyle ulaşılmıştır.

Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına "D" yanlış olanların yanına "Y" yazınız.

5. Sosyoloji incelediği toplumları ideal olanlar ve olmayanlar diye ayırır. (.....)
6. "Sanayinin geliştiği kentler göç alır. Eskişehir'de sanayinin geliştiği bir kenttir. O hâlde Eskişehir de göç alan bir kenttir." Bu sonuca tümdengelim yöntemiyle ulaşılmıştır. (.....)
7. Yüz yüze ve samimi ilişkilerin yaşandığı, daha ziyade gayriresmî yapıları olan gruplara birincil grup denir. (.....)
8. Felsefe, olanı araştırırken bir bilim olan sosyoloji olması gerekeni araştırır. (.....)

Aşağıda verilen çoktan seçmeli sorularda doğru şıkkı işaretleyiniz.

9. Sanayileşme sürecinde Türkiye'de büyük oranda bir iç göç gerçekleşir. Anadolu'nun pek çok yerinden, İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere göç dalgaları yaşanır. Bugün İstanbul'da yaşayan Karslı sayısı Kars'ta yaşayanlardan fazladır. Sosyologlar, bu sürecin nedenlerini ve sonuçlarını araştırmak için çeşitli yöntem ve tekniklerle göç eden kişilerle görüşerek bulgular elde etmeye çalışırlar. Yaptıkları araştırmaların sonucunda da göç ve göçün nedenleri gibi konularda genel ilkelere ulaşmaya çalışırlar.

Verilen metin, aşağıdaki durumlardan hangisinin açıklamasında kullanılmıştır?

- A) Sosyolojinin kullandığı yöntem ve teknikler
- B) Toplumsal olay ve toplumsal olgu arasındaki fark
- C) Toplumsal statü ve toplumsal rol arasındaki ilişki
- D) Kültür ve toplumsal değişme arasındaki ilinti
- E) Toplumsal yapının değişmeyen unsurları

10. I.

Fransız kraliçesi Marie Antoinette (Mari Antuanet) fakir halk için “Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler.” demiş.

II.

Kadınlar erkeklerden daha fazla konuşur.

III.

Tıraş olan erkeklerin sakalları daha koyu renkli ve daha sert olur.

Bunlar günlük hayatta sıkça karşılaştığımız popüler bilgilerdir. Bu bilgiler ya kişisel gözlemlere dayanır ya da meçhul bir takım kaynaklardan çıkıp topluma yayılır. Sosyal bilimlerin ya da pozitif bilimlerin sahasına giren bu konularda yapılan araştırmalar bu tür bilgilerin doğru olmadığını ortaya koymuştur. Kraliçe Marie Antoinette’in böyle bir söz söylediğine dair herhangi bir kanıt yoktur ve bu cümle ilk kez J. J. Rousseau’nun bir eserinde geçer. Yine yapılan araştırmalar kadınlarla erkeklerin gün içinde aynı oranda konuştuğunu ortaya koymuştur. Erkeklerin tıraş olmasının ise sakalların rengi ya da sertliğine hiçbir etkisinin olmadığı bilimsel olarak ispatlanmıştır.

Bu metinde aşağıdakilerden hangisi vurgulanmaktadır?

- A) Sağduyu bilgisi ile bilimsel bilgi arasında fark vardır.
- B) Bilimsel yöntem ile teknik arasında fark vardır.
- C) Kişisel gözlemler genellikle doğru bilgi verir.
- D) Pozitif bilimlerde gerçeğin bilgisine ulaşmak daha kolaydır.
- E) Sosyal bilimlerin kendine has yöntemleri vardır.

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

- 11. Sosyolojik bakış, toplumsal sorunları kavramada bireye ne gibi katkılar sunar? Kısaca belirtiniz.
- 12. C. Wright Mills’e göre kişisel sorunlar hangi bakımdan kamusal sorunlardan farklıdır? Açıklayınız.
- 13. Doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki temel farklar nelerdir? Maddeler hâlinde defterinize yazınız.
- 14. Sosyolojinin doğuşunda Sanayi Devrimi hangi açılardan önemlidir? Kısaca belirtiniz.
- 15. Auguste Comte’un sosyoloji tanımında “sosyal statik” ve “sosyal dinamik” kavramları neden önemlidir? Açıklayınız.
- 16. Ziya Gökalp’ta sosyoloji ve milliyetçilik iç içe geçmiştir. Bunun nedenlerini açıklayınız.
- 17. Türkiye’de bireyin ve bireysel girişimciliğin önemine dikkat çeken sosyolog Prens Sabahattin’in düşüncelerinin günümüzdeki önemi nedir? Açıklayınız.

Etkileşimli

Ek Sorular

2. ÜNİTE

BİREY VE TOPLUM

Ünite
Karekodu

Ünite Sunum
Karekodu

Ön Test
Karekodu

ANAHTAR KAVRAMLAR

Benlik
Kimlik
Kişilik
Olumlu Sapma
Olumsuz Sapma
Sosyalleşme
Toplumsal Değer
Toplumsal Kontrol
Toplumsal Norm
Toplumsal Rol
Toplumsal Sapma
Toplumsal Statü
Uyma Davranışı

2.1. SOSYALLEŞME VE SOSYALLEŞMEYİ ETKİLEYEN UNSURLAR

2.2. SOSYALLEŞMENİN AŞAMALARI VE SOSYALLEŞMENİN TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.3. TOPLUMSAL STATÜ, TOPLUMSAL ROL VE TOPLUMSAL SAYGINLIK

2.4. TOPLUMSAL DEĞER, TOPLUMSAL NORM VE TOPLUMSAL KONTROL

2.5. TOPLUMSAL SAPMA VE SUÇ, HAK VE GÖREV DENGESİ

2.1. SOSYALLEŞME VE SOSYALLEŞMEYİ ETKİLEYEN UNSURLAR

KONUYA HAZIRLIK

Doğumundan yedi yaşına kadar bir odada tutularak diğer insanlarla etkileşime girmesi engellenmiş, sadece hayatta kalmasına yetecek kadar beslenmesine izin verilmiş bir çocukla karşılaştığınızı varsayınız ve aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Bu çocuğun, çevrenizde gördüğünüz yedi yaşındaki herhangi bir çocuktan ne tür farklılıkları olabilir?
2. Tüm insanların bütün hayatlarını böyle izole bir hâlde sürdürdüklerini varsaydığınızda toplumdan bahsetmek mümkün olur mu? Nedenleriyle açıklayınız.

2.1.1. SOSYOLOJİDE BİREY VE TOPLUM

Birey ve toplum neredeyse bir bütündür. Toplumsal hayatın içinde hiçbir olay bireylerden bağımsız, kendiliğinden oluşmaz. Bütün toplumsal değişimler bireylerin iradesiyle gerçekleşir. Toplumdaki her değişim de bireyleri doğrudan etkiler. Bireyler, biyolojik ve psikolojik olarak varoluşlarını bir toplulukla ya da daha örgütlü bir yapı olan toplumla yaşayarak devam ettirebilmiştir. Bireyler sadece içinde yaşadıkları toplumun değil tüm toplumların izini taşırlar. Çünkü çağlar boyunca biriken tüm bilgi, yetenek, beceri ve bilgelikten etkilenirler. Toplum, bireyleri içinde taşıırken birey de toplumu içinde taşır. Toplum, gelişimi ve değişimi için bağımsız karar verebilen bireylere ihtiyaç duyar. Örneğin Fransız Devrimi monarşiye dayalı toplumsal düzeni eleştiren bireylerle gerçekleşmiş, devrimden sonra oluşan yeni toplumsal sistem ise bireyleri doğrudan etkilemiştir. Birey ve toplum kavramlarından hangisinin öncelikli olduğu, sosyolojide tartışılan en önemli konulardan biridir. Örneğin Durkheim toplumun bireyi belirlediğini düşünürken Gabriel de Tarde (Gabriyel dö Tard) bireyin toplumu belirlediğini düşünmüştür.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Birey ve Toplum

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyalleşme sürecini etkileyen unsurları açıklayabilme.

Yönerge: Toplumun bireyden bağımsız bir varlığının olduğunu savunan Durkheim'ın aşağıda verilen metnini okuyarak soruyu cevaplayınız.

"Eğer toplumsal yaşam yalnızca bireysel varlığın bir uzantısından oluşsaydı, kendisini doğuran bu kaynağın üzerine çıkamaz, onu şiddetle bastıramazdı. Bireyin önünde eğildiği otorite, toplumsal olarak duyup düşündüğüne ve bireye böylesine egemen olduğuna göre, bireyi aşan ve bu nedenle de bireyle açıklanamayacak güçlerin bir ürünüdür. Bireyin üzerindeki bu dış basınç, onun kendisinden geliyor olamaz; öyleyse bu basıncı açıklayabilecek olan şey de bireyin içinde olup biten şeyler olamaz... Birey dışlandığında geriye yalnız toplum kalır, öyleyse toplumu açıklamak için toplumun doğasına bakmamız gerekir. Gerçekten de toplum bireyi hem zaman hem de yer boyutunda sınırsız ölçüde aştığına göre, kendi otoritesiyle kutsallaştırdığı davranış ve düşünüş biçimlerini bireye dayatacak durumda olduğu anlaşılabilir."

Emile Durkheim, *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*, s.133-134. (Düzenlenmiştir.)

Bireyden bağımsız toplum, toplumdan bağımsız birey olabilir mi? Açıklayınız.

2.1.2. SOSYALLEŞME

Sosyalleşme; bireylerin içinde bulundukları toplumun değer, tüm resmî ve resmî olmayan kural, davranış kalıbı ve hayat için gerekli becerileri öğrendikleri süreçtir. Dolayısıyla sosyalleşmenin hem toplumsal hem bireysel boyutu söz konusudur.

Toplum açısından sosyalleşme, toplumun kültürünü kuşaklar boyu aktarma ve kendini sürdürme yoludur. Tüm toplumlar bireylere iyi ve kötünün ne olduğunu, nelerin önemli olduğunu ve bireylerden neler beklediğini çeşitli kurum ve organizasyonlar aracılığıyla aktarır. Toplum bu sayede istenen düzen çerçevesinde varlığını sürdürür ve kendini sürekli yeniden üretir. Düzenin devamlılığı için nelerin önemli olduğu toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu açıdan toplumların özgün yapısı sosyalleşmenin biçimini de özgün kılar.

Birey açısından sosyalleşme ise bireyin davranışları, tutumları, becerileri öğrenme; kişiliğini oluşturma ve toplumla bütünleşme yoludur. Davranış ve beceri kazanmak için toplumsal öğrenme ve deneyimlere ihtiyaç duyan insanın kişiliği de diğer bireylerle girilen etkileşimler sonucu oluşur. Örneğin bir çocuğun dil becerisi kazanması, selamlaşmayı öğrenmesi, çatal kaşık kullanmayı ve yemek yerken neleri yapıp neleri yapmaması gerektiğini öğrenmesi gibi birçok beceri ve davranış kalıbı sosyalleşme sürecinde gerçekleşir. Sosyolojik açıdan kişilik; bireyin öğrenmeler sonucu oluşan duygu, düşünce ve davranış kalıplarının diğer bireylerce algılanan yönüdür. Sosyalleşme ihtiyacı hem insanın tek başına varlığını sürdürmeye yetmeyen doğasından hem de öğrenmenin diğer bireylerle olan ilişkisinden kaynaklanır. Bu durum, doğal bir varlık olan insanı aynı zamanda toplumsal bir varlık hâline getirir. Çünkü insanın “insan” olarak varlığını sürdürebilmesi hem doğaya hem topluma bağlıdır. Ancak insan sadece doğa ya da toplumun belirlediği pasif bir varlık değil kendini ve toplumu değiştirip dönüştürme potansiyelini içinde taşıyan aktif bir varlıktır.

ANAHTAR KAVRAM

Benlik

İnsanın varlığının bilincinde olma durumu ve kendine dair algısıdır.

ANAHTAR KAVRAM

Kişilik

Benlik üzerine inşa edilen, bireyin ayırt edici duygu, düşünce ve davranışlarının diğer bireylerce algılanan yönüdür.

ANAHTAR KAVRAM

Kimlik

Bireyin toplumdaki konumuna paralel olarak benliğine yüklediği anlamlardır. Kimlik, kişisel benliğin toplumsal çevreyle kurduğu ilişki ile biçimlenir.

2.1.3. KURAMSAL PERSPEKTİF

Sosyalleşme sürecindeki tüm öğrenmelerin, bireylerin kişilik oluşturma ve geliştirme biçimleri üzerinde doğrudan etkisi vardır. Hem sosyolojik hem psikolojik açıdan kişiliğin nasıl oluşup geliştiği konusu sosyolog, psikolog ve sosyal psikologların araştırıp kuramlar geliştirdiği önemli bir konudur. Kişiliğin oluşumu ile sosyalleşme arasında doğrudan bir ilişki olduğu için bu kuramlar “sosyalleşme kuramları” olarak da kabul edilir. Birçok sosyalleşme kuramı olmakla beraber, öne çıkanlar Emile Durkheim, Karl Marx, Charles Horton Cooley (Çarls Hortin Kuli), George Herbert Mead ve Sigmund Freud (Zigmund Froyd) tarafından formüle edilmiştir. Durkheim, bireylerin kişiliklerinin oluşumunda zihinsel süreçlerin değil toplumsal kabullerin belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Marx, kişiliğin insanın doğasına uygun olarak değil bireyin dışındaki güçlerin belirlemesiyle gerçekleştiğini, bu yüzden de insanın kendi doğasına yabancılaştığını vurgulamıştır. Mead ve Cooley, sosyalleşmenin toplumsal yönüne dikkat çekmiş ve sosyalleşme yoluyla bireyin kendisini başkasının yerine koymayı, dünyaya ve kendisine onların bakış açısından bakmayı öğrendiğini öne sürmüşlerdir. Freud, insanların biyolojik yönünün kişiliğin oluşumunda daha etkili olduğunu ve bireylerin daima toplumla çatışma hâlinde olduğunu iddia etmiştir.

2.1.4. SOSYALLEŞMENİN UNSURLARI

Toplumlar istenen düzen çerçevesinde varlıklarını devam ettirmek için resmî ya da resmî olmayan kurallara, davranış kalıplarına ve yaptırımlara ihtiyaç duymuştur. Kural ve yaptırımların niteliği hem belirli bir toplumun kabulleriyle hem de evrensel kabullerle doğrudan ilişkilidir. Bu yanı sıra kural ve yaptırımlar toplumdan topluma, aynı toplumda zamandan zamana değişebilmektedir. Ayrıca tüm toplumlarda benzer kurallar ve yaptırımlara rastlamak da mümkündür. Bireyler tarafından öğrenilmesi ve benimsenmesi istenen kuralların ve davranış kalıplarının toplumsal kurumlar aracılığıyla bireylere aktarılması toplumların ortak özelliğidir. Bu aktarım; bireylerin bir dizi davranış, tutum ve becerileri öğrenerek kişiliğini oluşturma süreciyle iç içe geçer. Sonraki bölümlerde sosyalleşme sürecinde aile, arkadaş grubu, okul, kitle iletişim araçları gibi kurumsal araçların hem bireyler hem de toplum açısından işlevleri ele alınmıştır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sosyalleşme Sürecinde Kişiliğin Oluşumu

Süre: 20 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyalleşme kavramını örneklerle açıklayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Sizi siz yapan kişilik özelliklerinizin oluşmasında etkili olduğunu düşündüğünüz faktörleri tabloya yazınız.
2. Her bir kişilik özelliğinin etkilendiği kaynağı (0-5) arasında derecelendiriniz. Kişilik özelliklerinizi en çok biçimlendiren kaynak en fazla puan aldığınız kaynaktır.

Kişilik Özellikleriniz	Aile	Arkadaşlar	Okul	Kitle İletişimi	Genetik Faktörler

Değerlendirme

Sosyalleşmenin birey açısından önemine dair düşüncelerinizi açıklayınız.

Aile

Bireyler açısından sosyalleşme ailede başlar. Bir bebeğin hayatı ihtiyaçlarının karşılanması esnasında diğer bireylerle yaşadığı ses, koku, temas gibi ilk etkileşimler ailede gerçekleşir. Aynı şekilde anaokuluna başlayana kadar bir çocuğun davranış ve beceri kazanma sürecinde öğrendiği birçok şey, sosyalleşme sürecinin ilk basamağı olan ailede gerçekleşir. Toplum açısından aile, tüm toplumsal kural ve değerler sisteminin yeni nesillere aktarımını sağlayan en önemli kurum olması bakımından oldukça işlevseldir. Ailede kazanılan değerler, öğrenilen davranış kalıpları ve beceriler çocukların diğer bireylerle kurduğu ilişkinin biçimini belirler. Örneğin dil becerisi kazanılmadan diğer bireylerle sözel iletişim söz konusu olamaz ve dil, büyük oranda ailede kazanılan bir becedir. Toplumun üyeleri olan ebeveynlerin belirlediği kurallar ve benimsediği değerlere paralel olarak davranış kalıpları da çocuklara aile tarafından kazandırılır. Çocukların sevgi, saygı, iş birliği, paylaşım, dayanışma, hoşgörü gibi değerleri ailede kazanmış olmaları toplumun diğer bireyleriyle kuracakları ilişkiye olumlu şekilde yansır. Ailenin duygusal bağ, samimiyet gibi birincil ilişkilere dayalı yapısı, çocuklara istenen davranış benimsenme konusunda kolaylık sağlar.

Arkadaş Grupları

Arkadaş grupları; benzer ilgi alanlarını paylaşan, çoğunlukla aynı yaş grubunda yer alan bireylerden oluşur. Çocukluk ve ergenlikte arkadaş gruplarının önemi diğer yaş gruplarına kıyasla daha fazladır. Aile dışında ilk büyük sosyalleşme deneyimi arkadaş gruplarında gerçekleşir. Çocuklar akranlarıyla oyun sırasında paylaşma, iş birliği, kurallara uyum, hatta rekabet gibi konularda ilk deneyimlerini kazanırlar. Ergenliğe adım atarken bu süreç devam eder. Ebeveynlerinden ayrı bir kimlik geliştirmeye ve bağımsızlık göstermeye başlayan ergenler için arkadaşlıklar oldukça önemlidir. Yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde de arkadaş grupları, bireylerin ilgi alanlarının paylaşılmasına ve geliştirilmesine imkân sağlar.

Okul Hayatı

Okul bilgi ve becerilerin daha kapsamlı bir biçimde kazandırıldığı ve ilk resmî kuralların tecrübe edildiği kurumdur. Okul aracılığıyla bireylerin hem bilgi beceri kazanması hem de toplumun değerler sistemini ve kurallarını benimsemesi beklenir. Toplumun çocuklardan ne beklediği, birer rol model olan öğretmenler ve okul idaresi tarafından düzenli olarak pekiştirilir. Okul sayesinde çocuklar ve gençler, yetişkinlerin dünyasına hazır hâle gelirler.

Kitle İletişim Araçları

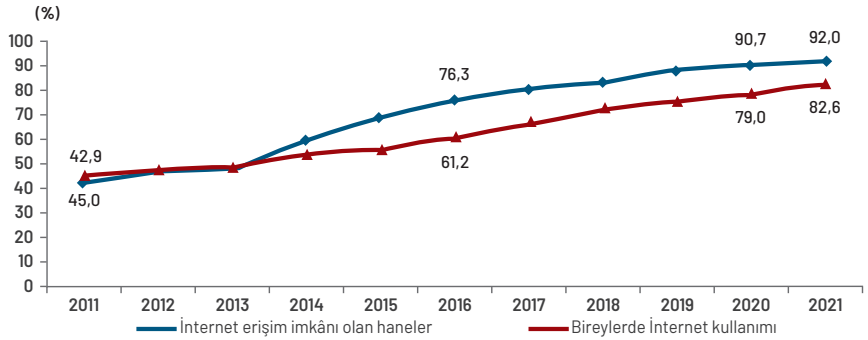
Kitle iletişimi; her türden bilginin gazete, dergi, radyo, televizyon, genel ağ gibi araçlarla geniş bir kitleye dağıtılmasıdır. Bu iletişim, bireylerin sosyalleşme süreçlerini önemli ölçüde belirler. Kitle iletişim araçları yoluyla bireylere hem yerel hem evrensel değer, inanç, ideolojiler yanında normal ve anormalin tanımları da aktarılır. Kitle iletişim araçları, sosyalleşme sürecine teknolojik bir boyut kazandırmış ve bir tür endüstriye dönüşmüştür. Bunların kullanımının hem olumlu hem olumsuz etkileri vardır ve her yaştan insanın günlük hayatının bir rutini hâline gelmiştir. Çocuk ve yaşlıların genellikle televizyon karşısında, genç ve genç yetişkinlerin ise genellikle genel ağda vakit geçirme istatistikleri sosyalleşme sürecinin her aşamasında kitle iletişim araçlarının etkisini gözler önüne sermektedir.

Sosyal Medya

Sosyal medya; bireylerin haber alma ve paylaşma, bilgi alışverişinde bulunma, diğer bireylerle etkileşime girme, tanıtım ve reklam içerikleri hazırlama gibi eylemlerini sanal ve dijital ortamın sağladığı olanaklarla gerçekleştirme yoludur. Sosyal medya platformları aracılığıyla bireyler düşüncelerini, yorumlarını, beğenilerini, fotoğraf ve video içeriklerini diğer bireylerle hızlı bir biçimde paylaşabilirler. Diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak sosyal medya çift yönlü bir etkileşimi mümkün kılar.

Grafik 2.1: TÜİK 2021 Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması

Yukarıdaki sosyalleşme araçlarına ek olarak cinsiyet, sosyoekonomik düzey, etnisite gibi faktörler de sosyalleşme sürecini belirler. Toplumun cinsiyetlerle ilgili kural, beklenti, kalıp ve yasakları cinsiyet kimliklerinin biçimlenmesinde etkili olur. Örneğin oyuncak olarak kız çocuklara bebek, erkek çocuklara araba hediye edilmesi cinsiyetlere yüklenen anlamlarla ilişkilidir. Bireylerin sosyoekonomik düzeyleri; hayat tarzlarını, duygu, düşünce ve davranış biçimlerini belirlediği için sosyalleşme sürecinde etkili bir unsurdur. Genel nüfus içinde soy, dil ya da din yönünden farklı bir kategori olarak adlandırılan etnisite; kültür aktarımında ve dolayısıyla da sosyalleşme sürecinde belirleyicidir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Cinsiyet Rollerini

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyalleşme sürecini etkileyen unsurları açıklayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Aşağıda verilen metni okuyunuz.

Masallarda Cinsiyet Rollerinin İnşası

Pamuk Prenses, Külkedisi, Uyuyan Güzel gibi birçok masalda prenslerin yakışıklılığı ve prenseslerin güzelliğine yapılan vurgu oldukça dikkat çekicidir. Masallardaki prensesliğe layık görülen kadın kahramanların tümü güzellikleriyle tasvir edilir. Prensler ise genellikle kadın kahramanlarla yaptıkları evlilik sayesinde kadınların hayatını kökten değiştiren kurtarıcı rolündedir. Neredeyse tüm masallar prens ile prensesin evlendiği "mutlu son"la biter. Prenslerle layık görülen hayat (sarayda yaşamak, yakışıklı prensle evlenmek, güzel kıyafetler giymek vb.) yüceltilirken bu hayata ulaşmak için güzel olmanın önemi açık bir biçimde vurgulanır.

Masallarda öne çıkan prenses kültürünü birçok filmde veya dizide de farklı biçimlerde görmek mümkündür. Bu kültür hemen hemen tüm toplumlarda normalleştirilmiştir.

Sosyalleşme, hayat boyu süren öğrenme deneyimlerini içerir. Küçük yaşlardan itibaren bu kültürle şekillenen öğrenme deneyimleri, bireylerin hayatlarında bazı olumsuz sonuçlara sebep olabilir. Örneğin erken yaşlarda güzelliğe yapılan bu vurgu, ilerleyen yaşlarda birçok genç kızın yeme bozukluğu yaşamasına veya öz güveninin düşmesine yol açabilir.

(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2. Çocukluğunuzda okuduğunuz masallarda betimlenen kadın ve erkek rolleri hakkında düşününüz.
3. Masallarda sıklıkla geçen prens, prenses, cadı, güzel, çirkin, yakışıklı, üvey anne, üvey baba vb. karakterlerin kurgusu hakkında düşününüz.
4. Farklı masal örneklerini inceleyiniz.
5. Sosyalleşme sürecinde kazanılan cinsiyet rollerinin inşasında masalların etkisine dair düşüncelerinizi defterinize yazınız.

Değerlendirme

Metninizi tamamladıktan sonra cinsiyet rollerinin inşasında toplumsal çevre, kitle iletişim araçları, gelenekler vb. unsurların etkileri hakkında düşününüz. En etkili bulduğunuz unsuru nedenleriyle açıklayınız.

2.2. SOSYALLEŞMENİN AŞAMALARI VE SOSYALLEŞMENİN TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

2.2.1. SOSYALLEŞMENİN AŞAMALARI

Sosyalleşme süreci farklı aşamaları ve boyutları ile süreklilik gösterir. Çocukluk ve ergenlik, sosyalleşmenin en önemli aşamalarıdır (Görsel 2.1). Ancak sosyalleşme sadece çocuklar ve gençler için kritik bir öneme sahip değildir. Hayatın hemen hemen her aşamasında sosyalleşme deneyimleri yaşanır. Çünkü her yeni toplumsal ortam veya her yeni toplumsal beklenti, bireyleri bu yeni durumlara hazırlıklı olmaya iter. Dolayısıyla sosyalleşme hayat boyu devam eden bir süreçtir.

SOSYALLEŞMENİN AŞAMALARI

Görsel 2.1: Çocukluk ve ergenlik sosyalleşmenin en önemli aşamalarıdır.

Çocukluk

Sosyalleşmenin ilk basamağı bebeklik ve çocukluktur. Bu dönemlerdeki sosyalleşme daha çok benlik oluşturma, beceri ve davranış kazanma temellidir. Bebekler doğduklarında benlik duygusuna sahip değildir. Bir süre sonra kendisinin ayrı bir varlık olduğunu, diğer bireylerle etkileşimi sayesinde fark eder ve böylece benlik oluşumu başlar. İnsanlar hayatlarının ilk yıllarında bilişsel, duygusal ve fizyolojik gelişimlerini diğer bireylerin ilgi, sevgi ve şefkatleri ölçüsünde sağlayabilir. Bebekler ve belli bir yaşa gelene kadar çocuklar, yetişkinlerin bakımından mahrum kalmaları durumunda varlıklarını devam ettiremezler. Öğrenme de ancak diğer bireylerin varlığıyla söz konusu olabilir. Çünkü çocuklar yürümek, konuşmak, kalem tutmak, sarılmak, tuvalet alışkanlığı kazanmak gibi en basit beceri ve davranışları bile diğer bireyleri taklit ederek öğrenirler. Çocukların bu becerilerle birlikte toplumun benimsediği ahlaki değerleri ve toplumsal kuralları da benimsemesi beklenir. Çocukluğun ne şekilde biçimlendiği, toplumların ekonomik ve kültürel yapısıyla doğrudan ilişkilidir.

Ergenlik

Çocukluktan çıkıp yetişkinliğe geçiş olarak kabul edilen ergenlik dönemi, bağımsızlık kazanmanın ve kimlik oluşturma en kritik dönemidir. Bu dönem, kendine has özellikleriyle çocukluktan sonra sosyalleşmenin en önemli aşamasıdır. Çünkü bu dönemde arkadaş gruplarının aileden daha fazla önem kazandığı bir sosyalleşme sürecine girilir. Arkadaş gruplarının seçimi, ergenlerin olumlu ya da olumsuz davranış kazanmalarında büyük ölçüde belirleyicidir. Diğer taraftan bilişsel gelişimlerine paralel olarak adalet, eşitlik, özgürlük, otorite ve daha pek çok kavram üzerinde düşünme ve sorgulama becerileri; kimlik oluşturma süreçlerini biçimlendirir. Eğilim ve becerilerin keşfedilmesi, yetişkin hayatına hazırlık bu dönemde hız kazanır. Ergenlerin yetişkin olduklarında yapacakları işe uygun bir alan seçmeleri ve eğitimlerini o alan üzerinden sürdürmeleri beklenir.

Yetişkinlik

Yetişkinlik dönemi, çocukluk ve ergenliğe kıyasla daha uzun bir dönemdir. Bu yüzden genç yetişkinlik ve ileri yetişkinlik olarak iki döneme ayrılarak ele alınır. Ortalama 20-40 yaş aralığı genç yetişkinlik, 40-65 yaş aralığı ise ileri yetişkinlik olarak kabul edilir. Genç yetişkinlik döneminde sosyalleşme, bireyin toplumdaki konumunu belirlemek üzere eğitim, iş, aile gibi konularda kritik kararların alınması ve uygulanması ile kendini gösterir. Bu kararların birçoğu toplumsal beklentilerle şekillenir. İleri yetişkinlik dönemindeki sosyalleşme sürecinde ise alınan kararların sonuçları daha net bir biçimde görülür ve muhasebesi yapılarak yeni kararlar alınabilir. Örneğin bireyler erken yetişkinlik döneminde seçtikleri mesleği ilerleyen dönemde değiştirerek yeni bir meslek edinebilirler. Tüm yetişkinlik dönemi meslek edinme, iş bulma, aile kurma, olabilecek tüm değişimleri organize etme gibi birçok sorumlulukla baş edilmesi gereken bir dönemdir ve toplumsal beklentiler bu dönemde alınacak kararları büyük oranda şekillendirir.

Yaşlılık

Yetişkinliğin son dönemi olarak kabul edilen yaşlılığın tanımı ve algısı toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bireylerin bu dönemdeki sosyalleşme süreçlerini nasıl yaşadıkları, içinde yaşadıkları toplumun değerler sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Ancak hangi toplumda olursa olsun yaşlıların farklı sosyal temaslara her zaman ihtiyaçları vardır. Yapılan araştırmalar, diğer bireylerle kurulan toplumsal ilişkilerin yaşlılarda sıkça görülen alzheimer hastalığının ortaya çıkma olasılığını düşürdüğünü göstermiştir. Yaşlıların sosyal olarak aktif olmaları, onları hem fiziksel hem zihinsel hem de sosyal olarak zinde tutmaktadır. Bu açıdan yaşlılık döneminin diğer bireylerle sosyal temasın azaldığı ya da tamamen kesildiği bir dönem olarak algılanmaması gerekir. Yaşlılık dönemi eğitim, iş, çocuk bakımı gibi sorumlulukların en aza indiği bir dönem olsa da bu dönemde yeni sorumluluklar devreye girebilir. Toplumun değerler sistemiyle birlikte gelir durumu, cinsiyet gibi faktörler yaşlılık döneminin nasıl geçirileceğini büyük ölçüde belirler.

Sıra
Sizde 1

Aşağıdaki tabloda verilen sosyalleşme özelliklerinin hangi sosyalleşme araçlarına ait olduğunu yazınız.

Sosyalleşme Araçlarının Özellikleri	Sosyalleşme Araçları
1. Sosyalleşmenin teknolojik boyutudur.	
2. Davranış ve becerilerin öğrenilmesinde ilk basamaktır.	
3. Resmî kuralların tecrübe edildiği ilk ortamdır.	
4. Aynı yaş grubunda benzer ilgi alanları olan bireylerin sosyalleştiği ortamlardır.	

2.2.2. SOSYALLEŞMENİN TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sosyalleşme süreci hem birey hem toplum açısından vazgeçilmezdir. İnsan olmakla ilişkilendirilen birçok özellik sosyalleşme yoluyla kazanılır. Sosyalleşme sürecinde öğrenilenler o toplumun kültürüyle uyum içindedir. Kültürün kazanılması ile bireyler, toplumun bir üyesi hâline gelir ve nesiller boyu süren kültürel aktarımın parçası olurlar. Tüm toplumların ortak özelliği bu kültürel aktarımın parçası olacak bireyleri yetiştirmektir.

Birey açısından sosyalleşme benlik ve kişiliği oluşturmada bir araç görevi görür. Benlik duygusu ve kişilik ancak başkalarıyla kurulan etkileşim sonucu kazanılır. Diğer bireylerle iletişimin anahtarı olan dil becerisi veya toplum içinde nasıl davranılacağına ilişkin kurallara gibi birçok beceri ve davranışın kazanımı sosyalleşme yoluyla sağlanır.

Toplumun benimsediği değerlere uygun davranan ve bunu içselleştiren bireyler olmadan toplumun devamlılığı söz konusu olamaz.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Sanat ve Sosyoloji

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Sosyalleşmenin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini değerlendirebilme.

Ön Hazırlık: Aşağıdaki metni okuyunuz ve metindeki örnekten hareketle insancıl etkilerden mahrum kalmanın sonuçlarını ele alan bir kitap okuyunuz ya da bir film izleyiniz.

Oksana'lı Çocuk

İnsanlardan uzak, vahşi yaşamda büyüyen çocukların doğal olarak bir dilleri yoktur. Oksana'da köpeklerle büyüyen bir kız; köpeklerin iletişimini öğrenmiş, onlar gibi davranmıştır. Köpeklerin yanı sıra ayı, koyun, inek, keçi ve devekuşu tarafından büyütülen çocuklar da vardır. Bu çocuklar beraber büyüdüğü hayvanlar gibi davranışlar sergilemiş ve onlar gibi iletişim kurabilmişlerdir.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Kendi hayatınızla kitap ya da filmdeki hayatlar arasındaki farkları ve bu farkların yarattığı etkilere ilişkin düşüncelerinizi defterinize yazınız.
2. Okuduğunuz kitaptan ya da izlediğiniz filmde hareketle sosyalleşmenin önemine ilişkin düşüncelerinizi sınıfınızla paylaşınız.

Değerlendirme

1. Öğrenme ile sosyalleşme arasında nasıl bir ilişki kurdunuz? Nedenleriyle açıklayınız.
2. Sosyalleşmede insanın biyolojik yönü mü toplumsal yönü mü belirleyicidir? Nedenleriyle açıklayınız.

2.3. TOPLUMSAL STATÜ, TOPLUMSAL ROL VE TOPLUMSAL SAYGINLIK

KONUHA HAZIRLIK

1. "Sen benim kim olduğumu biliyor musun?" sorusunu kimler, neden sorar?
2. Aynı mesleği yapan insanlar arasında saygınlık farkı olmasının nedenleri sizce nelerdir?

Toplumsal Statü

Toplumsal statü; bir kişinin toplum içinde işgal ettiği yer, konum, mevki, makam demektir. Her birey toplumda belirli bir yer işgal eder. Örneğin öğrenci, öğretmen, esnaf, çocuk, bakan, kral, ağa vb. birer toplumsal statüdür. Bu statülerin ne anlama geldiğini toplum belirler. Statü, toplumun üyelerine verdiği değeri gösterir. Tüm statüler diğer statülerle ilişkisi içinde anlam kazanır. Örneğin bir öğretmen öğrencileri sayesinde öğretmenlik statüsü-nü elde eder. Dolayısıyla öğretmenlik statüsü öğrencilik statüsüyle bir anlam kazanır.

"Bütün dünya yalnızca birer oyuncu olan kadın ve erkeklerin girip çıktığı ve tek bir insanın ömrü boyunca pek çok rol oynadığı bir sahnedir."

*William Shakespeare
(Vilyam Şekspir)*

Toplumsal statüler bireye bazı haklar, yükümlülükler ve ayrıcalıklar kazandırır. Statüler ait oldukları bireylerin yakınlarına da bazı hak, yükümlülük ve ayrıcalıklar sağlıyorsa buna "statü aktarımı" denir. Toplumsal statüler elde ediliş biçimine göre ikiye ayrılır:

Verilmiş statü (Doğuştan elde edilen): Milliyet, cinsiyet, etnik köken gibi bireyin çaba göstermeden, kendi iradesi dışında, doğuştan elde ettiği statülerdir.

Kazanılmış statü: Meslek, eğitim düzeyi, anne ya da baba olmak gibi bireyin seçimleri, eğilimleri ve becerileriyle kendi çabasıyla elde ettiği statülerdir.

Bireylerin birçok statüsü vardır. Bir birey aynı anda hem işçi hem sendika temsilcisi hem bir çocuğun annesi hem de bir annenin çocuğu olabilir. Ancak herkesin "anahtar statü" olarak adlandırılan başat bir statüsü vardır. Anahtar statü, bireyin statüleri içinde en belirleyici ve baskın olandır. Örneğin bir bakan ilköğretim arkadaşları ile buluştuğunda arkadaşları ona bakan gibi davranacaklardır. Bu örnekte görüldüğü gibi bakan statüsü baskın statüdür. Anahtar statünün belirleyicisi, bireyin başarıları kadar toplumun değerlerine de bağlıdır.

Toplumsal Rol

Toplum bireylerden statüsüne uygun davranışlar bekler. Buna "toplumsal rol" denir. Her birey bu beklentiye uygun davranmaya çalışır. Bireylerin anahtar statüsüne karşılık gelen rollerine "anahtar rol" adı verilir. Toplumsal roller rol çatışmasına ya da rol pekişmesine sebep olabilir. Çünkü bireylerin birden çok statüsü vardır ve bu statülerin karşılığı olan rolleri yerine getirmesi gerekebilir.

Rol çatışması: Bireyden sahip olduğu farklı rollerin aynı anda beklenmesi bu rollerden hangisine uygun davranacağına karar verememesine yol açar. Buna "rol çatışması" denir. Örneğin kardeşinin oynadığı basketbol maçında hakemlik yapan bir kişi ağabeylik rolü ile hakemlik rolünden hangisine uygun davranacağına karar veremezse rol çatışması yaşamış olur. Açık olmayan roller de rol çatışmasına neden olur. Bu durumda statüsüne bağlı rolü tam olarak anlayamayan birey bu yüzden uygun tepki gösteremez. Bu belirsiz durum yeni oluşan gruplarda sıklıkla yaşanır. Yeni oluşan gruplarda ilişkiler tam kurulamadığı için roller belirgin olmayabilir ve bu durum rol çatışmasına yol açabilir.

Rol pekişmesi: Bir rol bazen diğerinin yerine getirilmesini kolaylaştırır ve bireyden beklenen roller birbirini destekleyecek şekilde örtüşebilir. Bu duruma "rol pekişmesi" denir. Örneğin beslenme uzmanı olan bir ebeveyn, çocuğunun beslenmesi konusunda bu uzmanlığını kullanacaktır.

Toplumsal Saygınlık

Toplulun bireylere ya da gruplara gösterdiği saygıya “toplumsal saygınlık” (prestij, itibar) denir. Bu saygınlık bireyin toplumsal statüsünden kaynaklanıyorsa “statüye dayalı saygınlık”, kişisel özellikleri nedeniyle kazanılmışsa “kişisel saygınlık” adını alır. Statüye dayalı saygınlık, statü sona erdiğinde onunla birlikte sona erer. Kişisel saygınlık ise süreklidir. Örneğin bir büyükelçi görevinden ayrıldığında statüsel saygınlığı sona erer. Fakat kişisel özellikleri nedeniyle saygı görmeye devam edebilir. Birey, statüsünün gerektirdiği rolleri ne kadar yerine getirir ve statü ile rol uyumunu ne kadar sağlarsa toplum tarafından o kadar kabul görür. Bireyin zekâ, yetenek, ahlak vb. yönleri ne kadar saygı göreceğini belirler. Örneğin herhangi bir meslekteki bireyin başarılı çalışmalarından dolayı diğer meslektaşlarına oranla daha saygın ve aranılır olması.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Konumlar

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal konum, statü ve rol kavramları arasında ilişki kurabilme.

Yönerge: Karekodda yer alan açıklamaları takip ederek etkinliği uygulayınız.

Değerlendirme

Bir reklam şirketinde kampanyalardan sorumlu bir görevde olduğunuzu düşününüz. Aşağıdaki tabloda belirtilen ürünlerin (iki ürün de siz ekleyiniz) reklamlarını hangi SES (sosyoekonomik statü), cinsiyet ve yaş gruplarının izlediği programlara koyarsınız? Tabloda işaretleyiniz.

ÜRÜN	SES Grubu [(A/B), (C), (D)]	Cinsiyet (Kadın, Erkek)	Yaş (+7, +14, +20)
Lüks otomobil			
Şekerleme			
Konut kredisi			
Çamaşır deterjanı			
Tıraş bıçağı			

2.4. TOPLUMSAL DEĞER, TOPLUMSAL NORM VE TOPLUMSAL KONTROL

2.4.1. TOPLUMSAL DEĞER

Kültürün önemli bir parçasını oluşturan toplumsal değerler toplum için neyin iyi ve önemli olduğuna, neyin kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğuna dair ölçütler ve ilkelerdir. Bu ölçüt ve ilkeler, o toplumun kültürel hedeflerine göre şekillenir. Ancak bu şekillenme herhangi bir otoritenin, aklın ya da gücün belirlemesiyle değil büyük oranda kendiliğinden gerçekleşir. Çünkü toplumsal değerlerin toplum tarafından benimsenmesi gereklidir. Bu sebeple herhangi bir değer, topluma doğrudan dayatılamaz. Ancak belli araçlarla (siyaset, medya vb.) değerlerin benimsenmesi sağlanabilir. Toplumsal değerler bireylerin davranışlarına bir standart getirir ve davranışlar bu standartlar üzerinden yargılanır. Bu standartların neler olduğu o toplumun ahlaki kabullerine, geleneklerine, hukuk kurallarına ve inançlarına dayanır. Bu sebeple toplumsal değerler, toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi aynı toplumda zamana ve toplumun farklı kesimlerine göre de değişim gösterebilir. Toplumsal değerlerin, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleme ve belli bir istikrara kavuşturma özelliği vardır. Çünkü toplumsal değerler, ilke ve ölçütler bütünü olduğundan davranışlara yön vermede önemli bir işleve sahiptir. Örneğin bir toplumda insan onuruna saygı duyanın önemli bir değer olarak kabul edilmesi o toplumdaki bireylerin davranışlarına büyük oranda yansır.

Değerler yerel ve evrensel değerler olarak ikiye ayrılır. Yerel değerler sadece belirli bir toplumun üzerinde uzlaştığı değerlerdir. Örneğin misafirperverlik her toplumda kabul edilen bir değer değildir. Ancak Türk toplumunda oldukça önemli bir değerdir. İnsan hakları, eşitlik, özgürlük, sevgi, saygı, hoşgörü, dürüstlük vb. hemen hemen tüm toplumların üzerinde uzlaştığı değerler olduğu için evrensel değerler olarak kabul edilir.

Özgürlük

Eşitlik

Sevgi

Saygı

Hoşgörü

Dürüstlük

Nezaket

Kadın hakları

Misafirperverlik

**ANAHTAR
KAVRAM**

Uyma Davranışı

Bireylerin toplumsal değer ve normlara uygun davranışlar geliştirmesine "uyma davranışı" denir. Uyma davranışı; benimseme, itaat veya özdeşleşmeye bağlı olarak ortaya çıkar.

UYARI Toplumsal değer kavramı ile ekonomi, sanat ya da bilimdeki değer kavramı birbirinden farklıdır. Ekonomide değer, mal ve hizmetlere ödenen bedel anlamına gelir. Sanatta değer, bir nesnenin beğenme ya da beğenmeme duygusuna yol açan her türlü estetik özelliğidir. Bilimde değer ise bir bilginin doğru ya da yanlış niteliğidir.

Sıra
Sizde 2

Aşağıdakilerden hangileri evrensel değerler arasında yer almaz? İşaretleyiniz.

☐ Demokrasi

☐ Kadın hakları

☐ Hoşgörü

☐ Nezaket

☐ Örfler

☐ Saygı

☐ Gelenekler

2.4.2. TOPLUMSAL NORM

Toplum; düşünce, duygu, amaç, tercih ve kararları etkileme, belirleme ya da değiştirme potansiyeline sahip oldukça güçlü bir yapıdır. Günlük hayattaki hemen hemen tüm düşünme, davranma ve hissetme biçimleri toplumsal değer, kural, kanı ve eğilimlerle belirlenir. Tüm bu faktörlerin de kendi içinde birbirini etkileme ve belirleme özelliği vardır. Toplumsal değerlerle çerçevesi çizilmiş olan genel kabul ve ölçütler, davranışlara yön veren kurallara dönüştüğünde “toplumsal norm” adını alır. Böylece değerler kuralları belirlemiş olur. Örneğin yaşlılara saygı duymak toplumsal bir değerken toplu taşımada bir yaşlıya yer vermek toplumsal bir normdur. Toplumsal normlar toplumsal değerlerin üzerine inşa edilir ve davranışlarda somutlaşır. Toplumsal değerler dolaylı bir yönlendirme unsuruyken toplumsal norm, davranışlara doğrudan rehberlik eder. Âdet, gelenek, görenek, giyim kuşam tercihi, görgü kuralı, yasa, tüzük ve yönetmelikler birer toplumsal normdur. Bu normlara tüm bireylerin uyması beklenir ve uyulmadığında bireyler bazı yaptırımlarla cezalandırılır.

Toplumsal Norm

Toplumsal değerlerin üzerine inşa edilen ve davranışlara rehberlik eden kurallardır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Hayatın Düzeni

Süre: 20 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal hayatın düzenlenmesinde değerlerin ve normların önemini ifade edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki tabloda verilen örnekten hareketle üç toplumsal değer ve ona uygun toplumsal norm örneği yazınız.

Toplumsal Değer	Toplumsal Norm
Yaşlılara Saygı	Toplu taşımada yaşlılara yer verilmelidir.

Değerlendirme

Toplumsal benimsediği değerlerin insan ilişkilerine etkisiyle ilgili düşüncelerinizi örneklerle ifade ediniz.

Toplumsal Norm Çeşitleri

Toplumsal normlar ikiye ayrılır.

Yazılı olmayan (resmî olmayan / informel) normlar: Âdet, gelenek, görenek ve görgü kuralı gibi yazılı olmayan normlardır. Yazılı olmayan normlara uymamak toplum tarafından dışlanmaya ya da ayıplanmaya sebep olur. Örneğin toplu taşıma araçlarında çevreyi rahatsız edecek şekilde telefon görüşmesi yapmak, cenazede gülmek toplumsal bir normu ihlal etmek anlamına gelir ve toplumun buna tepkisi genellikle ayıplama şeklinde olur.

Yazılı (resmî / formel) normlar:

Anayasa, tüzük, yönetmelik, kararname gibi resmî kurumlarca çerçevesi çizilmiş bir dizi resmî kural, yazılı norm kapsamına girer. Yazılı normlara uymayanlar resmî kurumlarca cezalandırılır. Yazılı normların yaptırım gücü, yazısız normlara kıyasla genellikle daha fazladır. Örneğin kırmızı ışıktaki geçen kişilere, ilgili yasa gereği ceza verilir.

Sıra Sizde 3

Aşağıdaki tabloda verilen örneklerin karşısındaki boşluğa hangi norm çeşidini (yazılı, yazılı olmayan, hem yazılı hem yazılı olmayan) yansıttığını yazınız.

1. Bir futbol maçından sonra tüm oyuncular birbirini tebrik etmelidir.	
2. Araçlarda emniyet kemeri takılmalıdır.	
3. Yemek yerken konuşulmamalıdır.	
4. Özel hayatın gizliliği ihlal edilmemelidir.	
5. Cenazeye düşün kıyafetiyle gidilmemelidir.	
6. Çocuklar bir işte çalıştırılmamalıdır.	
7. Bireylerin iş ve çalışma özgürlüğü ihlal edilmemelidir.	

2.4.3. TOPLUMSAL KONTROL

Tarih boyunca var olmuş her toplumsal yapı kendisini sürdürme amacı taşımıştır. Sürekliliği sağlamak, bir yanyla kendini korumaya bir yanyla da değişen koşullara adapte olabilmeye bağlıdır. Değişen dünyaya adapte olabilmek gerekliliği, toplumları değişime yöneltirken kendini koruma eğilimi değişime karşı bir direnç geliştirilmesine sebep olur. Toplumun devamlılığı, toplumu oluşturan unsurların istikrarlı uyumuna bağlıdır. Toplum; toplumsal değer, norm, inanç, sanat gibi birleştirici unsurlar sayesinde oluşur ve devamlılığını korur. Toplum, bireylerin veya grupların bu unsurlardan uzaklaşmasını risk olarak görür. Bu eğilimdeki birey ve grupları denetlemek ister. Bunun için de çeşitli mekanizmalar geliştirir. Bu mekanizmalar sayesinde bireylerin ve grupların denetlenmesine “toplumsal kontrol” denir. Sosyolojik açıdan toplumsal kontrol, birey ve grupların denetim altında tutularak normlara uygun davranmalarını sağlayan süreçlerdir. Kontrolü sağlamanın ilk ve en kolay yolu; toplumsal değer, gelenek, görenek, din, estetik, dil gibi birleştirici unsurlara bağlılığı sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında aile ve eğitim gibi kurumlar bireylere değerleri özümsetmek açısından önemli araçlardır. Bunlar kültürü kazandırarak sürekliliği sağlar. Bireyler; toplumsal değerleri içselleştirdiğinde, itibar kazanmak ya da saygınlığını kaybetmemek için normlara uygun hareket eder. Toplum birleştiren unsurlardan uzaklaşan ya da normları ihlal eden birey ve gruplar da zorlama yoluyla denetlenir. Kolluk güçleri, adli kurum ve kuruluşlar toplumsal kontrolü sağlayan resmî araçlardır. Bunun yanında ayıplama, dışlama, sosyal ilişkinin kesilmesi vb. resmî olmayan yollarla da toplumsal kontrol sağlanır. İlkel topluluklarda düzeni sağlamak için kullanılan tabular zamanla farklılaşmış ve karmaşık bir hâl alarak günümüze gelmiştir. Sanayileşme sonrası süreçte ekonomik denetim de kontrol mekanizması olarak kullanılan unsurlardan biri olmuştur.

Toplumsal kontrol üç ana unsurla sağlanır:

- Toplumsal değerler
- Toplumsal normlar
- Toplumsal kurumlar

**ANAHTAR
KAVRAM**

Toplumsal Kontrol

Birey ve grupların toplumsal düzene uyum sağlayabilmeleri için kullanılan mekanizmaların bütünüdür.

Bilgi Notu

Toplumsal kontrol, resmî kurumlar eliyle caydırıcı ve cezalandırıcı yöntemlerin yanı sıra izleme, sansür gibi önleyici uygulamalarla da sağlanmaya çalışılır.

Sıra
Sizde 4

Aşağıdakilerden hangileri toplumsal kontrol aracı değildir?

a) adli kurumlar	b) kolluk kuvvetleri	c) normlar
d) sosyal medya	e) tabular	f) vicdan

2.5. TOPLUMSAL SAPMA VE SUÇ, HAK VE GÖREV DENGESİ

2.5.1. TOPLUMSAL SAPMA VE TÜRLERİ

Bireyin, toplumun değer ve normlarına uyum göstermemesi durumuna toplumsal sapma denir. Her toplumda gelenek, âdet, örf ve kültüre aykırı davranan ya da yazılı kurallara uymayan bireyler vardır. Bu yüzden sapma davranışı her toplumda görülür. Eksik sosyalleşme, ekonomik kriz, savaş, göç veya ihtilâller toplumsal sapmaya sebep olabilir.

Birçok kişi için bazı eylemler her yerde ve her zaman sapma olarak kabul edilse de sosyoloji için hiçbir davranış, inanç ya da düşünce mutlak biçimde sapma değildir. Dolayısıyla sapmayı toplumsal bağlamı içinde ele alan sosyologlar, sapma ve sapma olmayan arasına keskin bir sınır çizmez. Çünkü neyin sapma olarak tanımlanacağı gruba, zamana ve mekâna göre değişmektedir.

ANAHTAR KAVRAM

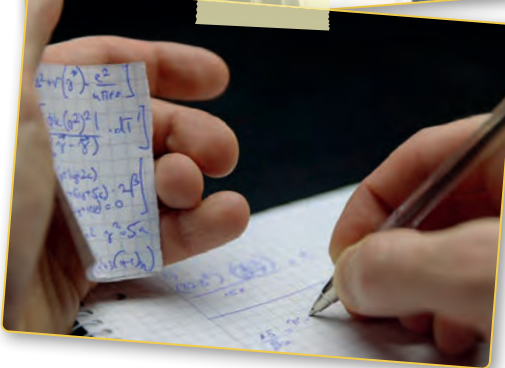
Toplumsal Sapma

Herhangi bir toplumda o toplumun üyelerince kabul edilmiş, birtakım norm ve değerlere uyum göstermeme durumudur.

Toplumsal Sapma Türleri

Toplumsal sapma, olumlu sapma ve olumsuz sapma olarak ikiye ayrılır. Hırsızlık, cinsel taciz, cinayet, rüşvet, dolandırıcılık, gasp gibi suçlar olumsuz sapmaya örnektir. Olumsuz sapma, toplum tarafından onaylanmayan ve yapanların toplumdan dışlanmasına ve damgalanmasına yol açan davranışlardır. Ancak daha hafif yaptırımlara yol açan olumsuz sapmalar da vardır. Yalan söylemek, kaba konuşmak, sokağa tükürmek, gürültü yapmak vb. davranışlar buna örnek gösterilebilir.

Toplumların tarihinde mevcut değer ve normlara karşı çıkarak insan hakları, düşünce özgürlüğü gibi değerleri savunan birçok öncü kişi ortaya çıkmıştır. Filozof, sanatçı, bilim insanı veya siyasi lider olabilen bu kişilerin davranışları önceleri aykırı bulunmasına rağmen zamanla kabul edilen değerler çerçevesinde olumlu yönde sapma olarak nitelendirilmiştir. Olumlu sapma; toplumların, kültürlerin, dinlerin değişmesinde ve gelişmesinde büyük rol oynar. Toplumdaki mevcut normlara karşı çıkan ancak toplumu ileriye taşımayı hedefleyen kişiler olumlu sapmanın öncüleridir. Bu kişiler, karşı çıktıkları norm-

ların değişmesine ve yıkılmasına sebep olabilirler. Böylelikle toplumsal değişim kaçınılmaz hâle gelir. Durkheim'a göre bugün sapma olarak kabul edilen bir davranış ileride ahlaki bir değer olarak kabul edilebilir. Örneğin Amerika'da Martin Luther King (Martin Luter King), 1965 yılında siyahların oy kullanma hakkını destekleyen bir gösteriye katıldığı için tutuklanmış ama aynı yılın sonunda siyahların oy kullanması yasal hâle gelmiştir. Martin Luther King'in ırkçı uygulamalara karşı çıkarak toplumsal hareketin öncüsü olması olumlu sapmaya örnek gösterilebilir (Görsel 2.3).

Görsel 2.2: Martin Luther King, Jr. Anıtı, Washington D.C., ABD

ANAHTAR KAVRAM

Olumlu Sapma

Olumlu sapma, toplumdaki yanlış uygulamaları ortadan kaldırma, toplumun gelişmişlik düzeyini yükseltme, ideal olanı yaygınlaştırma adına bazı normların ihlal edilmesidir.

ANAHTAR KAVRAM

Olumsuz Sapma

Toplumsal düzeni sağlayan ahlaki ve hukuki normların ihlal edilerek toplumun yozlaşmasına sebep olan davranışlardır.

Sapmanın Toplumsal İşlevi

Durkheim'a göre her toplumda sapma ve suç olduğuna göre bunlar, toplum için olumlu işlevlere sahip olmalıdır. Durkheim, sapmanın en önemli işlevinin toplumların ortak değerlerini ve normlarını tanımlamak ve açığa çıkarmak olduğunu söyler. Sapmanın olmaması hâlinde değer ve normlar zayıflar, toplum bu değer ve normlara karşı daha az duyarlı olur. Bu yüzden her toplumun sapmaya ihtiyacı vardır.

Toplumsal Sapma ve Suç

Sapma ve suçu birbirinden ayırmak önemlidir. Suç, bir yasanın çiğnenmesi sonucunda ortaya çıkar. Bütün suçlar aynı zamanda birer sapmadır. Ancak sapmanın kapsamı suça göre daha geniştir. Bu nedenle sapma olan ancak suç olmayan birçok davranış vardır. Örneğin hırsızlık hem sapma hem suçken aile üyelerine sürekli yalan söylemek sapma olduğu hâlde suç değildir.

Bir sapma biçiminin suç olması için hukuk tarafından suç olarak tanımlanması ve cezasının belirlenmesi gerekir. Ancak bu kendiliğinden değil siyaset kurumu aracılığıyla bir grubun başka bir grubun eylemleri üzerinde toplumsal kontrol kurması sonucunda gerçekleşir.

Sıra
Sizde 5

Aşağıdaki ifadelerin karşısına temsil ettiği kavramı (x) işareti koyarak belirtiniz.

	olumlu sapma	olumsuz sapma	hem olumsuz sapma hem suç
1. Torpille işe girmek	☐	☐	☐
2. Kamu kaynaklarının israf edilmesi	☐	☐	☐
3. Kan davasına karşı çıkmak	☐	☐	☐
4. Rüşvet alıp vermek	☐	☐	☐
5. Başlık parasına karşı çıkmak	☐	☐	☐

2.5.2. HAK VE SORUMLULUK DENGESİ

Hak, bir özgürlüğün hayata geçirilmesi için kişiye kanunlar ile tanınmış yetkililerdir. Herkesin başta yaşama hakkı olmak üzere eğitim hakkı, çalışma hakkı, oyun hakkı vb. hakları vardır. Eğer bir kişinin bir konuda hakkı var ise kişi, o hakkı devletten veya diğer kişilerden isteme yetkisine sahiptir.

Sorumluluk, kişinin kendine ve başkalarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi ve eylemlerinin sonuçlarını üstlenmesidir. Haklar ve sorumluluklar birbirinin tamamlayıcısıdır.

Toplumsal hayatta statüler karşılıklı olarak tanımlanır. Toplumsal statüler bireye bazı haklar verirken aynı zamanda bazı sorumluluklar da yükler. Örneğin öğrencinin ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu özgürlüğü kullanırken başkalarının ifade özgürlüğünü engellemek öğrencinin sorumluluğudur. Öğrencinin özgürlük alanı bu hak ve sorumluluk dengesiyle biçimlenir. Hak ve sorumluluk dengesi toplumun uyumu açısından önemlidir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Hayatta Hak ve Görev

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Statü ve rollerden doğan hak ve görevlerin toplumsal hayattaki önemini kavrayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Hasan Âli Yücel'in *İyi Vatandaş İyi İnsan* adlı kitabından alıntılanan aşağıdaki metni okuyunuz.

Hak ve Görev Önünde Bizim İnsanımız

"Hak, alana nispetle istenilen şey olduğuna göre, hayatın, insanın ilk "hakkı" olması lazımdır... Bu hakkı elde etmek için ne yapmalı? Bir kelime ile cevap verelim:

-Yaşamalı!

Öyle ise insanın ilk "hakkı" olan hayat, aynı zamanda ilk "vazife"sidir... Cevap bu olunca "yaşama"nın vazifeliği yanında bir de "yaşatmak" vazifesi olduğu meydana çıkmaz mı? Her ferdi yalnız kendi hayatını düşünen bir topluluk tasavvur edelim; böyle bir cemiyet içinde hayat, çoğu kere imkânsızdır. Mutluluk, hayatını başkalarının hayatıyla dengeleyen, kendi yaşamını başkalarını yaşatmakla uyumlu kılan fertlerden oluşan bir toplulukta aranabilir."

Hasan Âli Yücel, *İyi Vatandaş İyi İnsan* s.250. (Düzenlenmiştir.)

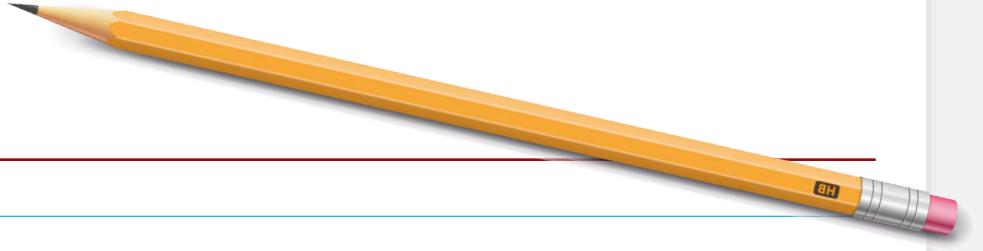
2. Metinden hareketle hak ve görevin toplumsal hayatta neden önemli olduğuna dair düşüncelerinizi ifade ediniz.
3. Statü ve rollerinizden hareketle hangi hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunuzu düşünüyorsunuz? Açıklayınız.

Değerlendirme

Sahip olduğunuz hak ve görevlerin toplumsal hayattaki önemine ilişkin düşüncelerinizi paylaşınız.

Notlarım

Okuma Önerileri

- Erving Goffman (Örving Gafmın)
Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu
- Harper Lee (Harpır Li)
Bülbülü Öldürmek

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan kısımlara uygun kelimeleri yazınız.

aile - arkadaş - benlik - hak - kimlik - rol çatışması - rol pekişmesi - toplumsal saygınlık (prestij)

1. Sosyalleşme ilk olarak ve gruplarında başlar.
2. Bireyin rollerinin birbirini kolaylaştırmasına denir.
3. Kendi çocuğunun öğretmeni olan bir insanın yaşayacağı davranış karmaşasına denir.
4. Bireyin statüsüne ve rollerini yerine getirme düzeyine göre toplumun ona gösterdiği saygıya denir.
5. İnsanın varlığının bilincinde olma durumuna ve kendine dair algısına denir.
6. Bir özgürlüğün hayata geçirilmesi için kişiye kanunlar ile tanınmış yetkilere denir.

Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına "D" yanlış olanların yanına "Y" yazınız.

7. İnsan ilişkilerinde empatik tutum sosyalleşmeyi olumsuz etkiler. (.....)
8. Maddi ve manevi kültür unsurları toplumsal değerler sayesinde anlam kazanır. (.....)
9. Mizaç toplumsal statüyü belirleyen unsurlardan biridir. (.....)
10. Bireyin üyesi olduğu gruplardaki yerine (konumuna) toplumsal statü denir. (.....)
11. Bireyin sosyalleşme sürecindeki yaşantılarının kuracağı ilişkilere etkisi yok denecek kadar azdır, önemli olan statü ve kişiliktir. (.....)
12. Kolluk güçleri, adli kurum ve kuruluşlar toplumsal kontrolü sağlayan resmî araçlardır. (.....)

Aşağıda verilen çoktan seçmeli sorularda doğru şıkkı işaretleyiniz.

13. Toplumlar düzenlerinin devamını sağlayabilmek için bireylerine değerleri, tüm resmî ve resmî olmayan normları, gerekli becerileri vb. kazandırmak durumundadır. Böylece toplum kendisini yeniden üretir.

Metinde aşağıdaki süreçlerin hangisinden bahsedilmektedir?

- A) Kültürleme
- B) Sosyalleşme
- C) Toplumsal değişme
- D) Toplumsal kontrol
- E) Toplumsal sapma

14. Toplumsal hayatta statüler karşılıklı olarak tanımlanır. Toplumsal statüler bireye bazı haklar verirken aynı zamanda bazı sorumluluklar da yükler. Örneğin öğrencinin ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu özgürlüğü kullanırken başkalarının ifade özgürlüğünü engellemek öğrencinin sorumluluğudur.

Metinden çıkarılabilecek sonuç aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Bireylerin özgürlük alanı hak ve sorumluluk dengesiyle biçimlenir.
- B) Bireyin hakları sorumluluklarından daha önceliklidir.
- C) Sorumluluklar, özgürlük alanını sınırlandırır.
- D) Özgürlüğün sınırı başkalarının haklarının başladığı yerdir.
- E) Sorumluluğun olmadığı ortamda özgürlük değil, başıboşluk vardır.

15. Toplumsal değerler, toplum için neyin iyi ve önemli olduğuna, neyin kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğuna dair ölçüt ve ilkelere dir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi toplumsal bir değer değildir?

- A) Dürüstlük
- B) Eşitlik
- C) Hoşgörü
- D) Menfaat
- E) Saygı

16. Değerler yerel ve evrensel değerler olarak ikiye ayrılır. Yerel değerler sadece belirli bir toplumun üzerinde uzlaştığı değerlerdir. Evrensel değerler ise hemen hemen tüm toplumların üzerinde uzlaştığı değerlerdir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi evrensel bir değer değildir?

- A) Eşitlik
- B) Dürüstlük
- C) Yaşama hakkına saygı
- D) Nezaket
- E) Gelenekler

17. Sosyoloji kuramsal yönü ağırlıkta olan, ele aldığı konuları kuramsal çerçevede açıklamaya çalışan bir bilimdir. Sosyalleşme konusunda da kuramcıların kendi perspektiflerine göre getirdiği açıklamalar vardır.

Sosyalleşmeyi "toplumsal boyuta dikkat çekerek, sosyalleşme yoluyla kendimizi başkasının yerine koymayı, dünyaya ve kendimize onların bakış açısından bakmayı öğrendiğimiz süreç" olarak **değerlendiren görüş aşağıdaki sosyologlardan hangisine aittir?**

- A) Cooley
- B) Durkheim
- C) Freud
- D) Marx
- E) Weber

18. Bireylerin toplumsal gruplar içindeki konumuna statü, statüleri gereği yapmak zorunda oldukları davranışlara rol denir. Örneğin bir öğretmenden beklenen rol bir esnaftan beklenen rolden farklıdır. Hatta bazı toplumlarda kadın öğretmenden beklenen roller ile erkek öğretmenden beklenen roller de farklılık gösterebilmektedir.

Metne göre aynı meslek grubundaki insanlardan bile farklı davranış kalıplarının beklenmesi aşağıdakilerden hangisinin etkisiyle gerçekleşir?

- A) Hukuksal normlar
- B) Evrensel değerler
- C) Cinsiyet rolleri
- D) Eğitim sistemi
- E) Kişisel tutumlar

19. Aşağıdakilerden hangisi sosyalleşme sürecini etkileyen toplumsal faktörlerden biri değildir?

- A) Aile
- B) Genetik ve karakter
- C) Arkadaş grupları
- D) Kitle iletişim araçları
- E) Okul

20. İnsanların her yaş döneminde değişebildikleri, yeniliklere adapte olabildikleri bilinen bir gerçektir. Örneğin çocukluğu 1950'li yıllarda Anadolu'da elektriğin bile olmadığı bir köyde geçen bireyler yaşadığımız dönemde usta birer sosyal medya kullanıcısı olmuşlar, o mecralarda yeni arkadaşlıklar kurabilmişlerdir.

Bu metinden, sosyalleşmeye dair çıkarılacak sonuç aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Teknoloji zaman içinde çok hızlı gelişmektedir.
- B) İnsanların üstün bir adaptasyon yeteneği vardır.
- C) Sosyalleşme farklı biçimlerde hayat boyu devam eden bir süreçtir.
- D) Sosyal medya kullanımı her zaman sınırlıdır.
- E) Sosyal medya, yalnızlaşan modern çağ insanına ilişki kurma olanağı sağlamıştır.

21. İnsanlar hayatları boyunca pek çok gruba dâhil olur. Bu gruplardan kimilerine isteyerek, kendi çabasıyla katılır. Ancak kimi gruplara istemeden dâhil olur. Her grubun içinde de belirli bir konumda, mevkide yer alır. Toplumsal davranışlar da bu mevkide göre şekillenir. Davranışın toplumsal değer taşıması toplumsal beklentilerle oluşması anlamını taşır.

Bu metinde aşağıdaki kavram çiftlerinden hangisinden bahsedilmiştir?

- A) Toplumsal değer-anahtar statü
- B) Toplumsal kontrol-rol pekişmesi
- C) Toplumsal norm-toplumsal saygınlık
- D) Toplumsal saygınlık-rol çatışması
- E) Toplumsal statü-toplumsal rol

22. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal hayatın varlığını ve düzenini sürdürmek için oluşturulan toplumsal değerlerin işlevleri arasında değildir?

- A) Bireylerin mizacını şekillendirir.
- B) Toplumsal gruplar arasındaki dayanışmayı güçlendirir.
- C) Toplumsal normlara kaynaklık eder.
- D) Kültürün inşasına kaynaklık eder.
- E) Toplumsal kimliğin oluşmasına etki eder.

23. Bireyin nerede nasıl davranacağı toplum tarafından belirlenir ve bireye öğretilir. Toplumsal ilişki ağları içinde ve tarihsel süreçte oluşturdukları değerler ile varlıklarını sürdürmeye çalışır. Bireylerin davranışlarını da bu değerler örüntüsü içinde denetler. Örneğin aile bireylerinin yanındaki davranışlarla okuldaki davranışlar farklıdır ve bunu bireylere toplum dikte eder.

Buna göre toplumsal değerlere dayanarak ortaya çıkan, bireylerin denetimini sağlayan kontrol mekanizması unsuruna verilen isim aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Gelenek
- B) Örf
- C) Toplumsal norm
- D) Toplumsal sapma
- E) Yasa

24. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal kontrol mekanizmasının işlevlerinden biri değildir?

- A) Toplumsal düzenin sağlanması
- B) Toplumsal sapmanın engellenmesi
- C) Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi
- D) Bireylerin yatay-dikey hareketlerinin yönünün belirlenmesi
- E) Toplumsal gruplar arasındaki çatışmaların azaltılması

25. Toplumsal arası etkileşim arttıkça toplumsal değişim artar. Buna bağlı olarak da değer ve normlar etkisini kaybeder, yerlerine yenileri gelir. Ancak eski değer ve normlar da bir süre etkisini korur. Değişim süreci ilerledikçe eski değer ve normlardan sapsmalar gerçekleşir, sonunda işlevini yitiren bu unsurlar yerini yenilerine bırakır.

Bu metne göre aşağıdakilerden hangisi toplumsal sapmanın nedenleri arasında değildir?

- A) Değerlerin işlevini yitirmesi
- B) Normların yaptırım gücünü kaybetmesi
- C) Toplumsal yaptırımın yetersiz kalması
- D) Bazı toplumsal unsurların sapsmayı destekler faaliyetler yürütmesi
- E) Toplumun normları korumaya kararlı olması

26. Toplumsal yapı birçok unsurun bir araya gelmesi ile oluşur. İlk bakışta bu unsurların uyumlu ve dengeli bir bütünlük oluşturması, bu uyum ve denge içinde işleyişini sürdürmesi beklenir. Ancak bu yapıda zaman içinde bazı aksaklık, uyumsuzluk ve çelişkiler görülür. Zaman içinde bir unsurun (örneğin törelerin) etkisini yitirmeye başladığı, bu unsurla ilintili değer ve normlardan uzaklaştığı, kimi bireylerin bu normları ihlal ettiği görülür. Sosyologlar bu ihlallerin her zaman olumsuz olmadığını savunur.

Bu metne göre başlık parası töresinin ihlal edilmesi sosyolojide aşağıdaki kavramların hangisiyle adlandırılır?

- A) Olumlu sapma
- B) Olumsuz sapma
- C) Toplumsal gelişim
- D) Toplumsal değişim
- E) Yozlaşma

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

27. Sosyalleşme sürecinde elde edilen kazanım ve beceriler bireylerin toplumla kurduğu ilişkiyi ne şekilde etkiler? Örneklerle açıklayınız.
28. Toplumsal değerlerin oluşmasında hangi faktörler etkilidir? Maddeler hâlinde defterinize yazınız.
29. Kitle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşmasına bağlı olarak yaşanan değişimlerin sonucunda toplumsal sapmalar ortaya çıkabilir. Kitle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan olumlu toplumsal sapma örneklerini defterinize yazınız.
30. Bireylerin toplumsal statüleri gereği sahip olduğu birtakım haklar ve yerine getirmeleri gereken görevleri vardır. Öğrencilik statünüz gereği ortaya çıkan hak ve görevleriniz nelerdir? Kısaca açıklayınız.

Etkileşimli

Ek Sorular

3.ÜNİTE

TOPLUMSAL YAPI

ANAHTAR KAVRAMLAR

Toplumsal Etkileşim
Toplumsal Hareketlilik
Toplumsal Tabakalaşma
Toplumsal Yapı

Ünite
Karekodu

Ünite Sunum
Karekodu

Ön Test
Karekodu

3.1. TOPLUMSAL YAPI

3.2. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM TİPLERİ

3.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

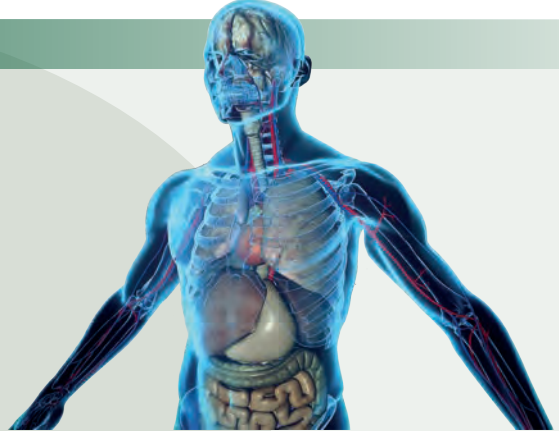
3.4. TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

3.1. TOPLUMSAL YAPI

KONU YA HAZIRLIK

1. İnsanın anatomik yapısını gösteren yandaki görselden hareketle toplumsal yapı kavramının ne anlama gelebileceğini söyleyiniz.
2. Her bütün parçaların toplamıdır ve bu parçalar arasında etkileşim vardır. Toplumsal yapı, bütün-parça ilişkisi bakımından size ne çağırıştırıyor?

3.1.1. TOPLUMSAL YAPI NEDİR?

Toplumsal yapı; toplumu oluşturan aile, din, eğitim, siyaset, hukuk, ekonomi gibi kurumlar ile bu kurumların düzenlediği ilişki kalıpları ile etkileşim biçimlerinin tümüdür. Toplumsal kurumlar arasında ilişki ve karşılıklı bağımlılık vardır. Bu kurumlar belli statüler ve belli davranış kalıpları oluşturarak toplumsal ilişkileri düzenler. Örneğin aile kurumunda bireylerin statüleri ve statülerinin gerektirdiği roller tanımlanmıştır. Kadınlar, eş ve anne statüsünün gerektirdiği davranış kalıplarına göre hareket ederken erkekler, eş ve baba olarak kendi rollerini yerine getirir. Aynı durum diğer kurumlar ve bu kurumlardaki bireyler için de geçerlidir. Her kurumun, belli mekanizmalarla bireyler arası ilişkiyi düzenleme gücü vardır. Kurumların örgütlenmesi ve işleyişi, o toplumun sınıfsal yapısından kültürüne kadar birçok unsurla belirlenir.

Sosyologlar, toplumsal yapıyı makro (büyük) ve mikro (küçük) düzeyde analiz eder. Makro düzeyde, toplumsal yapıyı oluşturan unsurlara geniş bir pencereden bakılır. Aile, ekonomi, din, siyaset gibi kurumlar bütüncül bir bakışla hem millî hem küresel boyutlarıyla analiz edilir. Örneğin bir ekonomik sistem, siyasi rejim veya kültürün toplumsal yapıyla etkileşimi makro sosyolojinin alanına girer. Mikro düzeyde ise daha küçük grupların iç işleyişine ve o gruptaki bireylerin ilişkilerine odaklanılır. Bu grup; aile, arkadaş grubu ya da şirket, okul gibi bir kuruluş olabilir. Bireylerin statü ve rollerinden doğan davranış biçimleri, mikro sosyolojinin ele aldığı konular arasındadır. Sembolik etkileşimcilik, mikro sosyolojik bir kuramken çatışma kuramları, makro sosyolojiye örnek verilebilir. İlk sosyologlar, toplumun işleyişinin genelgeçer yasalarını bulabileceklerini düşündükleri için büyük oranda makro sosyolojik yaklaşımı kullanmıştır.

Toplumsal Yapı

Bir toplumdaki bireylerin, grupların, kurumların kendi aralarındaki sürekli, düzenli ve model hâline gelmiş ilişkileridir.

3.1.2. TOPLUMSAL YAPIYA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Belirli bir toplumun siyasi ve ekonomik örgütlenmesinin yapısı, coğrafi özellikleri, teknoloji, eğitim planlaması, nüfus yapısı (demografi), kültürü, ahlak ve hukuk kuralları toplumsal yapıyı belirleyen temel değişkenlerdir. Bu değişkenler karşılıklı etkileşim hâlinindedir. Örneğin bir toplum, denizle çevrili bir coğrafi bölgede bulunuyorsa burada ekonomik faaliyetler balıkçılıkta yoğunlaşabilir. Benzer şekilde bir toplumda yaşlı nüfusun, genç nüfusa oranla fazla olması o toplumun üretim süreçlerinde yer alacak genç nüfus ihtiyacını ortaya çıkaracaktır. Bu ihtiyacın giderilmesi o toplumun göç almasına sebep olacaktır. Genellikle toplumsal yapıyı etkileyen tüm faktörleri karşılıklı etkileşimleri temelinde ele alan sosyologlar, bu faktörlerden bazılarını daha etkili bulabilir ve kuramlarını ona göre biçimlendirebilirler. Örneğin bazı kuramlar, toplumsal yapının büyük oranda coğrafi özelliklerle belirlendiğini öne sürer. İşlevselci kuram, toplumsal yapı içindeki unsurların işlevlerine odaklanır. Çatışma kuramları ise toplumsal sistemleri alt yapı (üretim ilişkileri ve sınıf yapısı) ve üst yapı (kültür, değerler, ideolojiler) olarak ikiye ayırır. Bunlar arasında etkileşim olduğunu ancak alt yapının belirleyici olduğunu savunur.

3.1.3. TOPLUMSAL YAPIYI OLUŞTURAN UNSURLAR

Toplumsal yapının hem maddi hem de manevi boyutu vardır. Toplumun ekonomik örgütlenme biçimi, nüfus yapısı, köy ve kentlerin özellikleri maddi boyutuymken eğitim, din, siyaset, ahlak ve hukuk manevi boyutudur.

Aile Kurumu

Tüm toplumsal kural ve değerler aileyle yeni nesillere aktarır. Aile, bireylerin ilk sosyalleşme deneyimlerini kazandıkları en önemli kurumdur.

Ekonomi Kurumu

İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mal ve hizmetlerin üretimini, üretilenlerin tüketimini ve bölüşümünü düzenleyen kurumdur.

Din Kurumu

Din, insanların kutsal veya manevi olarak kabul ettikleri varlıklara ilişkin çeşitli inanç ve ibadet biçimlerini içerir. Din kurumu, toplumdaki bu inanç ve ibadetleri düzenler.

Eğitim Kurumu

Eğitim kurumunun amacı bireylerin hayatın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli donanma ulaşımlarını ve topluma fayda sağlayacak tutumlar geliştirmelerini sağlamaktır.

Siyaset Kurumu

Toplumun farklı kesimlerinin istekleri doğrultusunda yasal düzenlemelerin yapılması ve maddi değerlerin paylaşılması konusunda rekabete dayalı uzlaşım sürecinin düzenlendiği kurumdur.

Yerleşim Biçimi

Köy: İnsanlığın ilk dönemlerinde göçebe toplumların toprağa yerleşerek tarımsal üretime geçmeleriyle oluşan ilk yerleşim yerleridir. Günümüzde de üretimi tarım ve hayvancılığa dayanan, nüfusu az olan yerleşim yerlerine köy denir. Köyler, üretim biçimi ve ilişkilerinin yanında bir hayat tarzı olarak da bazı özelliklere sahiptir.

Köylerin temel özellikleri:

- İlişkiler; birincil grup ilişkilerinde görülen yüz yüze, samimiyete dayalı ve resmî olmayan özellikler taşır.
- Aidiyet, dayanışma ve biz duygusu çok güçlüdür.
- Dinî ritüeller önemlidir.
- Gelenekler hâkimdir. Geleneklerin davranışlara standart getirme ve davranışların kontrolünü sağlama gücü vardır.
- Nine, dede, dayı, hala gibi akrabaların da içinde yer aldığı geniş aile tipi yaygındır.
- Sakin, huzurlu ve sade bir hayat egemendir.
- Tüketim sınırlıdır.
- Zaman anlayışı daha çok doğanın döngülerine göre biçimlenir.
- Bir köyün üyeleri giyim, konuşma, inanç ve değerlerde benzerlik gösterir.
- Eğitim olanakları sınırlıdır. Bunun sonucu olarak bilimsel ve entelektüel faaliyetlere daha az rastlanır.

Bir köyün özgün mimari yapısı, doğal güzelliği, o köye özgü ürünlerin cazibesi, organik tarım yapılması vb. faktörler köy turizminin gelişmesinde etkili olmuştur. Temel geçim kaynaklarına turizmin de eklenmesiyle köylerin yapısında bazı değişimler gözlemlenmiştir. Kendi içine kapalı bir yapı olan ve farklılıkları kolayca benimsemeyen köyler, turizmin etkisiyle farklılıklara karşı daha fazla tolerans geliştirmiştir. Turizm köyleri dünyanın hemen her yerinde yaygınlaşmıştır. Örneğin Taraklı ve Mustafapaşa (Görsel 3.1-2), Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün 2021 yılında ilan ettiği "en iyi turizm köyleri" listesinde yer almıştır.

Görsel 3.1: Taraklı (Sakarya)

Görsel 3.2: Mustafapaşa (Nevşehir)

Kasaba, kırsal özelliklerini yitirmedeği hâlde köyden büyük olan, sanayi ve ticaret faaliyetleri yapılmasına rağmen kent kadar büyük olmayan yerleşim yerleridir.

Kent: Modern kentler Sanayi Devrimi'nden sonra tarım yerine fabrika üretiminin ve ticaretin yaygınlaşması sonucu oluşmuştur. Üretim faaliyetlerine katılmak üzere kırsaldan sanayi merkezi olan kente doğru bir nüfus hareketi başlamıştır. Tarım dışı ekonominin merkezi hâline gelen kentler, sanayi toplumunun ihtiyaçlarına cevap vermek üzere organize olmuştur. Örneğin işçilerin üretim sürecine hızla katılmalarını sağlayan metro, otobüs gibi araçlarla ulaşım daha organize hâle gelmiştir. Zaman kavramında ise köyden farklı olarak doğanın döngüsü veya dinî ritüellerin yerine fabrikalardaki üretim döngüsü belirleyici olmuştur. Birçok şehir merkezindeki saat kuleleri çalışan nüfusa zamanı hatırlatmak açısından oldukça simgeseldir. Sanayi toplumunun ekonomik değerleri, insan hayatını bütünüyle değiştirmiştir. Kentler köylere göre daha geniş bir coğrafi bölgede konumlanmasına rağmen artan nüfus kent merkezinin dışına taşmış ve banliyöler ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda kentlere çalışmak amacıyla gelen fakat iş bulamayan ya da düşük ücretlerle çalışan insanlar kentlerde barınma imkânı bulamadıkları için gecekondu adı verilen geçici barınaklar yapmışlardır. Diğer taraftan fabrikaların sebep olduğu hava kirliliği, ekonomik zorluklar, nüfus yoğunluğu gibi nedenler kent merkezlerinden uzaklaşma eğilimini beraberinde getirmiştir.

"Şehirlerin de bir ruhu vardır. Bir şehirde yaşayan insanlar zamanla yaşadığı şehrin ruhuyla karakteristik açıdan özdeşleşirler."

İbn Haldun

Günümüz toplumlarını tanımlamak için kullanılan kavramlardan birisi sanayi sonrası anlamına gelen postendüstriyel toplumdur. Robot teknolojileri ve otomasyonun gelişimi ile işçi sayısı azalmış; bilgi, yazılım ve dijital teknolojiler sanayinin önüne geçmiştir. Postendüstriyel Dönem'in kentlerinde fabrika merkezî önemini kaybetmiş, plazalar ve gökdelenler öne çıkmıştır. Sanayi üretiminde çalışan işçilere; yemek, ulaşım, kargo, temizlik, kişisel bakım gibi hizmet sektörü alanlarında çalışanların eklenmesiyle işçi sınıfı çeşitlenmiştir.

Kentlerin temel özellikleri:

- İlişkiler, ikincil grup ilişkilerinde görülen resmî özellikler taşır.
- Rekabet ve ben duygusu güçlüdür.
- Bireyler arası ilişkiler büyük oranda yazılı normlara uygundur.
- Çekirdek aile yaygındır.
- Farklı kültürel gruplar bir aradadır.
- Mesleki uzmanlaşma vardır.
- Nüfus yoğundur.
- Sanayi, ticaret, hizmet ve finans sektörü gelişmiştir.
- Eğitim olanakları geniştir.
- Bilimsel ve sanatsal faaliyetler yaygındır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Kentten Köye Göç

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal yapının unsurlarını analiz edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Son yıllarda “köyden kente göç” olgusunun “kentten köye göç”e dönüşmesinin sebepleri üzerine tartışmaya katılmak için beş dakika düşününüz.
2. Tartışmaya geçmeden önce tartışma kurallarını hatırlayınız.
3. Kentten köye göç olgusuna dair görüşlerinizi bildirmek üzere söz alınız.
4. Köy ve kentin genel özellikleri ile günümüzde bu özelliklerin devam edip etmediği konusunda görüşlerinizi bildiriniz.
5. Coğrafya dersinden öğrendiklerinizi de hatırlayarak köyden kente göçün nedenleri konusundaki görüşlerinizi bildiriniz.
6. Köyden kente göçe sebep olan durumların değişip değişmediği konusunda görüş bildiriniz.
7. Eğer değiştiğini düşünüyorsanız günümüzün ekonomik, siyasi, teknolojik, kültürel vb. koşullarının bu olgunun değişmesinde etkisinin olup olmadığı konusunda görüşlerinizi bildiriniz.
8. Kentten köye göçün nedenlerine ilişkin görüşlerinizde diğer görüşlerle hangi noktalarda uzlaşmadığınızı not alınız.
9. Uzlaşılmayan kısımlarla ilgili iddialarınızı temellendiriniz.

Değerlendirme

Tartışma sonunda edindiğiniz fikirler ışığında aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kentten köye göçün temel nedenleri nelerdir? Yazınız.

Olumlu sonuçlar: _____

Olumsuz sonuçlar: _____

2. Kentten köye göçün birey ve toplum açısından olumlu veya olumsuz sonuçları nelerdir? Açıklayınız.

Olumlu sonuçlar: _____

Olumsuz sonuçlar: _____

Metropol (Ana Kent)

Yoğun nüfuslu kentlerin çevresine, bu kentlere bağlı daha az nüfuslu bölgelerin eklenmesiyle metropoller ortaya çıkmıştır. Daha az nüfuslu bölgeler kendi belediye hizmetlerini metropole bağlı olarak yürütür. Örneğin dünyanın sayılı metropollerinden biri olan İstanbul birçok ilçeye sahiptir. Her ilçenin kendi belediyesi kültür-sanat, temizlik, zabıta, itfaiye vb. hizmetleri verirken meydan ve arterlerin bakımı gibi bazı hizmetler İstanbul Büyükşehir Belediyesince verilir. Metropoller; hem ekonomik olarak hem de kültür, sanat, bilim gibi alanlarda kentlerden daha gelişmiş yerleşim birimleridir. Örneğin sanat galerileri, müzeler, plaza olarak adlandırılan büyük iş merkezleri metropollerin simgesidir (Görsel 3.3). Aynı zamanda metropoller, kültürel çeşitliliğin kentlere göre daha fazla olduğu yerleşim yerleridir. İstanbul, nüfusu birçok ülkenin nüfusunu geçtiği ve kendisine komşu diğer şehirlerle birleşmeye başladığı için bazen megapol olarak da adlandırılmaktadır. Ankara, İzmir Türkiye'nin metropollerine örnektir.

Görsel 3.3: Metropollerin simgesi plazalar

UYARI Metropol ile kozmopolit kent birbirine karıştırılmamalıdır. Farklı kültüre, dile, inanca sahip insanların bir arada yaşadığı kentlere kozmopolit kent denir. Bu kentler metropoller kadar büyük ve yoğun nüfuslu olmak zorunda değildir. Ancak bir kent hem metropol hem kozmopolit olabilir. Örneğin İstanbul kozmopolit bir metropolken Hatay metropol olmamasına rağmen kozmopolit bir kenttir.

Millet (Ulus)

Millet kavramı günümüzde devlet kavramıyla birlikte kullanılmaktadır ve ulus-devlet kavramı modern toplumlara aittir. Fransız Devrimi sonrası monarşiden cumhuriyete geçişle birlikte yeni bir millet tanımına ihtiyaç duyulmuştur. 18. yüzyıldan itibaren imparatorlukların dağılması ile bağımsızlığını ilan eden devletlerin ortaya çıkışı, feodal üretim ilişkilerinin çözülmesi ve kapitalizmin doğuşu ulus-devlet anlayışının ortaya çıkışında etkili tarihsel olaylardır. Ancak millet ve ulus-devlet kavramları kuramcılar açısından her zaman tartışmalı kavramlardır. Bazı kuramcılar millet kavramını, sınırları çizilmiş bir toprak parçası üzerinde uzun süre yaşayan; ortak dil, din, kültür ve tarihe sahip insanların siyasal kimlikleri olarak tanımlar. Bu kuramcılara göre devlet kurmuş olmak millet olabilmenin ilk koşuludur. Bazı kuramcılara göre ise millet ve ulus-devlet kavramlarının her toplum için ayrı bir karakteri ve anlamı vardır. "İrk" ya da "sınırları belli toprak parçası üzerinde yaşıyor olmak" gibi kriterler bu kavramların anlamını sınırlandırmaktadır. Çünkü aynı toprak parçası üzerinde yaşamayan ancak kendini bir millî kimlikle tanımlayan insanlar vardır. Aidiyet duygusu, somut ve fiziksel durumlarla değil ortak geçmiş gibi manevi durumlarla ilişkilidir.

"Yıllar geçtikçe, millî ülkü verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, millî birlik ve millî irade şeklinde, daha iyi gözlerle çarpılmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir; çünkü, biz esasen millî varlığın temelini, millî bilinçte ve millî birlikte görmekteyiz."

Mustafa Kemal
Atatürk

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Yaşadığım Yer

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal yapıyı oluşturan köy, kent, kasaba, metropol gibi unsurların özelliklerini analiz edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Yaşadığınız yer; köy, kasaba, kent, metropol, kozmopolit kent özelliklerinden hangisini taşıyor? Bu özellikleri taşımasındaki etkenler neler olabilir? Bu sorular üzerine düşününüz ve tabloda yaşadığınız yere dair gözlemlerinizi işaretleyiniz.

İlişkiler samimidir.	☐	Eğitim ve sağlık olanakları sınırlıdır.	☐
Çok sayıda ilçesi vardır.	☐	Sanayi ve ticaret faaliyetleri vardır fakat sınırlıdır.	☐
Aidiyet ve biz duygusu güçlüdür.	☐	Doğal güzelliği sebebiyle turizm gelişmiştir.	☐
Ulaşım olanakları otobüs, minibüs, taksi, dolmuş ile sınırlıdır.	☐	Farklı kültürler bir aradadır.	☐
Dinî ritüeller önemlidir.	☐	Otobüs, taksi, metrobüs, dolmuş, metro, tramvay gibi ulaşım olanakları vardır.	☐
Küçük olmasına rağmen farklı inanç ve kültürdeki insanlar bir arada yaşamaktadır.	☐	Nüfus kalabalıktır.	☐
Kültürel çeşitlilik çok fazladır.	☐	Geniş aile yaygındır.	☐
Yabancı ülke vatandaşlarının çalışma olanağı vardır.	☐	Eğitim olanakları geniştir.	☐
Giyim, konuşma, inanç ve değerlerde benzerlik vardır.	☐	Tüketim sınırlıdır.	☐
Banliyöler vardır.	☐	Kültür ve sanat faaliyetleri çeşitlidir.	☐
Nüfus çok yoğundur.	☐	Zaman daha çok doğanın döngüsüne göredir.	☐
Gelenekler davranışları belirler.	☐	Organik tarım yapılmaktadır. O yüzden turizm gelişmiştir.	☐
İlişkiler daha resmî ve mesafelidir.	☐	Sakin, huzurlu ve sade bir hayat egemendir.	☐
Çekirdek aile yaygındır.	☐	Yaşadığım yere özgü ürünler turizmin gelişmesini sağlamıştır.	☐
Sanayi, ticaret ve hizmet sektörü gelişmiştir.	☐		

2. Yukarıdaki tabloda yaptığınız tercihlerden hareketle yaşadığınız yerin, aşağıdaki yerleşim birimlerinden hangisinin özelliklerini taşıdığını işaretleyiniz.

☐ Köy	☐ Metropol	☐ Kozmopolit kent
☐ Kasaba	☐ Kozmopolit köy	☐ Kozmopolit metropol
☐ Kent	☐ Kozmopolit kasaba	☐ Turizm köyü

Değerlendirme

Yaşadığınız yerin temel özelliklerinden yola çıkarak bu özellikleri taşımasındaki etkenleri nedenleriyle açıklayınız.

3.2. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM TİPLERİ

3.2.1. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

Toplumsal etkileşim; birey ya da grupların birbirlerinin duygu, düşünce ve davranışlarından karşılıklı olarak etkilenmeleridir. Toplum, birey ve grupların hem kendi aralarında hem de birbirleriyle etkileşimlerinden bağımsız düşünülemez. Çünkü toplumsal yapı; birey, grup ve kurumların etkileşimlerinin tekrara dayalı, anlam üreten ritüellerinin tümüdür. Toplumsal bir varlık olarak insan, diğer insanlarla kurduğu ilişki ağları ve etkileşim biçimleriyle gündelik hayatta toplumsal yapıyı inşa eder.

3.2.2. KURAMSAL PERSPEKTİF

Toplumsal etkileşime dair geliştirilen kuramlar birbirleriyle iletişim kuran bireylerin temel motivasyonlarına odaklanır. Birçok sosyolog, toplumsal etkileşimin temel örüntülerini araştırmıştır. Örneğin Max Weber'e göre "davranışın kendisi" ve "bireyin davranışına yüklediği anlam" toplumsal davranışın iki bileşenini oluşturur. Bir eylem, davranış veya etkileşimi toplumsal yapan; etkilenen bir başkasının varlığıdır. George Herbert Mead'e göre bireylerin tüm etkileşimleri tekrara dayalı ve anlamlıdır. George Homans (Corc Homins), Peter Blau (Pitir Blau) gibi sosyologlar, bireyler arasındaki etkileşimin temel belirleyicisinin değiş tokuş olduğunu öne sürmüşlerdir. Emile Durkheim, toplumu iş bölümü çerçevesinde iş birliği yapan uyumlu bir bütün olarak değerlendirir. Karl Marx ise sınıflar arası çatışmanın toplumu belirlediğini öne sürmüştür.

3.2.3. TOPLUMSAL ETKİLEŞİM TİPLERİ

İş Birliği

Ortak amaç ve çıkarlara sahip bireylerin belirledikleri hedeflere ulaşmak için güçlerini birleştirmeleridir. Hedefe ulaşmak adına bireyler ne gerekiyorsa yapmaya hazırdır. Bireysel çıkarlar ikinci plana atılarak ortak çıkarı sağlayacak olan hedefe odaklanılır. Bir grup öğrencinin okul gazetesi çıkarmak üzere bir araya gelmesi ve her bir öğrencinin bu gazete için çaba sarf etmesi iş birliğine örnektir.

Değiş Tokuş (Alışveriş / Mübadele)

Birey ve gruplar herhangi bir fayda amacı güderek diğer birey veya gruplara maddi ya da manevi bir yardımda bulunabilir. Burada karşılıklı fayda belirleyicidir. Çünkü bu etkileşimin temel özelliği, yapılan yardım ya da iyiliğin karşılığında bilinçli veya bilinçsiz ödül beklentisi içinde olunmasıdır. Ödülün alınıp alınmayacağı en başta belirsizdir ancak beklenti vardır. Bu ödül para, zaman, hizmet vb. somut olabildiği gibi toplumsal onay, sevgi, gurur, saygı, fırsat ve güç gibi soyut da olabilir. Bir kişiye bir konuda yardım edildiğinde bu yardımın herhangi bir karşılığının olması gerektiği düşünülüyorsa bu etkileşim biçimi değiş tokuşa örnektir.

Rekabet (Yarışma)

Birey ya da grupların aynı hedefe ulaşmak için birbirleriyle girdikleri yarışır. Bu yarışta ödül ancak diğerinin önüne geçerek elde edilir. Bir bilgi yarışmasının bireylerin, diğer yarışmacı bireylerden daha fazla puan alarak öne geçmeyi amaçlaması etkileşim biçimi olarak rekabete örnektir.

Çatışma

Farklı ekonomik çıkarlara, hayat tarzına, farklı siyasi anlayışlara mensup grup veya bireylerin birbirleriyle uyuşmayan amaçlara ulaşmak için karşı karşıya gelmeleridir. Çatışma, olumsuz bir etkileşim biçimiymiş gibi gözükse de kimi durumlarda gelişmeye yol açan bir işleve sahiptir. Çünkü toplumun faydasını gözetmeyen hatta topluma zarar veren bazı norm, inanç, değer ve sistemlerin değişiminde etkili olabilir. Toplumdaki farklı çıkar grupları; güç, statü, saygınlık ya da gelir elde etmek üzere diğer grupları etkisiz kılmayı amaçlıyorsa bu etkileşim çatışmaya örnektir.

Baskı

Birey veya grupların, gücü elinde bulunduran diğer birey ve gruplar tarafından baskı altında tutulduğu etkileşim biçimidir. Baskı altında tutulanlar, uyuma zorlanır. Toplumsal değiş tokuş, karşılıklı yarar için gönüllülük esasına dayanırken baskı tek yönlüdür ve zorlama vardır. Baskı mekanizmaları, hapis cezası gibi resmî ya da tehdit, mahrum bırakma, reddetme gibi gayriresmî nitelik taşıyabilir. Bazı antidemokratik uygulamaların olduğu ülkelerde baskı türü etkileşim örneğine sıklıkla rastlanır.

Uyum

Bireylerin dâhil oldukları grubun değer, norm ve kurallarını benimseyerek bunlara uygun davranış sergilemesidir. Toplumun devamlılığı için birey ve gruplar arasında uyum olması beklenir. Öğrencilerin okul kurallarına uygun davranışlar ortaya koymaları uyum etkileşimine örnektir.

Benzeştirme (Asimilasyon)

Sayıda az olan birey ya da gruplar sayıda çok olanların kural, değer ve normlarını kabul etmeye zorlanıyorsa benzeştirme söz konusudur. Bu etkileşim biçiminde çoğunluğu sağlamış olan veya politik gücü olanlar, hâkim taraftır ve belirleyicidir. Herhangi bir ülkeye göç etmek zorunda kalmış bireylere kendi kültürlerini yaşama imkânı verilmemesi ve hâkim kültürü benimsemeleri yönünde baskı uygulanması benzeştirme etkileşimine örnektir.

Uyarlama (Adaptasyon)

Farklı görüş, inanç, ideoloji veya kültüre sahip birey ve grupların farklılıklarını karşılıklı olarak kabul edip uzlaşmacı davranışlar sergilemeleridir. Bu etkileşim türünde karşılıklı fayda esastır. Uzlaşma, bireylerin kendi iradeleriyle sağlanabildiği gibi bazı yasal düzenlemeler yoluyla da sağlanabilir. Farklı ideolojilere sahip siyasi partilerin temel ilkelerde uzlaşarak koalisyon yapması uyarlama etkileşimine örnektir.

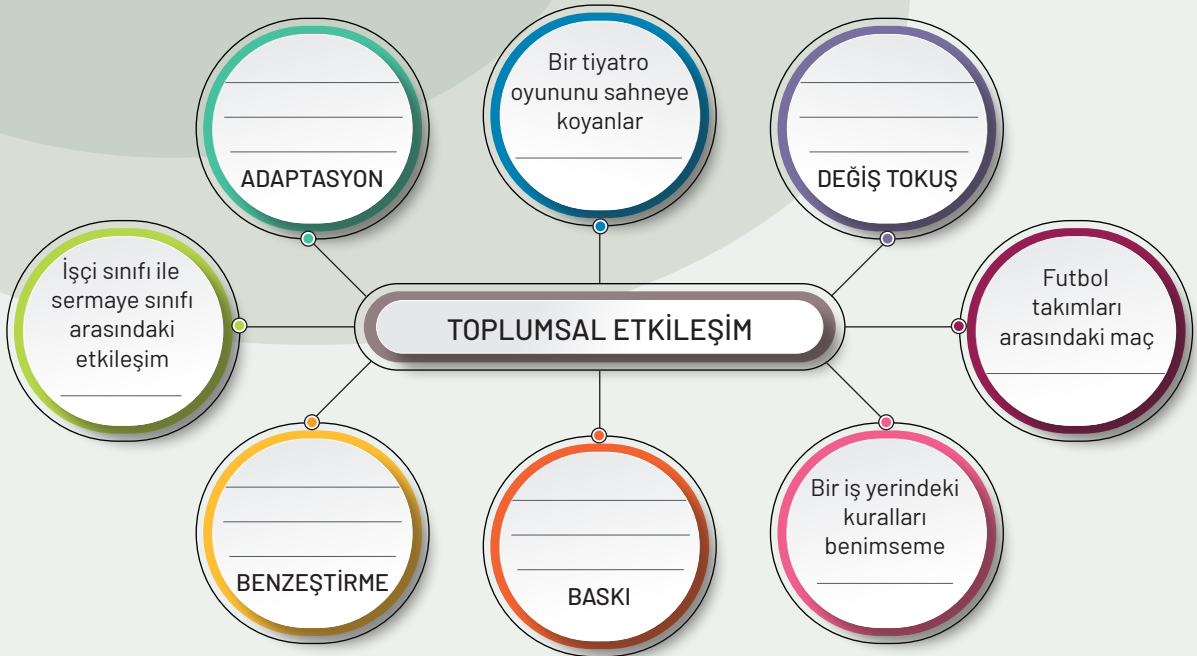
SOSYOLOJİK DÜşÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Etkileşim

Süre: 20 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal etkileşim tiplerini ayırt edebilme.

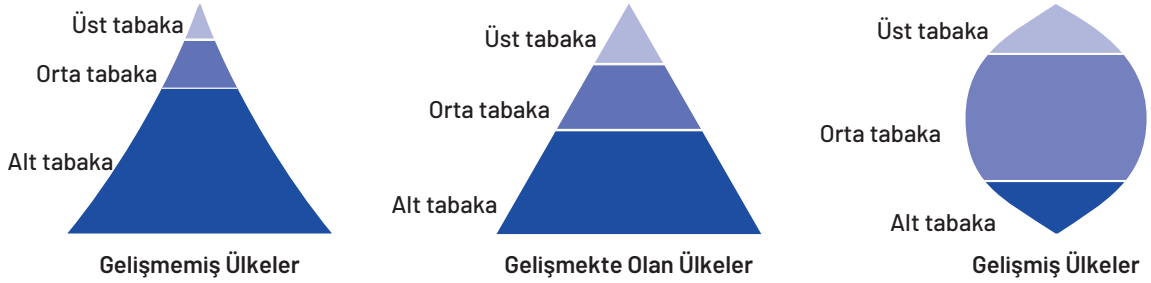
Yönerge: Aşağıdaki şemada toplumsal etkileşim ile ilgili kavram ve örnekler verilmiştir. Siz de boş bırakılan yerlere uygun kavram ve örnekleri yazınız.

3.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

3.3.1. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA NEDİR?

Görsel 3.4: Toplumsal gelişmişliğe göre tabakalaşma şemaları

Toplumsal tabakalaşma; toplumu oluşturan birey ve grupların gelir, servet, iktidar, makam, konut, hayat tarzı, tüketim alışkanlıkları gibi ölçütlerle hiyerarşik olarak sıralanmasıdır. Hemen her toplumsal yapı, çeşitli eşitsizlikler üzerine inşa edilmiş tabakalardan oluşmaktadır. Toplumdaki eşitsizlikler gelir ve servet dışında cinsiyet veya ırka da dayanabilir. Toplumsal tabakalaşma, tabakalaşma piramidi adı verilen bir şema ile gösterilir (Görsel 3.4). Toplumbilimciler; toplumsal tabakaları alt tabaka, orta tabaka ve üst tabaka olmak üzere üç grup altında incelemişlerdir.

Tabakalaşma sosyal mesafe kavramı ile yakından ilişkilidir. Sosyal mesafe kavramı ile üst ve alt tabakadakiler arasında coğrafi ya da fiziki bir mesafe değil toplumsal yapıdaki uzaklık kastedilmektedir. Örneğin aynı inşaatçı çalışan işçi ile mühendis arasında fiziksel bir mesafe yoktur ancak işçi ile mühendis arasında bir statü farkı olduğu için aralarında sosyal mesafe vardır. Buna karşılık farklı şehirlerde çalışan iki öğretmen arasında fiziksel mesafe olmasına rağmen aynı statüde oldukları için sosyal mesafe yoktur.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumdaki Konumlar

Süre: 20 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal tabaka ve tabakalaşmanın yapısını kavrayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki metni okuyunuz ve soruyu cevaplayınız.

"Trenler, vapurlar ve uçaklar yolcuların sosyal ve ekonomik farklılıklarına göre sınıflanmıştır. Tren istasyonlarında "2. Mevki Bekleme Salonları", vapurlarda "1. Mevki Lokanta" hava meydanlarında yerli ve yabancı devlet konukları için "Şeref Salonları" bulunur. Cenaze kaldırmının çeşitli sınıfları olduğu gibi, modern mezarlıklarda, din, mezhep, sınıf ve aile istirahatgâhları da birbirinden ayrılmıştır... Kentsel ulaştırma araçlarının kapıya yakın olan koltukları, "müstakbel anneler" le "savaş gazileri" ne ayrılır...Emeklilerin buluştuğu kiraathaneler...üye olmayanların giremediği kulüp ve dernekler vardır. Kişileri birbirinden ayırmak için kullandığımız sıfat ve kategoriler onların hangi tabakaya ait olduğunu ya da olmadığını gösterir."

Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.252.

Metindeki örneklerden hareketle günümüz toplumlarına özgü benzer örnekler veriniz.

Değerlendirme

Ünitede ele alınan toplumsal statü, saygınlık gibi kavramlara dair bilgilerinizi hatırlayarak bu kavramların toplumsal tabakalaşma ile ilişkisine dair düşüncelerinizi ifade ediniz.

3.3.2. KURAMSAL PERSPEKTİF

Yapısal işlevselci kuram, geçmişteki ve günümüzdeki toplumların var olabilmesi ve düzgün bir şekilde işleyebilmesi için bir tabakalaşma sistemine ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir. Bu kurama göre tabakalaşma, insanların toplumdaki daha zorlu ve daha önemli konumlara erişmek konusunda motive olmalarını ve toplumdaki yetenekli insanların uygun konumlara yerleşmelerini sağlamak için gereklidir.

Çatışma kuramları, eşitsizliğe dayandığı ve onu teşvik ettiği için tabakalaşmış toplumsal yapıları eleştirir. Bu kuramlar, özellikle tabakalaşmanın toplum için yararlı ve işlevsel olduğu fikrine karşıdır. Çatışma kuramları mevcut tabakalaşma sisteminden sadece üst sınıfların yararlandığını, alt sınıfların bu sistemden hiçbir çıkarı olmadığını savunur.

Eleştirel kuramcılar, çağdaş dünyada kültürün önemli olduğunu, tabakalaşma piramidindeki üst sınıfların siyasi ve ekonomik olanakları kullanarak kültürü kontrol ettiğini öne sürer. Çünkü siyasi ve ekonomik alandaki hâkimiyet sürdürülebilmek için kültürel alanda hâkimiyet kurmak gerekir. Sanayi toplumunda kültür, seri olarak üretilmeye ve kitlelere pazarlanmaya başlanmıştır. Bu kültür, insanları standartlaştırır ve düşünmeden tüketmelerini sağlamaya çalışır. Kültür aynı zamanda bir kitle kontrol aracıdır. Kitlelerin sürekli reklamlara maruz kalarak, zamanlarını televizyon izleyerek, dijital oyunlar oynayarak ve internette eğlence içerikli videolar izleyerek geçirmeleri sağlanır.

3.3.3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA TİPLERİ

Tabaka sistemlerinin ayrıştırılmasında, tabakalar arası geçirgenlik (geçişe açık ya da kapalı olmak) durumu belirleyicidir. Tabakalar arası geçişe imkân tanımayan sistemler kapalı tabakalaşma, kısmen izin veren sistemler yarı kapalı tabakalaşma, geçiş için hiçbir engelin bulunmadığı sistemler ise açık sınıf tabakalaşması olarak adlandırılır.

Kapalı Tabakalaşma

Kölelik Sistemi: Kölelik sistemi, kapalı tabakalaşma örneklerindendir. Leonard Hobhouse (Lenırd Hophaus) köleyi “Hukuka ve göreneğe göre bir başkasının malı olan kimse, en uç örnekleriyle, hiçbir hakka sahip olmayan tam bir meta.” ifadeleriyle tanımlamıştır.

Ekonomik bir temele dayanan kölelik, bir çalışma ve çalıştırma sistemidir. İnsanlar savaşta esir düşmek, suç işlemek veya borcunu ödeyememek gibi birçok sebeple köleleştirilmiştir.

Köleleştirme 15-19. yüzyıllar arasında önceki çağlardan farklı şekilde uygulanmıştır. Kölelerin özellikle Afrika yerlilerinden seçilmesi ve bu kişilerin topraklarından zorla kopararak tehcir edilmeleri, bu dönemin ayırt edici özelliğidir. Bu durum Afrika’dan milyonlarca insanın Avrupa ve Amerika’ya zorla taşınması demek olan köle ticaretini başlatmıştır. Bu uygulamaları haklı çıkarmak için de Afrikalıların renkleri nedeniyle diğer insanlardan aşağı oldukları, insan bile sayılamayacakları yönünde ırkçı fikirler geliştirilmiştir.

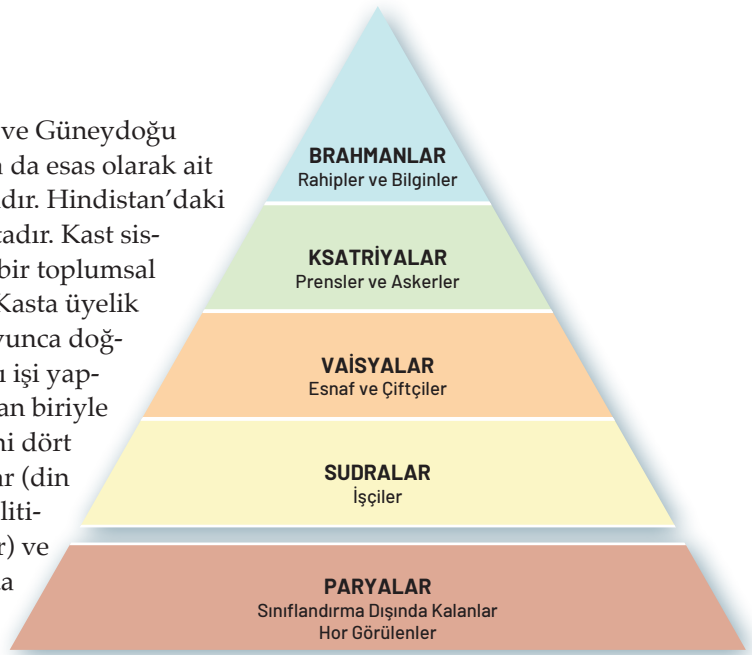
Birleşmiş Milletlere üye birçok ülkenin 1948 yılında imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, köleliğin her biçimini yasaklamıştır.

Kast Sistemi: Kast sistemine Afrika ve Güneydoğu Asya'nın bazı bölgelerinde rastlansa da esas olarak ait olduğu coğrafya Hindistan alt kıtasıdır. Hindistan'daki uygulama Hindu dinine dayanmaktadır. Kast sistemi, dine ve iş bölümüne dayanan bir toplumsal tabakalaşma biçimidir (Görsel 3.5). Kasta üyelik doğumla başlar. Her birey ömrü boyunca doğduğu kastta kalır ve ailesinin yaptığı işi yapmak zorundadır. Kimse kast dışından biriyle evlenemez. Hindistan'da kast sistemi dört ana gruba ayrılır. Bunlar: brahmanlar (din adamları), ksatriyalar (savaşçı ve politikacılar), vaisyalar (tüccar ve esnaflar) ve sudralardır (işçiler). Bunlardan başka kast sisteminin dışında yer alan, toplumdan tamamen dışlanan, yerleşim yerlerinin dışında yaşayan, kimsenin yapmak istemediği işleri yapan paryalar (dokunulmazlar) vardır. Kast sisteminde ten rengi, kişinin hangi tabakada yer alacağını belirleyen ölçütlerden biridir. Bir kişi ne kadar koyu renkliyse o kadar alt tabakada yer alır. Kast sistemi 1949'da yasal olarak kaldırılmış olsa da fiilen ortadan kalkmamıştır.

Görsel 3.5: Kast Sistemi

Yarı Kapalı Tabakalaşma

Zümre Sistemi: Zümre sisteminin iki önemli örneği Orta Çağ Avrupası'nda ve Osmanlı Devleti'nde görülür. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Avrupa, kuzeyden gelen saldırılara karşı korunma ihtiyacı hissetmiş, bunun sonucunda askerî ve siyasi bir örgütlenmeye gidilmiştir. Bu örgütlenmeye feodalizm denir.

Feodal sistem; senyörler, ruhban sınıfı ve avam tabakalarından oluşmuştur. Toprağa ve iş gücüne dayalı bir sistem olan feodalite, soylular ve avam arasındaki anlaşmalar ile oluşmuştur. Buna göre Orta Çağ Avrupa feodal zümreleri üç özelliğe sahipti. Bunlardan ilki her sınıfın, hukuken tanımlanmış hak ve görevler ile ayrıcalık ve sorumlulukları kapsayan bir statüye sahip olmasıdır. Soylular arasında yapılan bir sözleşme ile hukuki, askerî ve mali yükümlülükler belirlenerek koruyan ve korunan ilişkisi düzenlenmiştir.

Feodal sözleşme olarak adlandırılan bu antlaşma yazılı ya da sözlü olabilirken koruyana süzeren, korunana ise vassal denmiştir. İkincisi, zümrelerin bir iş bölümüne tabi olmasıdır. Soyluların görevi herkesi korumak, din adamlarının görevi herkes için dua etmek, avamın görevi ise herkes için üretmek şeklinde düzenlenmiştir. Üçüncüsü, siyasi birer grup olmalarıdır. Soylular sınıfı, toprağın ve o toprağı işleyen serflerin sahibidir. Soylu sınıf, nüfusun onda birini oluşturmuştur. Soylular, fethedilen toprakları orduya hizmet etmeleri şartıyla serfler (vassal) arasında paylaştırmıştır. Geniş topraklara sahip olan kilise de feodalizmin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Siyasal hakları ve başka bir yere göç etme özgürlükleri olmayan serfler ise soyluların toprağını işlemiş ve ürünün büyük bir kısmını soylulara vermiştir.

Osmanlı'da Tabakalaşma: Osmanlı toplumunda Avrupa'da olduğu gibi kategorik olarak ayrılmış bir zümreler sisteminin olmadığı görülür.

Osmanlı Devleti'nde temelde iki tabakadan bahsedilebilir: yöneticiler (askerî zümre) ve yönetilenler (reaya). Yöneticiler kendi içinde; seyfiye (ordu mensupları), ilmiye (müderris, kadı ve din adamları), kalemiye (maliye, diplomasi ve diğer bürokrasi mensupları) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

Yönetici sınıfın dışında kalan geniş halk kitlelerine reaya adı verilmiştir. Ancak Osmanlı tabakalaşma sisteminde yönetici-reaya ayrımının sınırları hukuki olarak keskin bir biçimde çizilmemiştir. Reayaya mensup kişiler yetenek ve eğitimlerine bağlı olarak yönetici tabakaya dâhil olabilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde yöneticiler doğrudan sultana bağlı memurlardan oluşmuştur. Reaya ise üretim yaptığı ve vergilerini ödediği sürece başka işlerle de uğraşabilmiş, toprak dışında üretim araçlarına sahip olabilmıştır.

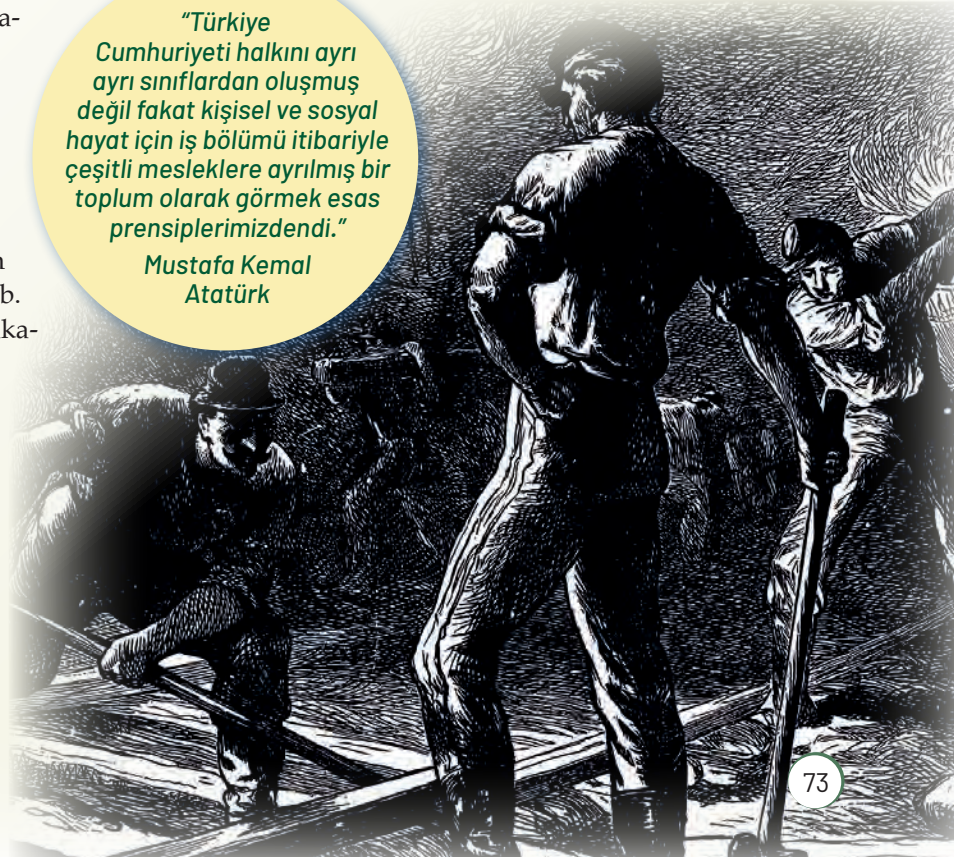
Açık Tabakalaşma

Sınıf Sistemi: Sınıf kavramı Antik Dönemlere kadar uzanmasına rağmen bu dönemlerde sınıfı niteleyen unsurlar ekonomik temelden daha çok meslek, statü, güç vb. ile ilişkili olmuştur. Ancak Sanayi Devrimi sonrasında sınıf, büyük oranda ekonomik temele oturtulmuş ve üretim araçlarının mülkiyeti üzerinden yeniden tanımlanmıştır. Modern toplumlarda üst, orta ve alt sınıf olarak ayrılan üçlü bir tabakalaşma sistemi vardır. Üretim araçlarına sahip olan işverenler, şirket sahipleri, üst düzey yöneticiler, büyük toprak sahipleri üst sınıftır. Emek güçlerini ücret karşılığında satan işçiler, geçimlik üretim yapan köylüler alt sınıftır. Orta sınıf ise yönetici, öğretmen, mühendis, doktor, avukat gibi çalışanlardan oluşur. Sınıf sisteminde tabakalar arasında geçişi engelleyen yasa, dinî kural veya kültürel normlar yoktur. Sınıflar arasında geçiş her zaman mümkündür. Bireyin sınıfı doğuştan verili olmayıp kısmen de olsa elde edilmiş niteliktedir.

Türkiye'de Tabakalaşma: Günümüz Türkiye'si'nde açık sınıf tabakalaşması görülür. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Osmanlı toplumuna özgü tabakalaşma sistemi yerini açık sınıf tabakalaşmasına bırakmıştır. Cumhuriyetle başlayan sanayileşme hareketi sosyal sınıflara zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet kurulurken keskin bir tabakalaşma ve tabakalar arasında rekabet yerine iş bölümü ve bütünleşme hedeflenmiştir. Ancak 1950 yılından itibaren sermaye birikiminin artması, köyden kente göç vb. faktörler alt, orta ve üst tabakaları belirgin hâle getirmiştir.

"Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan oluşmuş değil fakat kişisel ve sosyal hayat için iş bölümü itibarıyla çeşitli mesleklere ayrılmış bir toplum olarak görmek esas prensiplerimizdendi."

Mustafa Kemal Atatürk

Küresel Tabakalaşma: Küresel tabakalaşma kavramı, dünya genelinde ülkeler ve bireyler arasındaki eşitsizlikleri ifade etmek için kullanılır. Küresel eşitsizlikler; beslenme düzeyi, sağlık hizmeti, eğitim olanağı, genel ağa ve temiz su kaynaklarına erişim gibi birçok alanda yaşanmaktadır.

Küresel düzeydeki tabakalaşma, çoğunluğu Kuzey Yarım Küre’de yer alan devletler (Küresel Kuzey) ile Güney Yarım Küre’de yer alan devletler (Küresel Güney) arasındaki bir ayrımdır. Kuzey yüzyıllar boyunca Güney’i ezmiş, sömürmüş, kaynaklarını elinden almış ve tahakküm kurmuştur. Kuzey; ABD, Almanya, Fransa, Büyük Britanya, Kanada, Japonya gibi ülkelerdir. Bunlar dünyanın en zengin ve en güçlü ülkeleridir. Güney ise zenginlik ve güç bakımından alt sıralarda yer alan ülkelerdir. Bunlar Afrika’daki ülkelerin çoğu ve Afganistan, Vietnam, Yemen, Kamboçya, Nepal gibi ülkelerdir. Küresel Kuzey ve Küresel Güney kavramları coğrafi bir ayrım değildir. Örneğin Avustralya ve Yeni Zelanda Güney Yarım Küre’de bulunmalarına rağmen Küresel Kuzey kategorisi içinde düşünülür.

Dünya Bankasının 2023 verilerine göre kişi başına düşen gayrisafi millî hasılası 13.846 dolar veya üstünde olan ülkeler, yüksek gelirli ekonomiler olarak adlandırılır. Yine Dünya Bankasına göre kişi başı geliri 1.136 ile 13.845 dolar arasında olan ülkeler, orta gelirli ülkeler olarak adlandırılır. Düşük gelirli ekonomiler ise kişi başı geliri 1.135 doların altında olan ülkeden oluşmaktadır. Bu kategoriler, ülkeler arasındaki büyük eşitsizliği yansıtmaktadır.

Küresel eşitsizliğin bir başka boyutu bireyler arasındaki eşitsizliktir. Oxfam’ın (uluslararası bir yardım kuruluşu) 2024 yılında yayımladığı rapora göre dünyanın en zengin beş kişisi 2020 yılından bu yana servetlerini iki katına çıkarırken en yoksul %60’ın (beş milyar insan) serveti düşmüştür. Rapora göre mevcut eğilimler devam ettiği takdirde dünya on yıl içinde ilk trilyonerine sahip olacak ancak yoksulluk 229 yıl daha ortadan kaldırılamayacaktır. Bu eşitsizliklerin daha çarpıcı örneği ise “dipteki milyar” kavramı ile ifade edilen, dünyanın en yoksul insanlarıdır. Bu insanların çoğunluğu (%70) Afrika’da yaşamakla birlikte Haiti, Bolivya, Laos gibi ülkelerde de bulunmaktadır. Dipteki milyanın Küresel Güney’deki diğer insanların beşte biri kadar geliri vardır. Kötü beslenen bu insanların elli yıl gibi kısa bir ömür beklentisi vardır. %14’ü beş yaşını doldurmadan ölmektedir. Bu insanların yaşadığı ülkeler çoğunlukla komşularıyla çatışmakta, iç savaş ve askerî darbeler de dâhil olmak üzere büyük sorunlarla boğuşmaktadır.

Sıra
Sizde 1

Aşağıdaki tabloda tabakalaşma tiplerinin bazı temel özellikleri verilmiştir. Bu özelliklerden hareketle tablonun boş bırakılan kısımlarını doldurunuz.

Temel Özellikleri	Tabakalaşma Tipi	Örnek Sistem
1. Bireyler hiçbir hakka sahip değildir.		
2. Tabakalar arasında geçiş serbesttir.		
3. Birey içine doğduğu tabakayı değiştiremez.		
4. Süzeren ve vassal ilişkisi feodal hukukla düzenlenmiştir.		
5. Sanayi Devrimi sonrasında özgüdür.		
6. Yönetici ile reaya arasındaki sınır hukuki olarak çizilmemiştir.		

3.4. TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

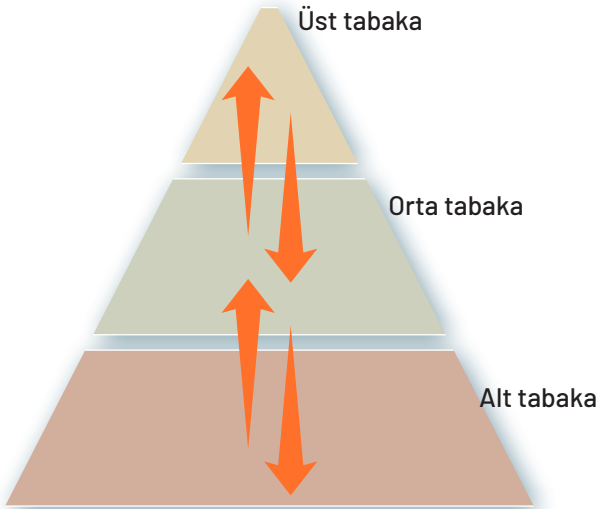
KONUYA HAZIRLIK

1. Şu anda yaşadığınız yerde mi dünyaya geldiniz? Kaç kuşaktır aynı yerde yaşamaktasınız? Burada yaşamınıza devam etmenizin sebepleri nelerdir?
2. Bireylerin iş ya da meslek değiştirmelerinin ne gibi toplumsal sebepleri olabilir? Açıklayınız.

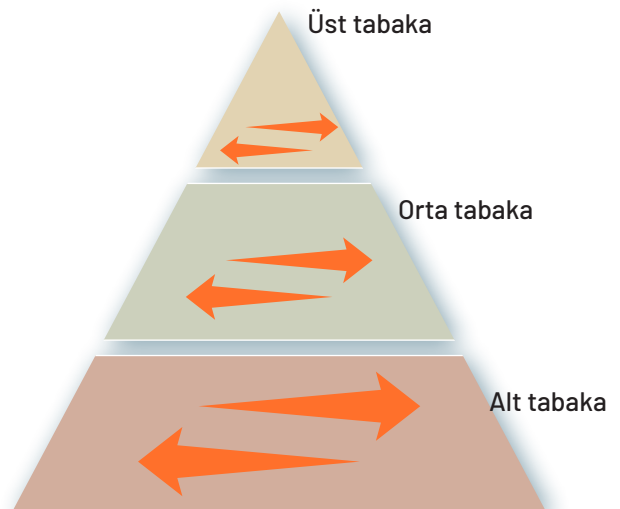
Bireylerin tabakalar arasında veya aynı tabaka içinde yer değiştirmesine toplumsal hareketlilik denir. Açık sınıf tabakalaşmasının egemen olduğu günümüz toplumlarında bireyler işlerini, mesleklerini, yaşadıkları yerleri değiştirebilmektedir. Günümüz toplumlarında bazı mesleklerin geçerliliğini kaybetmesine, yeni mesleklerin ve iş kollarının ortaya çıkmasına, artan nüfusa, siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklara bağlı olarak birey ve gruplar işlerini değiştirme eğilimine girer. Ayrıca eğitim, sağlık, kentin ya da köyün cazibesi, yeni hayat tarzlarına olan ilgi, teknolojiye erişim gibi nedenler de bireyleri coğrafi yapı üzerinde yer değiştirmeye yöneltebilir. Toplumdaki bu tür değişimler toplumsal hareketliliktir.

Tabakalaşmış bir sistemde yaşayan herkes toplumsal hareketlilik ile ilgilenir. Çünkü insanlar toplum içindeki konumunu değiştirmek ve daha yüksek bir konuma yükselmek için imkân arar. Bu durum özellikle alt tabakada bulunanlar için geçerlidir. Yukarıya doğru yükselmek yoksulluktan kurtulmak anlamına gelir. Bu yönlü bir hareketliliğin mümkün olması, o ülkedeki ekonomik sistemin ve tabakalı yapının meşruiyet kazanmasını sağlar. Bunun yanı sıra her tabakada aşağı yönlü bir hareketlilik endişeye sebep olur. Çünkü aşağı yönlü hareketlilik gelir ve statü kayıplarına neden olur.

3.4.1. TOPLUMSAL HAREKETLİLİK TİPLERİ

Görsel 3.6: Dikey hareketlilik

Görsel 3.7: Yatay hareketlilik

Toplumsal hareketliliğin dikey ve yatay hareketlilik olmak üzere iki türü vardır. Dikey hareketlilik, bireyin bir toplumsal tabakadan diğerine yükselmesi ya da düşmesidir (Görsel 3.6). Gelir ve statü durumunda önemli bir değişiklik yaşanır. Bir bakkalın işlerini büyütür bir market zinciri sahibi olması yukarı doğru dikey hareketliliğe örnektir. İflas eden bir iş insanının başka bir iş yerinde ücretli olarak çalışmaya başlaması ise aşağı doğru dikey hareketliliğe örnektir. Dolayısıyla dikey hareketlilik her zaman istenen sonuçlara yol açmaz.

Yatay hareketlilik, bireyin statüsünde, gelir durumunda, saygınlığında, hayat tarzında önemli değişiklikler olmaksızın iş, meslek ya da coğrafi konumda gerçekleşen değişikliklerdir (Görsel 3.7). Bir öğretmenin başka bir okula tayin olması, bir yargıcın emekli olup avukatlığa başla-

ması, mevsimlik işçilerinin farklı bölgelere giderek benzer işler yapmaları, bir esnafın bakkalı-
nı kapatıp manav açması yatay hareketlilik örnekleridir.

Bunların dışındaki iki hareketlilik türü, kuşaklar arası ve kuşak içi hareketliliktir. Kuşaklar
arası hareketlilik, ebeveynlerin tabakalaşma sistemindeki yeri ile çocuklarının yeri arasındaki
farktır. Tabakalaşma sisteminde ebeveynlerinden daha üst konumlara yükselmiş çocuklar,
yukarıya doğru kuşaklar arası hareketlilik göstermiş olurlar. Daha alt konumlara düşenler ise
aşağı doğru kuşaklar arası hareketlilik göstermiş demektir.

Kuşak içi hareketlilik ise bir kişinin hayatı boyunca tabakalar arasında aşağıya ve yukarıya
doğru hareketini göstermektedir.

Buraya kadar bahsedilen hareketlilik türleri bireysel hareketlilikle ilgilidir. Bir diğer hareket-
lilik tipi olan yapısal hareketlilik ise toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin bireylerin
tabakalaşma sistemi içindeki konumlarını etkilemesi olarak betimlenir. Örneğin siyasi ve
ekonomik sistem değişiklikleri, savaş, devrim gibi büyük çaplı değişiklikler, bireylerin tabaka-
larında değişikliklere yol açabilir.

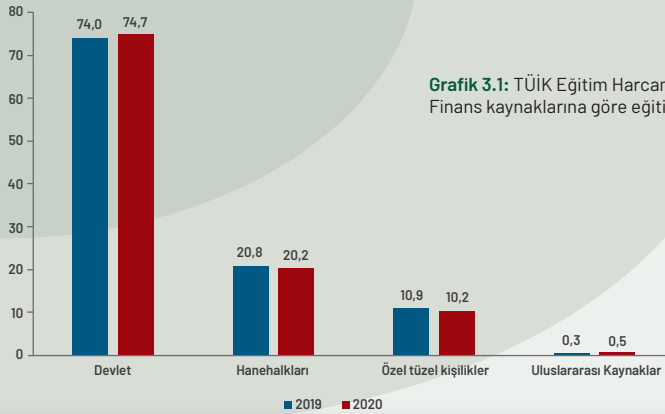
SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Hareketlilik

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal hareketliliğin çeşitlerini ve nedenlerini örneklerle açıklayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki grafik ve metinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

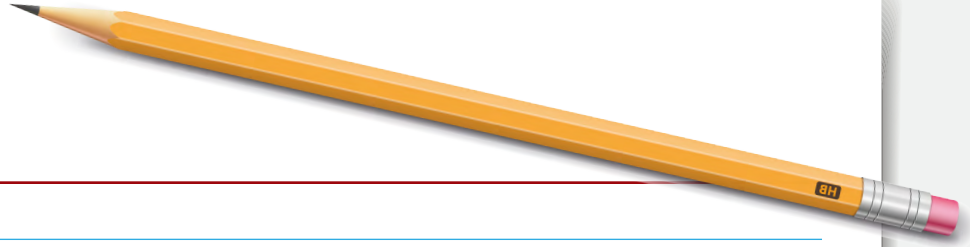
Grafik 3.1: TÜİK Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2020
Finans kaynaklarına göre eğitim harcamalarının dağılımı (%), 2019, 2020

Türkiye’de aileler çocuklarının lise ve üniversite giriş sınavlarına hazırlanması
için maddi ve manevi olarak önemli fedakârlıklar yapmaktadır. Ayrıca yabancı
dil, bilgisayar, yazılım vb. kurslar yoluyla çocuklarının becerilerini artırmaya
çalışırlar. Tüm bu çabalar, çocuklarının yukarıya doğru kuşaklar arası hareketlilik
göstermelerini sağlamaya ya da en azından aşağıya doğru kuşaklar arası
hareketlilik göstermelerini engellemeye yöneliktir.

(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

1. Grafikte verilen hane halkının eğitime ayırdığı pay ile diğer kurum ve kuruluşların ayırdığı payı
karşılaştırınız (Grafik 3.1). Aradaki farkı yukarıda verilen metin ekseninde değerlendiriniz.
2. Ailesinin içinde bulunduğu toplumsal tabaka, bireyin kuşaklar arası hareketlilik göstermesini nasıl
etkiler? Açıklayınız.

Notlarım

Handwritten notes area with blue horizontal lines.

Okuma Önerileri

- Kemal Tahir
Devlet Ana
- Michael Haralambos (Maykıl Heralemboş)
Resimlerle Sosyoloji
- Aytül Kasapoğlu (editör)
Uygulamalı İlişkisel Sosyoloji

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan kısımlara uygun kelimeleri yazınız.

aile - dikey - ilmiye - kalemiye - metropol - çatışma - rekabet - seyfiye - yatay - toplumsal yapı

1. Aynı hedefe ulaşmak isteyen birey veya grupların girdiği mücadeleye denir.
2. Aynı tabaka içinde kalarak fiziki çevre değiştirmeye tabakalar arasında geçiş yapmaya ise hareketlilik denir.
3. Bir toplumdaki bireylerin, grupların, kurumların kendi aralarındaki sürekli, düzenli ve model hâline gelmiş ilişkileri, kavramı ile ifade edilir.
4. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlardan biri olan tüm toplumsal kural ve değerler sisteminin yeni nesillere aktarımını sağlayan ve bireylerin ilk sosyalleşme deneyimlerini kazandıkları en önemli kurumdur.
5. Osmanlı Devleti'nde yönetici tabaka; olmak üzere üç ana kısma ayrılmaktadır.
6. Yoğun nüfuslu bir kentin çevresine bu kente bağlı daha az nüfuslu bölgelerin eklenmesiyle ortaya çıkan yapılara denir.

Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına "D" yanlış olanların yanına "Y" yazınız.

7. Herhangi bir hedefe ulaşmaya çalışan birey veya grubun bir diğerini ortadan kaldırmaya çabalamasına çatışma denir. (.....)
8. Savaş, doğal afet, kriz gibi süreçler yatay hareketliliği artırır. (.....)
9. Sanayi Devrimi, dikey hareketlilik olanaklarını artırmıştır. (.....)
10. Dikey hareketlilik, bireyin yer aldığı tabakayı değiştirmesi olduğu için statü ve rollerinde değişikliğe yol açmaz. (.....)

Aşağıda verilen çoktan seçmeli sorularda doğru şıkkı işaretleyiniz.

11. Toplumsal yapı; içinde kurum, grup, değer, norm vb. unsurları barındırır ancak sadece bu unsurlardan ibaret değildir. Bu unsurların ilişkili olduğu doğa, yerleşim alanları, teknoloji, nüfus vb. değişkenler de toplumsal yapı ile ilişkilidir.

Metinden hareketle aşağıdakilerden hangisi toplumsal yapıyı oluşturan kültürün maddi unsurlarından biridir?

- A) Cep telefonu, bilgisayar
- B) Örf, âdet, gelenek ve görenekler
- C) Doğal çevre ve iklim
- D) Mimari öğeler
- E) Araba, tren vb. taşıtlar

12. Sanayileşme sonrası ortaya çıkan sendikalar, sivil toplumların örgütlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bir sendikaya üye olan işçi, sendikanın işçilerin haklarını savunup korumasını beklerken sendika da üyelerinden faaliyetlere katılma, aidat ödeme vb. sorumlulukları yerine getirmesini beklemektedir.

Metinde bahsedilen toplumsal etkileşim türü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İş birliği
- B) Menfaat
- C) Değiş tokuş
- D) Rekabet
- E) Uyum

13. Hindistan'da uzun yıllar etkili olan kast sisteminde bireyler dünyaya geldikleri ailenin toplumsal konumuna göre yaşar, o sosyoekonomik ortamın dışına çıkamazlardı. Çok katı kuralları olan bu sistemin dışına çıkmak kesinlikle yasaktı. Bir tüccarın çocuğu olarak dünyaya gelen bir kişi, soylular sınıfına yükselemeyeceği gibi köylüler sınıfına da inemezdi. Osmanlı Devleti'nde esnaflar arasında örgütlenen ve o zümrenin işlerini düzenleyen lonca teşkilatında da teşkilata üye olmak kadar o yapıdan ayrılmak da son derece zordu. Yamaklıkla başlanan meslek hayatı ustalığa yükselene dek çeşitli eğitim ve sınavlarla sürer giderdi. Bir meslekte usta olan kişi dükkân açabilirdi ama bu, üye olduğu loncanın sıkı denetimiyle ve izniyle mümkündü. Geçişler, kast sistemindeki kadar imkânsız değildi ama günümüz koşullarına göre de son derece zorlu kurallara bağlıydı. Günümüzde ise bu tabakalar varlıklarını başka başka adlar altında olsa da sürdürmektedir. Bir tabakadan diğerine geçişse eskiye nazaran kolaylaşmıştır. Her ne kadar tabakadan tabakaya geçmek bireysel anlamda hayat standardında değişikliklere yol açsa da toplumsal olarak bakıldığında tabakalaşma olgusu sürmektedir.

Metindeki örneklerde verilen tabakalaşma türleri aşağıdaki seçeneklerin hangisinde sırasıyla verilmiştir?

- A) Kapalı tabakalaşma-yarı kapalı tabakalaşma-açık tabakalaşma
- B) Kapalı tabakalaşma-açık tabakalaşma-yarı kapalı tabakalaşma
- C) Açık tabakalaşma-yarı kapalı tabakalaşma-kapalı tabakalaşma
- D) Yarı kapalı tabakalaşma-açık tabakalaşma-kapalı tabakalaşma
- E) Yarı kapalı tabakalaşma-kapalı tabakalaşma-açık tabakalaşma

14. Büyük ekonomik krizlerin olduğu dönemlerde krizlerden sadece orta ve alt kesim vatandaşlar değil bazen üst sınıflardaki vatandaşlar da etkilenir. Üst toplumsal sınıftaki kişilerden bazıları iflas edip orta tabakaya ya da alt tabakaya düşebilmektedir.

Metinden hareketle bir fabrikatörün işçiliğe düşmesi aşağıdaki kavramların hangisiyle adlandırılır?

- A) Toplumsal değişme
- B) Kültür şoku
- C) Dikey hareketlilik
- D) Toplumsal sapma
- E) Yatay hareketlilik

15. Anadolu'da köyde yaşayan ve çiftçilikle geçinen bir ailenin toprakları zamanla miras nedeniyle bölünmüş, geçinmekte zorlanan ailenin bazı fertleri çalışmak için büyük şehre göç etmiştir. Şehirde fabrika işçiliği, gündelikçilik gibi işlerle geçinen ailenin küçük kızı üniversiteyi bitirip yapay zekâ mühendisi olarak bilişim sektöründe çalışmaya başlamıştır.

Metinde bahsedilen ailenin göç etmesi ve çocuğun okuyarak mühendis olması aşağıdaki kavram çiftlerinden hangisiyle adlandırılır?

- A) Dikey hareketlilik-toplumsal sapma
- B) Toplumsal değişme-statü aktarımı
- C) Toplumsal statü-toplumsal rol
- D) Toplumsal tabakalaşma-toplumsal değişme
- E) Yatay hareketlilik-dikey hareketlilik

16. Aşağıdakilerden hangisi kentlerin temel özellikleri arasında değildir?

- A) İlişkiler ikincil grup ilişkilerinde görülen resmî özellikler taşır.
- B) Rekabet ve ben duygusu güçlüdür.
- C) Bireyler arası ilişkiler büyük oranda yazılı normlara uygundur.
- D) Geniş aile yaygındır.
- E) Mesleki uzmanlaşma vardır.

17. • Farklı görüş, inanç, ideoloji veya kültüre sahip birey ve grupların farklılıklarını karşılıklı olarak kabul edip uzlaşmacı davranışlar sergilemeleridir.
- Bu etkileşim türünde karşılıklı fayda esastır.
 - Uzlaşma, bireylerin kendi iradeleriyle sağlanabildiği gibi bazı yasal düzenlemeler yoluyla da sağlanabilir.
 - Farklı ideolojilere sahip siyasi partilerin koalisyon yapması buna örnek olarak gösterilebilir.

Öncüllerde temel özellikleri sıralanan toplumsal etkileşim tipi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Değiş tokuş
- B) Çatışma
- C) Baskı
- D) Benzeştirme
- E) Uyarlama

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

18. "Her bütün, parçaların toplamından oluşur ancak bütün, parçaların toplamından büyüktür." cümlesinden hareketle toplumsal yapıyı oluşturan öğeleri ve bunlar arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.
19. Toplumsal tabaka kavramını oluşturan kriterler nelerdir? Bu kriterler toplumsal tabaka ve toplumsal sınıf kavramları arasında nasıl bir fark doğurur? Açıklayınız.
20. Osmanlı toplumundaki tabakalaşma ile feodal toplumdaki tabakalaşma arasında ne gibi farklılıklar vardır? Açıklayınız.

Etkileşimli

Ek Sorular

4.ÜNİTE

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE GELİŞME

Ünite
Karekodu

Ünite Sunum
Karekodu

Ön Test
Karekodu

ANAHTAR KAVRAMLAR

Küreselleşme
Modernleşme
Toplumsal Bütünleşme
Toplumsal Çözülme
Toplumsal Değişme
Toplumsal Farklılaşma

4.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

4.2. MODERNLEŞME VE KÜRESELLEŞME

4.3. TOPLUMSAL GELİŞME VE TOPLUMSAL GELİŞMENİN ÖGELERİ

4.4. TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME

4.5. TOPLUMSAL ÇÖZÜLME

4.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

KONU YA HAZIRLIK

1. Bundan elli yıl önce kadınların çalışması ya da araba kullanması yaygın değildi. Bugün her iki durumun da oldukça yaygın hâle gelmesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Açıklayınız.
2. Büyüklerinizin günümüz toplumunu geçmişle kıyaslamalarını nasıl yorumluyorsunuz? Açıklayınız.

4.1.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME NEDİR?

Toplumsal değişme, toplumsal yapıda ve bu yapının işleyişinde ortaya çıkan farklılaşmalardır. Toplumsal değişme; davranış kalıplarında, toplumsal kurumların yapısında, kültürel sembollerde, ilişki, değer ve normlarda açığa çıkar. Bir toplumdaki aile, ekonomi, din, siyaset, eğitim gibi kurumlar ve bunların birbirine bağlı işleyişi, o toplumun ana unsurudur. Dolayısıyla büyük ve köklü değişimler asıl olarak ekonomi, siyaset, din gibi kurumlarda meydana gelen değişikliklerin etkisiyle gerçekleşir. Toplumsal kurumlarda ortaya çıkan herhangi bir değişim; insan ilişkilerini, hayat tarzlarını, değer ve ideolojileri etkiler. Toplumsal değişim, hemen her toplumda farklı düzeylerde ve genellikle uzun vadede gerçekleşir. Çoğu zaman tek bir değişiklik bile yıllar hatta yüzyıllar alabilir. Dolayısıyla bir toplumsal değişimin gözlemlenmesi, geçen zamana bağlıdır. Uzun zamana yayılan değişimlerin gözlemlenmesi daha zordur. Bunun yanında doğal afetlerin sebep olduğu değişimler dışındaki tüm toplumsal değişimler, bireylerin irade ve faaliyetlerinin bir sonucudur. Değişim geniş kitlelerin iradesiyle aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşebildiği gibi bir liderin iradesiyle yukarıdan aşağıya doğru da gerçekleşebilir. Toplumsal değişimler, toplumu ilerletme potansiyeli taşıması bakımından olumlu bir durum olarak kabul edilirken mevcut yapıdaki alışkanlık, kural, ilke ya da ilişki biçimlerini zayıflatması gibi nedenlerle olumsuz olarak da kabul edilebilir. Klasik sosyoloji kuramlarının bir çoğu toplumsal değişimi ilerleme ve gelişme kavramlarıyla açıklar. Bu kavramlar değişime olumlu bir misyon yükler. Günümüz sosyolojisi ise değişimin, gelişim ve ilerlemeden farklı bir yanı olduğunu, hem olumlu hem olumsuz etkileriyle ele alınması gerektiğini iddia eder.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Değişme

Aile, siyaset, ekonomi gibi toplumsal kurumların yapısında; davranış kalıplarında, kültürel sembollerde, ilişki, değer ve normlarda gerçekleşen farklılaşmalardır.

"Her kültür sistemi ya da üst sistemi, mutlak olarak değişmez bir ortam içinde bulunsa bile, durmadan değişmemeleri olanaksızdır."

*Pitirim Sorokin
(Pitirim Sorokin)*

4.1.2. TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

- Toplumsal değişme sürekli. Ortaya çıkışından bugüne kadar değişmeden kalan hiçbir toplum yoktur.
- Toplumsal değişimin unsurları kimi zaman planlı kimi zaman tesadüfidir. Örneğin nüfus artışı veya azalması tesadüfi olabileceği gibi planlı da olabilir.
- Bazı toplumsal değişim unsurları kısa süreli olurken bazıları nispeten daha uzun süreli. Örneğin moda kısa süreli olarak üretim ilişkilerindeki değişim uzun süreli.
- Toplumsal değişim unsurları, hem olumlu hem olumsuz sonuçlara yol açabilir. Örneğin otomobilin icadı ulaşımı daha konforlu hâle getirirken otomobillerin genellikle fosil yakıtlarla çalışması çevre kirliliğine sebep olmaktadır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Değişimi Fark Etmek

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal değişim olgusunu kavrayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki görselleri (Görsel 4.1 ve 4.2) inceleyiniz ve adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Aşağıdaki görsellerden hareketle iki dakika içinde, toplumda geçen yıl gerçekleştiğini fark ettiğiniz ekonomik, kültürel, siyasi, teknolojik ve çevresel değişimleri defterinize yazınız.

Görsel 4.1: 1900'lerde İstiklal Caddesi, Taksim, İstanbul

Görsel 4.2: 2000'lerde İstiklal Caddesi, Taksim, İstanbul

2. Defterlerinize yazdığınız maddeleri sırayla okuyunuz ve öğretmeninizin ortak maddeleri tahtaya yazmasını bekleyiniz. Tahtaya yazılı maddelerden en çok tekrar edenlerin olumlu ve olumsuz etkileri hakkında beş dakika düşününüz.
3. Tekrar eden toplumsal değişim olgularının olumlu ve olumsuz etkilerinin sebepleri üzerinde tartışınız.

Değerlendirme

Tartışılmasının gerekli olduğunu düşündüğünüz farklı toplumsal değişim olguları varsa aşağıdaki form üzerinde nedenleriyle açıklayınız.

Toplumsal değişim olguları	Bu olguların önemli olmasının nedeni

4.1.3. TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Toplumsal değişim sadece sosyolojiyi değil siyaset, tarih, antropoloji ve ekonomi gibi sosyal bilimleri de ilgilendirir. Toplumsal yapıdaki değişime etki eden çevre, ekonomi, siyaset, nüfus yapısı, kitle iletişim araçları, kültür, bilim ve teknoloji gibi unsurlar arasında etkileşim vardır. Herhangi biri tek başına toplumsal değişime sebep olmaz. Değişim ancak toplumsal yapıdaki öğelerin birbirini etkilemesi sonucu gerçekleşir. Örneğin teknolojide gerçekleşen bir değişim topyekûn toplumsal değişmeye sebep olmaz. Teknoloji ancak değerleri, ekonomiyi, siyaseti, sanatı ya da demografik yapıyı etkilerse toplumsal değişme gerçekleşir. Aşağıda, toplumsal değişmeye etki eden faktörler genel hatlarıyla verilmiştir.

Fiziki Çevre

İklim değişikliği, çevre kirliliği, salgın hastalık ve doğal afet gibi insan faaliyetlerine bağlı ya da ondan bağımsız tüm çevresel değişimler toplumsal değişimin nedeni olabilir. Örneğin üretimde kimyasal maddelerin kullanılması, iklim değişikliklerine ve çevre kirliliğine sebep olmaktadır. İnsan ve fiziki çevre arasındaki etkileşim, kimi zaman doğal dengenin bozulmasına yol açarak gezegenin ve insanlığın geleceğini riske atabilir. Ancak deprem, fırtına, yanardağ patlamaları gibi bazı doğal afetler insan faaliyetlerinin sonucunda gerçekleşmez. Doğrudan insan faaliyetlerinin sonucu olsun ya da olmasın tüm çevresel etkiler toplumsal yapıda bazı değişimlere yol açar. Çevresel etkiler kimi zaman kurumların yapısında ve faaliyetlerinde bir iyileşmeye yol açarken kimi zaman da ekonomik kriz, işsizlik, kıtlık, kuraklık gibi olumsuz değişimlere yol açabilir.

Kitle İletişim Araçları

Günümüz toplumları genelde “bilgi toplumu” olarak adlandırılır. Dolayısıyla her türden bilginin gazete, dergi, radyo, televizyon, genel ağ gibi araçlarla geniş bir kitleye dağıtılması anlamına gelen kitle iletişimi oldukça önemlidir. Özellikle televizyon ve genel ağ, bilginin küresel boyutta paylaşılmasını mümkün kılmıştır. Gazete, radyo, televizyon gibi geleneksel kitle iletişim araçları günümüz teknolojisiyle uyumlu hâle gelmiştir. Örneğin gazeteler artık çevrim içi olarak okunabilmekte, birçok radyo dijital yayın yapmakta ve televizyonlar uydu teknolojisi sayesinde izleyicilere büyük bir seçim çeşitliliği sunmaktadır.

Genel ağ; bilginin paylaşımında, eğlence, reklam ve ticarette küresel olanaklar sunmaktadır. Genel ağın her türlü bilgiyi hızlı bir biçimde yayma potansiyeli, bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Çünkü bilgi kaynaklarının kontrolü zorlaşmış, güvenilir olmayan bilgilerin de yayılması söz konusu olmuştur. Genel ağın yaygınlaşması ile tüketim alışkanlıklarından ticaretin biçimine kadar bir dizi değişim yaşanmıştır. Örneğin günümüzde genel ağ üzerinden dünyanın her yerinden alışveriş yapmak mümkündür. Bunun sonucu olarak ticaret, geleneksel yöntemlere oranla hem daha hızlı hem de daha çeşitli hâle gelmiştir. Her yeni değişim; toplumun sosyokültürel, hukuki, psikolojik, ekonomik, politik vb. süreçlerini değiştirmiştir.

Bilim ve Teknoloji

Bilim ve teknolojiadaki her değişim toplumsal hayatı büyük ölçüde etkiler. 20. yüzyılın icatları olan otomobil, uçak, bilgisayar, radyo, telefon, televizyon vb. teknolojik araçlar insanların tüm alışkanlıklarını değiştirmiştir. 21. yüzyılın en önemli teknolojik gelişmelerinden biri olan genel ağla birlikte siber zorbalık denen yepyeni bir suç türü ortaya çıkmış, buna uygun cezai yaptırımlar geliştirilmiştir. Tıp alanındaki kök hücre üretimi, tümörlerin daha çabuk tespit edilmesini sağlayan optik görüntüleme sistemleri, ilk yapay DNA'lı organizma üretimi vb. gelişmeler, ölümcül birçok hastalığın tedavi edilmesini sağlayarak ölüm oranlarını azaltma potansiyeli taşımaktadır. Çünkü daha önceki yüzyılda gerçekleşen tıp alanındaki gelişmeler dünya genelinde ölüm oranlarını azaltarak nüfusun artmasına yol açmıştır. Bundan iki yüz yıl önce ortalama insan ömrü elli yaş civarı iken bugün seksen beş yaşa kadar çıkmıştır. Bilim, teknik ve teknolojiadaki her değişim; toplumun nüfus yapısından hukuk kurallarına, değerlerinden ekonomisine, siyasetinden aile yapısına kadar birçok değişimi beraberinde getirir.

Ekonomi

Ekonomik yapı; bir toplumdaki ticaretin biçimini, üretim, tüketim ve mülkiyet ilişkilerini belirler. Ekonomik yapıdaki büyük ya da küçük çaplı tüm değişimler, toplumsal yapıyı doğrudan etkiler. Örneğin Sanayi Devrimi'nden sonra feodal toplumun tüm üretim ilişkileri değişmiş, bu değişimin etkisi toplumsal kurumlara, sınıfsal yapıya ve alışkanlıklara yansımıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ekonomik faaliyetler toplumsal ilişkileri ve yapıyı etkilemektedir. Sermayenin ve iş gücünün serbest dolaşımı ilkesi, finans sektörünün gelişmesi, e-ticaret, dijital para, yeni pazarlama sistemlerinin kullanılması gibi birçok gelişme toplumların birbiriyle daha önce görülmemiş boyutta ve nitelikte ilişki içinde olmasını sağlamıştır. Tüm bu sayılanlar yeni değer, norm ve ilişki biçimleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu etkileşim biçimleri de kimi grupların yeniden şekillenmesine, toplumların dış etkilere daha açık hâle gelmesine, nihayetinde kültürlerin ve toplumsal yapıların değişmesine yol açmıştır.

Demografi (Nüfus Yapısı)

Bir toplumun demografik özellikleri, o toplumun yapısında belirleyici bir etkiye sahiptir. Toplumdaki doğum oranı, ölüm oranını aştığında nüfus artar. Artan nüfusun ihtiyaçları karşısında var olan kaynaklar yetersiz kalabilir ve bunun sonucunda yoksulluk, işsizlik gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Diğer taraftan nüfus artışının olumlu yansımaları da olabilir. Örneğin teknolojik yeniliklerin önü açılabilir veya iş bölümü artabilir. Nüfusun azalması da olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin birçok Avrupa ülkesinde doğum oranlarında düşüş yaşanmış, bunun sonucunda üretim sürecinde istihdam edilecek genç nüfusa ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyaç ancak başka ülkelerden göç alınmasıyla giderilebilmiştir. Göçün etkileri sadece göç alan ülkede görülmez. Hem göç alan hem de göç veren ülkelerin demografik yapısında değişiklikler meydana gelir.

Demokratikleşme

Eski toplumlardan günümüz toplumlarına kadar yaşanan tüm değişimler, toplumların ihtiyaçlarına göre biçimlenmiştir. Kitle iletişim araçları, buluş ve icatlar, üretim ilişkileri, çevre ve ideoloji gibi birçok etken toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Ancak değişimin hızı, demokrasi düşüncesiyle beraber artış göstermiştir. Demokrasinin kökenleri, Antik Yunan'a kadar dayansa da Aydınlanma Dönemi'nde benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Demokrasi, tarihsel olarak sadece seçme ve seçilme hakkının elde edilmesine değil her alanda bir özgürlük atmosferinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Dinî dogmaların sorgulandığı ve özgürlük düşüncesinin öne çıktığı Aydınlanma Dönemi'nde zihinsel yaratıcılığın önü açılmış, bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır. Günümüzde de düşünce özgürlüğü, eşitlik, hukukun üstünlüğü gibi değerlere sahip toplumlar değişime daha açık olarak kabul edilir.

Modernleşme

Temelleri 17. yüzyıla kadar uzanan ve akılcılığın egemen olduğu bir süreci içeren modernleşme, felsefi bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonraki yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'yle ekonomideki değişim sürecini ve teknolojik yenilikleri sembolize eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan toplumsal değişimler, modernleşme olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme

Küreselleşme, ülkeler arasındaki etkileşimin artmasını ve ülkelerin birbirlerine bağımlı hâle gelmesini ifade eden bir kavramdır. Bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler ülkeler arasındaki mesafeyi azaltarak farklı kültürlerin etkileşimini artırmış ve bunun sonucunda değer, norm ve ideolojilerin değişmesi hız kazanmıştır. Küreselleşmenin etkisi en çok ekonomi, siyaset ve kültürde görülmektedir. Örneğin karşılıklı ekonomik bağımlılık, ithalat ve ihracatın artmasına sebep olmuştur. Bunun yanında küreselleşme süreci sermaye sahiplerini, ucuz iş gücüne ulaşmak adına geri kalmış ülkelerde yatırım yapmaya teşvik etmiştir. Kimi ülkeler için geniş olanaklar yaratan küreselleşme, kimi ülkeler açısından sömürülmenin yeni biçimi olmuştur. Küreselleşme, siyaset alanında ülkelerin ortak çıkar ve çatışma stratejilerine yeni boyutlar kazandırmıştır. Kültürel alandaki etkisi ise kültür alışverişine ivme kazandırmak yönünde olmuştur.

Sıra Sizde 1

Aşağıda, toplumsal değişmeye etki eden bazı faktörlerin karşıt sonuçları verilmiştir. Karşıt sonuçların hangi toplumsal değişim unsuruyla ilişkili olduğunu yanlarında verilen boşluklara yazınız.

Karşıt Sonuçlar		Toplumsal Değişim Unsuru
1. Kısırlılığın tedavisi ve doğum oranlarındaki artış	Doğum kontrol yöntemlerindeki gelişme ve doğum oranlarındaki azalma	
2. Ülkeler arası etkileşim	Ülkelerin birbirine bağımlılığı	
3. Bilgi kaynaklarında çeşitliliğin artması	Güvenilir olmayan bilgilerin yayılımı	

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Elli Yıl Sonra Toplum

Süre: 20 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlerin zamanla değişebileceğini fark edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Ebeveynlerinize ya da sizden yaşça büyük kişilere elli yıl önceki hayatla ilgili deneyim ve görüşlerini sorarak not alınız. Elli yıl sonra nasıl bir toplumun bizi beklediği üzerine düşününüz ve aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

Alanlar	Öngörülen Değişimler	Sebepler
Aile (evlilik, çocuk sayısı, kadın erkek rolleri, yaşlı ebeveynlerin bakımı vb.)		
Eğitim (okullar, sınıflar, yönetim, kitaplar vb.)		
Siyaset (yönetim şekli, siyasi partiler vb.)		
Ekonomi (üretim, tüketim, paylaşım, para, iş, işsizlik vb.)		
Kültür (değerler, inançlar, sanat vb.)		
Bilim ve Teknoloji (tıp, ulaşım, iletişim vb.)		
Çevre (iklim, doğal afetler, salgınlar vb.)		

2. Tablonuzu sınıfınızdaki beş arkadaşınızla karşılaştırınız ve ortak öngörülerinizi not alınız.
3. Tüm sınıfta ortak olan beş öngörüü öğretmeninizin gözetiminde tahtaya yazınız.
4. Bu değişimleri olumlu ve olumsuz değişimler olarak ayırınız.
5. Olumsuz değişimlerin gerçekleşmemesi için bugünden hangi önlemlerin alınması gerektiği hakkında düşününüz.
6. Çözüm önerilerini listeleyiniz ve tüm çalışmayı rapor hâline getiriniz.

Değerlendirme

Toplumsal değişimin özellikle son iki yüz yılda hızlanmasının nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

4.1.4. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE KÜLTÜR

Toplumsal değişimde maddi kültür öğeleri (binalar, araç ve gereçler, teknolojik ürünler vb.) ile manevi kültür öğeleri (değerler, fikirler, normlar, inançlar vb.) belirleyicidir. Bunlardaki herhangi bir değişim, toplumsal hayatın da değişimine yol açar. Örneğin maddi kültür öğesi olarak kabul edilen televizyon; toplumların değer, inanç, norm vb. manevi kültür öğelerinde değişime yol açmıştır.

Kültürel Farklılıklar

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ulaşım olanaklarının çeşitlenmesi, küreselleşme gibi faktörler farklı kültürlerin birbiriyle daha fazla temas edebilmesine olanak sağlamıştır. Farklı kültürlerin birbiriyle teması, kimi durumda kültürlerin zenginleşmesine kimi durumlarda ise bazı kültürel alışkanlıkların yok olmasına sebep olabilir. Bu açıdan farklı kültürlerin temasının hem olumlu hem olumsuz sonuçları vardır.

Kültür Emperyalizmi ve Kültürel Yozlaşma

Özellikle ekonomik üstünlüğü elinde bulunduran ülkeler, küreselleşmenin de etkisiyle ekonomik faaliyet yürüttükleri ülkelerde, kendi kültürlerini doğrudan ya da dolaylı olarak empoze edebilir. Yeme içme alışkanlıklarından giyim tarzına, değerlerden normlara kadar birçok alanda egemen kültürün benimsenmesi; yerel kültürel değerlerin terk edilmesine ve kültürel yozlaşmanın ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Kültürel Gecikme

Amerikalı sosyolog William Fielding Ogburn (Vilyım Filding Ogbörn) tarafından ortaya atılan kültürel gecikme kavramı, manevi kültür öğelerinin (değer, inanç, norm vb.) maddi kültür (giyim kuşam, araç, buluş ve icatlar vb.) öğelerine kıyasla daha yavaş değişmesidir. Bunun yanı sıra manevi kültürün; maddi kültüre uyum sağlayamaması, manevi kültürün maddi kültürü onaylamaması sonucunda kültürel gecikme ortaya çıkabilir.

Sıra
Sizde 2

Aşağıdaki ifadeleri uygun kavramlarla eşleştiriniz.

a) Kültür emperyalizmi

b) Kültürel yozlaşma

c) Kültürel gecikme

- ☐ Manevi kültürün maddi kültüre oranla daha yavaş gelişmesi
- ☐ Bir kültürün kendi kültürünü diğer kültürlerden üstün görmesi
- ☐ Bir kültürün kendi kültürünü terk edip bir başka kültürü benimsemesi
- ☐ Bir kültürün kendi kültürel değerlerini başka bir kültüre dayatması

4.2. MODERNLEŞME VE KÜRESELLEŞME

4.2.1. MODERNLEŞME

Günlük dilde modern, çoğu zaman güncel ya da çağdaş (muasır) anlamında kullanılır. Modernleşme, yeni hayat tarzlarının çarpıcı biçimde gelişimine yol açan ve toplumsal anlamda karmaşık olan bazı ekonomik, politik ve kültürel süreçleri içermektedir. Sanayileşme, kentleşme, ulus-devletlerin ortaya çıkışı, demokratikleşme, kapitalizm gibi olgular modernleşme döneminde ortaya çıkmıştır. Modernleşme ile birlikte üretim tarımdan sanayiye kaymış, kapalı ekonomiden açık pazar ekonomisine geçilmiştir. Üretim her ne kadar tarımdan sanayiye kaymış olsa da tarımsal üretime modern tarım yöntemleriyle devam edilmiştir (Görsel 4.3). Kentleşmenin etkisiyle geleneksel mimari yapılar yerini modern mimari yapılara bırakmıştır (Görsel 4.4). Bunun yanı sıra kentleşme ile birlikte toplumsal ilişkiler birincil ilişki tipinden ikincil ilişki tipine evrilmiştir.

Avrupa’da ortaya çıkan modernleşme Avrupa ile sınırlı kalmamıştır. 19 ve 20. yüzyıllar boyunca tüm dünya modernleşme fikrinden etkilenmiştir. Birçok toplum modernleşme hamleleri yaparak bu dönüşüm sürecine girmiştir. Modern olduğu düşünülen pek çok unsur geleneksel unsurların yerini almıştır (Görsel 4.4).

Modernleşme, geleneksel toplumdaki modern topluma doğru yönelen bir değişim süreci olarak görülür. Şehirleşme, demokratikleşme, özgürleşme, profesyonelleşme gibi modernleşme unsurları toplumlar tarafından daha çok benimsenmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda bütün toplumlar kendilerinden daha ileri olduğunu düşündükleri ülkelerin koşullarına ulaşacaklarını varsaymışlardır. Modernleşme birçokları için ilerleme ile eş değerdir. Ayrıca bu anlamda ilerleme, çoğu zaman Batılı fikirler ve politik kültür ile ilişkilendirilmiştir. Günümüzde birçok toplum ya moderndir ya da modern olma sürecindedir.

Sanayi Devrimi, benzeri görülmemiş bir üretim zenginliği getirmiştir. Bu durum toplumsal kurumların geleneksel hâline zarar vermiş veya onları yok etmiş, eskisinden çok farklı bir toplum tipinin doğuşuna neden olmuştur.

Görsel 4.3: Geleneksel ve modern tarım yöntemleri

Görsel 4.4: Geleneksel ve modern mimari yapılar

Postmodern (modern sonrası-ötesi), modernleşmenin yeni bir biçimi olarak 20. yüzyılın sonlarını işaret eden zamanlardır. Aynı zamanda postmodernizm; modernizmin ekonomi, sanat, bilim, felsefe, mimari, insan ve topluma ilişkin temel önermelerini eleştiren bir yaklaşımdır. Örneğin postmodernist sosyologlar, rasyonel düşüncenin uygulanması yoluyla toplumu anlamaya ve kontrol etmeye çalışan aydınlanma projesini ve modernizmi eleştirir. Çünkü bu sosyologlara göre toplum sürekli değişim hâlinde olduğu için rasyonel düşüncenin kesinliği topluma uygulanamaz.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Modernleşmenin Etkileri

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Modernleşmenin toplumsal değişime etkilerini değerlendirebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Alain Touraine'nin (Alen Turen) *Modernliğin Eleştirisi* adlı kitabından alıntılanan aşağıdaki metni okuyunuz.

"Modernlik uzun zaman, yıktığıyla tanımlandı; fikirlerin ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin sürekli sorgulanması ve güzel sanatlardaki avangart çalışma olarak görüldü. Ancak modernleşme hareketi yükseldikçe, modernlik kendisine uyum sağlayamayan, modernliği kullanmaktan çok, ona katlanan kültür ve toplumların üzerine çullandı. Bir özgürleşme olarak yaşanan şey yabancılaşmaya, gerilemeye dönüştü. Ve bu, dünyanın birçok yerinde, önce en dışlayıcı bir milliyetçiliğin, sonra toplumların kendi söylemleri ve siyasal denetim aygıtlarının içine kapanması, en sonunda da bir ulus, bir kültür, bir dinle özdeşleşen rejimlerin galip gelmesine kadar böyle sürdü. Batı, modernleşmenin, yalnızca modernliğin harekete geçişi olduğunu, bilimsel akıl ve tekniğin bir ürünü olarak tamamen içten geldiğini zannetmişti. XX. yüzyılda egemen olan, tersine, giderek daha çok dıştan gelen ya ulusal ya da yabancı bir iktidar tarafından dayatılan, iradeci ve gün geçtikçe akılcılıktan daha uzak olan bir modernleşmeler silsilesiydi; öyle ki, bilimciliğin parlayışıyla başlayan bu yüzyıl, dinlerin geri dönüşü ve bunun karşılığı olarak da, ABD'nin egemenliğindeki Batı'nın saf bir kendini beğenmişlikle ileri sürdüğü, tarihin "bittiği", akılcı modelin, siyasal düzende olduğu gibi, ekonomik düzende de tam bir utkuya ulaştığı iddiasıyla son buluyor."

Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, s: 350.

2. Metne göre modernleşme hangi açılardan eleştirilmiştir? Yazınız.

3. Modernleşmenin toplum üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir? Tartışınız.

Değerlendirme

Modernleşmenin toplumsal değişime etkilerine ilişkin düşüncelerinizi yazınız.

4.2.2. KÜRESELLEŞME

Sosyal bilimler alanında uzun süredir öne çıkan kavramlardan biri de küreselleşmedir. Küreselleşme tüm dünyadaki birey, grup ve milletler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini vurgulayan bir kavramdır. Bu karşılıklı bağımlılık giderek artmaktadır. Son iki yüz yılda bilgi ve iletişim alanındaki gelişmeler ekonomik, siyasal ve kültürel süreçleri etkilemiştir. Bu nedenle küreselleşme, günümüzde toplumsal değişmeyi açıklayan en önemli kavram hâline gelmiştir. Bilişim teknolojileri ve ulaşımdaki gelişmeler, toplumların birbirleriyle daha çok temas etmesine, buna bağlı olarak birbirlerinden ve dünyada olup bitenlerden daha çok etkilenmesine yol açmıştır. Küreselleşen medya; haber, görüntü ve bilgileri insanların evlerine kadar getirerek onları dış dünyaya bağlamaktadır. Bu yaşananlar, insanların düşünce ve ilişki biçimlerini millî düzeyden küresel düzeye yöneltmiştir. Küreselleşme yerelliğin karşıtı değildir. Modernleşme sürecinde milletler önemli bir konuma sahipken küreselleşmeyle birlikte bu önem azalmıştır. Küreselleşme bir yandan dünya toplumlarını kültürel bakımdan birbirine benzetirken diğer yandan toplumların kendi farklılıklarını tanımlamalarını ve ifade etmelerini kolaylaştırmıştır.

Küreselleşmenin anahtar özneleri ulusötesi şirketler ile kültür ve medya kuruluşlarıdır. Ulusötesi şirketler birçok ülkede mal ve hizmet üretip satmaktadır. Bu şirketler dünya ticaretinin üçte ikisini gerçekleştirir. Bazı ulusötesi şirketler ekonomik bakımdan dünyadaki birçok ülkeden daha büyüktür. Kapitalizmin geniş pazarlara ulaşmayı amaçlayan mesajları ve reklam sloganları, küresel pazarlamanın başarılarını gösterir. Bu başarıları anlayabilmek için küresel düzeyde tanınmış markalara bakmak yeterlidir. Küresel ürünlerin bu yayılımı, kültürün -özellikle de Batılı bir kültürün- küreselleşmesini ifade etmektedir. Kapitalizmin bu gücü sadece malları değil fikir ve ideolojileri satma yeteneği ile doğrudan bağlantılıdır. Günümüzde yaşanan sorunların çoğu küresel sorunlardır ve bunlar insan faaliyetlerinin bir sonucudur. Küresel ısınma, iklimlerin değişmesi, mevsimlerin kayması, çevre kirliliği, nükleer silahların yayılması, canlı türlerinin zarar görmesi, küresel yoksulluk, küresel salgın hastalıklar (pandemi), insan hakları ihlalleri, ırk ayrımı en fazla görülen küresel sorunlardır. Küresel sorunlara ancak küresel çözümler üretilebilir. Bunun gerçekleşebilmesi için devletlerin bir araya gelip kararlar alması gerekmektedir.

Sıra
Sizde 3

Aşağıdaki görsellerin hangi küresel sorunları yansıttığını altlarındaki boşluklara yazınız.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Küreselleşen Dünya

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Küreselleşmenin toplumsal değişime etkilerini yorumlayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Zygmunt Bauman'ın (Zigmond Bauman) *Küreselleşme* adlı kitabından alıntılanan aşağıdaki metni okuyunuz.

"Herkesin dilinde bir "küreselleşme"dir gidiyor; bu moda deyim hızla bir parolaya, sihirli bir sözcüğe, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapılarını açacak bir anahtara dönüşüyor. Bazılarına göre "küreselleşme" onsuz mutlu olamayacağımız şey; bazılarına göre ise mutsuzluğumuzun nedeni. Gelgelelim, herkesin birleştiği nokta, "küreselleşme"nin hem geri dönüşü olmayan hem de hepimizi aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen bir süreç; dünyanın, kaçamayacağı kaderi olduğu. Hepimiz "küreselleşiyoruz" ve "küreselleşiyor" olmak tüm "küreselleşmişler" için üç aşağı beş yukarı aynı anlama geliyor... Küreselleşme ne kadar birleştirirse o kadar böler; birleştirirken böler; yerkürenin tek tipliğini teşvik etme nedenleriyle bölme nedenleri özdeştir. İş, finans, ticaret ve enformasyon akışının yerküresel boyutlara ulaşmasıyla birlikte, bir "yerelleşme" mekân sabitleme süreci de işlemektedir. Bunların arasında, birbiriyle yakından bağlantılı iki süreç, tüm insan nüfusunun varoluş koşulları ile her bir yerli nüfusun çeşitli kesimlerinin varoluş koşullarını birbirinden kesin çizgilerle ayırmaktadır. Bazıları için küreselleşme olarak görülen şey, başkaları için yerelleşme anlamına gelmekte; bazıları için yeni bir özgürlüğün işaretini veren şey, başkalarının üzerine davetsiz ve kötü bir kader gibi çullanmaktadır. Hareketlilik, gıpta edilen değerler arasında en üst sıralara yükselmekte ve her zaman eşitsiz dağıtılan kıt bir meta olan hareket özgürlüğü hızla, geçmodern ya da postmodern zamanların temel katmanlaştırmacı unsuru hâline gelmektedir."

Zygmunt Bauman, *Küreselleşme*, s.7-8.

2. Metinden hareketle küreselleşmenin yerel kültürlerle iki yönlü etkisine ilişkin ne gibi örnekler (yerel bir yemek olan dönerin Türkiye'nin ve dünyanın birçok yerine yayılması.) verilebilir? Yazınız.

3. Yukarıda sıraladığınız örneklerin yaşanma sebebini yorumlayınız.

4. Küreselleşme modernleşmenin doğal bir sonucu olarak gösterilebilir mi? Tartışınız.

Değerlendirme

Küreselleşmenin toplumsal değişime etkilerini yazınız.

4.3. TOPLUMSAL GELİŞME VE TOPLUMSAL GELİŞMENİN ÖGELERİ

KONUHA HAZIRLIK

1. Yukarıdaki görsellerden hareketle birçok toplumda imkânların sınırlı olmasının sebebi sizce neler olabilir? Açıklayınız.
2. Atatürk inkılaplarının Türk toplumunun değişmesine ve gelişmesine katkıları nelerdir? Açıklayınız.

4.3.1. TOPLUMSAL GELİŞME NEDİR?

Toplumsal gelişmenin ne olduğu ve nasıl gerçekleşeceği sorunsalı, birçok sosyolog ve iktisatçının kuramlarının merkezinde yer alır. Toplumsal gelişme kavramı çoğu zaman ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme ve ilerleme kavramlarıyla eş tutulur. Böylece ekonomik zenginlik, toplumsal gelişmenin en önemli göstergesi olarak kabul edilir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve ekonomik zenginliği gelişme ile eş tutan kuramlar ülkeleri; gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler şeklinde sınıflandırır. Diğer taraftan toplumsal gelişmenin en önemli göstergesinin ekonomik zenginlik değil insan hayatının her açıdan gelişmesi olduğunu öne süren kuramlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlar içinde demokrasi ve hukukun üstünlüğünü toplumsal gelişmenin temel ölçütü olarak gören insani gelişme kuramı, insani gelişme için demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile birlikte eğitim, sağlık, barınma gibi koşulların insana yaraşır olması gerektiğini öne sürmüştür.

4.3.2. ATATÜRK İNKILAPLARIYLA GELEN KÖKLÜ DEĞİŞİMLER

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde eğitim, kültür, siyaset, hukuk ve toplumsal hayata ilişkin gerçekleştirilen inkılaplar toplumsal yapıda köklü değişimlere sebep olmuştur. Eğitim alanında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Latin harflerinin kabulü; kültür alanında Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumunun kuruluşu; siyaset alanında saltanat ve halifeliğin kaldırılması; hukuk alanında Medeni Kanun'un kabulü; toplumsal hayatta kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkı, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, Kıyafet İnkılabı, Soyadı Kanunu, uluslararası ölçü ve takvimlerin kabulü gibi bir dizi kanun ve düzenleme asıl olarak köklü değişimler yoluyla toplumsal gelişmenin önünü açmayı ve geleneksel toplum yerine çağdaş bir toplum inşa etmeyi amaçlamıştır. Atatürk inkılapları Türk toplumunun tüm alışkanlık, tutum ve davranışlarında belirgin bir değişimi beraberinde getirmiştir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Gelişme

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal gelişmenin öğelerini tanıyabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. İlk karekodda verilen araştırma sonucunu okuyunuz. Toplumsal gelişmenin anlamı ve ülkeler bazında eşitsiz gelişimin nedenleri üzerine düşününüz ve düşüncelerinizi ifade ediniz.
2. Aşağıda, üç temel yaklaşımın toplumsal gelişmeye dair görüşlerine yer verilmiştir. Bu görüşleri kendi düşüncelerinizle karşılaştırınız. Benzerlik ve farklılıkları not alarak soruları cevaplayınız.
3. İkinci karekodda verilen insani gelişme kuramının toplumsal gelişme kriterlerini inceleyiniz.

EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA

Toplumsal gelişmenin ölçütü ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Gelişmiş ülkeler, ekonomik olarak kalkınmış ülkelerdir. Bu ülkelerin kalkınmış olmalarındaki temel ölçüt, kişi başına düşen gayrisafi millî hasılanın artmasıdır. Bu da toplumsal gelişmenin en önemli göstergesidir. Gelişmekte olan ülkeler ancak özelleştirme, ticaretin serbestleştirilmesi, devletin karar verme yetkisinin özel şirketlere devredilmesi gibi yöntemlerle kalkınabilir. Ekonomik kalkınmanın boyutu ise sanayileşmenin hızına bağlıdır. Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmeye hız vermeli ve ticari olarak diğer ülkelere bağımlılıktan kurtulmalıdır.

TABAKALAŞMA YA DA SINIFLI TOPLUM

Her sınıflı toplum, eşitsizliği beraberinde getirir. Eşitsizlik ancak sınıfsız bir toplumda son bulur. Sınıflı toplumlarda sosyoekonomik gelişim, her zaman belli bir sınıfın lehine olacak şekilde gerçekleşir. Bu durum eşitsizliğin temel nedenidir. Ülkeler bazında ise geri kalmış ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında eşitsizlik şeklinde açığa çıkar. Geri kalmış ülkeler, gelişmiş ülkeler için her zaman doğal kaynak ve ucuz iş gücü sağlar. Bu ülkelerin sağladığı doğal kaynaklar ve ucuz iş gücü olmaksızın gelişmiş ülkeler şu anda sahip oldukları hayat standardına ulaşamazlardı. Geri kalmış ya da geri bıraktırmış ülkeler, kapitalist ülkeleri takip ettikleri sürece bu bağımlılıktan kurtulamaz.

DEMOKRASİ VE HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Toplumsal gelişme sadece ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme ile eş tutulamaz. Ekonomik büyüme ve kalkınma ancak bireylerin sahip oldukları fırsat ve özgürlüklerin artırılmasıyla bir anlam ifade eder. Çünkü ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde her zaman toplumsal ilerleme görülmeyebilir. Böylesi dengesizliklerin olduğu birçok ülke mevcuttur. Dolayısıyla insanların içinde bulunduğu ekonomilerin zenginliğinden daha önemli olan, insan hayatının zenginliğidir. Demokrasi, hukuk, özgürlük vb. kavramların benimsenmediği ancak ekonomik olarak kalkınmış ülkeler gerçek bir toplumsal gelişme örneği ortaya koymuş sayılmazlar.

Değerlendirme

1. Sizce toplumsal gelişmenin en önemli göstergesi nedir? Nedenleriyle açıklayınız.
2. Sizce toplumsal gelişmenin önündeki engeller nelerdir? Nedenleriyle açıklayınız.

4.4. TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME

KONUHA HAZIRLIK

1. Toplumsal düzlemde grup ve topluluklar arasında gözlemlediğiniz farklılık ve benzerlikler nelerdir? Açıklayınız.
2. Toplumsal hayatta farklılıklar mı yoksa benzerlikler mi daha belirgin şekilde gözlemlenmektedir? Eğer farklılıklar daha belirginse toplum varlığını nasıl sürdürmektedir? Açıklayınız.

Bir arı kovanı gözlemlenirse yüzlerce arının kovana girip çıktığı, kimilerinin olduğu yerde kanat çırpıp, kimilerinin tuhaf bir şekilde daireler çizerek uçtuğu, ardından uzaklaştığı ve başka kimi arıların kovana girmeye çalıştığı görülür. Bu görüntü ilk başta büyük bir keşme-keş gibi algılanır. Ancak uzun süreli sistematik gözlemler yapılırsa aslında arı kovanında bir kaosu olmadığını, kendi içinde bir düzen ve işleyiş mekanizmasının olduğu fark edilir. Kapı önünde durduğu yerde kanat çırpıp arılar, kovanın iç sıcaklığını dengede tutabilmek için hava sirkülasyonu sağlamak, boşlukta daireler çizen arı kendinden sonra gelen arıya bir çeşit koordinat vermektedir. Her arının farklı bir görevi vardır ve bunu belli bir disiplinle yapmaktadır. Benzer bir gözlemi toplum için yapmak da mümkündür. Elbette arılarla toplum arasında tek boyutlu bir analogi kurmak yeterli değildir ancak benzetişim, anlamayı kolaylaştırabilir.

Bir metropolün meydanlarından biri tepeden gözlemlenirse meydana arı kovanı gibi karmaşık bir hareketliliğin olduğu görülür. Tabii ki onun da kendi içinde bir düzeni, işleyiş mekanizması vardır. O meydana sadece bireyler değil grup, kurum, örgüt vb. toplumsal unsurların da etkisi gözlemlenir. Çünkü oradaki hayat tek başına bireyin hayatı değil bireyi çevreleyen toplumun da hayatıdır.

Toplumdaki belirli alanlarda özerkleşmiş ve uzmanlaşmış grup, kurum ve örgütler; kendilerine has değer, amaç ve çıkarlar çerçevesinde kurulmuştur. Özerkleşen her toplumsal birimin amacı ve toplumsal yapıdan beklentisi farklılaşmaktadır. Bu durum toplumu oluşturan birimlerin birbirinden farklılaşmasına ve heterojen bir yapının oluşmasına yol açmıştır.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Bütünleşme

Küçük ölçekli (grup) biz duygusunun büyük ölçekli (toplum) biz duygusuna dönüşmesidir. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurların birbirini tamamlayabilmesi, nispeten uyumlu birlik oluşturmaktır.

ANAHTAR KAVRAM

Toplumsal Farklılaşma

Toplumsal yapıda statü, rol, kültür ve düşünce gibi unsurlarda görülen çeşitliliklerdir.

Farklılıklarla örülmüş toplumsal birimler ve bu birimler arasındaki ilişki ağıları belirli ölçülerde yapısal çelişki, gerilim ve çatışmalar yaşar. Öteden beri var olan bu durum sanayileşmeyle birlikte daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Tüm toplumlarda örtük ya da açık çatışmalar yaşanmaktadır. İnsanlık bir yandan Avrupa Birliği gibi projelerle birçok milletin bir arada yaşama pratiklerini tecrübe ederken bir yandan da hem toplum içi hem toplumlar arası çatışmalara şahit olmaktadır.

Farklı toplumların yapıları incelendiğinde bir yandan iç çelişkilerin olduğu bir yandan da bu çelişkili duruma rağmen bir şekilde varlıklarını korudukları ve sürdürdükleri görülmektedir. Çünkü toplumlar ne sürekli değişen ne de yekpare, durağan veya sıkı dayanışma gösteren bir yapıya sahiptir. Kimi yönleriyle değişirken kimi yönleriyle de durağandır.

Toplumdaki çeşitli birimlerin nasıl olup da bir araya geldiği ve birlikteliğini nasıl sürdürebildiği ilk sosyologlardan beri merak konusu olmuştur. Bu konudaki genel kabul şöyledir: insanlar aile, ahlak gibi toplumsal kurumların etkisiyle toplumsal değer, norm, çıkar ve gelecek tasavvurunda ortaklaşarak bir arada yaşama arzusu taşır. Toplumlar bu birlikteliği sağladığı oranda varlıklarını sürdürebilir. Çünkü her toplum hem öteki toplumlara hem de doğaya karşı kendini koruma amacı taşımaktadır. Her toplum çeşitli mekanizmalarla toplum içi çatışmaların üstesinden gelmenin bir yolunu bulur ve varlığını sürdürmeyi başarır. Sosyolojide bu duruma “toplumsal bütünleşme” denir. Her ne kadar toplumsal bütünleşme farklı gelenek, din, dil grupları arasında yaşansa da bütünleşmenin kaynağı olan değer, norm, inanç, ideal, ahlak gibi kavramların taşıyıcısı olan dilin bu süreçte belirleyici bir etkisi vardır. Dil bir anlam dünyası yaratır, kültürün kuşaklar içi ve kuşaklar arası aktarılmasını sağlar. Bu işlevleri itibarıyla dil toplumsal bütünleşmenin önemli unsurlarından biridir.

Toplumsal Bütünleşme Çeşitleri

Sosyoloji, toplumların çatışmaya yol açacak nitel özelliklerine rağmen denge hâlini nasıl koruyabildiğini çözümlemeye çalışır. Bunun için toplumları özgün koşulları içinde irdeleyip olguları kavramsallaştırma amacındadır. Her toplumsal grubun, kendisini kapsayan büyük yapının (toplum) kuşatıcı değer ve amaçlarını benimsediği varsayılır. Varlığını sürdürmek isteyen toplumun kültürel kodları, onun çözülmeye girmeyecek bir rotada ilerlemesini sağlar. Her birey, içine doğduğu kültürün normatif yapısını içselleştirdiği oranda neler yapması gerektiğini, anlam içeren kültür öğelerini içselleştirdiği oranda da neden öyle yapması gerektiğini kavrar. Bu durumu çoğunluğa yayabilmiş toplumlarda kolektif bilinç oluşur ve kolektif

hareket sağlanır. Böylece hiçbir grup kendi varlığını sürdüren biz duygusunu çözülmeye yol açacak düzeye taşımaz. Bu sayede bütünleşme oluşur. Durkheim'a göre toplumsal bütünleşme üç şekilde gerçekleşir:

A. Normatif Bütünleşme: Toplumsal kontrolü sağlamak adına oluşturulan normlar üzerinde uzlaşarak gerçekleşen bütünleşmedir.

B. Fonksiyonel Bütünleşme: Grup ve kurumların amaçlarını gerçekleştirmek için iç işleyişlerinde bütünleşmesidir. Sanayileşme ile birlikte uzmanlaşmaya dayalı iş bölümü artmıştır. Örneğin bir fabrikada çalışan işçiler üretimin farklı bölümlerinde uzmanlaşırlar. Herhangi bir işçi üretim sürecinin dışına çıkarsa üretim aksar. Dolayısıyla bireylerin fonksiyonlarına dayalı bir bütünleşmenin olması üretimin devamlılığı açısından zorunludur.

Durkheim'a göre toplumsal bütünleşme dayanışma ile mümkündür. Fonksiyonel bütünleşmenin olduğu bir toplumda iki tip dayanışma görülür.

a) Mekanik Dayanışma: Üretim faaliyetleri benzeyen insanların, bu benzerlikten dolayı duygudaşlık yaşamalarına dayanır. Örneğin köylerde tarımsal üretim yapan bireyler, benzer işlevleri yerine getirir. Bu benzerlik de benzer duyguları doğurur.

b) Organik Dayanışma: Üretim sürecinde farklı görevleri yerine getiren bireylerin, bu farklılaşmaya dayanarak geliştirdiği dayanışma biçimidir. Örneğin bir sanayi tesisinde çalışan bireylerin her biri, ürünün farklı bir parçasını üretir ve bu bireyler birbirini tamamlar. Buna bağlı olarak da farklı unsurlar, içerdikleri öz itibarıyla bütünleşerek ortak bir duygu yaratır.

C. Manevi Bütünleşme: Kültürün, estetik zevklerin, değer ve normların bireyler tarafından içselleştirilmesiyle gerçekleşen bütünleşmedir. Böylece toplumda bir denge hâli sağlanır. Bu dengeyi tehdit edebilecek davranışlar sapma olarak nitelendirilir. Sapma davranışları da toplumsal kontrol mekanizmasıyla denetim altına alınır, bertaraf edilir. Ancak bütünleşme, toplumdaki farklılıkları tamamıyla ortadan kaldırmaz.

Küreselleşme kimi durumlarda yerel unsurları yok ederken kimi durumlarda yerel unsurların öne çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde toplumsal bütünleşme kimi yönleriyle sarsılmakta kimi yönleriyle de güçlenmektedir. Örneğin küresel şirketlerin etkisiyle fast food kültürüyle tanışan Batı dışı toplumlar, yöresel yeme kültürlerini benzer tarzda millî alana taşıyabilmektedir. Dürüm, lahmacun, döner üzerine zincir lokantaların ortaya çıkması bunun Türkiye özelindeki örneğidir. Bu ve benzeri pek çok örnek küreselleşme etkisiyle kültürün bazı unsurlarının yeniden keşfedildiğini ve bu keşif sürecinin toplumsal bütünleşmeye nispeten etki ettiğini göstermektedir.

Sıra
Sizde 4

Aşağıda verilen görsellerin toplumsal bütünleşmenin hangi özelliklerini yansıttığını boş bırakılan kısma yazınız.

4.5. TOPLUMSAL ÇÖZÜLME

Toplumsal çözölme, bir toplumda ortak değer ve normların kaybolmasıyla toplumsal birliğin bozulmasıdır. Toplumı bir arada tutan ve onun bütünleşmesini sağlayan bağlar zayıfladıkça toplumsal çözölme meydana gelir. Değer ve normlar gücünü yitirir ve toplumu oluşturan birey ve gruplar için aynı anlamı ifade etmez hâle gelirse toplumsal çözölme başlar. Bunun sonucunda oluşacak karışıklık, hem ekonomik hem de toplumsal hayatın gündelik akışında bir çöküş meydana getirir. Toplumsal çözölme, kurumlar arasındaki uyumun bozulmasına yol açar. Siyaset, eğitim, aile, din gibi toplumsal kurumlar işlevsizleşir. Toplumsal dayanışma zayıflar, toplumda suç oranları artar. Bütün toplumlar çözölmeye karşı çeşitli önlemler alır.

4.5.1. TOPLUMSAL ÇÖZÜLMENİN NEDENLERİ

Tabakaların Farklılaşması

Toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizliğin derinleşmesi, önemli toplumsal sorunlardan biridir. Toplumda zengin ve yoksul arasındaki farkın belirginleşmesi ve tabakalar arasındaki uzaklığın artması, bireylerin topluma olan güvenini sarsar. Bu durum toplumsal çatışmaları tırmandırır. Böylece birlik duygusu zayıflar.

Millî Birlik Bilincinin Zayıflaması

Millî birlik toplumun ortak amaçlar etrafında bütünleşmesidir. İnsanlar arasında sevgi ve saygı olması, ülke zorlukla karşılaştığında beraberlik ve dayanışma gösterilmesi birlik bilinci-ni geliştirir.

Millî gelirin dengesiz dağılımı ekonomik sorunlara yol açarak millî birlik bilincini zayıflatabilir. Bu nedenle ekonomik dengenin oluşması zorunludur. Ekonominin yanı sıra siyasal, toplumsal ve kültürel dengenin de sağlanması ve korunması millî birlik bilinci açısından önemlidir. Aksi durumda birlik duygusu zayıflar ve çözölme kolaylaşır.

İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Kısıtlanması

İnsan hakları kavramı; her insanın din, dil, ırk, renk, cinsiyet, etnik köken, siyasal ve felsefi görüş farkı gözetilmeksizin temel hak ve özgürlüklere doğuştan sahip olması demektir. Bir toplumda insan hakları korunmaz ya da kısıtlanırsa huzur ve güven ortamı ortadan kalkar. İnsanlar her an haklarının çiğneneceği korkusu içinde yaşar ve birbirlerine güvenmez. Toplum içinde güçlü olanlar, güçsüzleri ezer. Demokrasi, yerini baskıcı yönetime bırakır. Sonuçta insanlar, topluma bağlılıklarını yitirirler ve toplumsal çözölme ortaya çıkar.

Toplumsal Çözölme

Toplumı bir arada tutan, toplumun bütünleşmesini sağlayan unsurların kaybedilmesiyle ortaya çıkar.

Örgütlenme Yetersizliği

Bir toplumda birey ve grupların hak ve özgürlüklerini savunmak için sendika, dernek, meslek odası gibi sivil toplum örgütlerinin kurulabilmesi toplumsal bütünleşmeye önemli katkı sağlar. Çünkü ortak hedefler veya ortak çıkarlar bireylerin bir arada bulunma motivasyonlarını artırır. Bireylerin dayanışmayı içeren kuruluşlarda yer almaması, bu kuruluşların faaliyetlerinin engellenmesi ya da kısıtlanması toplumsal hayattaki dengeyi bozar ve toplumsal çözülmeye zemin oluşturur.

Demokratik Kurumlaşma Yetersizliği

Demokratikleşmiş bir toplumda çözülmeye yol açacak sorunları ortadan kaldırıcı veya hafifletici mekanizmalar vardır. Örneğin seçme ve seçilme hakkının tanınmış olması, toplu sözleşme hakkı, düşünce özgürlüğü, eğitimde fırsat eşitliği, sosyal güvenlik, eğitimle kazanılan statülerin artması demokrasinin gerekleridir. Bütün bu uygulama ve kurumlarıyla demokrasi, toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Ayrıca demokrasinin gereği olan farklılıklara saygı, toplumsal çözülmeyi önleyici etkide bulunur. Eğer bir toplum yeterince demokratikleşememişse toplumsal çözülmeye başlar. Savaş, doğal afet, hızlı ve dengesiz sosyokültürel değişimler de toplumsal grup ve kurumlar arasındaki uyumu bozarak toplumsal çözülmeye neden olur.

Sıra
Sizde 5

Aşağıda verilen görsellerin toplumsal bütünleşme ve çözülmeye hangi özelliklerini yansıttığını yazınız.

Gelir dağılımındaki eşitsizliği yansıtan kent

Millî maç için bir araya gelmiş insanlar

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Çözümle

Süre: 30 Dakika

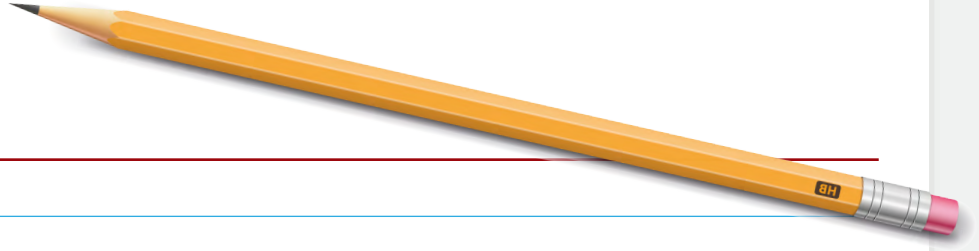
Etkinliğin Amacı: Toplumsal çözülmeyi önlemeye yönelik çözüm önerileri geliştirebilme.

Yönerge: Toplumsal çözülmeyi önlemeye yönelik çözüm önerileri geliştirmek üzere aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Toplumsal çözülmeye nedenleri üzerine beş dakika düşününüz.
2. Toplumsal çözülmeye sizce en önemli neden nedir? Gerekçeleriyle açıklayınız.
3. Toplumsal çözülmeyi önlemede birey, grup ya da kurumlara düşen görevler neler olabilir? Açıklayınız.

Değerlendirme

Toplumsal çözülmeyi önleyecek çözüm önerilerinizi paylaşınız.

Notlarım

Handwritten notes on lined paper.

Okuma Önerileri

- Mübeccel B. Kıray
Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası
- Hayrettin Orhanoğlu
Türk Romanında Değişme Ritüelleri

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan kısımlara uygun kelimeleri yazınız.

güncel (popüler) - insani gelişme - küreselleşme - maddi - manevi - toplumsal çözülme - toplumsal değişim - toplumsal farklılaşma - toplumsal gelişme - yaşanan çağa uygun

1. Toplumsal yapıyı oluşturan öğelerde veya bunların işleyişinde yaşanan farklılaşmalara denir.
2. Toplumsal yapının ve unsurları birbirinden bağımsız düşünülemez. Bunlar iç içe girmiş unsurlardır. Bu nedenle birindeki değişim diğerine de yansır. Teknolojideki gelişmelerle ortaya çıkan yenilikler hem unsurları hem de unsurları çok fazla etkilemekte ve değişim hızı eskiye nazaran artmaktadır.
3. Modern, hem anlamında hem de anlamında kullanılan bir kavramdır.
4. Toplumsal kontrol mekanizmaları günümüzde çok boyutlu bir hâl almıştır. Örneğin trafik kurallarında neredeyse evrensel bir sistem oluşturulmuştur. Bu durum genellikle olumsuz anlamlar yüklenen olgusunun olumlu yanlarının da olduğunu göstermektedir.
5. Değer ve normların etkinliğini yitirerek bireylerin ve grupların değer ve normlardan uzaklaşması biçiminde kendisini gösteren ve bunun sonucunda da toplumsal bütünlüğün zayıflamasına denir.
6. Toplumsal yapıda statü, rol, kültür, düşünce vb. açısından görülen çeşitliliğe (heterojenlik) denir.
7. Toplumsal gelişmenin en önemli göstergesini insan hayatının her açıdan zenginleşmesi olarak gören, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü toplumsal gelişmenin temel ölçütü olarak kabul eden kuramı, gelişmeden bahsedebilmek için bu hususlar ile birlikte insani birçok koşulun da sağlanmış olması gerektiğini öne sürmüştür.

Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına "D" yanlış olanların yanına "Y" yazınız.

8. Geleneksel toplumlarda değişim hızı yavaştır. (.....)
9. Toplumsal yapıyı oluşturan maddi ve manevi öğeler benzer hızlarda değişirler. (.....)
10. Her toplum, zaman içinde yapısal değişimler yaşar. (.....)
11. Teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni statüler, toplumsal yapıdaki değişimin göstergesidir. (.....)
12. Toplumu oluşturan birey ve grupların değer ve normlara bağlılığı toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırır. (.....)
13. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, toplumsal çözülmeye sebep olur. (.....)

Aşağıda verilen çoktan seçmeli sorularda doğru şıkkı işaretleyiniz.

14. Toplumda yaşanan hemen tüm değişimler, birbiriyle ilintilidir. Örneğin bir ülkede hukuk alanında reformlar yapılması, evrensel değer taşıyan insan haklarına yönelik yasaların çıkarılması, hayvan haklarının yasalarda yer bulması sadece hukuk kurumu içinde ele alınacak konular değildir. Bu değişimler kültürler arası etkileşim, ekonomik gelişme, eğitim seviyesinin artması gibi pek çok faktörle ilintilidir. Ancak özellikle siyaset kurumundaki değişim ve gelişimler hukuk alanındaki bu tür değişimleri etkilemektedir. Ülkemizde de son yılda çıkarılan yasalar bu değişimlere örnek gösterilebilir.

Metinde bahsedilen hukuksal değişimler, siyasal alandaki başlıkların hangisiyle daha yakından ilişkilidir?

- A) Siyasal sistem
- B) Demokratikleşme
- C) Anayasal düzen
- D) Bürokratik işleyiş
- E) Sivil toplum örgütleri

15. Her toplumsal unsur gibi aile de zamanla değişmekte, çağın koşullarına göre yeniden örgütlenmektedir. Aile yapısındaki değişimler pek çok unsurun etkisi ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ailedeki değişimlerin neden ve nasıl olduğunu anlamak için detaylı ve çok yönlü araştırmalar yapmak gerekmektedir. İngiliz sosyolog Anthony Giddens, aile üstüne yaptığı çalışmaların sonunda, batı toplumlarının aile yapısındaki değişimleri şöyle ifade etmektedir:

- Eşlerin birbirini özgürce seçmesi eğilimi, yaygınlık kazanmaktadır.
- Evlilik ve aile ilişkileri değişmekte ve önemini yitirmektedir.
- Çekirdek aile dünya genelinde yaygınlaşmaktadır.
- Akrabalık sistemlerinin etkisi giderek azalmaktadır.
- Evlilik kararı ve aile içi kararların alınmasında kadının rolü giderek artmaktadır.

Metinden hareketle aşağıdakilerden hangisi ailedeki değişimlere yol açan nedenlerden biri olarak gösterilemez?

- A) İletişim ağlarının gelişmesiyle beraber kültür etkileşiminin artması
- B) Kent yaşamının koşullarından dolayı akrabalık bağlarının zayıflaması
- C) Sanayileşmeyle beraber bireyselleşmenin de artma eğiliminde olması
- D) Eğitimin ulaşılabilirliğinin artması
- E) Geleneksel değerlere bağlılık

16. Kavimler Göçü tüm dünyayı etkileyip kökten değiştiren bir olaydır. Tarih, benzer bir etkiye sahip böyle olaylarla nadiren karşılaşır. Mesela Fransız Devrimi ya da Sanayi Devrimi bu kategoride gösterilebilecek olaylardır. Yakın dönemdeki dünya savaşları da insanlık üstünde benzer bir etki yaratmış, tüm dünyayı değişime uğratmıştır. 1929 Ekonomik Buhranı'nın da etkisi aynı olmuştur. Günümüzde savaş, kıtlık vb. faktörlerden daha çok; gelişen teknoloji, iletişim ve ulaşım kolaylığı değişimlere sebep olmaktadır. Geçmişte savaşların yol açtığı değişimlere günümüzde daha az rastlanmaktadır. Ancak ulaşımın kolaylaşmasıyla tüm dünyaya yayılan virüsler, büyük değişimlere yol açar hâle gelmiştir.

Parçada değişimle ilgili hangi noktaya vurgu yapılmıştır?

- A) Toplumlar her zaman değişir.
- B) Bir toplumdaki değişim zamanla diğer toplumlara da yansır.
- C) Toplumsal değişimi etkileyen unsurlar zaman içinde değişmektedir.
- D) Değişimin önündeki en büyük engel çıkar ilişkileridir.
- E) Maddi yapıyı oluşturan unsurlar manevi yapıyı oluşturan unsurlardan daha kolay değişir.

17. Aşağıdakilerden hangisinin toplumsal değişmeye etkisi diğerlerinden daha az dır?

- A) Savaş, işgal, ihtilal gibi toplumsal olaylar
- B) Doğal afetler ve iklim değişiklikleri
- C) Demokratik toplumlardaki iktidar değişiklikleri
- D) Ekonomik krizler
- E) Tarımın icadı veya sanayileşme gibi üretim tarzı değişiklikleri

18. Bir Eskimo ile bir Aborjin'in konut, giyim, beslenme alışkanlıkları büyük oranda birbirinden farklıdır ancak bu farklılığın oluşmasının temel nedenleri ortaktır, denebilir. Bahsedilen farklılıkların ortaya çıkmasında pek çok unsurla beraber iklimin de etkisi vardır. Anadolu'da yaşayan insanların da tarih boyunca özgün bir beslenme, barınma, giyinme kültürleri olmuştur ki bu özgün yapının oluşumunda da iklimin etkisi vardır. Ancak son zamanlarda Anadolu insanının giyim kuşamından konut tipine, evdeki mobilyalarından beslenme alışkanlıklarına kadar birçok alanda Avrupa ya da Amerika toplumlarıyla benzeştiği görülmektedir.

Bu parçada örneklendirilen toplumsal farklılık ve benzeşmelerin oluşmasına etki etmiş kavramlar seçeneklerin hangisinde verilmiştir?

- A) Demografi-toplumsal sapma
- B) Fiziki çevre-küreselleşme
- C) İklim-modernleşme
- D) Kültürel çevre-kültürel değişim
- E) Kültürlenme-kültürleşme

19. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal çözümünün nedenlerinden biri değildir?

- A) Tabakaların farklılaşması
- B) Millî bilincin zayıflaması
- C) Demokratik kurumlaşma yetersizliği
- D) Örgütlenme yetersizliği
- E) Geleneklere bağlılık

20. Grup ve kurumların amaçlarını gerçekleştirmek için iç işleyişlerinde bütünleşmesidir. Sanayileşme ile birlikte uzmanlaşmaya dayalı iş bölümü artmıştır. Örneğin bir fabrikada çalışan işçiler üretimin farklı bölümlerinde uzmanlaşırlar. Herhangi bir işçi üretim sürecinin dışına çıkarsa üretim aksar. Dolayısıyla bireyler arasında bu tarz bir bütünleşmenin olması üretimin devamlılığı açısından zorunludur.

Metinde temel özellikleri sayılan bütünleşme biçimi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Normatif bütünleşme
- B) Fonksiyonel bütünleşme
- C) Manevi bütünleşme
- D) Geleneksel bütünleşme
- E) Kültürel bütünleşme

21. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal değişimin özelliklerinden biri değildir?

- A) Toplumsal değişme süreklidir.
- B) Toplumsal değişimin unsurları kimi zaman planlı kimi zaman tesadüfidir.
- C) Bazı toplumsal değişim unsurları kısa süreli, bazıları ise nispeten uzun süreli-dir.
- D) Toplumsal değişim unsurları, hem olumlu hem olumsuz sonuçlara yol açabilir.
- E) Toplumsal değişme her zaman yöneticilerin denetimi ve kontrolündedir.

22. Toplumdaki doğum oranı, ölüm oranını aştığında nüfus artar. Artan nüfusun ihtiyaçları karşısında, var olan kaynaklar yetersiz kalabilir ve bunun sonucunda yoksulluk, işsizlik gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Diğer taraftan nüfus artışının olumlu yansımaları da olabilir. Örneğin teknolojik yeniliklerin önü açılabilir veya iş bölümü artabilir.

Metinde bahsedilen özellikler toplumsal değişmeyi etkileyen unsurlardan hangisiyle ilişkilendirilebilir?

- A) Kitle iletişim araçları
- B) Fiziki çevre
- C) Demografik yapı
- D) Ekonomi
- E) Bilim ve teknoloji

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

23. Yaşadığınız toplumda değişime yol açan unsurlar sizce geçmişte de aynı mıydı? Değişimi etkileyen bu unsurlar zaman içinde değişiklik göstermiş midir? Örneklerle açıklayınız.
24. Modernleşme olgusu, toplumsal kontrolü nasıl etkiler ve toplumsal kontrolde ne gibi değişikliklere yol açar? Açıklayınız.
25. Toplumsal çözülme ile toplumsal sapma kavramları arasındaki ilişkiyi açıklayınız.
26. Toplumsal çözülmenin önlenmesinde devlet mi aile mi yoksa eğitim mi daha etkin rol üstlenebilir? Görüşlerinizi nedenleriyle açıklayınız.

Etkileşimli

Ek Sorular

5. ÜNİTE

TOPLUM VE KÜLTÜR

Ünite
Karekodu

Ünite Sunum
Karekodu

Ön Test
Karekodu

ANAHTAR KAVRAMLAR

Baskın Kültür
Kültür
Kültür Emperyalizmi
Kültür Şoku
Kültürel Bağınazlık
Kültürel Gecikme
Kültürel Görelilik
Kültürel Yozlaşma
Kültürel Zekâ
Kültürlenme
Kültürleşme
Kültürler Arası Etkileşim
Maddi ve Manevi Kültür
Medeniyet
Millî Kültür
Örf-Âdet-Gelenek-Görenek
Popüler Kültür

5.1. KÜLTÜR KAVRAMININ ANLAMI

5.2. KÜLTÜRÜN ÖGELERİ VE TEMEL KAVRAMLAR

5.3. KÜLTÜRÜN İŞLEVLERİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞMEYLE ETKİLEŞİMİ

5.4. TEMEL KÜLTÜREL SÜREÇLER

5.5. KÜLTÜRLENME VE KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNDE TOPLUMSAL KÜLTÜRÜMÜZÜN ÖNEMİ

5.6. KÜLTÜREL TUTUMLAR VE KÜLTÜRLER ARASI ETKİLEŞİM

5.7. TÜRK VE İSLAM KÜLTÜRÜNÜN DÜNYA UYGARLIĞINA KATKILARI

5.1. KÜLTÜR KAVRAMININ ANLAMI

KONU YA HAZIRLIK

Görsel 5.1: Hindistan'da bir kadın

Görsel 5.2: İskoçya'da bir erkek

Görsel 5.3: Tayland'da bir kadın

Görsel 5.4: Tanzanya'da bir erkek

1. Görselleri inceleyiniz ve giyim tarzı, yaşam biçimi, inancı, alışkanlıkları, değerleri farklı olan insanların sizde ne tür bir etki bıraktığını nedenleriyle açıklayınız (Görsel 5.1-2-3-4).
2. Sizce kültür kavramı “kültür mantarı, mantar kültürü, peynir kültürü, kültürlü insan, yemek kültürü”nde hangi anlamlarıyla kullanılmıştır? Açıklayınız.

“Bir toplumun içinde; geçmişin kalıntıları, geleceğin filizleri ve güncelin egemenliği birlikte yaşar.”
Henry Fielding
(Henri Fiilding)

Kültür; insanı çepeçevre kuşatan, insanı ve toplumu şekillendiren bir olgudur. İnsanı insan yapan en önemli faktör; temel biyolojik varoluşunun ötesine geçerek sanat, değer, felsefe, norm, bilim gibi bütünüyle kendi türüne özgü unsurları üretebilme yetisidir. İnsanların birbiriyle ve doğayla kurduğu ilişki, bu üretimin temelini oluşturarak kültür adını alır. İnsan tarafından oluşturulan kültür, dönüp yine insanı şekillendirerek insanın insan olmasında belirleyici bir rol oynar. İnsanın biyolojik özelliklerinin yanında değer ve ilişkiler üstüne kurulu toplumsal sistemlere sahip olması büyük oranda emek gücüyle gerçekleşir. Maddi emek, tarım ya da sanayi ürünleri gibi somut nitelikli ürünler ortaya koyarken maddi olmayan zihin emeği düşünce ve duygu gibi soyut nitelikli ürünler ortaya koyar. İnsanın doğa ve diğer insanlarla girdiği ilişki sürecinde üretilen kültür, dil ve yaşantılar yoluyla aktarılır. Böylece diğer insanlarla beraber, değerler dairesi içinde yaşayarak “anlam” kazanır ve “insan” kimliği edinir. Kültürün çok boyutlu bir yapısı olması sebebiyle çok boyutlu ele alınıp irdelenmesi gerekir.

Kültür kavramı Latince “colere” (ekmek, ekilebilir hâle getirmek) sözcüğünden türetilen “cultura” (ziraat, yetiştirme) kavramına dayanır. Türkçe karşılığı “ekin”dir. Kavramın kökeni kültürel birikim ile yerleşik hayata geçmek ve üretmek arasında kurulan ilişkiye işaret etmektedir. Kültür, insan tarafından üretilen maddi ve manevi unsurların tümüdür. İnsan ürünü olan her şey kültürün bir ögesidir. Tek bir bireyin değil toplumun ve hatta insanlığın ortak ürünüdür. Çünkü çoğu kültür yalıtılmamıştır ve öteki kültürlerden kopuk değildir. Toplumlar arasındaki etkileşime bağlı olarak şekillendiği için tek bir topluma ait olan kültürden de bahsetmek güçtür. Kuşaktan kuşağa aktarılan kültür, yeni nesillerin ve doğanın değişimine bağlı olarak değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Tek bir toplumun ürettiği kültürden bahsetmek zor olacağı gibi kültürün herhangi bir ögesinin de tek başına ele alınıp değerlendirilmesi güçtür. Çünkü maddi ve manevi tüm kültür öğeleri birbiriyle etkileşim içindedir ve birbirini belirler. Kültür bir örüntü sistemidir ve her toplumun kendi tarihinin ürünüdür. Kültür toplumlar arası etkileşimlerle şekillense de her kültür biriktir.

Kültürün Temel Özellikleri

- Kültür, insan ürünü olan her şeydir.
- Bireyin değil toplumun ürünüdür.
- Kültürü olmayan toplum yoktur.
- Hem yerel hem de evrensel boyutları vardır.
- Kapsayıcıdır, insan yapımı tüm ürünler kültüre dahildir.
- Bir çeşit soyutlamadır, bu soyut yapı davranışlara referans olur. Davranışlardan hareketle kültür okunabilir.
- Kültür sayesinde insan davranışları öngörülebilir.
- Tarihseldir, süreklidir ve dinamiktir.
- Kalıtsal değildir, öğrenilir.
- Bütünsel bir yapısı vardır ve bütünleştiricidir (ancak hiçbir toplumda yüzde yüz bütünlük olmaz.).
- Bir idealler sistemidir. Her toplum kendi manevi yönlerinin ideal olduğunu kabul eder ve bunları benimser.
- Bir uyarılma (adaptasyon) tarzıdır. Fiziksel ve toplumsal çevreye uyum sağlamayı kolaylaştırır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Kültüre Bakışı

Kültürün insan ve toplum hayatındaki yerinin farkında olan Atatürk, cumhuriyetin ilanının ardından Türk kültürünün tarihsel derinliği ve zenginliğini ortaya çıkaracak çok boyutlu çalışmalar başlatmıştır. Çağdaş bir toplum ve devlet inşa ederken dünyaya uyum sağlayan ancak kültürel bağımsızlığını da koruyan bir yapı oluşturmaya özen göstermiştir. Çağdaş toplumsal değerlerin oluşturulup benimsenmesi kadar geçmiş bağlarının bulunup tarihsel sürekliliğin sağlanması da onun için çok önemlidir. Kültürü şöyle tanımlamaktadır: "Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti kültürden ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Kültür ne demektir tarif edeyim. Bir insan toplumunun, devlet hayatında, fikir hayatında, yani ilimde, sosyolojide ve güzel sanatlarda, iktisadi hayatta yani ziraatta, sanatta, ticarette, kara, deniz ve hava ulaştırıcılığında yapabildiği şeylerin toplu sonucudur. ... Medeniyet kültürden başka bir şey değildir."

Onun döneminde Türk Tarih Kurumunun kurulması, üniversite reformu yapılması, kadınlara seçme seçilme haklarının verilmesi gibi her çalışma ya da inkılap aynı zamanda kültür alanında derin etkileri olan birer adımdır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün farklı ortam ve zamanlarda söylediği aşağıdaki sözler kültür anlayışını ve kültüre verdiği önemi açıkça göstermektedir.

"Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür."

"Bir milletin kültür düzeyi üç safhada; devlet, düşünce ve ekonomideki çalışma ve başarılarının özülüyle ölçülür."

"Bir millet savaş alanlarında ne kadar zafer elde ederse etsin, o zaferin sürekli sonuçlar vermesi ancak kültür ordusu ile mümkündür."

"Türk milletin istidadı ve kesin kararı medeniyet yolunda, durmadan, yılmadan ilerlemektir."

"Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki gelişmesi ile geleceğin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."

"Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir."

5.2. KÜLTÜRÜN ÖGELERİ VE TEMEL KAVRAMLAR

5.2.1. KÜLTÜRÜN ÖGELERİ

Kültür öğeleri maddi, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç ana başlıkta toplanır.

Maddi Öğeler

İnsanın ortaya koyduğu sanatsal, teknik ve teknolojik üretimlerin tümüdür. Köprü, yol, park, bina gibi mimari yapılar; radyo, televizyon, cep telefonu gibi teknolojik üretimler; heykel, film, edebî eser gibi sanatsal ürünler kültürün somut maddi öğeleridir.

Bilişsel Öğeler

Toplumun düşünce, değer, inanç ve normlarına yön vererek temel oluşturan tüm kültürel üretimlerdir. Bilim, felsefe, din, ahlak, estetik ve ideolojiler bilişsel ögenin içeriğini oluşturur. Bilişsel öğeler idealleri belirleyerek bir davranışın veya maddi ögenin niçin yapıldığını açıklar.

Davranışsal Öğeler

Yasa, gelenek, görenek, âdet, örf, moda gibi davranışlara norm kazandıran öğelerdir. Toplumsal davranışın nasıl olması gerektiğine dair tüm yazılı ve yazısız kuralları içerir.

Sıra
Sizde 1

Aşağıda verilen örneklerin karşısına hangi kültür ögesini temsil ettiğini yazınız.

Örnekler	Kültür Ögesi
1. Bayramlarda yakınları ziyaret etmek	
2. Cemil Meriç'in "Jurnal" adlı kitabı	
3. Tasavvuf düşüncesi	
4. Sokak hayvanlarını beslemek	

5.2.2. KÜLTÜREL GECİKME

Kültürel gecikme, maddi kültür öğelerinin manevi kültür öğelerine göre daha hızlı değişmesi sonucunda kültürde ortaya çıkan gerilimdir. Özellikle teknolojik yeniliklere bağlı olarak ortaya çıkan maddi kültür öğelerindeki hızlı değişimler; manevi kültür öğeleri olan fikir, değer, inanç, yasa ve normlarla uyumsuzluk gösterir. Fiziksel değişimlerin fikir ve değer alanındaki değişimlere göre daha hızlı olması olağan bir durumdur. Ogburn bu duruma otomobillerin ortaya çıkışını örnek vermiştir. Otomobiller hızla çoğalmış ancak trafik kurallarının oluşması, norm ve alışkanlıkların oturması uzun zaman almıştır. Bu süreçte birçok kaza ve gerginlik yaşanmıştır. Günümüzde de kopyalama (klonlama) teknolojisi etik ve dinî tartışmalara yol açmakta, genel bir uzlaşma ve yasaların oluşma süreci devam etmektedir.

Sıra
Sizde 2

Aşağıdaki örneklerden hangilerinin kültürel gecikme olduğunu karşısındaki kutuya işaretleyiniz.

1. Siber suçlarla ilgili yasaların henüz tam olarak hazır olmaması
2. Modayı takip etmemek
3. Kamera ile kamusal alanların izlenmesinin etik tartışmalara yol açması
4. Tüp bebek yöntemiyle çocuk sahibi olunmasını kabul etmemek

☐
☐
☐
☐

5.2.3. KÖKLEŞMİŞ KÜLTÜREL ÖGELER

Toplumsal hayatta davranışlara bir norm kazandırmak adına birtakım kurallar koymak, tarihin her döneminde farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Bireyler arası ilişkileri düzenleyen kurallar, yazılı ve yazısız olmak üzere ikiye ayrılır. Yazılı normlar, modern toplumların bireyler arası ilişkileri düzenlemek adına geliştirdiği hukuk sistemi ile sağlanır. Ancak toplumsal hayat; geçmişin de izini taşıdığı için kuşaktan kuşağa aktarılan örf, âdet, gelenek, görenek gibi yazısız normlar kökleşmiş kültürel değerler olarak hemen her toplumda etkilidir.

ÖRF (TÖRE)

Uzun süredir uygulanan, inanç ile çelişmeyen, yazılı olmamasına rağmen yaptırım gücü oldukça yüksek kurallardır. Örfler, hukuk kurallarının henüz olmadığı dönemlerde toplumsal düzeni sağlamıştır. Örneğin eski Türklerde doğuya bakan kapıdan girerek hırsızlık yapmanın cezası çok daha ağırdır.

GELENEK

Toplumun büyük bir kısmı tarafından benimsenmiş, uzun süredir uygulanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ortak davranış ve uygulamalardır. Düğünden önce kına gecesi yapmak veya okullarda pilav günü organizasyonu yapmak gelenektir. Geleneklerin yaptırım gücü örfе göre daha azdır.

ÂDET

Toplumun farklı kesimlerinde farklı alışkanlıklar şeklinde uzun süredir uygulanan, kuşaktan kuşağa aktarılan davranış ve eylemlerdir. Örneğin Karadeniz Bölgesi'ndeki ile Ege Bölgesi'ndeki kına gecesi ritüelleri birbirinden farklıdır. Âdetlerin yaptırım gücü örf ve geleneğe göre daha azdır.

GÖRENEK

Gelenekler ve adetler kadar eski olmayan, toplumun daha küçük bir kısmı tarafından başka örnekler görülerek yapılagelmiş davranış ve uygulamalardır. Örneğin hasta ziyaretine meyve, kolonya veya çiçek götürmek görenektir. Göreneklerin yaptırım gücü oldukça azdır.

5.2.4. MİLLÎ KÜLTÜR VE MEDENİYET

Millî Kültür

Sınırları siyasi olarak çizilmiş bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve egemen olan bir milletin nüfusu tarafından paylaşılan dil, din, gelenek ve değerler sisteminin tümüne millî kültür denir. Millî kültür ayırt edici özellikleri ile o milletin düşünce, alışkanlık ve ritüellerinde açığa çıkar. Millî kültürler, bireylerin aidiyet duygularının gelişmesi, birlik ve beraberliğin güçlenmesi için milliyetçilik çerçevesinde güçlendirilmeye çalışılır. Bayrak, marş, kurucu lider gibi semboller etrafında millet kimliği oluşturulur, ülke tarihinin önemli günleri resmî bayram olarak kutlanır. Bunun yanında millî kültürün içinde farklı etnik grupların kendilerine has kültürleri de olabilir. Ulus-devletler bu kültürel farklılıkları tanıyarak kültürel bir zenginliğe ulaşır ve diğer kültürlerin de o millete aidiyet duygusu gelişir.

Medeniyet

Arapçada “şehir” anlamına gelen medine kelimesinden türetilmiş olan medeniyet kavramı ancak şehir yaşantısında ulaşılması mümkün olan bir düzeyi ifade eder. Medeniyet kavramıyla genellikle; yazının kullanılmaya başlandığı, devlet örgütlenmesinin ve hukuk sisteminin belirdiği, ekonomik mübadele aracı olarak paranın ortaya çıktığı, kurumsal eğitimin başladığı sistemler kastedilir. Medeniyet; farklı kültürlerin ve milletlerin paylaştığı ortak etik ve estetik değer, tarih, felsefe, inanç, hukuk ve davranışların bütünüdür. Örneğin İngiliz kültürü, Fransız kültürü ya da Alman kültürü dendiğinde bu milletlerin kendi özgün kültürleri anlaşılırken Batı medeniyeti dendiğinde birçok Avrupa ülkesinin ortaklaştığı her türlü etik ve estetik değer, felsefe, inanç, hukuk, davranış vb. unsurlar anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Doğu medeniyeti, İslam medeniyeti, Orta Doğu medeniyeti dendiğinde bu medeniyetlerin içinde yer alan farklı ülkelerin ortaklaştığı kültürel değerler kastedilmektedir.

Millî kültürlerle medeniyetler arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Millî kültürlerin değişiminde, biçimlenmesinde medeniyetlerin etkisi olduğu gibi her millî kültür de medeniyetlerin kültür yapısını etkiler. Küreselleşme ve teknolojinin sağladığı olanaklar kültürler arası etkileşimi hızlandıran olgulardır. Aynı zamanda tüm insanlığın paylaştığı ortak kültür öğeleri de vardır. Evrensel değerler, birçok kültürel ve doğal varlık insanlığın ortak kültürel mirası olarak kabul edilir.

UNESCO; Efes Antik Kent'i, Göbeklitepe, Selimiye Camii, Diyarbakır Kalesi ve Nemrut Dağı'nın yer aldığı on dokuz kültürel ve doğal varlığımızı Dünya Mirası listesine eklemiştir (Görsel 5.5).

Görsel 5.5: Yukarıdan aşağıya sırasıyla Efes Antik Kent'i, Göbekli Tepe, Selimiye Camii, Diyarbakır Kalesi ve Nemrut Dağı

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Millî Kültür ve Medeniyet

Süre: 20 Dakika

Etkinliğin Amacı: Kültürün öğelerini analiz edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki görsellerde maddi kültür öğelerinden biri olan müzik aletleri verilmiştir (Görsel 5.6-7-8-9-10-11). Görselleri inceleyerek millî kültür ve medeniyet hakkında neler söyleyebilirsiniz? Düşüncelerinizi boş bırakılan kısımlara yazınız.

Farklı kültürlere ait müzik aletlerine örnekler

Görsel 5.6: Bağlama

Görsel 5.7: Piyano

Görsel 5.8: Gitar

Görsel 5.9: Santur

Görsel 5.10: Akordiyon

Görsel 5.11: Gayda

Değerlendirme

Yerellik ve evrensellik çerçevesinde millî kültür ve medeniyet kavramlarını değerlendiriniz. Bu iki kavram arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

5.3. KÜLTÜRÜN İŞLEVLERİ VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞMEYLE ETKİLEŞİMİ

5.3.1. KÜLTÜRÜN İŞLEVLERİ

Kültür toplumsal sistemin istikrarını ve devamlılığını sağlar. Kültürel norm ve değerler bireylerin ne yapıp ne yapmaması gerektiğine ilişkin bazı standartlar getirir. Bu standartlar toplumsal kontrolü de kolaylaştırır. Kültür aynı zamanda rehberlik ederek bireyleri yönlendirir. Aynı inanç, değer ve gelenekleri paylaşan bireyler arasında duygudaşlık oluşur. Bu durum, bireylerin topluma aidiyet duygusu geliştirmelerine ve toplumun diğer bireyleriyle bütünleşmesine katkı sağlar. Her toplumun kültürü kendine has özellikleriyle diğer kültürlerden ayrılır ve bu yönüyle benzersizdir. Toplumların kültürleri, bireylere diğer kültürel kimliklerden ayırt edici kimlikler kazandırır. Kültür yoluyla dil, inanç, değer, norm, sanatsal üretimler vb. unsurlar gelecek kuşaklara aktarılır.

5.3.2. KÜLTÜR VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME

Toplumu birleştirici bir etkiye sahip olan kültür; ortak değer, norm ve idealleri paylaşan insanların ürünüdür. Kültür; insanların aidiyet duygusu, dayanışma, paylaşma, birlik olma gibi manevi ihtiyaçlarını karşılar. Aynı kültürü benimseyen insanlar benzer duygu, düşünce ve davranış kalıplarına sahip olurlar. Kültürün insanın manevi ihtiyaçlarını karşılama fonksiyonu, toplumu birleştirir ve bütünleştirir.

5.3.3. KURAMSAL PERSPEKTİF

Sosyolojide kültürün işlevlerine ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur. Aşağıda birbirine karşıt iki görüşe yer verilmiştir.

İşlevselci Kuram: Bu kurama göre kültürün temel özelliklerinden biri, bireylerin toplumsal ve biyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için geniş fırsatlar sunmasıdır. Kültür; bir toplum tarafından paylaşılan moda, mimari, teknoloji gibi maddi unsurlarla beraber gelenek, ahlak, değer, tutum, davranış gibi maddi olmayan unsurları yansıtan bir olgudur. İnsan hayatının tüm yönleri üzerinde doğrudan ve dolaylı bir etkiye sahip olan kültür, bireylere aidiyet duygusu kazandırır. Ortak kültürel değerler, bireyleri bir arada tutarak dayanışma ve iş birliğinin gelişmesine olanak sağlar. Toplumların değer ve tutumlarını tanımlayarak bireylere bunlara uyma konusunda bir standart belirleyen kültür; bu yolla toplumda istikrarı sağlar. Bu yönüyle kültürün toplumda düzenleyici bir işlevi söz konusudur. İşlevselci kuramın temsilcilerinden Emile Durkheim'a göre bireyler arasındaki dayanışma, toplumsal bütünleşmenin en önemli unsurlarından biridir.

Çatışma Kuramları: Bu kuramlara göre ise kültür, sınıfsal eşitsizlikleri görünür kılan bir sistemdir. Sanat, moda, teknoloji, gelenek, ahlak, değer, tutum gibi unsurlar; toplumun tüm bireyleri tarafından eşit bir biçimde paylaşılmaz. Sınıfsal eşitsizliğin olduğu bir toplumda belirgin kültürel öğeler hâkim sınıfın değer, norm ve hedefleriyle belirlenir. Bunun sonucu olarak eşitsizlik, kültür aracılığıyla sürekli yeniden üretilir. Dolayısıyla çatışma kuramı, kültürü bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan bir unsur olarak gören işlevselci kuramın eleştirisidir. Çatışma kuramına göre kültür, tüm bireylerin ihtiyaçlarını eşit olarak karşılayan bir sistem olmaktan çok uzaktır. Örneğin kapitalizm, varlığını devam ettirmek için tüketim kültürünü tüm topluma dayatır. Ancak tüketim, gelir düzeyi düşük sınıflarla gelir düzeyi yüksek sınıflar için aynı şekilde gerçekleşmez. Çünkü kapitalizmin dayattığı tüketim kültürü bile her sınıfın bütçesi oranında tüketmesini zorunlu kılar. Bu durum toplumda çatışmayı beraberinde getirir. Dolayısıyla çatışma kuramı, kültürün istikrar sağlayan ideal bir unsur olduğunu iddia eden işlevselci kuramdan bu yönüyle de ayrılır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Kültürel Davranışlar

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Kültürün toplumsal bütünleşmeye etkisini değerlendirebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Aşağıda verilen görseller üzerinden bir doğal afet sonrası (Görsel 5.12 ve 5.13) insanlar arasında dayanışma duygusunun öne çıkmasının sebepleri üzerine beş dakika düşününüz.

Görsel 5.12: Bir deprem sonrasında dayanışma gösterenler

Görsel 5.13: Bir sel felaketi sonrası dayanışma gösterenler

2. Toplumsal dayanışma, kültürün hangi işlevleriyle ilişkilidir? Defterinize yazınız.
3. Düşünceleriniz sosyolojideki hangi kuramsal perspektifle benzerlik gösteriyor? Defterinize yazınız.
4. Görüşlerinizi paylaşmak üzere söz alınız.

Değerlendirme

Kültürü biçimlendiren unsurları ve bu unsurların insan davranışlarına etkileri konusunda çıkardığınız sonuçları aşağıdaki tabloda sıralayınız.

Kültürü biçimlendiren unsurlar	
Bu unsurların insan davranışlarına etkileri	

5.3.4. KÜLTÜRÜN KAZANILMASI

Kültür, bireylerin sosyalleşme süreçleri boyunca öğrendikleri bir olgudur. Davranışlar büyük oranda öğrenme temellidir. Ancak öğrenme süreçleri arasında ayırım yapmak için formal (biçimsel-resmî) ve informal (biçimsel-resmî olmayan) öğrenme terimleri kullanılır. Kültür, değerleri ve tutumları içerir. Tutum ve değerler insanlarda hazır bir biçimde bulunmaz. Bu yanı sıra kültür, bir kişiden diğerine aktarılan ve öğrenilen bir olgudur. Çoğu durumda, bir önceki kuşak ve hatta bazı durumlarda aynı kuşak tarafından aktarılır. Kültürü öğrenme büyük oranda tesadüfidir ve informal biçimde gerçekleşir. Aile ve arkadaş grupları içinde kültür informal biçimiyle kazanılır. Kültürün aktarımı ve kazanımında en etkili kurumlardan biri eğitimidir. Eğitim kurumları aracılığıyla kültürel aktarım formal bir nitelik kazanır. Tüm toplumlarda okullar aracılığıyla millî kültür yeni nesillere bir program çerçevesinde aktarılır.

Kültürün kazanılmasında en önemli faktörlerden biri de dildir. Dil, taklit ve öğrenme yoluyla kazanılan bir beceridir. Dil sayesinde bir neslin önceki nesilden gelen kültürün inceliklerini anlaması mümkün hâle gelir. Aynı zamanda dil; geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir köprü görevi görür ve öğrenilenlerin başkalarına iletilmesine yardımcı olur. Dil hem kültürün aktarımında hem kazanılmasında oldukça belirleyicidir.

Kültürün aktarımı ve kazanılmasında bir diğer önemli faktör sanat yapıtlarıdır. Sanatçılar, eserlerine etkileşim kurdukları farklı kültür öğelerini yansıtsalar da büyük oranda içinde yaşadıkları kültürün etkisindedirler ve bu etki eserlerine yansır. Bu sayede sanat eserleri yoluyla kültür aktarımı gerçekleşir. Sanat galerileri ve müzeler hem geçmiş kültürel öğeleri hem bugünün sanatsal üretimlerini yansıtır. Bu sayede geçmişle bağ kurularak bir yandan kültürdeki değişim diğer yandan da süreklilik gözlemlenmiş olur. Kültürel devamlılık duygusu özellikle mimari eserler, edebiyat, müzik v.b. unsurlarda açığa çıkar.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Kültür ve Dil

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Kültür ile dil arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Karekodda verilen metni okuyunuz.
2. Okuduğunuz metinden hareketle "ilişki söz öbekleri"ne yeni örnekler ekleyiniz.

Değerlendirme

Dil ile kültür arasında nasıl bir ilişki olduğunu yorumlayınız.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Kişisel Müze

Süre: Hazırlık aşaması bir hafta
Sergileme ve sunum 30 dakika

Etkinliğin Amacı: Kültürün işlevlerini, kazanımını ve aktarımını analiz edebilme.

Araç gereç: Fotoğraflar, hikâyeler, maddi ya da manevi değeri olan aile yadigarı nesneler, sergileme yöntemine göre tercih edilecek materyaller (karton, bilgisayar vb.).

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. İnsanlık tarihine ait kültürel birikimin belleğini oluşturan müzelerin kültürün aktarımı ve kazanımındaki önemi üzerinde beş dakika düşününüz.
2. Kişisel tarihinizdeki kültür birikimini yansıtacak müzenizi oluşturmak için aşağıdaki adımları takip ediniz.
 - Kişisel tarihinizi araştırırken en az iki kuşak öncesinde yaşamış aile üyelerinizi kapsayan bir soy ağacı oluşturunuz. Soy ağacındaki kişilere ait fotoğraflara ulaşmaya çalışınız.
 - Onlara ait hikâyeleri anlatabilecek (göç, savaş, doğal afet, önemli görevler, yetenekler vb.) birincil kaynak niteliğindeki kişilerle temas kurunuz ve anlatılanları kayıt altına (not, ses kaydı, video vb.) alınız.
 - Onlardan kalan objelerin (kişisel eşyalar, sanat ürünleri, oyuncaklar, eski paralar, koleksiyonlar, dokümanlar vb.) fotoğraflarını çekiniz.
 - Belgelerinizi ve anlatılan hikâyeleri kendi içinde düzenlemek için bir zaman çizelgesi hazırlayınız.
 - Zaman çizelgesinde soy ağacınızdaki kişilerin fotoğraflarına, hikâyelerine, yaşadıkları tarihlere ve onlara ait objelerin fotoğraflarına yer veriniz.
 - Zaman çizelgenizi ve soy ağacınızı albüm, pano vb. yöntemlerle sınıfınızda sergileyiniz.

Değerlendirme

Yaptığınız kişisel müze çalışmasıyla kültürün işlevlerinden biri olan kültürel mirasın aktarımı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Yazınız.

Öz değerlendirme

Aşağıdaki form kendinizi değerlendirebilmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneği işaretleyiniz.

Kişisel müzemi oluşturma sürecimde	EVET	HAYIR
Eskiden kullanılan objeler hakkında bilgi sahibi oldum.		
Ailem hakkında daha önce hiç bilmediğim ayrıntılara ulaştım.		
Dinlediğim hikâyeleri ilginç buldum.		
Kültürün maddi ve manevi öğelerini ayırt edebildim.		
Kültürel belleğimi oluşturduğumu düşündüm.		

5.3.5. KÜLTÜRÜN TOPLUMSAL KURUMLAR VE TOPLUMSAL DEĞİŞMEYLE ETKİLEŞİMİ

Kültürel değişim ve toplumsal değişim arasında bir sınır çizmek çok zordur. Toplamlar ve kültürler birbirleriyle yakından ilişkilidir ve kültürel değişimin toplumsal değişimi içerdği söylenebilir. Kültürel değişimler toplumsal kurumların yapısında da değişimlere sebep olur. Örneğin cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik eğilimin güçlenmesi kadın ve erkek rolleriyle ilgili bir dizi kültürel normun değişimini beraberinde getirir. Bu normların değişimi ile aile kurumunun yapısı da değişir. Neredeyse tüm önemli değişimler hem toplumsal hem de kültürel yönleri içerir. Bu nedenle iki terim genellikle birbirinin yerine kullanılır. Toplumsal ve kültürel değişim arasındaki fark büyük ölçüde kuramsaldır. Sosyolojide kültürel değişim ve toplumsal değişim olgularının aynı anlama geldiğini öne süren yaklaşımlar yanında bu iki olgunun farklı olduğunu öne süren yaklaşımlar da söz konusudur. Kültürel değişimin toplumsal değişimden farklı bir anlamı olmadığını öne süren yaklaşımlara göre tüm kültürler kökeni, anlamı ve kullanımı bakımından toplumsaldır. Toplumsal değişim, kapsamı daha geniş olan kültürel değişimin bir parçasıdır. Onlara göre toplum kültürün ürünüdür ve kültür, toplumsal değişime yön verir.

Bu iki olgunun birbirinden farklı olduğunu öne süren yaklaşımlara göre ise kültürel değişim sanat, teknoloji, hayat tarzı, alışkanlık ve davranış kalıplarında gözlemlenir. Toplumsal değişim ise bireylerin statü ve rollerinde, toplumsal ilişki ve kurumlarda meydana gelir. Kültürel değişim hem maddi hem de maddi olmayan kültürel unsurlardaki değişimi ifade ettiği için toplumsal değişimden ayrı ele alınmalıdır. Örneğin bir toplumdaki ortalama eğitim düzeyi, sınıf yapısı, aile ilişkileri ve doğum oranlarında gerçekleşen değişimler kültürel değil toplumsaldır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Kültür ve Toplumsal Değişme

Süre: 40 Dakika

Etkinliğin Amacı: Kültürün toplumsal değişimle etkileşimini analiz edebilme.

Yönerge: Toplumsal değişimin kültürel değişimden ayrı tutulamayacağını iddia edenler ile bu iki olgunun birbirinden ayrı ele alınması gerektiğini iddia edenlerin temel argümanlarını aşağıdaki tabloda sıralayınız ve soruları cevaplayınız.

1. iddia Toplumsal değişim kültürel değişimin parçasıdır.	2. iddia Toplumsal değişim ve kültürel değişim iki ayrı olgudur.

Değerlendirme

1. Sizce teknolojik bir gelişmenin toplumsal kurumların yapısına ya da toplumsal değişim sürecine etkisi nedir? Cevabınızın bu yaklaşımlardan hangisini doğrular nitelikte olduğunu belirtiniz.
2. Bir toplumun sınıfsal yapısında gerçekleşen bir değişimin kültürel boyutu var mıdır? Nedenleriyle açıklayınız ve cevabınızın bu yaklaşımlardan hangisini doğrular nitelikte olduğunu belirtiniz.

5.4. TEMEL KÜLTÜREL SÜREÇLER

Kültürün kazanılması, aktarımı, etkileşimi ve etkileri bazı kültürel süreçlerin zeminini oluşturur. Popüler kültür, kültür şoku, kültür emperyalizmi, kültürel yozlaşma, baskın kültür, kültürleşme ve kültürlenme temel kültürel süreçlerdir.

Popüler Kültür

Popüler kültür; yaygın olarak kabul edilen ya da beğenilen ticari ürün, kültürel sembol ve kimlik biçimlerini içerir. Popüler kültürü oluşturan unsurlarla müzik, film, televizyon programı, video oyunu, giyim, ulaşım, reklam, marka, eğlence, yiyecek gibi hayatın birçok alanında karşılaşılabilir (Görsel 5.14). Popüler kültür, medya teknolojisinin günlük hayatın her alanında giderek artan varlığı ve eğlence endüstrisinin uygulamaları nedeniyle artık her an pazarlanmakta ve tüketilmektedir. Popüler kültür genel olarak yüksek kültürün karşısı bir kavram olarak kullanılır. Yüksek kültür, seçkin bir azınlığın kültürüdür ve kitlesel olarak üretilmeyen veya kitleler tarafından kolayca erişilebilir olmayan kültürdür. Örneğin tiyatro, resim, opera vb. sanatların anlaşılıp zevk alınması için eğitim ve deneyim gerektirdiği varsayılır. Bu yanılla yüksek kültür popüler kültürden ayrılır.

Görsel 5.14: Popüler müziğin geniş kitlelerce tüketilmesi

Görsel 5.15: Farklı yemek kültürü karşısında şok yaşayan bir insan

Kültür Şoku

Kültür şoku, tanıdık bir kültürden tanıdık olmayan bir kültüre geçmenin etkisini ifade eder. Bu etki, bir kişinin farklı ve bilinmeyen bir kültürel veya toplumsal çevreye uyum sağlaması gerektiğinde hissedilen kaygı, şaşırma, yönelim bozukluğu, belirsizlik, kafa karışıklığı gibi duygulardır (Görsel 5.15). Yeni bir çevrenin, yeni insanlarla tanışmanın, damak tadına uymayan yemekler yemenin, yabancı bir dile uyum sağlamanın veya önemli insanlardan (aile, arkadaşlar, meslektaşlar gibi) ayrılmanın zorluklarını içerebilir. Yeni bir kültürün tüm farklılıklarıyla karşı karşıya kalındığında kişi uyum bozukluğu ve hayal kırıklığı yaşayabilir. Örneğin Türkiye'den Fransa'ya giden bir kişi, Fransız usulü kahvaltı yapmaya alışana kadar bu durumun şokunu yaşayacaktır. Ancak insanlar bir kültür hakkında daha fazla şey öğrendikçe o kültürün norm ve alışkanlıklarına uyum sağladıkça kültür şokundan kurtulurlar.

Kültür Emperyalizmi

En geniş anlamıyla kültür emperyalizmi, bir ülkenin başka bir ülke üzerindeki kültürel egemenliğidir. Bu süreçte ekonomik üstünlük, kitle iletişim araçları, eğitim, teknoloji vb. unsurlar kullanılır. Emperyal hedeflerin odağındaki ülkenin insanları; kültür araçları ile arzulanacak hayat tarzlarına, ürünlere maruz bırakılır ve emperyal ülkenin kültürü hâkim kültür hâline getirilir (Görsel 5.16). Örneğin bir dönem Fransa'nın sömürgesi olmuş Cezayir'de Fransızca yaygın olarak konuşulan bir dildir.

Görsel 5.16: Bir zamanlar İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan'da direksiyonu sağda bulunan bir otomobil

Kültürel Yozlaşma

Bir toplumun çeşitli nedenlerle kültürel değerlerini kaybetmesi ve kendi kültüründen uzaklaşmasıdır. Örneğin efendi, vişne gibi Türkçe kelimeleri efendy, wishne şeklinde İngilizce yazım kurallarıyla yazmak kültürel yozlaşmadır.

Baskın Kültür

Genellikle bir toplumda, üyeleri çoğunlukta olan veya diğerlerinden daha fazla güce sahip olan grupların kültürü baskın kültür olarak kabul edilir. Ancak bir kültürün baskın bir kültür olabilmesi için sadece çoğunluğa sahip olması yetmez. Siyasi ve ekonomik gücü de elinde bulundurması gerekir. Örneğin Güney Afrika'da yerlilerin sayısı Avrupa kökenlilerin dört katı olmasına rağmen 1948'den 1991'e kadar Avrupa kökenli Güney Afrikalıların kültürü baskın kültürdü.

Kültürleşme

Kültürleşme, bir kişinin veya grubun kendi kültürünü korurken başka bir kültürün uygulamalarını ve değerlerini benimsemeye başlamasıdır. Ancak kültürleşme; azınlık ya da çoğunluktan bağımsız iki farklı kültürün, kültürel unsurlarını değiş tokuş ederken her birinin kendi benzersiz kültürünü korumasıdır. Örneğin göçmenler göç ettikleri kültüre adapte olurken kendi kültürel değerlerini de korumaya devam ederler. Aynı şekilde göç edilen ülkedeki çoğunluk da göçmenlerin kültürel değerlerine uyum sağlar.

Kültürleme - Kültürlenme

Kültürleme, bir toplumun birey ve gruplara kendi kültürel unsurlarını kazandırmasıdır. Kültürlenme ise bireylerin; toplumun tüm değer, norm, davranış kalıbı, alışkanlık ve kurallarını öğrenip benimsemesidir. Kültürleme ve kültürlenme yoluyla bireyler, içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olurlar ve o topluma aidiyet geliştirirler.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Teknoloji ve Kültür

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Kültüre ilişkin kavramları birbirleriyle ilişkileri çerçevesinde değerlendirebilmek.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Karekodda yer alan metni okuyunuz ve metni de dikkate alarak soruları cevaplayınız.
2. Kültürel süreçlerden birini seçiniz. Bilişim teknolojilerinin seçtiğiniz kültürel sürece etkilerini aşağıdaki başlıklar üzerinden değerlendirerek defterinize yazınız.
 - a. Bilişim teknolojilerinin kültürel süreçlere olumlu etkileri
 - b. Bilişim teknolojilerinin kültürel süreçlere olumsuz etkileri
 - c. Bilişim teknolojilerinin kültürel değişim açısından yarattığı olanaklar
 - d. Bilişim teknolojilerinin kültürel değişim açısından yarattığı olası riskler

Değerlendirme

Elde ettiğiniz sonuçları kültürel etkileşim ve değişim açısından değerlendiriniz.

5.5. KÜLTÜRLENME VE KÜLTÜRLEŞME SÜRECİNDE TOPLUMSAL KÜLTÜRÜMÜZÜN ÖNEMİ

Toplumsal Kültürün Önemi

Kültürlenme yoluyla bireyler kendi kültürel değerlerini öğrenir ve benimser. Ancak toplumlar aynı zamanda kültürleşme yoluyla diğer kültürlerden de etkilenir ya da onları etkiler. Bu noktada hem kültürlenme sürecinin hem de kültürleşme sürecinin amacından sapmaması gerekir. Eğer amacından saparsa kültürel bağınazlık ya da kültürel yozlaşma gibi durumlar ortaya çıkabilir. Kültür emperyalizmi yerel kültürleri yok etme potansiyeli taşır. Bir toplum diğer toplumlardan büyük oranda kültürünün kendine has özellikleri ile ayrılır ve bu yanı sıra her kültür özgün bir yapıya sahiptir. Ancak diğer kültürlerle temas etmeden kültürel zenginliğe ulaşmak da mümkün değildir. Bu noktada kültürlerin özgünlüklerini koruyarak zenginleşebilmeleri kritik bir öneme sahiptir. Kültürel bağınazlık ve kültürel yozlaşmadan uzaklaşmak kültürel zekâyâ ve kültürel göreliliğe sahip olmaktan geçer.

Kültürel Bağınazlık (Kültür Merkezçiliği)

Kültürel bağınazlık (etnosentrizm), kendi kültürünün diğer kültürlerden üstün olduğuna olan inançtır. Diğer kültürleri kendi kültürel ideallerine göre yargılamaktan kaynaklanır. İnsanların ne kadar çok ortak noktası olsa da kültürel farklılıklar oldukça yaygındır. Örneğin bazı kültürlerde, sohbet ederken diğerlerine yakın durmak önemsenirken bazı kültürlerde daha fazla kişisel alan sağlayan mesafe koymak önemsenir. Yemek yeme, giyim kuşam alışkanlıkları gibi birçok alışkanlık kültürden kültüre büyük farklılıklar gösterir (Görsel 5.17). Bunlardan herhangi birinin üstünlüğünü iddia etmek kültürel bağınazlıktır. Kültürel bağınazlık ırkçılık ve ötekileştirmeye yol açabilir.

Görsel 5.17: Yerel kıyafetler içindeki bir kadına erkeğin yargılayıcı bakışları: Kültürel bağınazlık (temsili)

Yabancı Kültür Hayranlığı

Yabancı kültür hayranlığı, başka bir kültürün kendi kültüründen daha üstün olduğu inancıdır. Diğer kültürlerle hayranlık duymaya ve kendi kültürünü küçümsemeye dayanan yabancı kültür hayranlığı, kültürel bağınazlığın tam tersidir. Örneğin kalitesinden bağımsız olarak ithal ürünleri her durumda yerli ürünlere tercih etmek yabancı kültür hayranlığının bir sonucudur.

Kültürel Görelilik

Kültürel bağınazlıktan ve kültürel yozlaşmadan kaçınma, kültürel görelilikle mümkün olabilir. Kültürel görelilik kültürel unsurları kendi kültürel bağlamlarına göre değerlendirmektir. Hiçbir kültürün diğerinden üstün olmadığını kabul ederek farklı kültürel değer, inanç ve uygulamalara saygıyı öne çıkarmaktır. Kültürel göreliliğe sahip olmak her kültürün kendi özneliliği içinde ele alınmasını zorunlu kılar ve farklılıkların tuhaf, yetersiz, gereksiz olarak yorumlanmasını engeller. Örneğin bazı kültürlerde sabah kahve içmek bazı kültürlerde ise çay içmek iki farklı kültürel alışkanlıktır. Bu alışkanlıklardan hiçbirisi diğerinden üstün ya da aşağı olarak değerlendirilemez. Ancak kültürel görelilik her türlü kültürel uygulamaya kayıtsız şartsız saygıyı ifade etmez. İnsan onuruna, doğaya zarar veren kültürel alışkanlık, antidemokratik uygulama, insan hakları ihlali vb. konularda kültürel göreliliği uygulamak söz konusu değildir.

Kültürel Zekâ

Kültürel zekâ, kültürel göreliliği uygulayabilme yetisidir. Ne kendi kültürel değerlerini terk etmek ve diğer kültürleri koşulsuz desteklemek ne de kendi kültürel değerlerini koşulsuz kabul etmektir. Eleştirel bakış değişim ve dönüşümün anahtarıdır.

Kültürel zekâ, bu eleştirel bakışı koruyarak insana ve doğaya zarar vermeyen her türlü kültürel değer, inanç, uygulama veya alışkanlığa saygı gösterebilme becerisidir. Saygı, belirli fikirlerin veya davranışların koşulsuz ve sessizce onaylanmasını ifade eden tahammül ya da hoşgörü ile karıştırılmamalıdır. Saygıda farklılıkların olağanlığı eleştirel bir bakışla kabul edilir. İnsanın kültürel çerçevesi kendi benlik kavramıyla doğrudan ilişkili olduğu için değer, inanç ve davranış normlarındaki farklılıklar duygusal tepkiyi tetikleyebilir. Ancak kültürel zekâ, farklılıkları eleştirirken onların olağanlığını da görebilmektir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Kültürel Görelilik ve Kültürel Zekâ

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Kültürel göreliliğin önemini fark edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Aşağıdaki iki yargıyı kültürel zekâ ve kültürel görelilik kavramları üzerinden tartışmak için beş dakika düşününüz. Kültürel göreliliğin hangi durumlarda kültürel zekâ ile tamamlanması gerektiği üzerine görüşlerinizi bildiriniz.

"Farklı kültürlerin davranış kalıplarını o toplumun kendi iç dinamiklerini hesaba katarak değerlendirmek önemlidir."

"İspanya'da boğa güreşi yüzyıllardır kültürel bir değer olarak kabul edilir."

2. Sınıfınızda ifade edilen diğer görüşlerle kendi görüşlerinizi karşılaştırınız ve uzlaşmayan kısımları not alınız.
3. Uzlaşmayan kısımlarla ilgili tekrar söz alarak iddialarınızı temellendiriniz.

Değerlendirme

1. Kültürel görelilik ve kültürel zekâ arasındaki ilişkiyi yazınız.

2. Tartışma sonunda kültürel görelilik ve kültürel zekâ kavramları üzerinden tartışmaya ihtiyaç olduğunu düşündüğünüz yerel ya da evrensel bir kültürel olgu tespit ediniz. Bu olgunun neden tartışılması gerektiğini yazınız.

5.6. KÜLTÜREL TUTUMLAR VE KÜLTÜRLER ARASI ETKİLEŞİM

KONUHA HAZIRLIK

1. Toplumlar arasında kültürel farklılıkların olması sizce doğal bir durum mudur? Nedenleriyle açıklayınız.
2. Türk toplumunun yanı sıra Ermeni, Yunan, Sırp vb. toplumların da sahip çıktığı, kendine ait olduğunu iddia ettiği kültür öğelerine örnekler veriniz. Sizce farklı kültürlerin aynı kültürel öğelere sahip çıkmasının nedenleri neler olabilir? Düşüncelerinizi ifade ediniz.
3. Kendi kültürünüze özgü tutum ve davranış kalıplarına örnekler veriniz. Sizce kültürel farklılıklar kültürel etkileşim yoluyla başka toplumlarla benzer hâller alabilir mi? Açıklayınız.

Kültür kavramını açıklarken “saç” basit ama çarpıcı bir örnek olarak verilebilir. Saçlar kendi hâlinde uzarken doğadır ancak berberde ya da kuaförde kestirildiği anda doğa olmaktan çıkıp insan ürünü olan, insan tarafından şekillendirilen bir kültür ögesine dönüşür. İnsan ürünü bir makasla belirli bir estetik anlayışa veya moda uygun olarak kesilen saç, kültüre dönüşmüş olur. Saç modası; bir toplumda ortaya çıkar, benimsenir, topluma özgü olur ve kimi durumlarda tüm dünyaya yayılır. Örneğin Kazak Türklerinin kestirdiği “tepe perçemi” olarak adlandırılan saç modeli sadece o kültüre aittir. Oysa bir pop yıldızının ya da bir sinema oyuncusunun saç modeli bazen dünyanın büyük bir kısmında kabul görür. İnsanları saç kestirmeye yönlendiren şey sadece ihtiyaç değil aynı zamanda gelenekler ya da toplumsal kabul görme isteği gibi etkenlerdir. Kültürel unsurlar olarak gelenek ve moda, bireyleri etkileyerek onların tutum ve davranışlarını yönlendirir. Bir toplumda ortaya çıkan moda başka toplumları da etkileyip o toplumun üyelerini moda davranışa yönleltebilir.

Tarih boyunca hemen her kültür başka kültürlerle doğrudan ya da dolaylı temasta bulunmuş ve birbirini etkilemiştir. Bu etkileşimler kimi zaman kendi doğal sürecinde gerçekleşirken kimi durumlarda planlı, programlı ve değiştirme kastıyla gerçekleşmiştir. Bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak hiçbir kültür saf ve kendinden ibaret değildir. Her kültürün içinde başka kültürlerin etkileri, izleri vardır.

Kültürler Arası Etkileşim

Farklı kültürlerin birbirini etkilemesiyle kültür öğelerinin değiş tokuş edilmesidir.

Etkileşim ve benzerliklere rağmen her kültürün kendi bütünsel yapısı içinde, özgün ve biricik olduğu da tartışmasız bir gerçekliktir. Bu biricik yanlar, biricik denebilecek tutumların da oluşmasına yol açar. Bu nedenle her kültürün kendine has birtakım tutumları vardır. Kültür, insanın doğayı algılayış biçimini içerir. Bu nedenle her kültürün varlıklara yüklediği anlam, ahlaki tutum, alışkanlık vb. unsurlar o kültüre özgüdür. Dünya üzerinde binlerce kültür olduğu için binlerce kimlik vardır, denebilir. Bireylere kimlik kazandıran özgün yanlar, her toplumu diğerinden ayıran tutum ve davranış kalıplarının da oluşmasına yol açar. Örneğin Türk toplumunda yemek yerken ağız şapırdatmak hiç hoş karşılanmazken Çin’de yemeği yapan kişiye iltifat etmek anlamına gelir. Birçok toplumda birine dil çıkarmak saygısızca ve kaba bir hareket olarak kabul edilirken bazı kabilelerde dil çıkarmak bir selamlaşma şeklidir ve karşılaşılan kişiye dil çıkarmamak selam vermemek anlamına geldiği için hoş karşılanmaz. Ancak kültürel farklılıkların olağanlığını kabul etmek beraberinde hoşgörüyü getirir.

Kültürler; toplumların tarihinde de etkili olan siyasi, ekonomik, coğrafi, iklimsel vb. unsurların etkileşimiyle biçimlenir. Zaman zaman farklı toplumlar benzer faktörlerden etkilenir. Bu etkenlerin benzer olmasından dolayı kültürlerin benzer yanlarının olması kaçınılmazdır. Bu benzerlikler de kültürel etkileşimleri kolaylaştırır. Başka toplumlarla temas eden bir toplumun kültüründe süreç içinde birtakım değişiklikler yaşanır. Bu değişimler etkileşime giren her iki toplumda da meydana gelir. Etkileşimin olmadığı yerde değişim ve ilerleme ya yoktur ya da çok zayıftır. Kültürün canlı ve dinamik yapısından dolayı zaman içinde yaşanacak değişimi önlemek olanaklı değildir. Aynı zamanda değişimi belirli alanlarda sınırlı tutmak da mümkün değildir. Çünkü kültürün tüm öğeleri organik bir bütünlük oluşturur. Örneğin bir toplumun kullandığı araç gereçler o toplumun eğitim sisteminden ya da ahlakından bağımsız olarak düşünülemez. O hâlde kültürel öğelerin birindeki değişimin zamanla ötekine de etki etmesi kaçınılmazdır. Örneğin başka bir toplumdan, bilgisayarı alıp bu süreçte o toplumdan başka hiçbir yönde etkilenmemek olanaksızdır. Bilgisayar; dil, iletişim ve sosyalleşme gibi birçok alanda değişimlere yol açacaktır. Bu değişimler de zamanla kültürel tutumlara yansiyacaktır. Örneğin bilişim teknolojilerinin yaygın kullanılmasıyla aile içi iletişim nicel ve nitel olarak değişmiştir. Bu da hemen her ailede kuşak çatışmalarına yol açmaktadır. Ancak pek çok nedenden kaynaklanan değişim her ailede aynı şekilde gerçekleşmemektedir.

Sıra Sizde 3

Aşağıda verilen örneklerden kültürel tutumu yansıtanları işaretleyiniz.

1. ☐ İskoç erkeklerinin kilt (ekose desenli etek) giymesi
2. ☐ Bazı insanların bamyaya yememesi
3. ☐ Müslümanların domuz eti yememesi
4. ☐ Bazı insanların yürürken çizgilere basmaması
5. ☐ Kara kedinin uğursuz sayılması
6. ☐ Karenni Kabilesi kadınlarının boyunlarına halka takması
7. ☐ Yerlere çöp atılmaması
8. ☐ Misafirliğe eli boş gidilmemesi

5.7. TÜRK VE İSLAM KÜLTÜRÜNÜN DÜNYA UYGARLIĞINA KATKILARI

Dokumacılık insanlık tarihinde çok önemli yeri olan kültürel bir sahadır. İnsanın sıcaktan, soğuktan korunma ihtiyacıyla üretilen kumaş; zamanla ahlaki, estetik bir unsura dönüşmüş hatta bir statü göstergesi olarak kabul edilmiştir. Kimi insanlar üzerindeki giysinin kendisini daha saygın gösterdiği kanaatindedir. Nasrettin Hoca'nın "Ye kürküm ye!" fıkrası bu durumu örneklendirir. Her toplum kendi coğrafyasında bulunan materyallerle deri, ipek, keten, pamuk vb. üretimler yapmıştır. Türk toplumunun da dokumacılıkta dünyada saygın bir yeri vardır. Ancak dokuma sadece giysi kumaşlarıyla sınırlı değildir. Bir zamanlar yelken bezi, halı ve kilim üretmek önemli bir dokuma sahası olmuştur. Türkler dokumanın her sahasında hem materyal olarak hem de renk ve desen olarak dünya kültür mirasına çok önemli katkılar sunmuştur. Halı desenleri bir çeşit kültür ve tarih yazıcılığıdır. İnsanlık tarihinin en eski üretim alanlarından biri olan dokumacılıkta üretilen çadır, bayrak, flama vb. ürünler de birer kültürel değerdir. Özellikle bayrak ve flamalar sembolik nitelikleri bakımından birer dilsel ifadedir. Heraldik bilimi (arma ve bayrak bilimi) bu dilsel ifadeleri analiz ederek o dönemin sosyokültürel koşullarını ortaya koyar.

At, köpek gibi hayvanların evcilleştirilmesi, insanlık tarihinin dönüm noktalarıdır. Türk toplumları bu sahada da insanlığa önemli katkılarda bulunmuştur. Atın evcilleştirilmesi sadece yük taşımayı kolaylaştırmamış, hızlı ulaşım fikrini de doğurmuştur. Bunun devamı olarak tekerlek ve arabalar daha işlevsel hâle gelmiştir. Atın evcilleştirilmesiyle savaş biçimleri de değişmiştir. Örneğin at üstünde daha rahat hareket edip daha kontrollü bir binicilik sağlamak için geliştirilen üzengi, savaş tarihini değiştirmiştir. Bunun yanında Türkler metallerin işlenmesinde -özellikle de demirin işlenmesinde- önemli bilgi ve yetiye sahip olmuşlardır. Metallerin işlenmesiyle binicilikte, yeme içme kültüründe, silah yapımında kullandıkları unsurları etkileşime girdikleri başka kültürlerle de aktarmışlardır.

Görsel 5.18: İdil Biret

Kendi tarihlerinin ilk başlarından itibaren şiir ve müzikte ince bir beğeni geliştiren Türk toplulukları hem uzak hem de yakın tarihte çok değerli sanat eserlerini dünyaya kazandırmıştır. Türk toplumu Fuzuli'den Dadaloğlu'na, İtrî'den Şirin Pancaroğlu'na, Yunus Emre'den Âşık Veysel'e, Üzeyir Hacıbeyov'dan Suna Kan'a, Cihat Aşkın'dan İdil Biret'e (Görsel 5.18), Dede Korkut'tan Yaşar Kemal'e (Görsel 5.19), Osman Hamdi Bey'den Abidin Dino'ya ve daha adı saymakla bitmeyecek tüm dünyanın saygıyla andığı sayısız sanatçı yetiştirmiştir.

Görsel 5.19: Yaşar Kemal

Görsel 5.20: Harizmî (temsilî)

Görsel 5.21: Fârâbî (temsilî)

Görsel 5.22: Bîrûnî (temsilî)

Görsel 5.23: İbn Sînâ (temsilî)

Görsel 5.24: İbn Haldûn (temsilî)

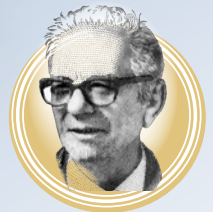
Görsel 5.25: Tac Mahal

Görsel 5.26: Mimar Sinan (temsilî)

Görsel 5.27: Ali Kuşçu (temsilî)

Görsel 5.28: Cahit Arf

Selimiye Camii, Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü, Tac Mahal (Görsel 5.25) ya da Çırağan Sarayı gibi eserler Türk tarihinde bir mimari geleneğin takip edilebileceğinin delilidir. Mimar Sinan (Görsel 5.26), Mimar İsmail Efendi veya Balyan ailesi eserlerini bu alandaki kültürel birikimin yanı sıra matematik, mühendislik gibi bilimsel birikimlerin üstüne inşa etmişlerdir. Çünkü bir mimari eser sadece yapı olarak ele alınamaz; malzeme, matematik, statik ve astronomi alanlarında geniş bir bilgi birikimi gerektirir. Örneğin Süleymaniye Camii, kültürün birçok alanındaki güçlü bir birikimin ürünüdür. Bu birikimin arkasında Harizmî (Görsel 5.20), Adülhamid İbn Türk, Bîrûnî (Görsel 5.22), Ömer Hayyam, Ali Kuşçu (Görsel 5.27) gibi bilim insanları vardır. Cahit Arf (Görsel 5.28) ise bu geleneğin devamıdır.

Fârâbî (Görsel 5.21) olmadan felsefe, İbn Sînâ (Görsel 5.23) olmadan felsefe ve tıp, İbn Haldûn (Görsel 5.24) olmadan sosyal bilimler eksik olurdu.

El Hamra Sarayı (Görsel 5.29) sadece bir yönetim mekânı değil aynı zamanda estetik unsurlar içeren mimari bir yapıdır. Hâlen çalışır durumda olan bahçe havuzları ve artezyen prensibiyle çalışan fışkiyeleri birer mühendislik harikasıdır.

Görsel 5.29: El Hamra Sarayı

Anadolu'nun dört bir yanında bulunan havuzlar ve "çöpür taşları" birer akustik harikadır. Bu mimari öğeler, suyun medeniyetteki anlamıdır. Hristiyanlığın ilk kiliseleri, yer altına yapılan yerleşim yerleri, Mor Gabriel Manastırı Anadolu kültürünün bir parçası olarak günümüze kadar korunmuştur. Bu bağlamda Ankara evleri, Mardin evleri (Görsel 5.30) ya da Safranbolu evleri (Görsel 5.31) ve yerleşim düzeni başlı başına birer şehircilik dersi olabilecek eserlerdir.

Görsel 5.30: Mardin evleri

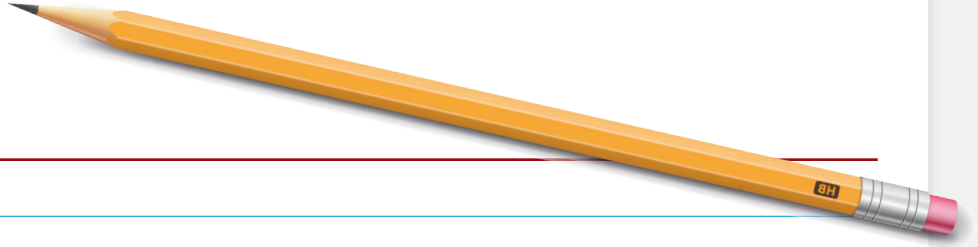
Görsel 5.31: Safranbolu evleri

Türk toplumunun ve kültürünün insanlığa en büyük katkılarından biri de Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nda verilen mücadelenin zayıf toplumların emperyalizme ve sömürgecilğe karşı direnme, mücadele etme, bağımsız yaşayabilme idealini yüceltmış olmasıdır.

Notlarım

Okuma Önerileri

- Michel Bourse (Mişel Burs)
Kültürlerarası İletişim: Kullanım Kılavuzu
- John Fiske (Con Fisk)
Popüler Kültürü Anlamak

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan kısımlara uygun kelimeleri yazınız.

gelenek - kültür - kültürleme - kültürlenme - kültürleşme - maddi kültür - örf

1. İnsan tarafından oluşturulan maddi ve manevi her şey adını alır.
2. İnsanın ortaya koyduğu teknik ve teknolojik üretimlerin tümüne denir.
3. Bireyin içine doğduğu toplumun kültürünü öğrenmesi
4. : Uzun süredir uygulanan, inanç ile çelişmeyen, yazılı olmamasına rağmen yaptırım gücü oldukça yüksek kurallardır.

Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına "D" yanlış olanların yanına "Y" yazınız.

5. Kültürü oluşturan öğelerden ahlak, toplumsal dirençle karşılaşmadan kolayca değiştirilebilir. (.....)
6. Kültür, bireyin doğaya ve topluma uyumunu sağlar. (.....)
7. Kültürel özellikler manevi boyutuyla insanları bir arada tutarak toplumsal bütünleşmeyi sağlar. (.....)
8. Bireyin yeni girdiği bir kültür ortamına uyum sağlamakta zorlanması, ne yapacağını bilememesi kültür şoku olarak adlandırılır. (.....)
9. Yüksek kültür; yaygın olarak kabul edilen, beğenilen veya onaylanan ticari ürünler, sembolik faaliyetler, ifade ve kimlik biçimleri olarak tanımlanabilir. (.....)

Aşağıda verilen çoktan seçmeli sorularda doğru şıkkı işaretleyiniz.

10. İki kültürün etkileşimi sürecinde her iki kültürün de değişmesi aşağıdaki kavramlardan hangisiyle adlandırılır?
A) Kültür emperyalizmi
B) Kültürel çözülme
C) Kültürleşme
D) Kültürel yozlaşma
E) Kültürlenme
11. Aşağıdakilerden hangisi kültürün özelliklerinden biri değildir?
A) Hem yerel hem de evrensel boyutları vardır.
B) Kapsayıcıdır, insan yapımı olan hiçbir şey kültür dışı değildir.
C) Tarihseldir, süreklidir ve dinamiklidir.
D) Kalıtsal yönü olduğu için bireye özgüdür.
E) Bütünsel bir yapısı vardır ve bütünleştiricidir.
12. Kültür maddi ve manevi unsurlardan oluşur. Bu unsurlar arasında uyum ve bütünlüğün olması gerekir. Ancak değişen koşullara bağlı olarak kültürel unsurlardaki değişim bu uyumu bozabilir. Manevi kültürdeki değişimin hızı maddi kültürdeki değişimin gerisinde kalabilir. Örneğin cep telefonu gibi maddi kültür araçlarındaki değişimi takip eden kimi insanlar telefon kullanımıyla ilgili görgü kurallarına uymamaktadır.
Metinde bahsedilen durum aşağıdaki kavramlardan hangisiyle ifade edilir?
A) Kültür emperyalizmi
B) Kültürel gecikme
C) Kültür şoku
D) Kültürel yozlaşma
E) Manevi kültür

13. Her toplumun bir estetik anlayışı, nezaket üslubu, selamlaşma biçimi vardır. Örneğin hemen hemen tüm toplumlar çay içer ama ince belli bardakta çay içme zevki Türklere özgü bir durumdur. Türkler ince belli bardakta çay içmeyi sever ama genellikle çaya süt katmayı sevmezler.

Metinde bahsedilen durum, kültürle ilgili hangi özelliklerle ilişkilidir?

- A) Kültür evrensel değerlerle etkileşim içindedir.
- B) Kültür zamana ve topluma bağlı olarak değişir.
- C) Kültürler arası etkileşim vardır.
- D) Bir kültürü anlamanın yolu içinde yaşamaktır.
- E) Kültür diğer kültürlerle benzer yanlarına rağmen biriciktir.

14. İbn Sina'nın *Hay bin Yakzan* adlı eserinde, doğada yalnız başına büyümüş bir çocuktan bahsedilir. Daha sonra başka eserlerde de işlenen Hay karakteri gibi doğada bulunan gerçek hayat öyküleri de vardır. Bir nedenle ailesinden ayrı kalan ve hayatta kalmayı başaran çocukların kitaplardaki karakterlerden farklı olarak insansı çok az özellik gösterdikleri, sosyalleşemedikleri, alet kullanamadıkları, soyutlama yapamadıkları hatta yıllarca eğitilmelerine rağmen konuşmayı dahi öğrenemedikleri gözlemlenmiştir.

Metinde bahsedilen gerçek hayat hikâyelerinden yola çıkarak insan ile kültür ilişkisi için aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- A) Birey, bir kültürün içinde yaşamadığı sürece tam anlamıyla insani özellikler gösteremez.
- B) Kültür, insanı çepeçevre kuşatan bir yapıdır.
- C) Kültürü yaratan insan olduğu için her insan kendi kültürünü üretebilir.
- D) Kültür dışı insanlar diğer insanlardan çok farklı bir gelişim göstermez.
- E) Kültür değiştikçe bireyi de değiştirir.

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

- 15. Kültür, yemek kültürü ve kültür mantarı kavramlarını anlam bakımından karşılaştırarak açıklayınız.
- 16. Kültür ile kimlik ilişkisini açıklayınız.
- 17. Bir kültürel unsurun "Dünya Kültür Mirası"na dâhil edilmesi için hangi nitelikleri taşıması gerekir? Defterinize yazınız.
- 18. Türk kültürünün dünya kültürüne hangi alanlarda katkıları olmuştur? Açıklayınız.

Etkileşimli

Ek Sorular

6. ÜNİTE

TOPLUMSAL KURUMLAR

Ünite
Karekodu

Ünite Sunum
Karekodu

Ön Test
Karekodu

- 6.1. TOPLUMSAL KURUMLAR VE İŞLEVLERİ
- 6.2. AİLE KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT
- 6.3. EĞİTİM KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT
- 6.4. DİN KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT
- 6.5. EKONOMİ KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT
- 6.6. SİYASET KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT

ANAHTAR KAVRAMLAR

Anaerkil
Ataerkil
Boşanma
Bölüşüm
Demokrasi
Devlet
Eğitim
Enflasyon
Evlilik
Formel Eğitim
Güçler Ayrılığı
İktidar
İnformel Eğitim
Laiklik
Örgün Eğitim
Talep
Toplumsal Kurum
Tüketim
Yaygın Eğitim

6.1. TOPLUMSAL KURUMLAR VE İŞLEVLERİ

KONUHA HAZIRLIK

Eğitim, aile, din, siyaset veya ekonominin olmadığı toplumda yaşamak nasıl olurdu? Açıklayınız.

6.1.1. TOPLUMSAL KURUM NEDİR?

Toplumsal kurumlar; grup içi statü, ilişki ve rollerin kalıplaşması sonucu oluşan örgütlü birimlerdir. Bunlar aile, din, siyaset, eğitim, ekonomi vb. kurumlardır.

Günlük dilde kurum kavramı tüzel kişiliğe sahip örgütleri ifade etmek için de kullanılır. Bu kurumlarda somut yapılar, örgütsel yönetmelikler ve tüzükler merkeze alınır. Kamusal alanda hizmet ağı; tüm ülkeye yayılmış olan belirli görev ve hizmetleri gerçekleştirecek bina, insan, araç ve gereç donanımına sahip örgütlenmelerdir. Örneğin Türk Dil Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu vb.

ANAHTAR KAVRAM II

Toplumsal Kurum

Toplumsal düzenin parçası olan ve bireylerin davranış ve beklentilerini yöneten aile, din, siyaset, eğitim, ekonomi gibi örgütlenmiş yapılardır.

6.1.2. TOPLUMSAL KURUMLARIN ÖZELLİKLERİ

Kurumlar, bireylerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine dayalı olarak aralarındaki iş birliği ve iş bölümüne göre şekillenir. Toplumsal yapının ana bileşenleri olan toplumsal kurumlar; bireyin toplumsal ve bireysel amaçlarına ulaşması, değer ve normlara uyum sağlaması, sosyalleşmesi için vardır. Tüm kurumlar açık ya da örtük olarak birbirini destekler. Toplumsal kurumların başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Başlıca toplumsal kurumlar (aile, ekonomi, eğitim, din, siyaset) tüm toplumlarda bulunduğu için evrenseldir.
- Evrensel olmakla beraber topluma ve zamana göre farklı formlarda yapılanmıştır.
- Bireylerin ihtiyaçlarını giderdikleri için süreklilik gösterir.
- Ortaya çıkacak yeni gereksinimler yeni kurumları oluşturabilir.
- Her toplumun başat kurumu farklıdır. Kiminde din, kiminde aile, kiminde siyaset daha belirleyicidir.
- Tüm kurumlar etkileşim içindedir.
- Bazen birden fazla kurum aynı amaçlara hizmet edebilir. Bu durumda da birbirlerine işlev devredebilir. Örneğin aile kurumu kimi işlevlerini eğitim kurumuna devretmiştir.

Sıra Sizde 1

Aşağıda verilen kısa açıklamaların hangi kurumla ilgili olduğunu karşısındaki boşluğa yazınız.

1. İlk sosyalleşme deneyiminin yaşandığı kurumdur.
2. Toplumdaki üretim, tüketim ve paylaşımı düzenleyen kurumdur.
3. Bireylere akademik bilgileri, genel becerileri ve kültürü öğretmek üzere organize olmuş kurumdur.
4. Toplumun inanç ve ibadet biçimlerini düzenleyen kurumdur.
5. Toplumun yönetimini ve kamu düzenini sağlayan kurumdur.

6.1.3. TOPLUMSAL KURUMLARIN İŞLEVLERİ

Bireyler ortak amaçları için (hayatta kalma, beslenme, barınma, üreme, üretme, öğrenme, keşfetme vb.) bir araya gelip örgütlenmiş grupları oluştururlar. Gruplardaki ortak amaç, değer ve normlar ile davranış kalıplarının bileşimi kurumları oluşturur. Bu yanıyla toplumsal kurumların meşru ya da beklenen davranışları içerdiği söylenebilir. Toplumsal amaçlar için oluşturulan kurumlar, bireyi kuşatır ve hem toplumsal hem bireysel yaşantılar bu kurumlar içinde sürdürülür. Örneğin din, aile, eğitim, ekonomi, ahlak, siyaset ve daha pek çok kurum kendi işlevlerini yerine getirmek için toplumsal hayatta belirleyici rol oynar. Kurumlar, bireylerin ihtiyaçlarına ve beklentilerine dayalı olarak aralarındaki iş birliği ve iş bölümüne göre şekillenirler.

Toplumsal kurumların başlıca işlevleri şöyle sıralanabilir:

- Toplumsal ilişkilerin belirli kural ve kalıplara göre gerçekleşmesini sağlar.
- Toplumun bazı ihtiyaçlarını karşılar.
- Toplumsal iyinin oluşmasında ve sürekliliğinin sağlanmasında rol üstlenir.
- Bireylerin toplumsal kuralları öğrenmesi ve bunlara uymasında etkilidir.
- Toplumun istikrarını sağlar (Bu yönüyle değişimi yavaşlatabilir.).
- Toplumsal kontrol görevi vardır (Özgürlükler sınırlanabilir.).

Aile, eğitim gibi kurumlar toplumsal işlevleri sayesinde bireyin hayat boyu sosyalleşme sürecini şekillendirir. Din, eğitim gibi kurumlar toplumsal çözülmenin önüne geçip toplumu kendi içinde bütünleştirir. Siyaset ve ekonomi kurumları toplumların etkileşimine olanak sağlar. Böylece toplumun küreselleşen dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olur. Hem toplumun iç dinamikleri hem toplumlar arası ilişkiler hem de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler toplumsal kurumların ve toplumsal yapının değişmesine etki eder.

Bir kurum işlevini yerine getiremezse ya yeni bir kurum ortaya çıkar ya da toplumsal yapıda boşluk oluşur. Bu durum da toplumsal yapının bozulmasına yol açar.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Kurumlar

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal kurumların işlevlerini analiz edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Aşağıda verilen soru üzerinde düşününüz ve düşüncelerinizi tabloda işaretleyiniz.

İngiliz sosyolog Herbert Spencer (Hörbirt Sipensır) toplumsal kurumları işlevlerine göre koruyucu, bölüştürücü, düzenleyici olmak üzere üç grupta toplar. Bu bakış açısından hareketle aile, eğitim, siyaset, din, ekonomi gibi kurumlar; koruyucu, bölüştürücü, düzenleyici işlevleri göz önüne alınarak nasıl sınıflandırılabilir?

KURUMLAR VE İŞLEVLERİ

	KORUYUCU	BÖLÜŞTÜRÜCÜ	DÜZENLEYİCİ
Aile			
Eğitim			
Din			
Ekonomi			
Siyaset			

2. Herbert Spencer'ın düşüncelerinin bir kısmını gerekçelendirdiği aşağıdaki metni okuyunuz. Yukarıdaki tabloda yaptığınız sınıflandırmanın gerekçelerini boş bırakılan alana yazınız.

"Yükselişte olan tüm kurumların en önemli özelliği, düzenleyici mekanizmalarının gelişmesidir. Bir bütünü oluşturan parçalar bir arada hareket edecekse, onların faaliyetlerini idare eden araçların varlığı şarttır ve bütünün ne kadar büyük ve karmaşık olduğuna, ayrıca birçok kurum tarafından karşılanacak çeşitli gereksinimlerine bağlı olarak, idare eden aracın kapsamı, ayrıntıları ve gücü artacaktır. Münferit organizmalarda bunun böyle olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur ve sosyal organizmalar için de aynısının geçerli olmak zorunda olduğu aşîkârdır."

Herbert Spencer, *Devlete Karşı İnsan*, s: 102.

Değerlendirme

Kurumlara bölüştürücü, düzenleyici ve koruyucu işlevleri dışında başka hangi işlevler eklenebilir? Nedenleriyle yazınız.

6.2. AİLE KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT

KONUHA HAZIRLIK

1. Aile hangi toplumsal gereksinimlerden ortaya çıkmış olabilir? Nedenleriyle açıklayınız.
2. Ailenin temel görevleri nelerdir? Bu görevler başka kurumlara devredilebilir mi? Tartışınız.

Hemen hemen tüm sosyologlar aileyi toplumsal yapının en önemli bileşenlerinden biri olarak görür. Aile; bireyin sosyalleşmesi, çocuklara kültürün kazandırılması, toplumsal değerlerin sürdürülmesi gibi işlevleri nedeniyle toplumsal yapının temeli olarak kabul edilir. En eski topluluklarda bile aile, soyun ve mirasın aktarımı konusunda belirleyici olmuş ve aile kurmak birtakım kurallara bağlanmıştı. Günümüzde de aile bağı evlilikle başlar, evlilik ise bazı tören ve ritüellerle gerçekleşir. Bu nedenle aileyi sosyolojik olarak ele almadan önce evliliği ele alıp incelemek gerekir.

6.2.1. EVLİLİK VE EVLİLİK TÜRLERİ

Tüm toplumlar kendi kültürel yapısı içinde evliliği belli kurallara bağlamış ve birtakım uygulamalar benimsemiştir. Örf, gelenek gibi kökleşmiş kültürel öğelerle evlilik ve aile korumaya alınmıştır. Evlilikle ilgili kurallar, eş seçiminden soy zincirinin takibine kadar evlilik içindeki her hususla ilgilidir.

Evlilik kavramı çok farklı şekillerde tanımlanabilir. Ancak yapılan tanımların ortak noktaları belirlendiğinde hayatları birleştirme, soyu sürdürme, hayat bağıyla ortaya çıkan yükümlülükleri üstlenme, doğan çocuklara meşru bir zemin hazırlama gibi kültürel ve hukuksal geçerlilik unsurlarının öne çıktığı görülür. Bir tanıma göre “Evlilik, iki kişi arasında yasalara uymak şartı ile aile kurmayı, neslin devamını sağlamayı, kültürel, ekonomik, psikolojik, biyolojik ihtiyaçları karşılamayı hedefleyen bir anlaşma ve dayanışmadır.”. Başka bir tanıma göre “Evlilik, en az iki kişinin hayatlarını biyolojik, toplumsal, psikolojik, ekonomik, hukuksal ve kültürel amaçlarla meşru bir zeminde sürekli olarak birleştirmesidir.”.

Evliliğin Temel Özellikleri

- Kültürel bir olgudur.
- Hukuki bir temele dayanır.
- Bireylere statü kazandırır.
- Bazı ritüelleri vardır.
- Birincil ilişki biçimidir.

Evliliği diğer birincil ilişkilerden ayıran faktör, devletin rolüdür. Devlet evliliği tanımlar, onaylar ve düzenler. Evlilik bağıyla oluşan ailenin toplumsal ve psikolojik işlevleri söz konusudur. Bu nedenle evlilik ve ailenin sürekliliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Tüm toplumlar hem geleneksel değer ve normlarla hem de hukuksal düzenlemelerle ailenin varlığını korumak için tedbirler alır. Ailenin sürekliliği bu tedbirlerin yanı sıra aile üyeleri arasındaki hoşgörü, sevgi, saygı, güven gibi değerlerin benimsenmesine ve uygulanmasına bağlıdır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Evlilik Türleri

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Evliliğin birey ve toplum üzerindeki etkilerini analiz edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Tarihte görülen evlilik türleri ile ilgili araştırma yapınız.
2. Araştırmanızdan elde ettiğiniz verilerden ve aşağıdaki örneklerden hareketle boşlukları doldurunuz.

Değerlendirme

Araştırmanızdan elde ettiğiniz verilerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Eski toplumlardaki evlilik anlayışıyla günümüz evlilik anlayışı arasındaki temel farklar nelerdir? Sizce bu farklılıkların sebepleri neler olabilir? Yazınız.

2. Evliliğin hemen hemen tüm zamanlarda ve toplumlarda görülmüş olmasını, evliliğin bireye ve topluma etkileri üzerinden değerlendirerek yazınız.

Diğer Evlilik Türleri

Bazı inanç, norm veya geleneklerle biçimlenen diğer evlilik türleri daha çok yerel kültürlere özgüdür.

Berdel: Evlilik çağındaki iki erkeğin birbirlerinin kız kardeşleriyle evlenmesidir.

Taygeldi: Evlenen iki kişinin dul olan ebeveynlerinin de birbiriyle evlenmesidir. Örneğin evlilik kararı alan bir erkeğin annesi ile evleneceği kadının babasının evlenmeleri.

Beşik kertmesi: Dünyaya yeni gelen iki çocuğun aileleri arasında yapılan bir evlilik sözleşmesidir. Bu, çocukların evlilik çağı gelince birbiriyle evleneceğine dair yapılan bir anlaşmadır.

Eşlerden biri ölürse hayatta kalan eşin yeni bir evlilik yapması, kimi toplumlarda törece belirlenir. Bu evlilik töresi iki şekilde olur:

Levirat: Kayın alma. Kocasını ölen kadının, kayınbiraderiyle evlenmesi.

Sororat: Baldız alma. Eşi ölen erkeğin baldızıyla evlenmesi.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Toplumsal Kurumların Birbiriyle İlişkisi

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Toplumsal kurumların işlevlerini analiz edebilme.

Yönerge: Toplumsal kurumların birbirleriyle etkileşimlerini ve kurumların işlevlerini göz önüne alarak aşağıdaki soruları cevaplayınız (Cevaplarınızın sosyolojik kavramlar içermesine özen gösteriniz.).

1. Berdel, beşik kertmesi, levirat ve sororat türü evliliklerin neden ortaya çıkmış olabileceğini, bunların toplumsal yapıya etkilerini araştırarak nedenleriyle defterinize yazınız (Araştırmanızda diğer sosyal bilimlerden yararlanınız.).
2. Yukarıda adı geçen evlilik uygulamalarının çevrenizde görülüp görülmediğini araştırınız. Eğer çevrenizde görülüyorsa yaşanan değişimi modernleşme ekseninde değerlendiriniz.

Değerlendirme

Yaptığınız çalışmayı aşağıdaki kriterlere göre 1-5 arasında derecelendiriniz. Toplam puanınız 21 ve üstüyse çalışmanız amacına ulaşmıştır. 21'in altıysa çalışmanızı tekrar gözden geçiriniz.

Değerlendirme kriterleri	Derece
Konu hakkında sistematik araştırma yaptım.	
Hazırladığım metinde sosyolojiye özgü kavramları uygun biçimde kullanabildim.	
Yönergeye uygun olarak kurumları birbiriyle ilişkilendirdim.	
Metnin içerdiği fikirleri argümanlarla destekleyebildim.	
Çalışmamda tarih, ekonomi, psikoloji, antropoloji ve hukuk bilimlerinin verilerinden de faydalandım.	
Hazırladığım metinde ana fikir açık biçimde görülebilmektedir.	

6.2.2. BOŞANMANIN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Evlilik akdinin hukuken sona ermesine boşanma denir. Ancak boşanma sadece hukuksal değil duygusal ve toplumsal yönleri de olan bir süreçtir. Boşanma; sözlü veya fiziksel şiddet, kötü alışkanlıklar, ekonomik sorunlar, akrabaların aile hayatına karışması, sadakatsizlik, fikir uyuşmazlığı, kültürel farklılıklar, toplumsal statü değişimi gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Medeni Kanun’da boşanma; zina, cana kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı koşullarına bağlanmıştır. Buna rağmen aile kurumu toplumun çekirdeği ve en önemli kurumu olarak kabul edildiği için toplumlar boşanmayı zorlaştıracak birçok kültürel ve hukuki önlem almıştır. Ailenin zayıflaması, gelecek nesillerin yetiştirilmesini ve toplumsal sistemin devamını sekteye uğratacak bir risk olarak görüldüğü için toplumlar ve siyasal otoritelerce istenmeyen bir durumdur. Dolayısıyla dinî, örfi, hukuki her türlü yaptırımla ailenin devamı sağlanmaya çalışılır. Örneğin İslamiyet’teki nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya malî ifade eden mehir uygulaması veya Hristiyanlıktaki kadının evlenirken getirdiği malî boşanırken geri götürmesi kuralı boşanmayı engelleme amacı taşır. Pek çok mezhep veya dinî yorumda boşanmak tamamen yasaklanmış durumdadır.

Boşanma, başta çocuklar olmak üzere tüm aile bireyleri için zorlu bir süreçtir. Psikolojik olarak bireyleri zorlayabileceği gibi kimi durumlarda toplumsal yansımaları da olabilmektedir.

Boşanmanın nedenleri yaşa, cinsiyete, toplumsal çevreye, evlilik sürecine bağlı olarak değişmektedir. TÜİK’in 2021 yılında yaptığı araştırma sonuçlarına göre Türkiye’de boşanma nedenleri cinsiyet değişkenine göre şöyle ilişkilendirilmiştir.

Tablo 1: TÜİK’in 2021 yılında yaptığı boşanma nedenlerine ilişkin araştırma verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Boşanma nedeni	Cinsiyet	
	Kadın	Erkek
Dayak/kötü muamele	% 14.6	%0.8
Evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama	%9.9	%9.7
Aldatma	%19.3	%8.2
Sorumsuz ve ilgisiz davranma	%24.2	%41.2
Aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması	%5.4	%11.0
Ruhsal bozukluklar	%1.5	%2.9

TÜİK’in 2021 verilerine göre en önemli boşanma nedeni hem kadınlarda hem erkeklerde sorumsuz ve ilgisiz davranmadır. Erkeklerde ikinci önemli boşanma nedeni, aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması iken kadınlarda ikinci en önemli boşanma nedeni aldatmadır.

6.2.3. AİLE KURUMU

Aile tüm toplumlarda bulunduğu için evrensel bir kurumdur. Her toplumun kendine özgü bir aile yapısı olmasına rağmen tüm toplumlarda ortak olan bazı özellikleri vardır.

Ailenin İşlevleri

Evlilikle oluşan aile kurumu içinde akrabalık, soy bağı, toplumsal ilişki ve rol kalıpları oluşur. Aile, bireyin katıldığı ilk toplumsal gruptur. Aile, toplumsal “nomos”un (kural, yasa) oluşturulduğu ve gelecek nesillere aktararak sürekliliğinin sağlandığı kurumdur. Adalet anlayışından erk hiyerarşisine kadar tüm toplumsal kodlar ailede oluşur ve yeni nesillere kazandırılır. Bunların oluşması da aileyle diğer kurumların etkileşimine bağlıdır.

Aile kurumunun sadece toplumsal değil bireysel işlevleri de vardır. Ailede birincil ilişkiler görüldüğü için aidiyet, sevilme, değer görme, samimiyetin sağladığı güven hissi gibi bazı psikolojik tatminler sağlanır. Aile, ebeveynler için çocuk sevgisi duygusunu tatmin ederek onların psikolojik sağlamlığına katkıda bulunur. Neslin devamını sağlamakla beraber dayanışma sayesinde doğal ve toplumsal zorluklara karşı ayakta durabilme gücü de verir. Aile, çocuk ve yaşlılar için bakılıp korunma ihtiyacını karşılayarak güvenli bir ortam sunar. Sosyolojide üçüncü zaman olarak adlandırılan, eğlenme ve dinlenmeyle geçen “boş zaman” etkinliklerinin bir kısmı aile içinde gerçekleştirilir.

Geleneksel ailede hem üretim hem de tüketim birliği vardır. Günümüzün aile tipinde çocuk, işsiz ve yaşlıların üretime katılmamasından kaynaklı üretim birliği kalkmış olsa da tüketim birliği hâlen devam etmektedir. Sanayi öncesi toplumlarda kimi bireyler aileleri sayesinde bir ünvan ve saygınlık (ağa, bey, senyör, kontes vb.) kazanırlardı. Günümüzde bu ünvanlar ortadan kalksa bile aile kaynaklı saygınlık devam edebilmektedir.

ANAHTAR KAVRAM

Anaerkil

Miras ve soyun anadan devam etmesi, kadının (ananın) erkeğe göre daha fazla güç ve otoriteye sahip olmasıdır.

ANAHTAR KAVRAM

Ataerkil

Miras ve soyun babadan devam etmesi, erkeğin (babanın) kadına göre daha fazla güç ve otoriteye sahip olmasıdır.

Toplumların aile anlayışı birbirinden farklı olduğu gibi aynı toplumda da zaman içinde değişiklik gösterir.

Toplumların tarihsel süreçte yaşadıkları değişime paralel olarak aile kurumu da günümüze kadar birçok değişim göstermiştir. Ailedeki değişimler hem diğer toplumsal kurumlardaki değişimlerle hem de insanın doğayla kurduğu ilişkilerle bağlantılıdır.

6.2.4. KURAMSAL PERSPEKTİF

Sosyoloji literatüründeki aile tanımlarına bakıldığında farklı kategorik ayrımların yapıldığı görülür. Farklı tanımlarda aile; toplumsal örgüt, kurum, grup veya toplumsal yapının bir biçimi olarak açıklanmıştır. Bu farkın kökeninde kuramsal bakış açısının farklı olması yatar. Örneğin bütüncül (holistik) kuramcılara göre toplumu oluşturan kurumların ahenkli bütünlüğü, onların birbiriyle ilişkisi toplumu dengede tutar.

Aile kurumunun diğer kurumlarla ilişkisinin anlaşılması, toplumun anlaşılması açısından çok önemlidir. Yapısal-işlevselci kuram her aile tipinin pek çok görevi yerine getirdiğini, bu görevler sayesinde aile yapısının şekillendiğini, böylece aileyle toplumun işlevsel bir bağının olduğunu savunur. Çatışma kuramının temsilcilerinden Karl Marx'a göre İlkel Komünal Dönem'de kadınlar daha değerli bir konumda olmuştur. Çünkü bu dönemde kadınlar üretime katılabilmiş, neslin devamında ve çocukların bakımında daha çok rol üstlenmişlerdir. Bu nedenle o toplumlarda anaerkil aile tipi yaşanmıştır. Tarımsal üretimin gelişmesiyle beraber aile yapısı da farklılaşmaya başlamış, aile içi erk değişmiş, yeni statüler ve roller oluşmuştur. Böylece ataerkil aile ortaya çıkmıştır. Anaerkillikten ataerkilliğe geçiş, doğa ile kurulan ilişki-deki ve ekonomi kurumundaki değişimle ilişkilidir. Aile sosyolojisinin en önemli isimlerinden biri olan Talcott Parsons, aileyi toplum için belirli işlevleri yerine getiren bütünsel sistemin (toplum) bileşenlerinden biri olarak ele almaktadır. Aile kurumunu farklı bakış açılarıyla ele almalarına rağmen hemen hemen tüm kuramlarda ortak kanı, toplumun yapısını anlamada aile kurumunun bir anahtar olduğu yönündedir.

Aile yapısının ve aile anlayışının değişerek günümüzde aldığı son şekli değerlendiren kimi sosyologlar, ailenin toplumsal nomosu oluşturmadaki gücünü kaybettiğini iddia eder. Kimileriyse aileyi geleneğin dogmatik olarak sürdürüldüğü, muhafazakâr bir ideoloji olarak değerlendirir ve birey üzerindeki tahakkümünün azalmasını modern dünyanın bir gereği olarak ele alır. Tüm değerlendirme, yaklaşım ve kuramlara göre farklı pencerelerden ele alınan ve anlamlandırılan aile, geçmişten günümüze en önemli evrensel kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

6.2.5. TÜRK AİLE YAPISI

Türk aile yapısı tarihsel süreçte değişerek bugüne kadar gelmiştir (Görsel 6.1). Kaynaklardan edinilen bilgilerden hareketle tahayyül edilen en eski Türk aile yapısında, kadın-erkek eşitliğinin var olduğu görülmektedir. Kitabe (yazıt), masal, efsane, destan vb. veri kaynakları birleştirildiğinde Türk aile yapısı içinde kadının belirleyici bir rolünün olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde tek eşli evliliğin olduğu, çocuğu olmayan evliliklerde bile ikinci eşle evlenmenin düşünülmediği görülmektedir (Örneğin Boğaç Han Destanı). Aynı hikâyelerden ailenin çekirdek aile denebilecek bir yapıda olduğu, erkek çocuk doğuran kadının daha üst bir statüde algılandığı da anlaşılmaktadır.

Diğer toplumlarla kurulan ilişkiler, din vb. etkenlerle Türk aile yapısı da değişmiştir. Örneğin Osmanlı toplumunda çok eşli evlilik görülmeye başlamış, mirî arazi uygulamasından dolayı geniş aile yapısı oluşmuştur. II. Mahmut ve III. Selim'in reformları ile aile örgütlenmelerinde değişiklikler oluşmaya başlamış, 1831 yılında tımar sistemi kaldırılmış, araziler bölünebilir hâle gelmiştir. Bu da evlilikler sayesinde ortaklıkların kurulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla aile ve miras anlayışı değişmeye başlamıştır. Tarımda yaşanan değişimlere ek olarak eğitim alanındaki yenilik arayışları, haberleşme olanaklarının artması, dünyadaki gelişmelerin takip edilebilir hâle gelmesi, Batılılaşma hareketleri vb. ile Osmanlı toplumunun aile anlayışı ve örgütlenmesi değişmeye başlamıştır. Toplumun önemli bir kesimi geleneksel aile anlayışını sürdürürken dar bir kesim de aile içi ilişkiler ve kadın-erkek rollerini yeniden tanımlayarak aile algısını değiştirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde de 4 Ekim 1926'da Medeni Kanun'un kabulüyle aile; hukuksal açıdan yeniden düzenlenmiş, zaten toplumca benimsenmeye başlayan yeni değerler yasal zemin bulmuştur. Cumhuriyet sonrasında gelişen sanayileşme iç göçü artırmış, devamında kentli aile yapısı ortaya çıkmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sanayileşme ve kentleşmeye paralel olarak çağdaş aile yapısı şekillenmeye başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi inkılaplarında, seçme ve seçilme hakkının verilmesinden miras hukukunda kadının hakkının yasal güvenceye alınmasına, giyim kuşamdan eğitim hakkının tanınmasına kadar pek çok yenilik yapılmıştır. Atatürk'ün Türk kadınına toplumsal hayatta alan açmaya çalışması, kadınların tarihsel rolünü önemle vurgulaması, eğitim ve ekonomi alanında kadınların olmadığı bir toplumun asla çağdaş bir toplum olamayacağını belirtmesi kadın haklarının benimsenmesi sürecini hızlandırmıştır. Bunun yanı sıra toplumun önemli bir kesiminin çağdaş hayatı ve ilişkileri talep etmesi, değişimin arkasındaki en önemli nedendir.

Görsel 6.1: Türk aile yapısı

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Aile Türleri

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Farklı toplumlardaki aile yapısı ile Türk aile yapısını karşılaştırabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Eski toplumlardaki ve günümüzdeki aile yapıları ile ilgili araştırma yapınız.
2. Farklı toplumların aile yapısıyla ilgili elde ettiğiniz bilgileri sıralayınız.
3. Araştırmanızdan elde ettiğiniz verilerden ve aşağıdaki örneklerden hareketle boşlukları doldurunuz.

KENT AİLESİ

TOTEM AİLESİ

Bir hayvan ya da bitki soyundan türediklerine inanan, aynı klan mensup üyelerin oluşturduğu ailedir.

ANAERKİL AİLE

Erkin kadında bulunduğu, ana soyunun takip edildiği ailedir.

KÖY AİLESİ

Dayanışmanın ve geleneksel değerlere bağlılığın yüksek olduğu, ataerkilliğin görüldüğü ailedir.

TARİHSEL SÜREÇTE AİLE TİPLERİ

ATAERKİL AİLE

GENİŞ AİLE

Kan bağı ya da evlilik yoluyla birbirlerine bağlanan üç veya daha fazla kuşağın birlikte yaşadığı ailedir.

ÇEKİRDEK AİLE

TEK EBEVEYNLİ AİLE

Değerlendirme

Araştırmanızdan elde ettiğiniz verilerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Yukarıdaki aile türlerinin hangi toplumlarda daha sık görülebileceğini yazınız.

2. Türk aile yapısının yukarıdaki aile türlerinden hangilerini içerdiğini yazınız.

3. Farklı toplumların aile yapılarını izlediğiniz film, dizi veya okuduğunuz kitaplardan ve araştırmanızdan yola çıkarak Türk aile yapısıyla karşılaştırınız. Benzerlik ve farklılıkları yazınız.

"Milletimiz güçlü bir millet olmaya azmetmiştir. Bunun gereklerinden biri de kadınlarımızın her konuda yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı kadınlarımız ilim ve fen sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim basamaklarından geçeceklerdir."

"Dünyada her şey kadının eseridir. Kadınlarımız eğer milletin gerçek anası olmak istiyorlarsa, erkeklerimizden çok daha aydın ve faziletli olmaya çalışmalıdırlar."

"Bir toplum, cinslerden yalnız birinin yüzyılımızın gerektirdiklerini elde etmesiyle yetinirse, o toplum yarı yarıya zayıflamış olur. Bizim toplumumuzun uğradığı başarısızlıkların sebebi, kadınlarımıza karşı ihmal ve kusurdur."

Mustafa Kemal Atatürk

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Kadının Toplumdaki Yeri

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Kadının aile ve toplum içindeki konumunu değerlendirebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

- Öğretmeninizin gözetiminde iki gruba ayrılıңыз. Aşağıda verilen konulardan birini seçerek araştırma yapınız ve sunum yapmak üzere bir metin hazırlayınız.
 - Efsane, masal, türkü vb. kaynaklarda Türk toplumunda kadının toplumsal konumu nasıldır?
 - Medeni Kanun'da kadınlara verilen toplumsal, siyasal ve ekonomik haklar nelerdir?
- Sunumlar yapıldıktan sonra elde edilen bilgiler ışığında kadının toplumsal konumunda ne tür değişimler olduğunu toplumsal değişme ve toplumsal gelişme kavramları ekseninde değerlendiriniz ve aşağıdaki tabloda belirtiniz.

Kadının toplumsal konumundaki değişimler	Toplumsal değişmeye etkisi	Toplumsal gelişmeye etkisi

6.3. EĞİTİM KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT

KONUYA HAZIRLIK

John Dewey'nin (Con Duvi) "Eğitimin görevi, doğanın hazır olarak vermediği şeyleri vermektir." sözünden hareketle eğitimin işlevine dair neler söyleyebilirsiniz?

6.3.1. EĞİTİM KURUMU

Eğitim; bireylere akademik bilgi, genel beceri ve kültürel normları öğretmek üzere organize olmuş toplumsal bir kurumdur. Eğitim kurumunun amacı, hayatın çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için bireylere gerekli donanımı kazandırmak ve bireylerin topluma faydalı olacak tutumlar geliştirmesini sağlamaktır. Dünyadaki tüm ülkeler birbirinden çok farklı öğretim programlarına ve eğitim olanaklarına sahip olsalar da eğitim kurumu olmayan toplum yoktur. Kaynakların yeterli olup olmaması, eğitime verilen değer, ayrılan zaman ve bütçe o ülkenin eğitim kurumunun yapısını şekillendirir. Modern toplumlarda eğitime verilen değer ve buna paralel olarak eğitime ayrılan bütçe ve zaman artmıştır. Böylece eğitim daha nitelikli hâle gelmiştir.

6.3.2. KURAMSAL PERSPEKTİF

Eğitim hem toplum hem bireyler açısından önemli işlevlere sahiptir. Birey ve toplum açısından taşıdığı önem sebebiyle sosyologlar, eğitim konusuna özel ilgi gösterirler.

İşlevselci kurama göre öğrencileri ileride üstlenecekleri rollere hazırlayan eğitim kurumu, topluma hizmet eden en önemli kurumlardan biridir. Bu kurama göre okullar öğrencileri akademik başarı ve yeteneklerine göre sınıflandırarak iş hayatına hazırlar. Çatışma kuramlarına göre eğitim kurumu ve onun uzantısı olan okullar ırk, sınıf ve cinsiyet eşitsizliklerini sürdüren bir araçtır. Onlara göre okullar özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük öğrencilere diğerleriyle aynı fırsatları sunmaz. Sembolik etkileşimci kurama göre ise eğitim, bireyleri etiketlenmenin bir aracıdır. Bir kişinin belirli bir beceriye sahip olduğunu, belirli bir eğitim düzeyine ulaştığını gösteren sertifikalar ne elde edildiğinin bir sembolü olur ve o kişinin etiketlenmesini mümkün kılar.

6.3.3. EĞİTİMİN TOPLUMSAL HAYATA ETKİSİ

Sosyalleşme: Eğitim, bireylerin sosyalleşme süreçlerinde önemli bir işleve sahiptir. Çünkü sosyalleşme süreci, bireylerin bilgi ve beceri kazanmalarının yanında toplumun tüm değer ve normlarını öğrenmelerini de içerir.

Kültürel Aktarım: Eğitim kurumları aracılığıyla toplumun değer, norm ve tüm kültürel öğeleri gelecek nesillere aktarılır.

Toplumsal Kontrol: Eğitim kurumu, toplumun ortak değer ve normlarına uygun davranışların geliştirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Hukuksal normlara uyum, otoriteye saygı gibi davranışların okullarda kazanılmış olması toplumsal kontrolün sağlanmasını kolaylaştırır.

Hayata Hazırlama: Eğitim, bireyleri gelecekte yapmak istedikleri mesleğe yönlendirme işlevi görür (Görsel 6.2). Aynı zamanda hem toplumsal hayat hem de iş hayatı ile ilgili bilgi ve beceri kazanmalarına yardımcı olur. Örneğin sınıf arkadaşlarıyla grup çalışması yapan öğrenciler için bu çalışmalar ileride iş ortamında yapacakları grup çalışmalarına bir ön hazırlıktır. Eğitim kurumları farklı mesleki becerileri kazandırmak üzere kendi içinde farklı kategorilere ayrılır.

Toplumsal ve Siyasal Uyum: Eğitim; bireylerin tutum, düşünce ve alışkanlıklarını toplumla uyumlu hâle getirir. Aynı zamanda gelecek nesilleri vatandaşlık rollerine hazırlamaya yardımcı olur. Millî değerlerin aktarımında da eğitim önemli bir işleve sahiptir. Örneğin bayrağa ve millî marşa saygı duymanın ve vatanseverliğin önemi, eğitimin her düzeyinde öğrencilere aktarılır.

Toplumsal Hareketlilik: İyi eğitim almış bireylerin, toplumda daha yüksek statüye yükselme potansiyelleri dikey toplumsal hareketliliğe sebep olur.

Toplumsal Gelişim: Eğitim, bir bütün olarak toplum ve bireyin temel yetkinliklerini artırarak toplumsal gelişmeyi sağlar.

Toplumsal Bütünleşme: Eğitim, toplumdaki bireyleri birleştirerek dayanışma duygusunun oluşmasına katkı sağlar. Bireylerin ve grupların birbirleriyle iş birliği yapmasına ve toplumsal hayat için ortak bir zemin bulmasına yardımcı olur.

Görsel 6.2: Eğitim kurumunun bireyi hayata hazırlaması

6.3.4. EĞİTİM KURUMUNUN SOSYALLEŞME SÜRECİNE ETKİLERİ

Bireyin sosyalleşme süreci eğitimin her aşamasını içerir. Çünkü sosyalleşme; bireylerin kimlik edindiği, toplumun ortak değer ve normlarını benimsediği, başkalarıyla etkileşim kurmak için gerekli bilgi ve becerileri öğrendiği süreçtir. Sosyalleşme, bir organizmanın toplumsal bir varlığa dönüşmesi sürecidir ve hayatın her aşamasında farklı öğrenme ortamlarıyla süreklilik gösterir. Bireylerin toplumun bir üyesi olmayı öğrenmeleri iki kaynaktan ilerler.

- 1. Resmî (Formel) Eğitim:** Resmî nitelik taşıyan okullar, özel kurslar, hizmet içi kurslar, halk eğitim kursları vb. kurumlarda verilen eğitimdir. Bu tür eğitim kurumlarının resmî nitelik taşımasının nedeni bir planı ve süresinin olması, olumlu davranışların ortaya çıkmasını amaçlaması, çerçevesi çizilmiş bir programa sahip olmasıdır. Örneğin okullardaki tüm öğretme ve öğrenme faaliyetleri, ülkenin eğitim politikası temelinde hazırlanmış öğretim programları aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu öğretim programlarının amacı öğrencilerin toplumun beklentileri yönünde tutum, davranış ve beceri kazanmış üyeler olarak sosyalleşmelerini sağlamaktır. Formel eğitim örgün ve yaygın eğitim olmak üzere ikiye ayrılır.
- 2. Resmî Olmayan (İnformel) Eğitim:** Öğrenme; aile, arkadaş grupları, kitle iletişim araçları gibi kaynaklar yoluyla gerçekleşir. Ancak bu kaynaklar belirli bir plana ve çerçeveye sahip değildir. Bu kaynaklardan öğrenme, olumlu ya da olumsuz davranışların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Resmî olmayan eğitimin belirli bir süresi yoktur. Hayatın her aşamasında kesintisiz devam eder. Örneğin çocuklar okula başladıklarında formel eğitime geçiş yapsalar da informal eğitim süreci devam eder.

Hem resmî hem resmî olmayan öğrenme araçları bireylerin bilgi, beceri ve kimlik kazanmasını; içinde yaşadıkları toplumun kültürel değer, norm ve davranış kalıplarını öğrenmesini sağlar. Okullar, sosyalleşmenin en önemli kısmını oluşturur. Çünkü çocukluktan yetişkinliğe kadar okul, bireylerin en fazla zaman geçirdikleri ortamdır. Bireylerin nitelik, potansiyel ve yetenekleri büyük oranda okulda keşfedilir. Okullar; bireylere toplumsal, duygusal ve akademik beceriler kazandırır. Örneğin dinlemek, grup çalışmalarını iş birliği içinde yapabilmek gibi toplumsal beceriler; duyguları anlama, ifade edebilme gibi duygusal beceriler; bilgiyi kavrama, analiz etme gibi akademik beceriler okul sayesinde kazanılır. Okullarda sıraya girmek, ödev yapmak, sınavlara katılmak gibi rutin görev ve sorumluluklar öğrencilerin yetişkin olduklarında bazı bürokratik durumlara uyum sağlamaları içindir. Bu yanı sıra eğitim kurumları, sosyalleştirmenin önemli bir aracıdır.

ANAHTAR KAVRAM

Örgün Eğitim

Millî eğitimin temel amaçlarını taşıyan ve yaş sınırı olan anaokulu, ilköğretim, ortaöğretim kademeleri ile yaş sınırı olmayan yükseköğretimi kapsayan eğitimdir.

ANAHTAR KAVRAM

Yaygın Eğitim

Bireysel amaçlara hizmet eden ve yaş sınırı olmayan özel kurslar, meslek edindirme merkezleri gibi kuruluşlarda verilen eğitimdir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Eğitim Düzeyi ve Toplumsal Hayat

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Eğitimin toplumsal hayattaki önemini yorumlayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

- 2008-2020 yılları arasında Türkiye’de eğitim düzeyine ilişkin hazırlanmış aşağıdaki tabloyu (Tablo 2) inceleyiniz.

Tablo 2: Türkiye’de 2008-2020 yılları arasında 25 yaş ve üzeri bireylerin eğitim düzeyine göre oransal dağılımı (TÜİK verilerine göre düzenlenmiştir.).

Yıl	Toplam	Okuryazar olmayan	Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul ve dengi meslek okulu	Lise ve dengi meslek okulu	Yüksekokul ve fakülte	Yüksek lisans	Doktora	Bilinmeyen
2008	100,0	11,3	6,2	42,7	0,9	7,0	15,4	8,3	0,6	0,2	7,4
2009	100,0	10,7	5,7	43,7	1,4	6,8	16,1	9,2	0,7	0,2	5,4
2010	100,0	8,5	5,5	36,6	8,3	7,4	17,5	9,8	0,9	0,3	5,2
2011	100,0	7,0	6,0	35,3	10,6	6,6	18,3	11,1	0,9	0,3	3,8
2012	100,0	6,1	6,5	34,6	11,3	6,5	18,7	11,7	0,9	0,3	3,4
2013	100,0	5,7	6,6	33,5	12,0	6,3	18,2	12,9	1,2	0,3	3,4
2014	100,0	5,6	6,4	32,3	11,6	7,8	19,1	13,9	1,3	0,4	1,7
2015	100,0	5,4	6,2	31,6	11,4	7,7	19,5	15,5	1,4	0,4	1,1
2016	100,0	5,1	5,9	29,3	12,6	8,6	19,5	16,3	1,4	0,4	0,9
2017	100,0	4,8	5,6	28,4	13,3	8,4	19,8	16,7	1,8	0,4	0,9
2018	100,0	4,4	5,3	26,3	14,3	8,7	20,4	17,3	2,0	0,4	0,9
2019	100,0	4,0	4,9	24,8	11,3	12,3	21,2	18,0	2,1	0,4	1,0
2020	100,0	3,8	4,7	23,8	10,7	13,0	21,4	19,0	2,2	0,4	1,1

- Türkiye’de eğitim düzeyinin yıllar bazındaki değişimine dair dikkat çeken unsurları aşağıda verilen alana yazınız.

Değerlendirme

Türkiye’de yıllara göre eğitim oranlarındaki değişimin toplumsal hayata etkileri neler olabilir? Yazınız.

6.3.5. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞI

Mustafa Kemal Atatürk, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin devamlılığı için eğitim sisteminin düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Cumhuriyet'in ancak cumhuriyete özgü değerleri benimseyen, o değerleri koruyan ve geliştiren bireylerle varlığını sürdürebileceğini belirtmiştir. Bu açıdan eğitimin her şeyden önce bu bireyleri yetiştirmeyi amaçlamasının, çağdaş eğitimin bir ülkeyi ileriye taşıyacak en önemli güç olduğunun ve eğitimin genel çerçevesinin bazı temel ilkeler üzerinde şekillenmesinin önemi üzerinde durmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, eğitimin;

- millî olması,
- bilimsel olması,
- tek elden yürütülmesi,
- işlevsel olması,
- meslek kazandırması,
- cinsiyet farkı gözetmemesi,
- fırsat eşitliği sağlaması

gibi nitelikler taşıması gerektiğini belirtmiştir. Eğitimin millî olması, millet olma bilincini pekiştiren en önemli ilkedir. Bilimin rehberliğinde hazırlanmış eğitim programları; soran, sorgulayan, çözüm üreten bir neslin yetişmesini sağlayacaktır. Eğitimin tek elden yürütülmesi eğitime istikrar kazandırması açısından çok önemlidir. Eğitimin işlevselliği ilkesi, toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde organize edilmiş bir eğitim sistemini beraberinde getirecektir. Eğitimin meslek kazandırma ilkesine sahip olması, üretken bireylerin yetişmesi ve ekonomik kalkınma için gereklidir. Eğitimde cinsiyet farkının gözetilmemesi ve fırsat eşitliği ilkesiyle toplumun tüm bireylerinin eğitim olanaklarına ayırım gözetmeksizin ulaşması sağlanacaktır.

Sıra
Sizde 2

Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitimde çağdaşlığı yakalamanın önemini dile getirdiği sözlerini içeren aşağıdaki metni okuyunuz ve metnin sonundaki soruyu cevaplayınız.

"Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız. Bilakis ileri, medenî bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız; bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Hiçbir mantıkî delile dayanmayan birtakım ananelerin, inançların muhafazasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç olur; belki de hiç olmaz. İlerlemede kayıt ve şartları aşmayan milletler, hayatı makul ve pratik göremez; hayat felsefesini geniş gören milletlerin hâkimiyet ve esareti altına girmeye mahkûmdur. Bütün bu hakikatlerin milletçe iyi anlaşılması ve iyi sindirilmesi için her şeyden evvel bilgisizliği ortadan kaldırmak lâzımdır. Bu sebeple eğitim ve öğretim programımızın, eğitim ve öğretim siyasetimizin temel taşı, bilgisizliğin giderilmesidir. Bu giderilmedikçe yerimizdeyiz. Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir."

Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal Atatürk'e göre eğitimde çağdaşlığın temel ölçütleri nelerdir? Yazınız.

6.4. DİN KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT

KONUHA HAZIRLIK

1. Sizce sosyologlar dinin hangi yönleriyle ilgilenmelidir? Açıklayınız.
2. Din kurumu toplumsal değişime ne şekilde etki eder? Açıklayınız.

6.4.1. SOSYOLOJİK AÇIDAN DİN

Din, sosyolojinin en çok tartıştığı olgulardan biridir. Din tanımları, dinden ne kastedildiğine bağlı olarak farklılık gösterir. Sosyolojide iki tür din tanımıyla karşılaşılır. İşlevsel tanımlamalar, dinin bireye ve topluma sağladığı düşünülen yararları betimler ve dinin ne yaptığı ya da ne işe yaradığı üzerine yoğunlaşır. Özsel tanımlamalar ise dinin ne olduğu, içeriği ve özünü ilgilidir. Dinin ne işe yaradığı üzerine yoğunlaşan Durkheim, işlevselci bir yaklaşım sergilerken Weber, dinin ne olduğuna vurgu yaparak özsel bir yaklaşım sergiler.

Din, varlığı ve gücü bu dünyayı aşan kutsal bir varlığa inanç ve bu kutsala saygı temelinde biçimlenmiş, değer, norm, ritüel ve davranış kalıplarından oluşan toplumsal bir kurumdur. Her din birbiriyle bağlantılı bir inançlar sistemidir. Tüm dinler dünyayı açıklayan ve neyin kutsal olduğu veya neyin karşısında huşu içinde olmak gerektiğini belirten fikirlere sahiptir. Binlerce yıl içinde şekillenen dinler, yaratılışla ilgili inançları ve ahlaki standartları içermektedir.

Dinleri bilimsel yöntemlerle ele alıp inceleyen sosyoloji, herhangi bir inancın doğruluğu ya da yanlışlığı ile ilgilenmez. Sosyoloji, dinin toplumsal bir kurum olarak nasıl örgütlendiğine; aile, evlilik, ekonomi, siyaset gibi kurumlarla ilişkisine ve inançların toplumsal sonuçlarına odaklanır.

6.4.2. DİN VE TOPLUMSAL HAYAT

Dünya; insan için bilinmezliklerle dolu, değişken ve sonlu bir yerdir. İnsan böyle bir dünyada hayatı anlamlandırmaya, güven ve huzura ihtiyaç duyar. İnsanlar anlayamadıkları, karşısında güçsüz kaldıkları doğa ve toplum olaylarını doğaüstü güçlerle açıklamaya yönelmişlerdir. Bazı dinî davranışlarda korku ve kaygı egemenken bazılarında sevgi ve saygı ağır basar. Çoğu zaman ise bu duyguların bir birleşimi görülür. Bütün dinlerde kutsal bir varlığa inanmak ortak bir özelliktir. Durkheim'a göre dünya, biri kutsal öbürü kutsal olmayan iki ayrı alana bölünmüştür. Durkheim, dinin insan bilgisinin sınırlarını aşan konuları ele aldığını vurgulamıştır.

Dinsel olanı tanımlamak için doğaüstü, semavi, kutsal gibi kelimeler kullanılmaktadır. Kutsal ve sıra dışı olan unsur, hürmete yol açar. Bunun aksine dünyevi olan, günlük ve sıradandır. Kutsal olana saygıyla yaklaşılmakta ve kişinin kutsal olanla ilişkisi genellikle ritüellerle şekillenmektedir. Bu ritüeller cenaze törenleri, düğün ve bayramlar sırasında sergilenebildiği gibi doğum, ergenlik, evlilik, ölüm gibi hayatın önemli geçiş anlarına eşlik eden olaylarda da sergilenebilir.

Her dinin birtakım inançları, yapılması borç olan ayin ve ibadetleri vardır. İnançlar dinin özünü oluşturur. İbadet ve ayinler ise inançların pekiştirilmesine hizmet eder. İnançlar bir kültürün, benliğin, toplumun ve hayatın ne şekilde düzenleneceğine dair kapsamlı bir dünya görüşü sunar. Bu görüş, bireylerin dünya hakkındaki temel tutumunu şekillendirir. Dinler inananlara çevrelerindeki dünyayı yorumlamak için bir çerçeve sunar.

Dinin başlıca işlevleri şunlardır:

Güven ve dirlik sağlama: İnsan kontrol edemediği doğa ve toplum olayları karşısında güçsüz ve yalnızdır. Bu güçsüzlük ve yalnızlık karşısında kutsal bir varlığa sığınmak ister. İnanç, ibadet ve dualar insana iç huzur, güven ve dirlik sağlar.

Toplumsal kontrolü sağlama: Din bir toplumsal kontrol aracıdır. İstenen davranışları sevap, istenmeyenleri ise günah olarak nitelendirilerek insanın davranışlarını yönlendirir.

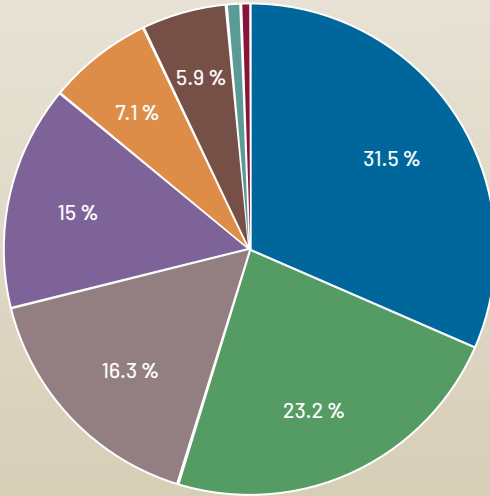
Toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirme: Dinler inananlarını din kardeşi olarak tanımlar. Böylece inananlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik ederek toplumsal birliği pekiştirir.

Ahlaklı davranmaya yöneltme: Bütün dinler aynı zamanda bir ahlak öğretisidir ve inananları ahlaklı olmaya yöneltir.

Ölüm fikrini kabullenmeyi kolaylaştırma: Dinler öteki dünyanın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü bildirerek insanların ölüm fikrini daha rahat karşılamasını sağlar.

Hayatı anlamlandırma: İnsan anlamlı bir hayat sürdüğü oranda mutlu ve huzurlu olur. Dinler de insanın varoluşsal sorularına cevaplar vererek anlam arayışına katkı sunabilmektedir.

Tablo 3: Uluslararası araştırma kuruluşu PEW'in 230 ülkede yaptığı araştırma verilerine göre 2010 yılı Dünya nüfusunun dinlere göre dağılımı

Din	Nüfus
Hristiyanlık	2 Milyar 175 Milyon
Müslümanlık	1 Milyar 600 Milyon
Herhangi Bir Dine Mensup Olmayan	1 Milyar 126 Milyon
Hinduizm	1 Milyar 33 Milyon
Budizm	487 Milyon
Eski İnançlar	405 Milyon
Diğer Dinler	58 Milyon
Musevilik	13,5 Milyon

Tarihte Görülen İnanç Biçimleri

Totemizm: Doğadaki bazı varlıkları kutsal kabul edip o varlıklara tapınmadır.

Fetişizm: Doğüstü gücü olduğuna inanılan nesnelere tapınmadır.

Naturizm: Açıklanamayan ya da korkulan güneş, ay, yıldırım, ateş gibi doğada gerçekleşen olay ya da varlıklara tapınmadır.

Animizm: Evrendeki tüm varlıkların ruhu olduğu ve tüm evrenin ruhlarca yönetildiği inancıdır.

Politeizm: Birden fazla tanrının varlığına inanmaktır.

Monoteizm: Tek tanrının varlığına inanmaktır.

6.4.3. DİN VE LAİKLİK

Dünyada pek çok toplum inanç ve siyaset arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır. Bu noktada laiklik kavramı öne çıkmaktadır. Türkiye’de 1937 yılında kabul edilen laiklik ilkesiyle birey, din ve devlet ilişkileri anayasal olarak düzenlenmiştir.

Laikliğe Tarihsel Bakış

“Laik sözcüğü eski Yunancadaki laikos sözünden gelir. Sözlük anlamı halka, kalabalığa, kitleye ait demektir. Laik kimse ruhban sınıfa ait olmayan kimse demektir. Dilimize bu kelime ilk defa Meşrutiyet yıllarında girmiştir. Laiklik yerine bazen sekülerizm terimi de kullanılmaktadır. Laiklik Katolik dünyasına, sekülerizm daha çok Anglosakson dünyasına ait olup din ve ruhban dışılık ya da dünyevilik yani dinden etkilenmeyen siyasi alan anlamına gelir. Sekülerizmde din referanslı kamusal politikalara pek yer verilmez.

Gerek laiklik gerekse sekülerizm ilk olarak Hristiyanlığın egemen olduğu Batı dünyasında gelişen olgu ve düşüncelerdir. Ortaya çıkış ve gelişmeleri son derece sancılı olmuştur. Ortaya çıkış sürecinde gerek düşünsel gerekse örgütsel çatışmalar yaşanırken temel sorun şuydu; dinî ve dünyevi alanlar arasındaki temel ayrım politik ve düşünsel olarak nasıl ortaya konulacak ve bu ayırmadan doğabilecek sorunlar nasıl bir sistemle aşılacaktır.

Laikliğin ortaya çıkışını ve politik düzen olarak şekillenişini tarihsel bir bağlamın içine oturtarak anlamak gerekir. Batıda 16. ve 18. yüzyıllar arasında feodal sistemin giderek yok olması, toprak mülkiyetinin önemini yitirmesi, ticarete yapılan yatırımların artması ve mutlak monarşilerin kurulduğu bir ara rejimden sonra 1789 Fransız Devrimi ile laiklik alanında ilk adım atılmıştır. Ticaret devrimi ile ortaya çıkan ve zaman içinde güçlenen burjuvazinin mülkiyet hakkı, kral ve kilisenin keyfi tasarruflarının tehdidi altındaydı. Dolayısıyla Batı’da burjuvazi önderliğinde aristokratik güçlerin yanı sıra din kurumlarına karşı verilen bir savaşımın sonucunda laiklik gerçekleştirilmiştir.

Düşünsel alanda da Aydınlanma Çağı düşünürleri insan aklını her şeyden üstün tutan hukukun kaynağında aklı bulan düşünceler üretirken krala ve din adamlarına gerek olmadığını vurgulayarak ulus egemenliği anlayışını da ortaya koyuyorlardı. Bu düşünce akımının da etkisiyle ilahi yani göksel egemenlik hakkının terk edilerek beşerî yani laik egemenlik anlayışının kabulü Batı’da yaşanan sürecin içinde dinsel kurumlara sınırlı bir alan bırakmıştır.

Laikleşme esas olarak Fransa’da görülmektedir. Merkezîleşmiş, hiyerarşik ve kurumsal yapıya sahip olan ve evrensellik iddiası taşıyan Roma kilisesine karşı oluşan Fransız laiklik hareketi çalkantılı bir dönemden geçmiştir. Fransa’da laikleşme devrimci jakoben ve cumhuriyetçi usullerle yürütülürken kilise uzun bir süre 1905 tarihli Ayrılık Yasası’na kadar devlet denetimi altında tutuldu. Dinleri değil kiliseleri özelleştiren bu yasa ile devlet ve din işlerine karşılıklı karışmazlık esası getirildi. Böylece devlet din işlerine karışmaktan büyük ölçüde vazgeçmiş oldu. Bu sayede din ve vicdan özgürlüğü belirli kurumların tekelinden kurtarılacak yasalar yoluyla güvence altına alındı.

Türkiye’de ise tarihsel süreçte bir devlet politikası olan laikliğin din karşıtlığı anlamında değil modernleşme yolunda izlenen bir yol olarak benimsendiği görülmektedir. Batı’da ekonomik devrime paralel ortaya çıkmış olan laikliğe Türkiye’de 200 yıllık bir gecikme ile ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan sonra bir devrimle geçilmiştir. Bu süreçte dine dayalı ve çok uluslu bir imparatorluktan ulus-devlete geçişte devlet yapısı dinsel öğelerden arındırılırken toplumsal içerikli çeşitli hukuki düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir.

Egemenliğin kaynağının beşerîleştirilmesinde ilk adım 1921 Anayasası’nda Ulusal Egemenlik ilkesinin kabulü ile atılmıştır. Saltanatın kaldırılmasının ardından cumhuriyetin ilanı 1923’te gerçekleştirilirken yapılan Anayasa değişikliğinde Türkiye devletinin dininin İslam olduğu eklenmiştir. Bir yandan iktidarın beşerîleşmesi anlamı taşıyan cumhuriyetin ilanı diğer yandan da resmî dinin ve hilafetin mevcudiyeti bir çelişki olarak görülebilir. Ancak Türk devriminin önderi Atatürk bu düzenlemeyle laikliği dinsizlik olarak anlama çabalarının önüne geçmiştir. Laikliğin gelişiminde 1924’te hilafetin, 1928’de resmî dini içeren hükmün kaldırılması ve 1937’de laiklik ilkesinin anayasal ilke hâline gelişi önemli dönüm noktalarıdır.”

Bihterin Dinçkol, *Türkiye’de Anayasal Düzen ve Laiklik*, s.129-135., (Düzenlenmiştir.)

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Din Kurumunun İşlevleri

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Dinin toplumsal hayattaki önemini kavrayabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Din kurumunun işlevleri ile ilgili düşününüz. En temel işlevler olarak gördüğünüz üçünü aşağıdaki tabloya yazınız ve gerekçelendiriniz.

1.		2.		3.	
İşlev	Çünkü	İşlev	Çünkü	İşlev	Çünkü

2. Tabloda belirttiğiniz işlevler bireyi mi toplumu mu veya hem bireyi hem de toplumu mu ilgilendiriyor? Tabloda işaretleyiniz.

☐

Bireyi

☐

Toplumu

☐

Hem bireyi hem toplumu

Değerlendirme

Dinin bir kurum olarak kabul edilmesinin sebeplerini, toplumsal işlevlerini göz önüne alarak yazınız.

6.4.4. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE LAİKLİK ANLAYIŞI

Atatürkçü düşüncede laiklik, inanç özgürlüğü anlamını taşır. Çünkü din, vicdani bir husus olduğu için bireyler dinî yönelimlerini kendi vicdanlarıyla seçerler ve başkalarına dayatamazlar. Aynı zamanda hiç kimsenin inancı sorgulanamaz. Atatürkçü düşüncede laiklik bireye, dine ve siyasete özgürlük alanı tanır.

Atatürk'ün Din ve Laiklik ile İlgili Sözleri

"Lâiklik, yalnız din ve dünya işlerinin ayrılması demek değildir. Bütün yurttaşların vicdan, ibadet ve din hürriyeti de demektir."

"Lâiklik asla dinsizlik olmadığı gibi sahte dindarlık ve büyücülükle mücadele kapısını açtığı için gerçek dindarlığın gelişmesi imkânını temin etmiştir."

"Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sade din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kasıt ve fiile dayanan tutucu hareketlerden sakınıyoruz. Gericilere asla fırsat vermeyeceğiz."

"Türkiye Cumhuriyeti'nde, her yetişkin dinini seçmekte hür olduğu gibi, belirli bir dinin merasimi de serbesttir. Yani, ibadet hürriyeti vardır. Tabiatıyla ibadetler, güvenlik ve genel adaba aykırı olamaz; siyasi gösteri şeklinde de yapılamaz. Geçmişte çok görülmüş olan bu gibi durumlara artık Türkiye Cumhuriyeti asla katlanamaz."

"Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiç kimse hiçbir kimseyi ne bir din ne de bir mezhebi kabul etmeye zorlayabilir. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz."

"Bağlı bulunmakla inanmış ve mutlu olduğumuz İslam dinini, yüzyıllardan beri alışılmış olduğu üzere, bir politika aracı durumundan kurtarmak ve yükseltmek gerektiği gerçeğini görüyoruz. Kutsal ve tanrısal olan inanç ve vicdanlarımızı karışık ve türlü renkte bulunan ve her türlü çıkarlar ve tutkuların alanı olan siyasetten ve siyasetin bütün öğelerinden bir an önce kesinlikle kurtarmak, milletin dünya ve ahiret mutluluğunun emrettiği bir zorunluluktur. Ancak böylece İslam dininin yüceliği gerçekleşir."

"Vatandaşları içinde çeşitli dinlere mensup unsurlar bulunan ve her din mensubu hakkında adil ve tarafsız tutum ve davranışta bulunmaya ve mahkemelerinde vatandaşları ve yabancılar hakkında eşit adalet uygulamakla vazifeli olan bir hükûmet, fikir ve vicdan hürriyetlerine uymaya mecburdur."

Mustafa Kemal Atatürk

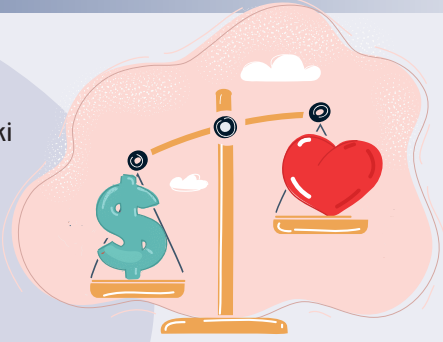

6.5. EKONOMİ KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT

KONUYA HAZIRLIK

1. Oscar Wilde'in (Oskar Vayld) "Bazı insanlar her şeyin fiyatını bilirler ama hiçbir şeyin değerini bilmezler." sözünden hareketle fiyat ve değer kavramları arasındaki farka dair neler söylenebilir? Açıklayınız.
2. Şu an yaşadığınız yerden farklı bir yerde yaşasaydınız ihtiyaçlarınızı karşılamak için satın alacağınız ürünlerde ne tür değişiklikler olurdu? Fikirlerinizi nedenleriyle açıklayınız.

6.5.1. EKONOMİ KURUMU

Ekonomi, Yunanca oikia (ev) ve nomos (kural) kavramlarının birleşimiyle oluşmuştur. Ev idaresi, evi geçindirmek anlamına gelir. Ekonomi biliminin farklı tanımları olmakla birlikte klasik tanımlar; insan ihtiyaçları, bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli olan somut ürünler ve insanların verdiği hizmetler üstünde durmaktadır. Ekonomi "Mevcut olanaklar içinde, hangi mal kimin için üretilecek?", "Ne miktarda üretilecek?", "Nasıl üretilecek?", "Kaynaklar nasıl kullanılacak ve büyüme nasıl sağlanacak?" sorularını çözümlemeye çalışan bilim dalıdır. Bir yandan üretim, tüketim ve bölüşüm aşamalarındaki temel ilkeler bir yandan da bu aşamalarda ekonomik refahın ve adaletin nasıl sağlanacağı bulunmaya çalışılır. Ekonominin en yaygın tanımı "Sınırsız insan ihtiyaçları ile sınırlı kaynaklar arasında denge kurmaya çalışan bilim dalıdır." şeklindedir.

İnsanların içinde bulunduğu ekonomik ilişkilerin nasıl organize edileceği, bu ilişkilerin insana ve topluma etkilerinin neler olduğu, toplumsal yapı ile ekonomik unsurların karşılıklı etkileşiminin nasıl olduğu, bu etkileşimde birtakım ilkelerin bulunup bulunmadığı gibi konular pek çok farklı disiplinin ilgi alanına girmektedir. Ekonominin yanı sıra antropoloji, sosyoloji, felsefe gibi disiplinlerin çalışma konularından biri de budur. Üretim, tüketim, dağıtım, bölüşüm süreçlerinin birey ve topluma etkilerinin neler olduğunu çözümleyebilmek öncelikle ekonomik faaliyetler hakkında bilgi edinmeyi gerektirir.

6.5.2. EKONOMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Ekonomik faaliyetler, mal ve hizmet üretim sürecini kapsar. Bu süreçte insan ihtiyaçları ve kaynaklar göz önünde bulundurulur. Üretim, dağıtım, tüketim, bölüşüm aşamalarında arz talep dengesi kurularak ürünlerin değeri ve fiyatı belirlenir. Kimi bireyler girişimleri, kimileri emekleri, kimileri sahip oldukları arazi veya binalarla ekonomik hayata katılır ve üretilen maddi değerlerden kendi katılım biçimine göre pay alır. Bu durumda ekonominin öne çıkan temel kavramları: ihtiyaç, mal, hizmet, üretim, tüketim, bölüşüm, arz, talep, değer, fiyat, faydadır.

"Hediye vermenin yozlaştığını, o iç karartıcı icattan 'hediyelik eşya' diye üretilen şeylerden anlayabiliriz."

Adorno
(Adorno)

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Ekonominin Temel Kavramları

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Ekonomi biliminin temel kavramlarını ve öğelerini fark edebilme.

Yönerge: Ekonomi biliminin temel kavramlarına (ihtiyaç, talep, tüketim, hizmet, arz, bölüşüm, mal, üretim, değer, fayda) ait kısa tanımlar aşağıda verilmiştir. Tanımlara karşılık gelen uygun kavramı tahmin ediniz ve boş bırakılan kısma örnekteki gibi yazınız.

Kavramlar	Anlamı
İhtiyaç	Bireyin herhangi bir şeyin eksikliğini hissetmesidir. Karşılanmazsa acı, karşılandığında haz veren bir duygudur.
_____	Bir kişinin başka kişilerin ihtiyaçlarını karşılama amacıyla sunduğu fayda sağlayan faaliyetlerdir.
_____	İhtiyaç karşılama amacıyla ekonomik sürece dâhil edilen somut nitelikli varlıklardır.
Fayda	Mal ve hizmetlerin ihtiyaç karşılama özelliğidir.
_____	Mal ve hizmetlerin karşılığında ödenecek ekonomik bedeldir.
_____	Sınırlı kaynaklar kullanılarak mal veya hizmet meydana getirilmesidir.
_____	Mal ve hizmetlerin ihtiyaçları karşılamak için kullanılmasıdır.
_____	Ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen gelirin üretime katılan unsurlar arasında paylaştırılmasıdır.
_____	Bir mal ya da hizmeti üreten kişilerin piyasaya sürmeyi arzuladıkları ürün miktarıdır.
_____	Belli bir satın alma gücüne sahip tüketicinin satın almayı arzuladığı mal miktarıdır.
_____	Bir mal veya hizmetin değişim değerinin parayla ifadesidir.

Öğretmeninizin gözetiminde tanımların karşılığı olan kavramları doğru yazıp yazmadığınızı kontrol ediniz.

Değerlendirme

Aşağıdaki metni okuyunuz ve metinde altı çizilerek numaralandırılmış kelimelerin ekonomi biliminin hangi kavramıyla ilişkili olduğunu söyleyiniz.

Bir çanta almak sadece bir çanta almaktan ibaret değildir. Çanta için ham madde, fermuar vb. yan ürünler, makineler, iğne, iplik ve daha sayılamayacak kadar çok şey gereklidir. Birilerinin çantayı üretecek bir işletme kurması (1), birilerinin bu işletmede çantayı imal etmesi (2), başka birilerinin çantayı mağazalara ulaştırması, mağaza sahibinin ve çalışanların müşterilerle ilgilenmesi (3), birilerinin bu çantayı satın alması (4) gerekir. Ambalaj, nakliye, mağaza kiralık ise oraya ödenecek kira (5)...

"Peki müşteri o çantayı niçin alır? Bir çanta alan insan her zaman gereksinim (6) duyduğu için mi alır? Peki hangi çantayı alacaktır? moda (7) olanı mı, işine en çok yarayacak (8) modeli mi? Geçen aydan beri çantanın fiyatında bir artış (9) oldu mu?" gibi pek çok sorunun cevaplanması gerekir.

(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

6.5.3. EKONOMİNİN TOPLUMSAL HAYATTAKİ ÖNEMİ

Ekonomi, toplumsal hayatın önemli faaliyet alanlarından biridir. Ekonomin temel kavramlarını günlük hayatta kullanmayan hemen hiç kimseye rastlanmaz. Alım gücü, ithalat, ihracat, işsizlik, üretim, tüketim, paranın değeri, dış borcun artması ya da azalması gibi konular toplumsal hayatı etkiler. Aşağıda bu konuların ekonomideki kavramsal karşılıkları ele alınmıştır.

Enflasyon: Mal ve hizmetlerin fiyatlarında artışın olması, paranın alım gücünün düşmesidir. Yerli paranın değeri, yabancı paralar karşısında düşer. Bir ekonomik sistemde üretimden çok tüketim varsa enflasyon ortaya çıkar. İki tip enflasyon vardır: talep enflasyonu, maliyet enflasyonu.

Talep enflasyonu: Nominal gelirin (parasal gelir) reel gelirden (mal ve hizmetler) fazla olması durumunda yaşanan enflasyondur. Bu durumda tüketicilerin alım gücünün artmasına bağlı olarak mal ve hizmet talepleri artar. Dolayısıyla fiyatlar artar.

Maliyet enflasyonu: Girdi fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ürün fiyatlarının artmasıdır. Örneğin ham madde, enerji vb. unsurların fiyatı artarsa satış fiyatları da artar ve para değer kaybeder.

Hiperenflasyon: Fiyatların genel düzeyinde çok büyük miktarda ve çok hızlı artışın olmasıdır.

Yüksek Enflasyonun Olası Sonuçları

- Fiyatlar artar, üretim düşer, ithalat artar.
- İşsizlik artar.
- Yerli para yerine yabancı paraya yönelim başlar.
- Yatırımcı üretimle para kazanmak yerine faiz vb. yollarla paradan para kazanmaya yönelir.
- Dar ve sabit gelirliler daha çok yoksullaşır.
- Dış borç artar.
- Yerli parayla borç veren zarar ederken borç alan kâr eder.
- Yabancı parayla borç veren kâr ederken borç alan zarar eder.
- Toplumsal huzursuzluk artar, istikrar bozulur, kimi toplumlarda kitlesel gösteri vb. olaylar yaşanır.

Enflasyonu önlemek için vergi düzenlemeleriyle devletin geliri artırılır, tasarruf faizleri yükseltilerek tüketime ve yabancı paraya yönelim azaltılır, kamuda tasarrufa gidilir, üretim ve ihracat artırılır.

Devalüasyon: Bir ülkenin millî parasının değerinin resmî olarak düşürülmesidir. Millî paranın değeri, devlet tarafından yabancı ülke paralarına göre düşürülür. Bunun sonucunda ülkede üretilen mallar yabancılar için ucuzlar ve ihracat artar. Bu durum üretim ve istihdama olumlu yansır.

Deflasyon: Paranın değer kazanması, mal ve hizmetlerin ucuzlamasıdır. Üretimin tüketimden, ihracatın ithalattan yüksek olması durumunda yaşanır.

Revalüasyon: Yerli paranın değerinin resmen artırılmasıdır. Yabancı paralar ve değerli maddeler karşısında yerli para değer kazanınca durağanlaşan üretim yeniden canlanmaya başlar.

Stagflasyon: Enflasyonun olduğu bir ortamda piyasada durgunluk yaşanmasıdır. Bu durumda hem fiyatlar hem işsizlik artar.

Resesyon: Üretimin azalması, işsizlik ve nüfusun artması gibi nedenlerle ülkedeki ekonomik faaliyetlerin en az altı ay süreyle gerilemesidir. Bu gerileme çok şiddetliyse depresyon adını alır.

Sıra
Sizde 3

Aşağıdaki şemada verilen kavramların altındaki boşlukları fiyat, işsizlik, ithalat, ihracat, üretim, tüketim, paranın değeri, yerli paranın değeri, yabancı paranın değeri ve dış borç kriterlerinden uygun olan en az ikisini seçerek örnekteki gibi doldurunuz.

6.5.4. TOPLUMSAL HAYATTA EKONOMİNİN TEMEL ÖGELERİ

Ekonomik faaliyetler dört ana başlık altında şekillenir: üretim, tüketim, bölüşüm, tasarruf.

Üretim: Sınırlı kaynaklar kullanılarak faydalı mal veya hizmet meydana getirilmesidir. Üretim yapılırken doğa, sermaye, emek (iş gücü) ve girişim elemanları kullanılır. Amaç, malın kıtlığını azaltmak ya da ortadan kaldırmaktır. Üretimin ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmasına kıtlık denir.

Doğal kaynaklar: Arazi, akarsular, ormanlar, maden rezervleri, denizler vb.

Emek: Doğal kaynakları işleyerek biçimini ve yerini değiştiren insan gücüdür. Her türlü insani kaynak emek olarak adlandırılır.

Sermaye: Üretim adedini ve kalitesini artıran üretim araçları ve ham maddedir.

Girişim: Üretim faaliyetlerini planlayan, düzenleyen beyin gücüdür. Kimi iktisatçılar girişi de emek başlığı altına alırlar.

Tüketim: Mal ve hizmetlerin ihtiyaçları karşılamak için kullanılmasıdır.

Bölüşüm: Ekonomik faaliyetler sonucunda elde edilen gelirin üretime katılan unsurlar arasında paylaştırılmasıdır. Ekonomik hayata katılan bireylerin payına düşen kısmın para cinsinden değerine gelir denir. Bu paylaşımda üretim unsurlarına düşen pay şöyle adlandırılır:

Doğal kaynaklar	→	rant
Emek	→	ücret / maaş
Sermaye	→	faiz
Girişim	→	kâr

Tasarruf: Gelirin tüketim amacıyla kullanılan kısmından artı kalandır.

Yatırım: Tasarruf edilen bir miktar parayı muhafaza etmek ya da çoğaltmak amacıyla gerçekleştirilen faaliyet.

İnsanlar arasındaki üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkileri birçok sorunu içinde barındırır. Bu sorunlara karşı geliştirilen çözüm yaklaşımları ve çeşitli etkileşim biçimleri, ekonomik sistemleri ortaya çıkarmıştır. Özellikle sanayi sonrası toplumlarda problemler çok daha karmaşık hâle gelmiştir. Bir malın neden, nerede, kim tarafından üretileceği, üretim araçlarının sahibinin kim olacağı, ekonomik adaletin nasıl sağlanacağı, mal ve hizmetlerin değerinin nasıl belirleneceği, arz talep dengesinin nasıl sağlanacağı çözülmesi gereken başlıca problemlerdir. Her ekonomik sistem bu problemleri kendi paradigmasına göre cevaplamaktadır.

6.5.5. TEMEL EKONOMİK SİSTEMLER

Tam Kullanım Sorunu: Üretim elemanlarının tamamının istihdam edilmesi tam kullanım, bir kısmının istihdam edilmesi eksik kullanım adını alır. Tam kullanım sorunu, kaynakların tam kullanılıp kullanılmadığının sorgulanmasıdır.

Etkin Kullanım Sorunu: Bir mal “Ne kadar, nasıl, ne zaman, nerede, kimin için üretilecek?” sorularına verilen cevapların toplamıdır. Talep edilen malın üretimi artar, talep edilmeyen malın üretimi azalır.

İktisadi Büyüme ve Kalkınma Sorunu: Üretim faktörlerinin, verimliliğin ve üretim miktarının artırılmasıdır. Böylece ekonomik büyüme ve refah seviyesi yükselir.

Ekonominin temel sorunları, bu sorunlara kendi perspektifiyle çözümler geliştiren ekonomik sistemleri ortaya çıkarmıştır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Ekonomik Sistemler

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Atatürk'ün ekonomik sistemlerle ilgili görüşlerine örnekler verebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Forum etkinliği düzenlemek üzere öğretmeninizin gözetiminde üç grup oluşturunuz.
2. Kapitalist, sosyalist ve karma ekonomik sistemlerinden birini seçerek araştırınız ve forumda sununuz.
3. Atatürk'ün ekonomik sistemlerden hangisini neden benimseyip uyguladığını karekodan okuyunuz.

Değerlendirme

Devletçilik ve liberalizm uygulamalarının Atatürk dönemi koşullarında avantaj ve dezavantajları neler olabilirdi? Gerekçelendirerek açıklayınız.

6.5.6. EKONOMİYE SOSYOLOJİK BAKIŞ

Sosyoloji açısından öncelikli olan, sosyolojik bakış ile ekonomik faaliyetlerin değerlendirilmesidir. Sosyolojik bakış; ekonomik ilişkilerin matematiksel tasarımı, kâr-zarar hesaplamaları vb. unsurlarına değil toplumsal yapıya, ilişkilere ve değişime etkilerine odaklanır.

Toplumsal grup, kurum, değer, norm, etkileşim, cinsiyet farklılığı, küreselleşme, kültürel değişim ve toplumsal ağlar öteden beri sosyolojinin ilgi alanının odağını oluşturmuştur. Yakın dönemde ise ekonomi sosyolojisi ya da iktisat sosyolojisi sıkça kullanılır hâle gelmiştir.

Tüm toplumsal ilişkilerde olduğu gibi ekonomik ilişkilerde de çözümlenmesi gereken birtakım sorunlar mevcuttur. Klasik ekonomi kuramları bu sorunların tespitinde ve çözümünde yetersiz kalmaktadır. Sosyolojik bakışla geliştirilen yaklaşımlar daha bütünsel ve çözüm noktasında işlevsel olabilmektedir. Çünkü ekonomi biliminin çıkış noktası bireyken sosyolojinin çıkış noktası toplumdur. Örneğin ekonomik ilişkilerin sebep olduğu yetersiz istihdam sorunu sadece ekonomik planlamayla ilgili değil toplumsal boyutu da olan bir olgudur. Eksik istihdam aile içi ilişkilerden göçe, kültürel yozlaşmadan toplumsal çözülmeye kadar pek çok toplumsal meseleyi de içinde barındırır. Bunların analizi ve sorunlara çözüm yollarının geliştirilmesi sosyolojik çalışmalarla olanaklıdır.

Metanın üretimi, tüketimi, yeniden üretimi, tüketimin küreselleşmesi, toplumların giderek tüketim toplumuna dönüşmesi büyük toplumsal sorunlardır. Tüketimin küreselleşmesi toplumsal bütünleşmeyi sağlar mı? Tüketim toplumunun hazza dayalı ilişkileri nasıl bir ahlaki yapı doğurur? Bu ve benzeri sorular ekonominin değil sosyolojinin sorularıdır.

Klasik ekonomik yaklaşımlar; arz talep dengesini ele alırken bireylerin ihtiyaçları, zevkleri ve malın fiyatı, azlığı gibi unsurlara göre değerlendirmeler yapar. Oysa sosyolojik bakış açısı, olguların tarihsel süreçte nasıl şekillendiği, bu olguların toplumsal grup ve kurumlara nasıl etki ettiği gibi konuları ele alır. Örneğin bireyin yaşadığı yerleşim biriminin, içinde yetiştiği aile yapısının, mesleğinin, toplumsal değerlerin, bireyin rol beklentilerinin vb. faktörlerin ekonomik tercihlerine etkisini hesaplamaya odaklanır. Klasik ekonomi kuramlarının bahsettiği homoekonomikus (ekonomik insan), matematik formüllerin içine hapsolan üretim tüketim sayılarından ibaret nicel bir varlıktır. Oysa sosyolojik yaklaşımın ele aldığı insan; cinsiyeti, yaşı, ilişkileri, değerleri, zevkleri, ailesi olan toplumsal bir gerçekliktir. Bu bakış açısına göre ekonomik değer ve fiyatlar toplumsal ilişkiler içinde belirlenen kavramlardır.

Ekonomi sadece rasyonel davranışları değil, kültürü de içerir. Bu ilişki ağları içindeki insanı ele alan Max Weber “rasyonel insan” kavramını kullanır. Onun rasyonel insanı, diğer bireylerin davranışlarını düşünerek kendi tutum ve davranışlarına yön verir.

Sosyoloji kuramları da kendi perspektifleriyle yaklaşp kendilerine özgü çözümlemeler yapar. Weber, kapitalizmin Kuzey Avrupa’da Protestan ahlakından kaynaklı olarak ortaya çıkıp geliştiğini iddia ederken Marx, tam aksine Protestanlığın alt yapı ile üst yapı ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunur. Sosyologlar, ekonomiyi tek başına bir olgu olarak değil ahlaktan dine kadar hemen hemen tüm toplumsal kurumlarla girdiği belirleyici ilişkiler içinde ele alır.

Sosyolojinin penceresinden bakıldığında ekonomik faaliyetler sadece arz-talep dengesi ya da fiyatlama ilkelerini değil pek çok toplumsal boyutu içerir. Üretim sürecinin; bireylerin kendi emeğine, ürettikleri ürüne ve topluma yabancılaşmasına yol açacağını iddia eden yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlar, ekonomik faaliyetleri bu boyutuyla da ele alınıp çözümlenmesi gereken olgular olarak görür. Bazı çatışma kuramları bu ve benzeri süreçlerde oluşan sosyal sınıflar arasındaki çatışmaların, toplumsal değişimin ve gelişimin lokomotifi olduğunu iddia eder.

Ekonomik ilişkiler toplumsal yapının tüm unsurlarıyla etkileşim hâlinindedir. Örneğin işsizlik sadece bireyi değil tüm toplumu, siyaseti, eğitimi, komşuluk ilişkilerini etkileyen bir sorundur. Ekonomik faaliyetler, işsizlikten göçe, aile içi ilişkilerden siyasete, toplumsal dayanışmadan çözülmeye, toplumsal değişimden toplumsal ilerlemeye kadar tüm toplumsal olgularda, kurumların yapısında ve bireyler arası ilişkilerin biçiminde etkilidir. Bu yanıyla ekonomik ilişkileri sadece ekonomi biliminin yöntem ve yaklaşımlarıyla ele alıp incelemek yeterli olmayacağı için ekonominin toplumla etkileşiminin sosyolojik bakışın sağladığı imkânlar ile incelenmesi gerekmektedir.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Tüketim Kültürü

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Bilinçsiz tüketimin birey ve topluma etkisini fark edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Öğretmeninizin gözetiminde, bilinçsiz tüketimi önlemeye yönelik çözüm önerileri üreterek sınıfınızla paylaşınız.
2. Üretilen fikirlerden hareketle tüketicileri bilinçli tüketime yöneltecek bir afiş tasarlayınız.

Değerlendirme

1. Tasarladığınız afişi aşağıdaki tablo üzerinden değerlendiriniz (1-5 arasında derecelendiriniz.).
2. Bilinçsiz tüketimin bireye, topluma ve doğaya verdiği zarara ilişkin düşüncelerinizi paylaşınız.

Ekonominin temel kavramlarına yer verme	
Tüketimin toplumsal hayata yansımalarına dair içerik üretebilme	
Tüketim sorununun nedenini ekonomik sistemle ilişkilendirebilme	
Sosyolojiyle ilişkili çözüm önerebilme	
Bulunan çözümün / çözümlerin ekonomik modellerle ilişkisini kurabilme	

6.6. SİYASET KURUMU VE TOPLUMSAL HAYAT

KONUHA HAZIRLIK

1. Birçok ÷lkeye kıyasla Türkiye’de oy kullanma oranlarının yüksek olmasını nasıl yorumluyorsunuz?
2. Sizce siyaset kurumuna neden ihtiyaç vardır? Açıklayınız.

6.6.1. SİYASET KURUMU

Toplum; memur, işçi, işveren, köylü gibi farklı statülere ve farklı dünya görüşüne sahip bireylerden oluşur. Siyaset kurumu, bu farklı kesimlerin istekleri doğrultusunda yasal düzenlemelerin yapılması ve maddi değerlerin paylaşılmasını amaçlar. Toplumsal gruplar arasındaki paylaşım süreci rekabeti de beraberinde getirir. Siyaset kurumu bu aşamada olası çatışmaların en aza inmesi yönünde çeşitli mekanizmaları hayata geçirir. Farklı toplumsal gruplar arasındaki paylaşımda çatışmaların en aza inmesi toplumun devamlılığı ve toplumsal bütünleşme açısından oldukça önemlidir. Siyaset kurumundan yönetim faaliyetlerini organize ederken kaynakları en verimli şekilde kullanması, adalete dayalı kamu düzeni sağlaması beklenir.

6.6.2. SİYASETİN TEMEL KAVRAMLARI

Siyasetin devlet, hükûmet, güç, otorite, birey vb. birçok temel kavramı vardır. Bu kavramlar siyaset dışında da kullanılan kavramlardır. Ancak siyasetteki kullanım biçimleri ve anlamları siyaset kurumunun yapısını ve işleyişini anlamada kılavuz niteliği taşır.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Siyasetin Temel Kavramları

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Siyaset kavramı ile ilgili temel kavramları ifade edebilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Siyasetin temel kavramlarına (devlet, seçim, meclis, hak, millet, özgürlük, hükûmet, adalet, meşruiyet, eşitlik, otorite, birey, iktidar, sivil toplum, egemenlik) ilişkin yapılan tanımlardan yola çıkarak boş bırakılan alana tanıma karşılık gelen kavramı tahmin ederek örnekteki gibi yazınız.

Devlet : Sınırları çizilmiş bir coğrafyada yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, kurumları örgütleyen, hükûmete yetki veren, ordusu ve polisi olan, kararlar alan, uygulayan ve tüm bunları yapabilme gücünü elinde bulunduran en büyük otoritedir.

_____ : Bir araya gelerek toplumu oluşturan ancak topluluk içinde kişisel özellikleriyle toplumun diğer üyelerinden ayrılan insanların her biridir.

_____ : Temsil veya yönetim için aday olan kişi ya da kişileri özgür irade ile tercih etmektir.

_____ : Toplumu yönetme gücünü elinde bulundurmaktır.

_____ : İktidar sahibinin gücünün kabul edilmesi ya da o güce ikna olunmasıdır. Bu yanıyla rıza gösterilen güç olarak tanımlanır.

_____ : Bir kuralın doğruluğuna, bir kurumun yasallığına veya bir liderin yönetme hakkına sahip olduğuna dair kanıdır.

_____ : Hükûmetin tüm plan ve uygulamalarını denetleme, öneriler sunma ve toplumun çıkarlarını gözetecek iyileştirmeler yapılmasını talep etme hakkına sahip, halkın seçtiği temsilcilerden oluşan yapıdır.

_____ : Devlete tanınmış yetkileri elinde bulunduran ve yürütme görevini üstlenen organdır.

_____ : Bireylerin hukukla güvence altına alınan yasal talepleri, güçleri ve ayrıcalıklarıdır. Devletin kanunları tarafından korunur ve uygulanır.

_____ : Yasalarla güvence altına alınmış hakların herkese eşit bir biçimde tanınmasıdır.

_____ : Sınırları çizilmiş bir toprak parçası üzerinde uzun süredir yaşayan; ortak dil, din, kültür ve tarihe sahip insanların siyasal kimlikleridir.

_____ : Tüm insanların siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal bakımdan ayırım gözetilmeksizin aynı haklara ve fırsatlara sahip olmasıdır.

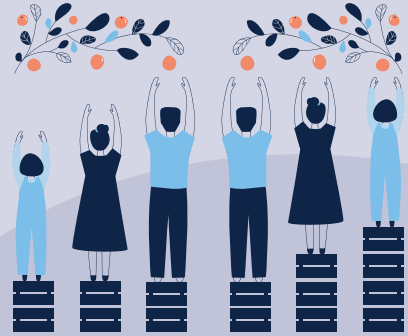
_____ : İnsanların baskı altında kalmadan; düşünebilmesi, karar verebilmesi ve eylemde bulunabilmesidir.

_____ : Tek, merkezî ve en yüksek yasa koyucu otorite olan devletin; açıkça sınırları çizilmiş bir bölge içinde yasama, yürütme ve yargı erklerini elinde bulundurmasıdır.

_____ : Toplumdaki sorunların çözümünde devlet ve hükûmetten bağımsız faaliyet yürüten, ortak hedefler etrafında birleşmiş, gönüllü bireylerden oluşan, kâr amacı gütmeyen örgütsel yapılardır.

2. Öğretmeninizin gözetiminde tanımların karşılığı olan kavramları doğru yazıp yazmadığınızı kontrol ediniz.

3. Yandaki görseli eşitlik ve adalet kavramları açısından yorumlayarak aşağıdaki boş bırakılan kısma yazınız.

Değerlendirme

Siyasetin temel kavramları arasında nasıl bir ilişki vardır? Örnek vererek açıklayınız.

6.6.3. SİYASAL YÖNETİM BİÇİMLERİ

Tüm siyasi öznelerin birbiriyle ilişkisini düzenleyen kural ve ilkeler bütününe siyasal yönetim denir.

Monarşi

Monarşi, yönetme gücünü tek bir kişinin elinde bulundurmasıdır. Monarşiler mutlak monarşi ve meşruti monarşi olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak monarşide bir hükümdar (monark) mutlak güce sahiptir. Hükümdar tüm yasaları çıkarır, tüm yargıçları atar ve yetkileri üzerinde hiçbir resmî denetim yoktur. Meşruti monarşide ise monark yetkilerini meclisle paylaşır.

Oligarşi

Oligarşide güç, seçkin bir grubun elindedir. Seçkinler grubu, önemli ayrıcalıklara sahiptir. Monarşiden farklı olarak oligarşinin üyeleri yetkilerini asil atalarından değil askerî, ekonomik vb. konumlarından alırlar. Ayrıcalıklı konuma sahip bu grubun üyeleri için çıkarlarını korumak temel motivasyondur. Bu durum halkın aleyhine politikaların uygulanmasına bile sebep olur. Kimi durumlarda demokratik olduğunu iddia eden ülkelerde de oligarşik yönetime rastlamak mümkün olabilir.

Aristokrasi

Aristokrasi, halkın aristokrat adı verilen küçük, ayrıcalıklı bir grup tarafından yönetildiği bir hükümet biçimidir. Aristokrasi, gücün ayrıcalıklı bir grubun elinde olması bakımından oligarşiye benzese de iki yönetim biçimi birkaç açıdan farklılık gösterir. Aristokratlar tipik olarak asalet, güç ve ayrıcalık ünvanlarını devralırlar. Oligarşi ise ayrıcalıklı bir sınıfın, zümrenin yönetimi elinde bulundurmasıdır. Aristokratlar ahlaki ve entelektüel üstünlükleri olduğu varsayımına dayanarak yönetmeye en yetkili kişiler olarak kabul edilir.

Teokrasi

Devletin Tanrı veya doğaüstü güçler adına sınırsız güç talep eden dinî otoriteler tarafından yönetilmesidir. Günümüzde Vatikan teknik olarak teokratik bir hükümettir. Devlet, Katolik Kilisesi tarafından yönetilir ve papa tarafından temsil edilir. Bazı aşırı teokratik devletlerde din özgürlüğü yoktur ve tekrasinin inancına karşı gelmek, genellikle aşırı hükümetlerde ağır yaptırımlara sebep olur.

Demokrasi

Demokrasi kelimesinin kökeni Antik Yunan'da halk anlamına gelen "de-mos" ile egemenlik anlamına gelen "kratos" sözcüklerine dayanır. Demokrasi, yönetme yetkisinin kişilere değil kurumlara verilmesi ve kurumların yasalar yoluyla denetlenmesidir. Demokratik bir toplumda düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü, seyahat etme özgürlüğü gibi haklar önemsenir. Yasalarla çerçevesi çizilmiş hak ve sorumluluklar yine yasalar yoluyla güvence altına alınır. Demokrasinin temel ilkeleri; katılım, temsil, çoğulculuk, genel oy, muhalefet, kuvvetler ayrılığı, özgürlük ve eşitlik.

SOSYOLOJİK DÜŞÜN

Etkinliğin Adı: Siyasal Yönetim Biçimleri

Süre: 30 Dakika

Etkinliğin Amacı: Siyasal yönetim şekillerini tanıyabilme ve karşılaştırabilme.

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği uygulayınız.

1. Aşağıdaki görselleri (Görsel 6.3-4-5-6) inceleyiniz ve görsellerin hangi yönetim biçimini yansıttıklarını altındaki boşluklara yazınız.

Görsel 6.3: İngiltere _____

Görsel 6.4: Türkiye _____

Görsel 6.5: Myanmar _____

Görsel 6.6: Vatikan _____

2. Yaşamın mümkün olduğu bir gezegende koloni kurmak için gönderilen beş yüz kişilik bir grubun içinde olduğunuzu düşünün. Bu koloninin düzenini sağlamak için siyaset kurumunun temel kavramlarını da dikkate alarak bir yönetim organizasyonu tasarlayınız ve tasarımınızı defterinize yazdıktan sonra sınıfınızla paylaşınız.

Değerlendirme

Gezegende düzeni sağlamak üzere kurguladığınız yönetsel organizasyon hangi siyasal yönetim biçimine benzemektedir? Bu siyasal yönetim şeklinin avantaj ve dezavantajları neler olabilir? Yazınız.

6.6.4. DEMOKRATİK YÖNETİM BİÇİMLERİ

Demokrasi uygulamasının; temsili, doğrudan ve katılımcı demokrasi olmak üzere üç temel biçimi vardır.

Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi, tüm halkın yönetimde söz ve yetki sahibi olmasıdır. Doğrudan demokrasi ilk kez Antik Yunan'da uygulanmıştır. Ancak Antik Yunan'daki doğrudan demokrasi uygulamasında halkın tamamı değil sadece yetişkin erkekler siyasal özne olarak kabul edildiği için yönetimde kadınlara ve kölelere söz hakkı tanınmamıştır. Günümüzde ise tüm halkın yönetimin her aşamasında söz hakkı vardır ve halkın yetki alanı ve karar alma gücü oldukça geniştir. Yönetime bu şekilde doğrudan katılım yerel halk meclisleriyle sağlanır. Halk meclisleri siyasi kararları oy çokluğu sağlanana kadar tartışır ve alınan kararları uygulama yetkisi vardır. Doğrudan demokrasi günümüzde İsviçre'nin Glarus kantonunda uygulanmaktadır.

Temsili Demokrasi

Dünyada en yaygın uygulanan demokrasi biçimidir. Doğrudan demokrasiden önemli ölçüde ayrılır. Halk sadece belli dönemlerde yapılan seçimler yoluyla ve belli bir süre için seçtiği temsilciler aracılığıyla yönetime dolaylı ve uzaktan katılım sağlar. Halkın seçtiği temsilciler mecliste halkı temsil etmek üzere bulunur ve halk adına kararlar alır. Halkın alınan kararlara doğrudan müdahale yetkisi yoktur.

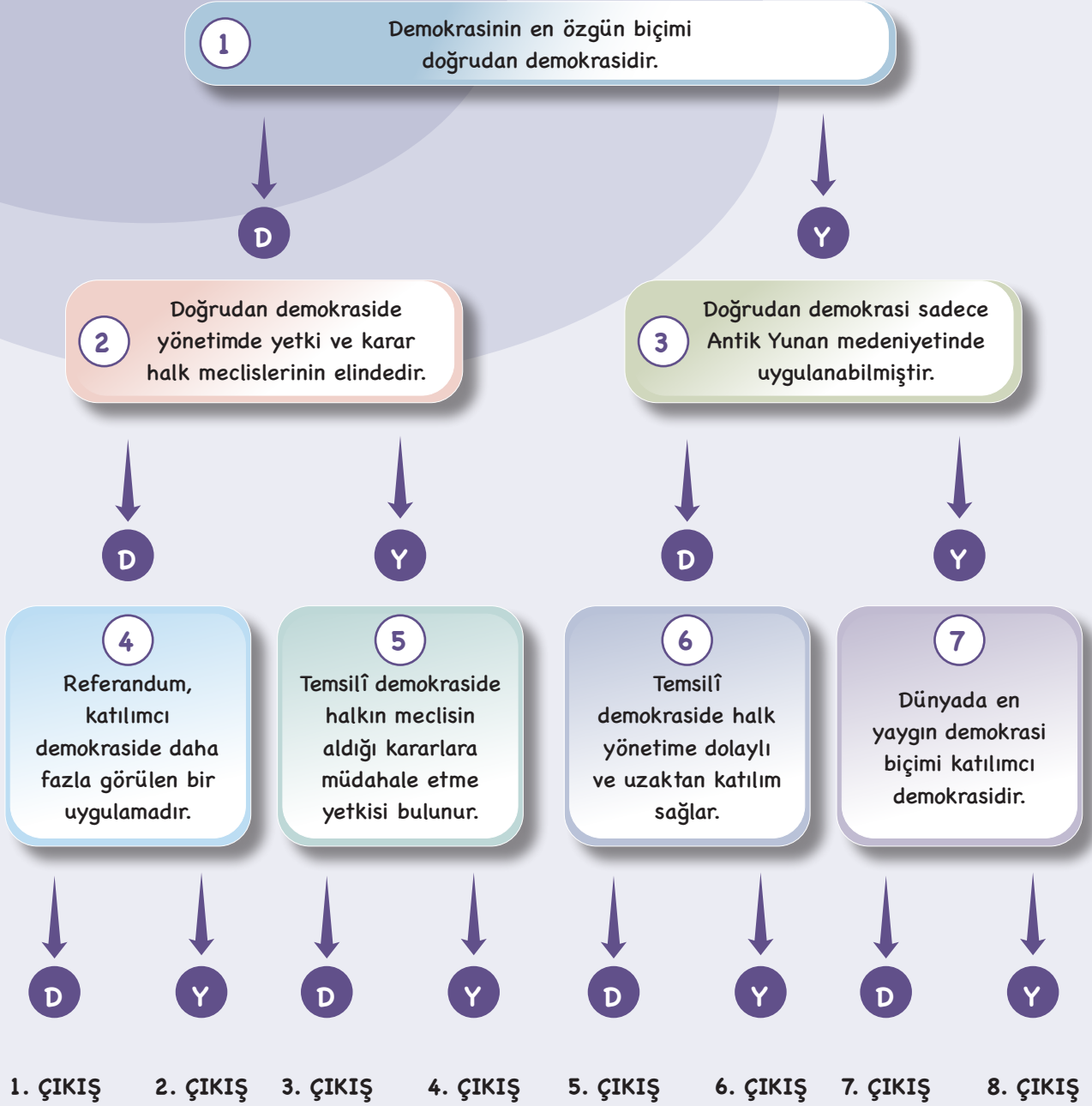
Katılımcı Demokrasi

Temsili demokraside halkın karar alma süreçlerine katılamaması bazı eleştirilere sebep olmuştur. Bu sorunu ortadan kaldırmak üzere halkın alınacak kararlarda söz sahibi olmasını sağlayan bazı uygulamalar devreye sokulmuştur. Referandum bu uygulamalardan biridir. Meclisin alacağı bir kararın halk oylamasına sunulması anlamına gelen referandumda geniş halk kitlesinin tercihlerine başvurulur. Bunun dışında bazı yerel kararların alınması gerektiğinde de halkın görüşlerine başvurulabilir. Halkın karar alma süreçlerine katılımı sadece referandumla sağlanamayacağı için sivil toplum örgütlerinin kamusal alanda etkin olması gerektiği savunulmaktadır.

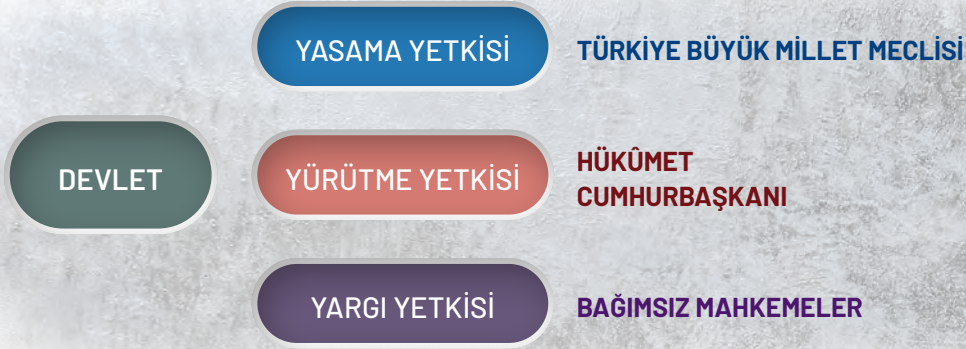
Sıra
Sizde 4

Birbiri ile bağlantılı doğru / yanlış tipinde ifadeler içeren tanılayıcı dallanmış ağaç tekniğine göre hazırlanmış aşağıdaki şemada verilen ifadeleri "D" ya da "Y" şeklinde değerlendirerek dallanmış ağacın sonunda yer alan çıkışlardan birine ulaşınız.

6.6.5. DEMOKRASİ VE KUVVETLER AYRILIĞI

“Kuvvetler ayrılığı” ilkesi, İngiliz düşünür John Locke (Can Lak) tarafından ilk kez ortaya atılmış, Fransız düşünür Montesquieu (Monteskiü) tarafından geliştirilmiştir. Kuvvetler ayrılığı; devleti yönetme erkinin her biri bağımsız yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç ana organ arasında paylaştırılmasıdır. Bu üç organın görevleri ilgili kurum ya da kişilerce yerine getirilir. Her birinin yetki güçleri eşittir. Böylece hiçbirisi tek başına sistemi değiştiremez. Kuvvetler ayrılığının amacı, yönetme erkinin karşılıklı kontrolünü ve denge içinde işlemesini sağlamaktır. Tarihte bir kişinin ya da bir grubun elindeki sınırsız gücün bir süre sonra otoriterliğe, totaliterliğe hatta diktatörlüğe sebebiyet verdiği tecrübe edilmiştir. Kuvvetler ayrılığı, gücün kötüye kullanılmasının önüne geçerek herkes için özgürlüğü ve adaleti güvence altına almaktadır. Türkiye’nin devlet sisteminde yasama yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisindedir (Görsel 6.8). Meclis; anayasaya bağlı kalmak koşuluyla yasa yapma, değiştirme veya yürürlükten kaldırma, vergi ve bütçe planlamaları yapma yetkisine sahiptir. Yargı yetkisi, bağımsız mahkemelerdedir. Bağımsız mahkemeler, devlet adına yasaları yorumlar ve uygular. Yasalara veya anayasaya aykırı uygulamaları denetler. Yargının yasama ve yürütme organlarından

bağımsız olması adaletin sağlanması açısından son derece önemlidir (Görsel 6.9). Yargı yetkisinde son söz Anayasa Mahkemesindedir. Yürütme yetkisi ise cumhurbaşkanına aittir (Görsel 6.7). Yürütme organı; yasama organı tarafından düzenlenen, yargı organlarıncaya yorumlanan ve uygunluğu kabul edilen yasaların uygulanmasından sorumludur.

Görsel 6.7: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Forsu

Görsel 6.8: Türkiye Büyük Millet Meclisi

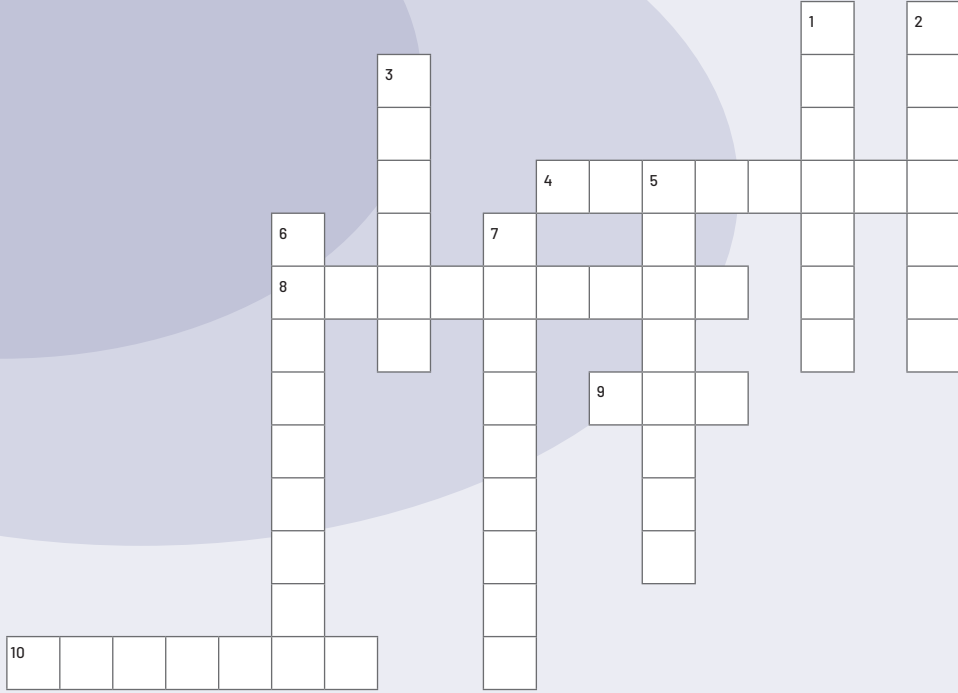

Görsel 6.9: Adalet sembolü

Sıra
Sizde 5

Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

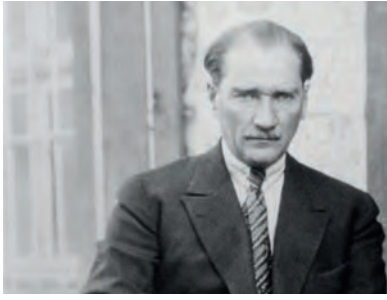

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1. Tek bir kişinin yönetim gücünü elinde bulundurması.
2. Toplumu yönetim gücünü elinde bulundurma ayrıcalığı.
3. Sınırları çizilmiş bir coğrafyada yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, kurumları örgütleyen, hükûmete yetki veren, ordusu ve polisi olan, kararlar alan, uygulayan ve tüm bunları yapabilme gücünü elinde bulunduran en büyük otorite.
5. Gücün seçkin bir grubun elinde olduğu yönetim biçimi.
6. Bir kuralın doğruluğuna, bir kurumun yetkisine veya bir liderin yönetim hakkına sahip olduğuna dair inanç.
7. Yönetme yetkisinin kişilere değil kurumlara verilmesi ve kurumların yasalar yoluyla denetlenmesine dayalı sistem.

SOLDAN SAĞA

4. Devletin Tanrı veya doğaüstü güçler adına sınırsız güç talep eden dinî otoriteler tarafından yönetilmesi.
8. Tek, merkezî ve en yüksek yasa koyucu otorite olan devletin açıkça sınırları çizilmiş bir bölge içinde yasama, yürütme ve yargı erklerini elinde bulundurması.
9. Bireylerin hukukla güvence altına alınan yasal talepleri, güçleri ve ayrıcalıkları.
10. Bir kişi veya grubun başkaları üzerinde sahip olduğu gücün meşru veya toplumsal olarak onaylanmış kullanımı.

"Ben manevi miras olarak hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım, bilim ve akıldır."

Mustafa Kemal Atatürk

6.6.6. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

Atatürkçü düşünce sistemi; akıl ve bilimsel düşünce rehberliğinde ilerlemeyi, insan hak ve özgürlüklerini, tam bağımsızlık ilkesini benimsemeyi, halk egemenliğini ve çağdaşlaşmayı esas alan çok yönlü ve kendine özgü bir düşünce sistemidir. Cumhuriyetçilik ve halkçılık ilkeleri ile halkın egemenliği güvence altına alınmıştır. Millî kimliğin oluşmasında belirleyici olan Atatürkçü düşünce sistemi, evrensel değerlerle millî değerlerin bir sentezidir. Devletçilik ilkesiyle devletin; kamunun ihtiyaçlarını karşılayan, halkın huzur ve refahını sağlayan bir örgütlenme biçimi olduğu kabul edilir. Akılcılık ve bilimsel düşünceye verilen önem sebebiyle dogmatik değil yeniliğe açıktır. İnkılapçılık ilkesi ise durağan değil dinamiktir. Atatürkçü düşüncede bağımsızlığın en yüce değer olarak kabul edilmesi bağımsızlık kazanmak isteyen birçok ülkeye ilham vermiştir. Bu yanıyla da evrenseldir.

6.6.7. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE VATANDAŞLIK, HAK VE GÖREV

Atatürkçü düşünce sisteminde vatandaşlık, bir toplumdaki tüm bireylerin hak ve görev dengesini içselleştirmesiyle kazanılır. Buna göre bireyin kendi hakları olduğu gibi kendi dışındaki bireylerin haklarından doğan görevleri de vardır. Toplumsal hayat ancak bu dengenin sağlanmasıyla devam edebilir.

Sıra
Sizde 6

Aşağıdaki metni okuyunuz ve metnin sonundaki soruyu cevaplayınız.

"Hakların en birincisi, yaşamak hakkıdır. Diğer bütün haklar ve bu haklara karşılık olarak yapılan görevler, hep yaşamak hakkına dayanır. Bugünkü hukuk, insanları, her kim olursa olsun, herhangi memlekette bulunursa bulunsun, yaşamak hakkına sahip sayar. Şüphe yok, bir insanın yaşamak hakkı, onu diğerlerinin yaşamak hakkına saygı göstermek göreviyle bağlar. Bu fikri daha açık ifade edelim: Bir insanın hakkı, diğer bir insan için görev olur ve yine bir insanın görevi de diğer insanın hakkı demektir. Hak, yetki dediğimiz zaman hemen aynı şeyleri anladığımız gibi görev, zorunluluk, yükümlülük, ödev ve borç da birbirinden ayrılmayan şeylerdir. Anlıyoruz ki, hakkın bulunduğu yerde görev ve görevin bulunduğu yerde hak vardır. Yani, her insan aynı zamanda hem kendine ait birtakım haklara sahiptir hem de başkalarına ait hakların kendine yüklediği birtakım görevlere sahiptir. İnsanlar, toplumsal yaşamda haklardan ve görevlerden örülmüş bir ağ içinde düşünülebilir.

İnsanlar, insan kaldıkça bu ağdan çıkamazlar. Şu da bilinmelidir ki, bu söylediğimiz esas, insanlık tarihine oranla yenidir ve hatta denilebilir ki, bu esas istenildiği derecede tam, kesin, değişmez olarak bütün insanlığın ruhuna henüz girmemiştir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Atatürkçü düşünce sisteminde hak ve görev dengesine ilişkin neler söyleyebilirsiniz? Açıklayınız.

6.6.8. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ

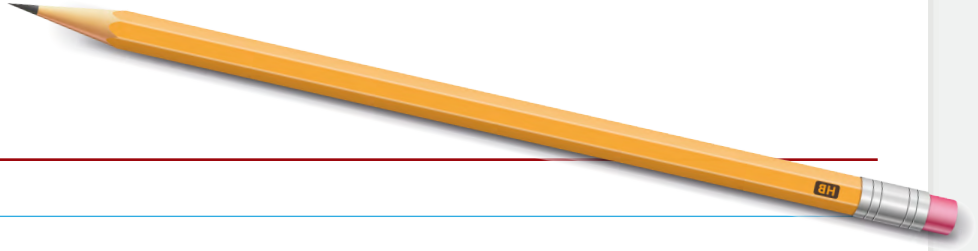
Atatürkçü düşünce sistemi, dönemin diğer düşünce ve akımlarından etkilenmiş olsa da tek bir akım ya da ideoloji ile ilişkilendirilemez. Atatürkçü düşünce sisteminin oluşmasında birçok düşünce, akım ve tarihsel olayın etkisi vardır ve farklı ideolojilerle birleştiği ya da ayrıldığı noktalar olması da doğaldır. Ancak ülkenin koşulları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yepyeni ve özgün bir düşünce ortaya konmuştur. Tüm ilkeler hayatın içinden çıkmış, halkın iradesi ile oluşturulmuş, toplumsal gerçekliğin sonuçlarıdır.

UNESCO Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yılı olan 1981 yılını "Atatürk Yılı" ilan etmiştir. Kararın gerekçesini "Sömürgecilik ve emperyalizme karşı çıkan savaşların ilk lideri, tüm hayatı boyunca insanlar arasında renk, dil, din ve ırk ayrımı gözetmeyen, bir uyum ve iş birliği çağının doğacağına inanan, eylemi her zaman barış, uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, olağanüstü bir devrimci." şeklinde ifade etmiştir.

Notlarım

Okuma Önerileri

- Memet Zencirkıran
*Dünden Bugüne Türkiye'nin
Toplumsal Yapısı*
- Max Weber
*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin
Ruhu*

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan kısımlara uygun kelimeleri yazınız.

adalet - aristokrasi - boşanma - din - demokrasi - eşitlik - kurum - monogami - oligarşi - poligami - siyaset - sosyalleşme

1. Grup içi statüler, ilişkiler ve rollerin kalıplaşması sonucu oluşan örgütlü bütünlere denir.
2. Evlilik akdinin hukuken sona ermesine denir.
3. Bir kişinin aynı anda birden çok kişiyle evli olmasına denir.
4. Bireylerin kimlik edinmesine, toplumun ortak değer ve normlarını benimsemesine, toplumla etkileşim için gerekli olan bilgi ve becerileri öğrenmesine katkı sunmak eğitimin süreci içindeki işlevini ifade eder.
5. Birbiriyle bağlantılı bir inançlar dizisine sahip olan, dünyayı açıklayan ve neyin kutsal olduğunu belirleyen kurum kurumudur.
6. "Mevcut olanaklar içinde, hangi mal kimin için üretilecek? Ne miktarda üretilecek? Nasıl üretilecek? Kaynaklar nasıl kullanılacak ve büyüme nasıl sağlanacak?" sorularını çözümlemeye çalışan bilim dalına denir.
7. Arapça seyis kelimesinden türetilen, Batı dillerindeki politika kavramının karşılığı olarak kullanılan kavrama denir.
8. Tüm insanların siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal bakımdan ayırım gözetilmeksizin aynı haklara ve fırsatlara sahip olmasına denir.
9. Soy bağı bakımından seçkin olduğu kabul edilen küçük bir grubun yönetimini esas alan yönetim biçimine denir.

Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına "D" yanlış olanların yanına "Y" yazınız.

10. Aile, sosyalleşmenin başladığı ilk kurumdur. (.....)
11. Aynı grup içindeki bireylerin birbiriyle evlenmesine egzogami denir. (.....)
12. Efsane, yazıt, masal gibi kaynaklardan edinilen bilgilere göre eski Türk aile yapısı içinde kadın ile erkek arasında büyük bir statü ayrımı yoktur, eşitlikçi bir anlayış vardır. (.....)
13. Kadının aile içinde ön planda olduğu, kadının erkinin geçerli olduğu aile tipine matriyarkal (anaerkil) aile denir. (.....)
14. Dinin başlıca işlevleri arasında, güven ve dirlik sağlama vardır. (.....)
15. Otorite, birey ya da grupların ikna oldukları ve rıza gösterdikleri güçtür. (.....)

Aşağıda verilen çoktan seçmeli sorularda doğru şıkkı işaretleyiniz.

16. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal kurumların işlevlerinden biri değildir?
 A) Toplumsal ilişkilerin belirli kural ve kalıplara göre gerçekleşmesini sağlar.
 B) Toplumun bazı ihtiyaçlarını karşılar.
 C) Toplumsal iynin oluşmasında ve sürekliğinin sağlanmasında rol üstlenir.
 D) Toplumsal kurumlar birbirinden bağımsız olarak yapıyı şekillendirir.
 E) Toplumun istikrarını sağlar.

17. Toplumu oluşturan kurumların ahenkli bütünlüğü, onların birbiriyle ilişkisi toplumu dengede tutar. Aile kurumunun diğer kurumlarla ilişkisinin anlaşılması toplumun anlaşılması açısından çok önemlidir.

Metinde bahsedilen görüşü aşağıdaki kuramlardan hangisi savunmaktadır?

- A) Bütüncül kuram
- B) Çatışmacı kuram
- C) Feminist kuram
- D) İndirgemeci kuram
- E) İşlevselci kuram

18. Aşağıdakilerden hangisi eğitimin "Hukuksal normlara uyum, otoriteye saygı gibi davranışların kazanılmış olması toplumsal düzenin sağlanmasını kolaylaştırır." cümlesindeki işlevini ifade eder?

- A) Kültürel aktarım
- B) Toplumsal gelişim
- C) Toplumsal kontrol
- D) Siyasal uyum
- E) Sosyalleşme

19. Atatürk'ün; Türkiye Cumhuriyeti'nin devamlılığı için en önemli kurum olarak gördüğü, bir ülkeyi ileriye taşıyacak en önemli güç olarak nitelendirdiği, millî, bilimsel ve eşitlikçi olması gerektiğini vurguladığı kurum aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Aile
- B) Eğitim
- C) Ekonomi
- D) Din
- E) Siyaset

20. Ekonomi ile ilgili bazı kavramların tanımları aşağıda verilmiştir.

- Bireyin herhangi bir şeyin eksikliğini hissetmesidir. Karşılanmazsa acı, karşılandığında haz veren bir duygudur.
- Bir kişinin başka kişilerin ihtiyaçlarını karşılama sürecinde sunduğu fayda sağlayan faaliyetlerdir.
- İhtiyaç karşılama amacıyla ekonomik sürece dâhil edilen somut nitelikli varlıklardır.
- Mal ve hizmetlerin ihtiyaç karşılama özelliğidir.

Buna göre aşağıdaki kavramlardan hangisi tanımlanmamıştır?

- A) Fayda
- B) Hizmet
- C) İhtiyaç
- D) Mal
- E) Üretim

21. "Çalışmak kabiliyetine sahip olan, cari ücret haddinde çalışmak isteyen ancak iş bulamayan kişilerin oluşturduğu istihdam seviyesidir."

Bu tanım aşağıdaki kavramlardan hangisini ifade etmektedir?

- A) Bölüşüm
- B) İstihdam
- C) İşsizlik
- D) Tasarruf
- E) Üretim

22. Bir ekonomik sistemde;

- fiyatların artması,
- üretimin düşmesi,
- ithalatın artması,
- işsizliğin artması,
- yerli para yerine yabancı paraya yönelimin başlaması,
- dar ve sabit gelirlielerin daha çok yoksullaşması

gibi sorunların yaşanması aşağıdaki durumlardan hangisinin var olduğunun göstergesidir?

- A) Damping
- B) Deflasyon
- C) Devalüasyon
- D) Enflasyon
- E) Revalüasyon

23. Atatürk döneminde uygulanan ekonomik model aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Kapitalist ekonomik sistem
- B) Karma ekonomik sistem
- C) Liberal ekonomik model
- D) Merkantilist ekonomik model
- E) Sosyalist ekonomik sistem

24. "Sınırları çizilmiş bir coğrafyada yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, kurumları örgütleyen, hükûmete yetki veren, ordusu ve polisi olan, kararlar alan, uygulayan ve tüm bunları yapabilme gücünü elinde bulunduran en büyük otoritedir." şeklinde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Devlet
- B) Hükûmet
- C) İktidar
- D) Siyaset
- E) Yasama

25. Monarşi rejimindeki geleneksel otoritenin yerine rasyonel-yasal otoritenin konması, yasal otoritenin halk tarafından seçilmesi, yönetme yetkisinin kişilere değil kurumlara verilmesi ve kurumların yasalar yoluyla denetlenmesi ilkelerini barındıran yönetim biçimi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Demokrasi
- B) Meritokrasi
- C) Oligarşi
- D) Plütokrasi
- E) Teokrazi

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

26. Cumhuriyet'in kuruluşu döneminde Atatürk'ün kadın haklarıyla ilgili yaptığı inkılaplar nelerdir? Açıklayınız.

27. Sosyoloji, din kurumunu hangi yönleriyle ele alır? Defterinize yazınız.

28. Aydınlanma fikri ile laiklik ve sekülerizm arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

29. Atatürk'ün laiklik anlayışını açıklayarak bu anlayışın Türk toplumu tarafından benimsenmesinin nedenlerini defterinize yazınız.

30. "Bir insanın hakkı, diğer bir insan için görev olur ve yine bir insanın görevi de diğer insanın hakkı demektir. Hak, yetki dediğimiz zaman hemen aynı şeyleri anladığımız gibi görev, zorunluluk, yükümlülük, ödev ve borç da birbirinden ayrılmayan şeylerdir. ... Şu da bilinmelidir ki, bu söylediğimiz esas, insanlık tarihine oranla yenidir ve hatta denebilir ki, bu esas istendiği derecede tam, kesin, değişmez olarak bütün insanlığın ruhuna henüz girmemiştir."

Mustafa Kemal ATATÜRK

Metinden faydalanarak Atatürk'ün demokrasi anlayışını değerlendiriniz.

Etkileşimli

Ek Sorular

CEVAP ANAHTARLARI

1. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

Sıra Sizde 1

Sosyoloji: Toplumu tüm yönleriyle bilimsel yöntem ve tekniklerle ele alır.

Sağduyu Bilgisi: Topluma dair yargılar herhangi bir bilimsel çalışma sonucunda elde edilmemiştir. Kişisel varsayım, ön yargı ya da inanca dayanır.

Sıra Sizde 2

1. **Modernleşme:** Toplumsal Olgu

2. **Fransız Devrimi:** Toplumsal Olay

3. **Beyin göçü:** Toplumsal Olgu

4. **Gölcük Depremi:** Toplumsal Olay

Sıra Sizde 3

Görsel 2'deki insanlar toplumsal gruptur. Çünkü görseldeki insanlar birbirleriyle etkileşime giren, ortak amaçları olan, birlik duygusuna sahip, aralarında örgütlenmiş bir ilişki olan insanlardan oluşmaktadır. Görsel 1'deki insanlar "kalabalık" ya da

"yığın" olarak kabul edilir. Çünkü bu topluluklarda yer alan bireyler fiziksel olarak birbirlerine yakındır ancak bireyler arasında örgütlenmiş bir ilişki söz konusu değildir.

Sıra Sizde 4

1.a 2.c 3.c 4. a 5.b 6.c 7.b 8.a 9.b

Sıra Sizde 5

Ziya Gökalp: Birey-toplum sorunsalına "Fert yok cemiyet var, hak yok vazife var." diyerek bireyci

değil kamucu bir yaklaşım benimsemiştir.

Prens Sabahattin: Birey-toplum sorunsalına Ziya Gökalp'tan farklı olarak bireyci bir yaklaşım benimser. Ona göre toplumun kurtuluşu ancak "kamucu toplum" yerine "bireyci toplum" inşası ile gerçekleşebilir. Bireyin özgürlüğünün ve çıkarlarının toplumun çıkarlarından daha önemli olduğunu savunmuştur.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Tarih	3. Analoji	5. Y	7. D	9. A
2. Toplum	4. Tümevarım	6. D	8. Y	10. A

2. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

Sıra Sizde 1

1. Kitle iletişim araçları
2. Aile
3. Okul
4. Arkadaş grubu

Sıra Sizde 2

Örfler-Gelenekler

Sıra Sizde 3

1. Yazılı olmayan norm
2. Yazılı ve yazılı olmayan norm
3. Yazılı olmayan norm
4. Yazılı ve yazılı olmayan norm
5. Yazılı olmayan norm
6. Yazılı ve yazılı olmayan norm
7. Yazılı ve yazılı olmayan norm

Sıra Sizde 4

d. Sosyal medya f. Vicdan

Sıra Sizde 5

1. Olumsuz sapma
2. Hem olumsuz sapma hem suç
3. Olumlu sapma
4. Hem olumsuz sapma hem suç
5. Olumlu sapma

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Aile / Arkadaş	4. Toplumsal saygınlık	7. Y	10. D	13. A	16. E	19. B	22. A	25. E
2. Rol pekişmesi	5. Benlik	8. D	11. Y	14. A	17. A	20. C	23. C	26. A
3. Rol çatışması	6. Hak	9. Y	12. D	15. D	18. C	21. E	24. D	

3. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

Sıra Sizde 1

1. Kapalı Tabakalaşma
2. Açık Tabakalaşma
3. Kapalı Tabakalaşma

Kölelik Sistemi
Sınıf Sistemi
Kast Sistemi

4. Yarı Kapalı Tabakalaşma
5. Açık Tabakalaşma
6. Yarı Kapalı Tabakalaşma

Zümre Sistemi
Sınıf Sistemi
Osmanlı Tabakalaşması

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Rekabet	4. Aile	7. D	10. Y	13. A	16. D
2. Yatay / dikey	5. Seyfiye, ilmiye, kalemiye	8. D	11. B	14. C	17. E
3. Toplumsal yapı	6. Metropol	9. D	12. C	15. E	

4. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

Sıra Sizde 1

1. Bilim ve teknoloji / Demografi
2. Küreselleşme
3. Kitle iletişim araçları

Sıra Sizde 2

1. c

2. x

3. b

4. a

Sıra Sizde 3

1. Salgın hastalıklar
2. Nükleer silahlar
3. Hava kirliliği

4. Çevre kirliliği

5. Küresel ısınma

6. Küresel yoksulluk

Sıra Sizde 4

1. Manevi
2. Normatif
3. Fonksiyonel

Sıra Sizde 5

Görsel 1: Tabakalar arası farklılaşmanın toplumsal çözülmeye yol açması
Görsel 2: Millî birlik bilincinin yükselmesinin toplumsal bütünleşmeye olumlu katkısı

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Toplumsal değişim	4. Küreselleşme	8. D	12. Y	16. C	20. B
2. Maddi / manevi	5. Toplumsal çözümler	9. Y	13. D	17. C	21. E
3. Güncel (popüler) / yaşanan çağa uygun	6. Toplumsal farklılaşma	10. D	14. B	18. C	22. C
	7. İnsani gelişme	11. D	15. E	19. E	

5. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

Sıra Sizde 1

1. Davranışsal öge
2. Maddi öge
3. Bilişsel öge
4. Davranışsal öge

Sıra Sizde 2

1. Kültürel gecikme örneği
2. x
3. Kültürel gecikme örneği
4. Kültürel gecikme örneği

Sıra Sizde 3

1. Kültürel tutum
2. x
3. Kültürel tutum
4. x

5. Kültürel tutum
6. Kültürel tutum
7. Kültürel tutum
8. Kültürel tutum

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Kültür	3. Kültürlenme	5. Y	7. D	9. Y	11. D	13. E
2. Maddi kültür	4. Örf	6. D	8. D	10. C	12. B	14. A

6. ÜNİTE CEVAP ANAHTARI

Sıra Sizde 1

1. Aile
2. Ekonomi
3. Eğitim
4. Din
5. Siyaset

Sıra Sizde 2

1. Dünya'daki diğer uluslarla etkileşimde olmak
2. Medeniyet sahasının üzerinde yaşamak
3. Bilimi rehber olarak almak
4. Bilgisizliği ortadan kaldırmak

Sıra Sizde 3

- Stagflasyon:
Fiyatlar: Artar
İşsizlik: Artar

Revalüasyon:

Millî paranın değeri: Resmî olarak yükseltilir.

Üretim: Artar

Resesyon:

Üretim: Azalır
İşsizlik: Artar

Enflasyon:

Fiyatlar: Artar
Üretim: Azalır
Dış borç: Artar

Devalüasyon:

Millî paranın değeri: Resmî olarak düşürülür.

Üretim: Artar

İhracat: Artar

Hiperenflasyon:

Fiyatlar: Aşırı derecede artar
Millî paranın değeri: Düşer

Sıra Sizde 4

1-2-4-6 nolu kutucuklardaki ifadeler doğru

3-5-7 nolu kutucuklardaki ifadeler yanlıştır.

1. ÇIKIŞ: 3 PUAN

2. ÇIKIŞ: 2 PUAN

3. ÇIKIŞ: 1 PUAN

4. ÇIKIŞ: 2 PUAN

5. ÇIKIŞ: 1 PUAN

6. ÇIKIŞ: 0 PUAN

7. ÇIKIŞ: 1 PUAN

8. ÇIKIŞ: 2 PUAN

Sıra Sizde 5

Soldan Sağa: 4) teokrasi

8) egemenlik 9) hak

10) otorite

Yukarıdan Aşağıya:

1) monarşi

2) iktidar 3) devlet 5) oligarşi 6) meşruiyet 7) demokrasi

Sıra Sizde 6

Bir insanın hakkı, diğer bir insan için görev olur ve yine bir insanın görevi de diğer insanın hakkı demektir. Hakkın bulunduğu yerde görev ve görevin bulunduğu yerde hak vardır. Her insan aynı zamanda hem kendine ait birtakım haklara sahiptir hem de başkalarına ait hakların kendine yüklediği birtakım görevlere sahiptir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1. Kurum	4. Sosyalleşme	7. Siyaset	10. D	14. D	18. C	22. D
2. Boşanma	5. Din	8. Eşitlik	11. Y	15. Y	19. B	23. B
3. Poligami	6. Ekonomi	9. Aristokrasi	12. D	16. D	20. E	24. A
			13. D	17. A	21. C	25. A

A

Aborjin: Yerli, özellikle Avustralya yerlisi.

aktüel: Güncel.

araştırma evreni: Bir araştırmada üstünde araştırma yapılacak kişilerin tamamı.

azınlık: Bir ülkede ayrı soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk.

B

benzeşim: Bazı ortak yönleri olan iki şey arasındaki benzeşme, analogi.

bilişsel: Bilişle ilgili, zekânın işleyişiyle ilgili, kognitif.

bireycilik (indivüdüalizm): Bireyin önemini ve çıkarlarını vurgulayan fikirlerin genel adı.

birincil: Sırada, önemde ilk yeri alan. Asli.

bütüncül: Birbiriyle bağlantılı, birbirine eklenmiş parçaların bir arada ele alınıp değerlendirilmesi.

bütünsel: Bütün niteliğinde olan, bütünle ilgili, total.

C-Ç

cemaat: İnanç, ahlak, düşünce ve davranışlarında ortaklıklar olan bu ortaklıklardan dolayı güçlü bir entegrasyonu olan insan topluluğu.

cemiyet: Topluluk.

D

değişken: Bir bütünün belli başlı niteliklerini daha basit ve kısa olarak gösterme olanağı veren ölçülebilir büyüklük, parametre.

deneyim: Bir kimsenin belli bir sürede veya hayat boyu edindiği bilgilerin tamamı, tecrübe.

derebeyi (toprak ağası): Topraklarını derebeylik düzenine göre yöneten kimse, kont.

dinamizm: Davranışları canlı ve hareketli olan canlının özelliği. Devimselcilik.

disiplin: Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü, bilim dalı.

diyalektik: Gerçekliği ve onun çelişmelerini incelemeye yarayan ve bu çelişmeleri aşmayı sağlayan yolları arayan akıl yürütme yöntemi, eytişim.

döngü: Herhangi bir olayın birden fazla tekrarlanması.

durağan: Yerini değiştirmeyen, yerli, hareketsiz, sabit. Etkin olmayan, gelişmemiş.

E

emperyal: İmparatorluğa dair olan.

Eskimo: Kuzey Kutbu'nda yaşayan toplulukların adı.

estetik: Sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bediiyat.

etik: Ahlak felsefesi. Töre bilimi.

etkileşim: Birbirini karşılıklı olarak etkileme işi.

F

feodalite: Orta Çağ Avrupasının ekonomik ve siyasal sistemi. Derebeylik.

G

gayrisafi millî hasıla: Bir ülke vatandaşlarının bir yıl içinde ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin parasal değeri.

genelgeçer: Toplum tarafından kabul edilen, hemen herkesçe benimsenen.

göç: Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplumların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.

görelilik: Var olabilmek veya belirlenebilmek için bağıntı yolu ile başka bir şeye bağlı bulunma durumu, bağıntılılık, izafilik, izafiyet.

H

hegemonya: Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü ve baskısı.

heterojen: Farklı cinsten olan. Farklı unsurların Yan yana bulunması ama kaynaşarak bütün- lük oluşturmaması.

hiyerarşi: Ast-üst olduğu kabul edilen kişiler ara- sındaki ilişki veya emir komuta zincirindeki aşama sıralaması.

homojen: Benzer parçalardan oluşan.

I-I-J

ideal: Düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan.

ikincil: Sırada önem bakımından ikinci derecede olan, tali.

ilerlemecilik: İnsan bilgisinin sürekli gelişme- siyle toplumların lineer bir çizgi üzerinde sürekli daha iyiye, basitten karmaşığa doğru geliştiğini ve gelişmesi gerektiğini savunan görüş.

ilkel komünal: Avcı ve toplayıcı dönemde yaşadığı kabul edilen, hiyerarşisi olmayan, sınıfsız, eşitlikçi, ortaklaşmacı mülkiyeti ve paylaşımı benimseyen, küçük topluluklar.

indirgemecilik: Olayların ve olguların çözümle- nerek daha basit olay ve olgularla açıklanabi- leceğini savunan görüş.

iradi: İradeye bağlı olan, irade ile yapılan.

işlev: Bir nesne veya bir kimsenin gördüğü iş, iş görme yetisi, görev, fonksiyon.

K

kamu: Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme.

kamusal: Kamu ile ilgili olan.

kategori: Aralarında herhangi bir bakımdan ilgi veya benzerlik bulunan şeylerin tamamı, grup, ulam.

kavram: 1. Bir nesnenin veya düşüncenin zihin- deki soyut ve genel tasarımı. Nesnelerin veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan zihinsel formlar.

kilt: İskoç erkeklerin giydiği, ekose desenli, etek benzeri giysi.

kitle: Benzerlikleri ya da ortak özellikleri olan ancak aynı mekânı paylaşmayan dolayısıyla aralarında anlamlı bir ilişki bulunmayan insanların oluşturduğu küme.

klan: Aynı toteme inanan, aralarında gerçek veya varsayımlı akrabalığın olduğunu kabul eden grup.

kollektif: Birçok kimseyi veya nesneyi içine alan, birçok kişi ve nesnenin bir araya gelmesi sonucu olan. Ortaklaşa.

komplike: Karmaşık.

konjonktürel: Her türlü durum ve şartın ortaya çıkardığı sonuç.

kuram (teori): Uzun süreli, çok açılı, çok disiplinli gözlemler ve incelemeler sonucunda elde edilen verilerin "neden" ve "nasıl" o şekil- de olduğunu açıklayabilen bilgi bütünlüğü. Bilimsel hipotezleri, kanunları, bunlardan ortaya çıkan durumları birbirine bağlayarak bir olguya açıklama getiren bütünsel model. Kuramlar, doğada ve toplumda var olan, geçmişten beridir süregelen olayların neden ve nasıl öyle olduğunu açıklayan bütünsel bilgilerdir. İçinde tezleri, yasaları vb. barın- dırır. Genellikle teorem sözcüğüyle karıştı- rılır. Teorem kanıtlanması gereken önerme anlamına gelir.

L

laisizm: Laiklik. Hem devletin dinlere ve birey- lerin inanç alanlarına müdahalesini hem de din adına devlet işlerinin ve kamusal alan düzenlemelerinin yapılmasını kabul etme- yerek din ve vicdan özgürlüğünü savunan görüş.

M

makro: Büyük, geniş, mikro karşısı.

materyal: Somut nitelik taşıyan, maddesel, nesnel olan her şey.

materyalizm: Tüm varlığın maddi tözden mey- dana geldiğini savunan felsefi ve bilimsel görüş. Maddecilik.

metodoloji: Yöntem bilim.

mikro: Küçük. Parçaların her biri. Makro karşıtı.

modern: Yaşanılan çağda geçerli olan, çağın birikimine uygun olan. Çağcıl.

N

nicel: Sayılabilir olanla ilgili, nicelikle ilgili.

nitel: Bir şeyin kendine has özellikleriyle ilgili olan, nitelikle ilgili.

normatif: Kurallı, kural koyan.

O-Ö

öge: Bütünün her bir parçası, eleman.

öngörü (öndeyi): Eldeki verilerden hareketle olasılıkları saptama, tahminde bulunma.

örnekleme: Bir büyük yapıyı temsil eden seçilmiş parça. Bilimsel araştırmalarda büyük grup içinden seçilen, grubun genel özelliklerini temsil etmesi beklenen küçük grup.

özdeş: Her türlü nitelik bakımından eşit olan, aralarında fark bulunmayan.

özdeşim: İki şey arasında özdeş olma ilişkisi kurma.

özgün: Aynı cinsten başka hiçbir türde veya bireyde rastlanılmayan, öze, has, mahsus.

P

perspektif: Bakış açısı. Görünge.

pozitivizm: Olguculuk. Varlığın tüm sahalarının bilimsel araştırma, kuram ve metodoloji ile açıklanabileceğini savunan görüş.

R

rasyonalizm: Akılcılık. Bilişsel içeriklerin akıl temelli olarak elde edilebileceğini savunan felsefi görüş.

reaya: Hükümdarın gözetmekle mükellef olduğu halk.

reformist: Reform yanlısı olan, düzeltmeci.

ritüel: Adet hâline gelmiş olan. Ayin.

S-Ş

seküler: Laik hayata ait, dinden bağımsız olan.

serf: Orta çağ Avrupası'nda, miras yoluyla kendisine tahsis edilen arazide toprak ağası adına çalışan köylü.

sistematik: Sistemli. Belirli bir sistem dâhilinde olan.

skolastik: Felsefeden yararlanarak Hristiyan inancını temellendirmeye çalışan Orta Çağ felsefesi.

sosyoekonomik: Aynı anda hem toplumsal alanı hem ekonomik alanı veya aralarındaki ilişkileri ilgilendiren.

sosyokültürel: Aynı anda bir toplumu veya toplumsal bir grubu ve kendine özgü olan kültürü ilgilendiren.

soy: Bir atadan gelen kimselerin topluluğu, köken, sülale.

soyutlama: Nesnelerin ya da olayların özelliklerinden veya özellikleri arasındaki ilişkilerden herhangi birini tek başına ele alan zihinsel işlem, gerçeklikte ayrılamaz olanı düşüncede ayırma.

statüko: Süregelen düzenin korunması durumu, sürer durum.

T

tabu: Nedeni bilinmeyen yasak. Kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını, kullanılmasını yasaklayan, aksi yapıldığında zararı dokunacağı düşünülen dinî inanç.

tahayyül: Hayalde canlandırma.

tekil: Tek olma durumu. Bir olan, tek başına işaret edilebilen.

totem: İlkel toplumlarda topluluğun ondan türediği sanılan ve kutsal sayılan hayvan, ağaç, rüzgâr vb. herhangi bir doğal nesne, ongun.

tutum (eğilim): Tutulan yol, tavır.

tümel: Belli bir sınıfa bağlı bireylerin hepsini içine alan, külli.

tüzük: Herhangi bir kurumun veya kuruluşun tutacağı yolu ve uygulayacağı hükümleri sırasıyla gösteren maddelerin hepsi, nizamname, statü.

U-Ü

uygarlık (medeniyet): Bir ülkenin, bir toplumun maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü.

V

vakıf: Birçok kişi tarafından kurulan ve toplum yararına çalışmayı ilke edinen kuruluş.

vassal: Bir feodal beye bağlı kimse, tabi, uyruk.

Y-Z

yaptırım: Kanun, ahlak gibi kurumların buyruklarının yerine getirilmesini sağlama, müeyyide. Yasaya, kurala karşı yapılan aykırı davranışlara verilen ceza.

yasa: Olayların gidişinde olağan dışına yer vermeyen, değişmezlik ve mecburiyet gösteren kural. Devletin yasama organları tarafından konan ve uyulması gereken kurallar bütünü, kanun.

yekpare: Bir parçadan oluşan, tek parça, bütün.

yığın: Birçok kimsenin veya nesnenin bir araya gelmesiyle oluşan kalabalık, küme, kitle, kütle.

yönetmelik: Bir kuruluşun çalışma yöntemini belirleyen kuralların tümü. Yasa ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak amacıyla hazırlanan, düzenleyici kuralların yazılı olduğu resmî belge.

yöntem: Bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol, usul, sistem, prosedür, politika.

yöntemsel: Yöntemle bağlantılı, ona ilişkin olan.

- Adivar, A. A. (1972). *Tarih Boyunca İlim Ve Din*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Aksan, D. (2008). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara. Bilgi Yayınevi.
- Aren, S. (2018). *Ekonomi El Kitabı*. İstanbul. İmge Kitabevi.
- Aron, R. (2006). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (K. Alemdar, Çev.) İstanbul. Kırmızı Yayınları.
- Aron, R. (1997). *Sanayi Toplumu*. (E. Gürsoy, Çev.) İstanbul. Dergâh Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2016). *Nutuk*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Atkinson, S. (2015). *Sosyoloji Kitabı*. (T. Göbekçin, Çev.) İstanbul. Alfa Yayıncılık.
- Avcıoğlu, D. (1968). *Türkiye'nin Düzeni*. Ankara. Bilgi Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (1965). *Tek Adam Mustafa Kemal*. Cilt I. II. III. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*. (N. Tural, F. Keskin, Çev.) İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik Düşünmek*. (A.E. Pilgir, Çev.) İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2016). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Benton, T.-Ian, C. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi*. (Ü. Tatlıcan, B. Binay, Çev.) İstanbul. Sentez Yayıncılık.
- Bilton, T. ve diğerleri. (2008). (Özçelik, B. Ed.) *Sosyoloji*. Ankara. Siyasal Kitabevi.
- Bottomore, T. B. (1984). *Toplumbilim Sorunlarına Ve Yazımına İlişkin Bir Kılavuz*. (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul. Beta Yayınları.
- Bottomore, T.-Nisbet, R. (1990). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*. Ankara. Verso Yayınları.
- Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara. Anı Yayıncılık.
- Dinçkol, B. (2002). "Türkiye'de Anayasal Düzen ve Lâiklik". İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 1 (1) , 129-144
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul. Cem Yayınevi.
- Ergun, D. (1979). *Sosyoloji El Kitabı*. İstanbul. Gerçek Yayınevi.
- Esgin, A. - Çeğin, G. (2020). *Gündelik Hayat Sosyolojisi*. Ankara. Phoneix Yayınları.
- Giddens, A. (2020). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. (Ü. Y. Battal, Çev.) Ankara. Siyasal Kitabevi.
- Giddens, A. (Ed.) (2020). *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*. (G. Aksoy, Çev.) İstanbul. Say Yayınları.
- Giddens, A. Philip, W. S. (2008). *Sosyoloji*. (E. A. Kayhan, Çev.) İstanbul. Kırmızı Yayınları.
- Göle, N. (2019). *Modern Mahrem*. İstanbul. Metis Kitap.
- Güvenç, B. (2005). *İnsan Ve Kültür*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Haralambos, M. (2020). *Resimlerle Sosyoloji*. (G. Bir, Çev.) İstanbul. The Kitap.
- İnam, A. (1993). *Teknoloji Benim Neyim Oluyor?*. Ankara. Alamuk Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2016). *Uygulamalı İlişkisel Sosyoloji*. İstanbul. Yeni İnsan Yayınevi.
- Kongar, E. (1991). *Türk Toplum Bilimcileri*. İstanbul. Remzi Kitabevi.
- Kösemihal, N. Ş. (1989). *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul. Remzi Kitabevi.

- Kuyucu, M. (2020). "Televizyon Mecrasında Reyting Sorunsalı: Türkiye’de Yayın Yapan Tv Kanallarının İzlenme Oranlarının Ölçülmesinde İletişim Eğitimi Alan Gençlerin Gözünde Yaşanan Aksaklıklar Ve Bu Aksaklıklara Yönelik Çözüm Önerileri", USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi, 2 (4). 755-780.
- Macionis, J. J. (2016). *Sosyoloji*. (H. İnanc, Y. Şahin vd.Çev.) Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akinhay, Çev.) Ankara. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül*. (Ö. Küçük, Çev.) İstanbul. Hill Yayın.
- Mourgeon, J. (1990). *İnsan Hakları*. (A: Ekmekçi, A. Türker, Çev.) İstanbul. İletişim Yayınları.
- Outhwaite, W. (2008). *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü*. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Öktem, N. (1988). *Hukuk Felsefesi Ve Hukuk Sosyolojisi*. İstanbul. Beta Basım Yayın.
- Öztürk, H. (1993). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara. Hatiboğlu Yayınları.
- Ritzer, G. (2021). *Sosyolojiye Giriş*. (T. Banguoğlu, Çev.) İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Senette, R. (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (S. Durak, A. Yılmaz, Çev.) İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- Sezer, B. (1985). *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sezer, B. (1988). *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*. İstanbul. Sümer Kitabevi.
- Spencer, H. (2016). *Devlete Karşı İnsan*. (Y. S. Altındal, Çev.) İstanbul. Litera Yayınevi.
- Touraine, A. (2010). *Modernliğin Eleştirisi*. (H: Tufan, Çev.) İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Tuna, K. (2002). *Yeniden Sosyoloji*. İstanbul. Karakutu Yayınları.
- Yücel H. A. (2019). *İyi Vatandaş İyi İnsan*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zencirkıran, M. (2018). *Sosyoloji*. Bursa. Dora Basım Yayın.

* Kaynakça APA 6 yazım kurallarına göre düzenlenmiştir.

ORTAÖĞRETİM
SOSYOLOJİ DERS KİTABI VE E-İÇERİKLERİNE AİT
GENEL AĞ VE GÖRSEL KAYNAKÇASI KAREKODU

